JOHN KINGSLEY BIRGE

BEKTAŞİLİK TARİHİ

ANT

JOHN KİNGSLEY
BİRGE

BEKTAŞİLİK
TARİHİ

Dizgi: YÖN Dizgi (522 44 97)
Baskı: Anadolu Matbaacılık
Tel: 526 20 48 - 526 79 99
İSTANBUL

JOHN KİNGSLEY BİRGE

BEKTAŞİLİK TARİHİ

ÇEVİRİ
REHA ÇAMUROĞLU

ANT Yayınları
Kumrulu Yokuşu Sokak
No: 24 Kat: 1 Cihangir-Taksim / İSTANBUL
Tel: 149 12 30

Kitabın Orjinal Adı
"The Order of Dervişhes"
Türkçe 1. Baskı: 1991

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Reha ÇAMUROĞLU

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

John Kingsley Birge, uzun yıllarını Bektaşilik konusunda araştırmalara vermiş bir oryantalisttir. Elinizdeki kitap bu yazarın sözü geçen araştırmalarının çoğunu kapsayan ve yayınlandığı yıllarda konu üzerine yazılmış birkaç eserden biri olan bir çalışmadır.

Bu kitap, yıllarca konunun tüm araştırıcıları tarafından kullanılmış, fakat Türkçe'ye çevirisi yapılmamıştır. Belki de Türkiye'de bunca tanınıp, yine bunca yıl çevirisi yapılmamış nadir eserlerin başında gelir.

Şüphesiz, 1937'den bu yana gerek yabancı gerekse yerli araştırmacıların konu üzerinde yaptıkları çalışmalar ve olumlu tartışmalarla, varolun bilgi birikimimizin Birge'ün eserinin çok ötesine geçtiği bir gerçektir. Ancak kitap yine de konu üzerine bir el kitabı olma niteliğini kesin olarak korumaktadır. Özellikle, Arnavut Bektaşiliği'nin II. Dünya Savaşı öncesi dönemdeki durumu hakkında verdiği bilgiler, Türkiye'de bu konuda fazla birşey yazılmadığı gözönüne alınırsa kitabın diğer bir değerli yanı ortaya çıkar.

Kitabın Türkçe'ye çevrilmesine gelince, bu sancılı ve zorlu bir çalışma olmuştur. Şunu baştan itiraf etmeliyiz ki bu kitabın mükemmel bir çevirisini gerçekleştirmek için İngilizce, Türkçe, bilmek ve konudan kendi ölçülerimizce haberdar olmak yeterli değildir. Kitabı çevirirken yer yer Arapça ve hatta Farsça bilmediğimize hayıflandığımız anlar olmuştur. Osmanlıca yardımıyla bazı sorunları

azalttığımıza inansak da, bu çevirinin mükemmel olduğunu iddia edecek değiliz. Fakat bu kitabın tüm bu "mükemmel" özellikleri biraraya getiren çevirmenlerimizc e 54 yıldır çevrilmediği ve eğer bunu beklersek bir 54 yıl daha bekleyebileceğimiz düşüncesi bizi böyle zorlu bir çabaya itmiştir.

Bu tür zorlukların yanısıra, eserin çevirisinde karşılaştığımız başka bir dizi zorluk da vardır. Bunlara en güzel örneklerden birini vermeden geçemeyeceğim, Bektaşi şairlerinden Kul Hasan'ın ünlü "Bağçe biziz gül bizdedir." dizesi orjinal metinde "We are the garden, rose in us" şeklinde geçmektedir. Biz böyle durumlarda, doğruca kaynaklara yönelip orjinal metinleri kullanmayı tercih ettik. Tüm alıntıların orjinallerini bulmanın zamanımızın çoğunu aldığını belirtmeliyiz. Öte yandan bir diğer sorunumuzda, sık sık yapılan Kur'an alıntıları ve kalıplaşmış gülbank ya da tercümanları bütün orjinalliklerinden sıyrılmış oldukları halde İngilizcelerinden Türkçe'ye çevirmek istemeyişimizdi. Bu nedenle Kur'an'dan alıntıları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1983'te bastırdığı "Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı"ndan inceleyerek alıntılayarak verdik. İngilizce alıntıyla Diyanet'in çevirisi arasında bir farklılık gördüğümüz de, bunu belirtip, İngilizcesini Türkçe'ye çevirerek göstermeye çalıştık. Yine İngilizce metinde verilen Sure ve Ayet numaralarıyla Türkçe Kur'an'daki numara farklılıklarında Türkçe Kur'an'ı esas aldık.

Gülbank ve Tercümanlar ya da Alevi-Bektaşi geleneği içinde kalıplaşmış metinlere gelince, bunları Ingilizce'den Türkçe'ye çevirmek tüm anlamlarını yoketmemize yol açabilirdi. Bu nedenle bunları yetkinliğine içtenlikle inandığımız Sayın Doç. Dr. Bedri Noyan'ın "Bektaşilik Alevilik Nedir" adlı kitabından, Sadettin Nüzhet Ergun'un "Bektaşi Şairleri" kitabından ve Besim Atalay'ın "Bektaşilik ve Edebiyatı" adlı kitabından yararlanarak verdik. Yeniçerilerle ilgili bir belgenin Türkçe'ye orjinal haliyle çevrilmesinde doğrudan birinci kaynaklara baş-

vurduk. Tek bir örnekte, Nutkı Baba'nın Nevruz Gülbankı'nın orjinalini bulamadığımız ve bu kısa Gülbank, kitabın bütününün devamlılığı içinde vazgeçilmez bir yer tutmadığı için bu bölümün çevirisine girişmedik.

Yine de bu çeviriden daha iyilerini yapanlar olsaydı sevinirdik ya da bundan sonra yapacaklar olursa buna sadece seviniriz.

Bitirirken bu çeviriyi yapmam konusunda ilk fikri ortaya atan Sayın Doç. Dr. Ahmet Yürür'e ve çeviri süresince teşviklerini esirgemeyen dostum Cemal Şener'e teşekkür ederim.

Reha Çamuroğlu

I. KISIM

I. BÖLÜM

TANITICI OLGULAR

1. Türkiye ve Diğer İslam Ülkelerinde Tarikatların Genel Yeri

Müslüman dünyasını yeterince anlayabilmek için İslamdaki mistik tarikatların araştırılması özel bir öneme sahiptir. Muhammed'in getirdiği din çok erken zamanlarda iki yönde gelişmeye başlamıştır. Bir taraftan kaskatı bir dinsel yasayla katı ve skolastik bir teoloji üretti. Aynı esnada, hatta ilk iki yüzyıl içinde bu sabit dışsal sistemden uzaklaşan, estetik yaşamı ve Allahın doğrudan bilgisine mistik bir yaklaşımı vurgulayan birey ve gruplar içinde başka bir eğilim başladı ve hızla gelişti. Ortodoks yasacı ve alimler bu "vicdanı arayan" eğilime itirazlarını yükseltirken, "ateşli iman pratiği, ruhun maddi olmayan ve idrak edilebilir gerçeklikleri kavramasına yol açar ve bu kalpler ilmi (ilm el kulub) ruha bir deneysel bilgelik sağlar (marifet)[1]; temel fikri üzerinde nihai sonucu sapkınlık olacak yönde örgütlü gruplar ve kardeşlikler gelişmeye başlar.

Encyclopedia of Islam'ın Tarikat maddesi her ne kadar "Tarikatlara dahil olan kişilerin sayısı herhangi bir islam ülkesinin nüfusu içinde bir kural olarak yüzde üçün üstünde olmamıştır" diye yazsa da, en azından Türkiye ve Arnavutluk'ta gerçek üye ve daha gevşek bağlarla bağlı olanların oranı bunun çok üzerindedir. Bu kitabın yazarı, ilk olarak 1913'te Türkiye'ye gittiğinde Türkiye'nin sünni (yani Muhammedi bakış açısıyla Ortodoks) bir ülke olduğu konusunda, kitaplardan edinilmiş bilgilerin etkisi altındaydı. Çabucak ve şaşkınlıkla öğrendi ki, yalnızca halkın muazzam bir oranı tarikatlara üye olmakla kalmıyor, fakat hatta cumaları camide namaz sırasında imam olarak görünen liderlerin çoğu da diğer günler der-

1) Encylopedia of İslam, Tasavvuf maddesi.

viş tekkelerinin şeyhleri olarak davranıyorlardı.[1] Şiilerin, daha önce Ali'ye yapılan adaletsizlikleri, halifeliğin ailesinin elinden alınışını ve Hüseyin'in ölümünü özellikle hatırladıkları Muharrem ayında, yazar, tekke tekke dolaşmış ve hepsinde de tüm dervişleri Hasan ve Hüseyin için derin bir yas içinde bulmuştur. Yazar, bu konuyu sonradan Türkiye'nin en büyük bilim adamlarından biriyle tartışırken, Türk halkının dış görünüşüyle sünni ama tarikatları içinde kısmen eğilimleri dolayısıyla Şii, en azından ortodokstan çok mistik olduğu şeklindeki izlenimini aktarmıştır. Bilim adamı bu izlenime, burada İstanbul'da bu oranın daha az olduğunu, ülkenin geri kalan kısımlarında halkın yüzde altmışının doğrudan ya da dolaylı olarak tarikatlara dahil olduğunu belirterek yanıt vermiştir. Hıristiyan ülkelerinde bizim, Katoliklerin protestanları öldürdüğü ya da tersinin olduğu bir kilise tarihi sahibi olduğumuzu, fakat bunda belirli bir ahlaki avantaj bulunduğunu işaret etti. Bu baskıların arkasında derin bir samimiyet yatıyor dedi. Oysa diye devam ederek, müslüman ülkelerde bir adamın, takiyye, gizlenme uygulaması sayesinde bir dinsel kurumun ortodoks bir üyesi olmaya devam ederken, aynı zamanda geleneksel ve formel bir gerçeklik yaklaşımından çok görgüsel bir vurgulaması olan bir mistik tarikata üye olabileceğini belirtti.

Bu nedenle, Türkiye'de, Allah'ın doğrudan bilgisini arayan bir tarikatta toplanmak eğilimi, bazan yüzeyin altında geniş olarak yaygın ama muhtemelen de halkın geniş çoğunluğunun yaşamlarını etkileyen bir eğilim olarak tanınmalıdır.

Genelde böylesi grupların ideolojisi, derviş önderlerinin daha eğitimli olanlarının okuyup yazabildikleri Arapça ya da Farsça kaynaklardan gelir. Tüm Türk tarikatları için en önemli ilk fikir kaynakları, Mevlevi tarikatı Pir'i olan Mevlana Celaleddin Rumi tarafından 13.yüzyılda farsça yazılmış büyük bir şiir olan Mesnevi,

1) Tekke, devrişlerin ibadet ve eğitim için toplandıkları yerdir.

Muhyiddin Arabi (1165-1240) tarafından yazılmış iki arapça eser olan Fütühat-ı Mekkiye ve Fusus-ül Hikem'dir. Bu kitapların etkisiyle gelişen sistemin altında bir temel olarak, Türk halkının Asyagil geçmişinden getirdiği geleneklerin yaygın inanç ve pratikleri yatmıştır. Mevlevilerinki en önemli örnek olmak üzere, bazı tarikatlar esas olarak şehirlerde ve aristokratik, entellektüel kardeşlikler olarak gelişip, özellikle estetik bir çekicilik temelinde üst sınıflardan üyeler edinmişlerdir. Bektaşilerin en önemli temsilcisi olduğu diğer gruplar ise, doğrudan, halkın yaşamının içinden çıktılar. Bu ikinci tür gruplarda, yüzeyde halkın kabul edilmiş dini olan islam vardır. Oysa yüzeyin altında Osmanlı tarihinin başlarına kadar giden ve 13.yüzyılda uçlarda birbirine karışan çeşitli halkların etnik yaşamından kaynaklanan ve halkın doğal bir dini haline gelen gelenek ve uygulamalar vardır.

2. Bektaşi Tarikatının Türk Yaşamındaki Yeri

Osmanlı Türk halkının büyük bir kesiminin yaşamları üzerinde etkinliğini sürdürmüş tarikatlar arasında, Bektaşiler eşsiz bir yer tutarlar. Yalnızca sayısal açıdan bile önemlidirler. Bektaşiler kendi sayılarını 7.000.000 civannda hesaplarlar. Arnavutluk'taki Tomori Dağı Bektaşi Tekkesinin postnişini Ali Turabi Baba, Historija E Bektashinjvet'in de[1], 1826'da yeniçerilerin yok edilmesi ve Bektaşi tarikatının kapatılmasından önce tutulan yıllık istatistiklerde, Bektaşilerin sayısını Anadolu'da 7.000.000, Arnavutluk'ta 100.000, İstanbul'da 120.000 ve geri kalanı da Irak, Girit ve Makedonya özellikle de Balkanlar'da olmak üzere 7.300.000 olarak gösteriyor. Ekim 1933'de Arnavutlukta'ki resmen tanınmış Bektaşi cemaatinin başı olan Niyazi Dede şahsen bana, eski Türk imparatorluğunda gevşek bağlarla Kızılbaş olanlar hesaba katılmaksızın 7.500.000 Bektaşi olduğunu hesap ettiğini söylemişti. Sa-

1) Historija E Pergjitheshme E. Bektashinjvet prej Ate Ali Turabiut. Tirane, 1929 sayfa 64.

dece Türkiye'nin doğu illerinde 1.500.000 olduğunu söyledi. Arnavutluk'ta 200.000 kişi yani nüfusun yüzde yirmisi olduğunu hesaplamıştı, İngiliz seyyah ve tarihçisi Rycaut, 17. yüzyılda Bektaşilerin "şu anda büyük sayılara ulaştıklarını ve onların kökünü kazımanın neredeyse olanaksız" olduğunu yazıyor. Bektaş'ın milyonlarca takipçisi olduğunu söyleyen öğretmeninden alıntı yapıyor.[1] Daha yakın bir gözlemci, Büyük Millet Meclisi'nin Aksaray'dan üyesi olan Besim Atalay, 1924'te Kızılbaş ve Tahtacılar da dahil olmak üzere sayılarını 1.500.000 olarak hesaplıyor.[2] Herhangi bir gözlemcinin verdiği en küçük sayıyı dahi alsak bu tarikat doğrudan ya da dolaylı olarak, Türkiye nüfusunun onda birini etkilemektedir.[3]

Bektaşiler yalnızca mistik bir tarikat olarak değil, ama Yeniçeri ordusuyla en başından beri yakın ilişkileri nedeniyle 1826'ya kadar Osmanlı tarihinde önemli bir askeri rol de oynadılar. Anadolu'nun her yerine Kızılbaş, Tahtacı, Abdallar, Çepniler adıyla yayılmış olan kırsal gruplar da Bektaşi örgütüyle inanç, gelenek, dinsel tören ve sıkça da örgütsel olarak yakın ilişki içindedirler.

Halkın Ortodoks dinsel yaşamının Arapçanın, saray çevrelerinin klasik edebiyatının farsçanın etkisinde bulunduğu ve hatta Mevlevilerin büyük mistik tarikatının bile kendisini farsça yazılmış bir kitaba dayandırdığı Osmanlı tarihi boyunca, Bektaşilerin tutarlı bir şekilde Türkçe'ye bağlanmaları, inançlarında ve pratiklerinde Türk kültürünün İslam öncesi unsurlarını barındırmaları bugünkü Türk kültürünün tüm araştırıcıları için Bektaşi tarikatının araştırılmasında en önemli nedendir. 1926'da Türk Ocağı denilen Milli Kültür Cemiyeti'nin resmi yayın organında bir Türk araştırmacısı, Türk ulusal ideali-

---

1) "The Present State of the Ottoman Empire" Paul Rycaut 1668 sayfa 149.

2) Bektaşilik ve Edebiyatı, Besim Atalay İstanbul 1340 sayfa 5.

3) "Christianity and İslam under the Sultans" Hasluck S. 161. Hasluck Arnavutluk'ta 80.000 Bektaşi sayısı veriyor ve kendilerinin toplam sayı olarak 3.000.000 verdiklerini söylüyor.

nin Arap enternasyonalizminde kendi ifadesini bulamayacağını, bu ifadeyi Bektaşiler ve onlarla bağlantılı köy gruplarının temel örneklerini oluşturduğu Alevi dergahları odalarında ya da tekkeler de bulduğunu yazıyordu. "Ulusal Özgürlük" yalnızca bu dinsel grupların gizli pratiklerinde bulunacaktı.[1] Tek amaçları, diye yazıyor, bu grupların kurucularının tek amaçları, Türk dili, ırkı ve kanını korumaktı.[2]

Aşırı olsa da bu bakış açısı yalıtık ve tekil değildir, bunun bir örneği de 1930'da Cumhuriyet hükümetinin Milli Eğitim Bakanlığı'nın, 180 Bektaşi şairinin dinsel şiirlerinden seçmeler ve biyografik bölümler içeren Bektaşi Şairleri[3] adlı bir kitabı 3000 adet basmasıdır. Geçtiğimiz yıllarda okulların kullanımı için yazılan her Türk edebiyat tarihi, her bir yüzyıl için "Bektaşi Edebiyatı"nı vurgulamıştır, çünkü başka hiçbir yazı türünde Türk ulusal gelenekleri, bakış açılarına bunlardaki kadar yansımaz ve Türkçe ile Türk edebiyat biçimleri bu kadar kullanılmaz.

3. Bektaşi Tarikatı Araştırmalarının Özet Bir Tarihi

Akademisyenlerin Bektaşi Tarikatı'na gösterdikleri modern ilgi Von Hammer tarafından yazılan Büyük Türkiye Tarihi'ne kadar götürülebilir. O tarihte, Yeniçeri askerlerine kuruluşları sırasında ilk hayır duanın Hacı Bektaş Veli tarafından yapılışıyla geleneğin tanındığı yazılır.[4] Tarikatın kendisinin ve pratiklerinin yazımı konusunda ilk girişim ise, Brown'ın kitabı "The Dervishes or Oriental Spritiualism" 1868'de çıktığında görülür. Çok değerli fakat eleştirel olmayan bu kitap, Bektaşiler kadar diğer tarikatların da inanç, pratik ve sembolleriyle ilgili malze-

1) Türk Yurdu sayı 21, Eylül 1926. Baha Sait "Türkiye'de Alevi Zümreleri" sayfa 204.
2) a.g.e. s. 207.
3) Bektaşi Şairleri, Sadettin Nüzhet, İstanbul 1930
4) Geschichte des Osmanischen Reiches; Pesth 1834 1.Cilt, Sayfa 97.

menin toplanmasıdır ve bu kitap yakın zamanda Rose tarafından notlar, indeks ve yeni bir düzenlemeyle yeniden basılmıştır.[1] Bektaşi tarikatının inançları üzerine kuşkusuz yeni bir ışık, Prof. Edward G.Browne'un 1897 ilkbaharında Paris'te geçirdiği bir paskalya tatili sırasında Bibliothegue Nationale'de Hurufiler denilen karanlık bir tarikatın çeşitli eserlerini içeren iki el yazması üzerinde çalışmasıyla gelmiştir. Bu çalışmanın sonuçları "Royal Asiatic Society"nin dergisinde Ocak 1898'de basılmış ve Prof. Browne aynı derginin Temmuz 1907 sayısında daha ileri bulgularını ikinci bir makaleyle açıklamıştır. 1897'de Paris'teki Hurufi tarikatı çalışmasından etkilenerek kitapçısından Doğu'da mevcut Hurufi metinlerini bulmasını istedi. Onu şaşırtan, uzun süredir ölmüş olduğunu sandığı bir tarikatın eserlerinin halen çok kullanıldığını gösterecek miktarlarda gelmesi oldu. Araştırınca, bunların Bektaşilerden geldiğini öğrendi, günün Bektaşi Tarikatı, Hurufi tarikatının kurucusu Fazlullah'ın öğretilerini yaşatıyordu.

Bektaşiler üzerine ilk eleştirel çalışma çabası 1908'de Almanya'da ortaya çıktı. Prof. Jacob "Beitrage zur Kenntnis des Derwisch-Ordens der Bektaschis"in de yalnızca Bektaşilerin tarih ve yayılmasını vermekle kalmadı, birçok şey arasında Hacı Bektaş Veli'nin Yeniçeri ordusuna hayır dua verdiği şeklindeki geleneği eleştirdi ve bu arada, özellikle de Hurufi öğretilerini kabul ettiği için Bektaşilere sert bir saldırı getiren ve 1873'te ortaya çıkan "Keşf ül esrar ve Def ül Eşrar" adlı Türkçe bir kitabın çevirisini de ekledi. Jacob, bu kitabının ardından Bektaşi Tarikatı hakkında mevcut tüm doğu ve batı malzemelerinin dikkatli bir çözümlemesini içeren "Die Bektasc-hijje" kitabını 1909'da yayınladı. Bu kitapta, Bektaşilerin öğreti ve pratiklerini almış oldukları Hıristiyan, Şii, Gnostik ve Pagan kaynaklarının araştırılmasına özel bir dikkat harcadı.

---

1) The Dervishes, Oxford Press, 1927

Türkiye'deki kişisel gezi ve araştırmalarınada yanarak, İngiliz klasisisti F.W.Hasluck, 1911'den başlayarak özellikle de Atina'daki British School yıllıklarında Bektaşiler, coğrafi dağılımları, propaganda yöntemleri ve kutsal yerleriyle hıristiyanların kutsal yerleri arasındaki ilişkiler üzerine ilginç çalışmalar yayınladı. Bu çalışmalar 1928'de Türkçe'ye çevrildi.[1] Daha sonra bu alandaki kişisel araştırmalarını toparlamak ve konuyla ilgilenen her Avrupalı kitap okuruna sunmak için muazzam bir malzeme oluşturdu, bu, ölümünden sonra karısı tarafından 1929'da "Christianity and İslam under theSultans" (Sultanların Egemenliğinde Hıristiyanlık ve İslam) adıyla yayınlandı. Hasluck bu çalışmalarda, Avrupalı kaynakların Yeniçerilerin kuruluşuyla ilgili anlayışlarını inceledi ve Hacı Bektaş Veli'nin bunların kuruluşundaki rolü geleneğinin doğru olmayabileceği sonucuna vardı. Bektaşi Tarikatı'nın gerçek kurucusu olarak Fazlullah Hurufi'yi görme eğilimi taşıdı ve hatta sadece adı kalmış muhtemel bir kabile atası olmak dışında Hacı Bektaş Veli'nin tarihsel varlığından dahi şüphe etti.

Bu arada Türk bilim adamları da Türk kaynakları üzerinde çalışmışlardı. 1918'de İstanbul Üniversitesinden Prof. Dr. Köprülüzade Fuat Bey[2] önemli eseri "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"ı yayınladı, bu eserin önemli bir kısmı Hacı Bektaş Veli'ye ve tarihsel olguların eleştirel araştırılmasına ayrılmıştı. Galatasaray[3] Okulu profesörlerinden Hilmi Ziya, 1924'te Mihrap[4] dergisinde Hacı Bektaş Veli araştırmalarının ananeyle başladıktan sonra onun etkinliğini hatta varlığını da yadsıyan eleştirel bir aşamaya geçtiğini ve bugün sarkacın yine, Bektaşi Tarikatının kurucusuna doğru bir tarihsel görünüm vermeye yöneldiğini yazıyordu.Bu makalesinde sadece Hacı Bek-

1) Bektaşilik Tetkikleri, İstanbul, 1928
2) Soyadı kanunu gereğince bu ad 1936'da M.Fuat Köprulu olmuştur.
3) Bugün İstanbul Üniversitesindedir.
4) Temmuz 1340 sayı 15. 16. sayfa 515.

taş Veli'nin varlığına bir kanıt değil, ama aynı zamanda öğretilerine bir örnek olan 812(1409) tarihli bir eser bulunduğunu ilan etti.[1] Ekim 1923'te Prof.Fuat Bey, Paris'te Dinler Tarihi Uluslararası Kongresi'nde Bektaşilik'in kökenleri üzerine çok önemli bir tebliğ sundu. Bu tebliğde tüm tarikatların arka planını anlayabilmek için Anadolu'nun dinsel tarihinin araştırılması zorunluluğuna işaret ederek, o zamana kadar yapılmış Bektaşilik çalışmalarını eleştirdi, "İlk Mutasavvıflar"ın basılmasından bu yana yeni tarihsel bulgulara varıldığını, bunların Hacı Bektaş Veli'nin tarihsel karakterini ve öğretilerini de daha otantik olarak ortaya çıkardığını bildirdi.[2]

Bu eleştirel bilim adamlarının dolaysız çabalarını tamamlayıcı nitelikte olarak Alevi ya da köy Bektaşi grupları denilen grupların yaşam, öğreti ve pratikleri üzerine önemli başka çalışmalar da yapılmıştır. 1928-1930 yıllarında İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda Prof. Yusuf Ziya Bey, Alevi yaşamıyla yakınlaşarak bilgi edinmek amacıyla, Eskişehir civarındaki alevi köyleri ve İzmir yakınındaki Tahtacı köylerine yaptığı gezileri sonucunda edindiği bilgileri yayınlamıştır.[3] Bu çalışmaların sonuçları, özellikle köy Alevi gruplarının, Bektaşi Tarikatı ile öğretiler ve pratikler temelinde gerçek ilişkilerini kurmak açısından özel bir değere sahiptir.

Türkiye'deki mevleviler ya da Rufailer gibi diğer tarikatların aksine, Bektaşiler'de açık ibadet yoktur. Bektaşi Tarikatı'nın tüm ritüelleri, mutlak bir gizlilik altında korunur ve inançlar da açıkça kamuoyundan gizlenir, bu da Türkiye'de uzun bir zamandan beri, Bektaşi Sırrı'na

---

1) Temmuz 1340 sayı 15 sayfa 517.
2) Türk yurdu "Bektaşiliğin Menşeleri" s.8 1341
3) İlahiyat Fakültesi Mecmuası s.8, 12, 13, 14, 15, 17, 19 1928-'30
Buna benzer daha önceki bir çalışma: 1891, V.Luschan "Die Tahtadji und andere Reste der Alten Bevollerung Lykiens" Archiv für Anthropologie içinde.

yönelik büyük bir merak uyandırır. Bu ulaşılmaz sırrı keşfetmek için kitap ve makaleler yazılmıştır. Besim Atalay'ın *Bektaşilik ve Edebiyatı*[1] ve Ahmed Rıfkı'nın *Bektaşi Sırrı*[2], tarikatı dürüstçe değerlendirme çabalarıdır ve bunun en önemli iki örneğidir. Günlük "Yeni Gün"[3] gazetesinin sütunlarında yayınlanan Ziya Bey'in yazısı "Bektaşilik"i bir Bektaşi görüş açısıyla sunan mükemmel bir çalışmadır. Makaleler Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm tarikatları kapatma fikrine uygun olarak sonuçlanır. Çünkü diye yazılır, Cumhuriyet, hükümet yoluyla, Bektaşilerin uzun zamandır çabaladığı -Halifeliğin kaldırılması, kadınların peçe ve toplumsal kısıtlamalardan kurtarılması, dinsel önderlerin fanatikliğine bir son verilmesi- hedefleri gerçekleştirmiştir ve bu nedenle artık cumhuriyet sınırları içinde tarikatın devamına bir gerek yoktur.

Son yıllarda ve özellikle de 1925'de tüm tarikatların kapatılmasından sonra meraklı öğrencilerin destekçi çalışmalarını dengelermişçesine ve belki de ortodoks olmayan bir öğretinin gizli tutulmasının doğal bir sonucu olarak, Bektaşileri aşağılayan çeşitli makaleler ortaya çıkmıştır. Onların sırrı dine ve ahlaka karşı bir olgu gibi gösterilmiştir.[4] Kendisi de bir zamanlar bir Bektaşi olan, Türkiye'nin en büyük yazarlarından Yakub Kadri'nin önemli romanı Nur Baba, önce gazete sütunlarında dizi olarak sonra da kitap biçiminde iki baskı yapmış[5], zorunlu bir reforma yardımcı olmak umuduyla, tarikatlar kapatılmadan önce, şaşırtıcı derecede dürüst bir tarzda suistimallere yönelik olarak yazılmıştır.

---

1) İstanbul 1340 (1924)
2) İstanbul 1325-1327 (19081911)
3) 40 dizi. 26 Ocak 1931'den 8 Mart 1931'e kadar.
4) Örneğin, Büyük Gazete 1-26 sayıları Kasım 1926 Mart 1927.
5) İkinci baskı İstanbul 1923.

4. Bu Çalışmanın Amacı

Bu sayfalarda araştırmaya çalıştığımız, Türkiye'nin askeri tarihiyle, edebi ve toplumsal kültürüyle yakın ilişkili ya büyük övgüler ya da keskin saldırıların konusu olmuş bir tarikat, yüzlerce yıldır sırrıyla araştırmacıların uğraştıkları bir tarikattır. Bizim amacımız, tarikatı ne övmek ve ne de yermektir, amacımız bir Bektaşinin onları gördüğü gibi yaşamı ve onun sorunlarını, evrenin sırrı ve açıklamasını, sempati duyan bir yabancının yapabileceği kadar anlayarak, objektif bir araştırma yapmaktır. Bu çalışmanın tarikatın inanç ve pratiklerinin kapsamlı bir sunuluşu olarak yeterli olmasını, Bektaşi edebiyatına yapılan başvuruların da Bektaşi şiiri ve diğer edebi ifadelerin dikkatle okunmasına bir giriş oluşturmasını umuyorum. Çalışmam, genelde İslam ve diğer dinsel kökenlerle ancak ikincil olarak ilgilidir. Diğer dinsel sistemlerle sayısız benzerliklere işaret edilecektir ama açıkçası yazar, belirli bir inanç ve pratiğin kesin ve tek bir kaynağa dogmatik olarak götürülmesine şüpheyle yaklaşmaktadır. İnançlar ve pratikler, sürekli olarak değişik yönelişlerin etkilerinin sonuçları olmuştur, ortak unsurlar korunurken farklılaşan unsurlar çok karışık bir nüfusu çekmek için değişir, böylece herbir gruba zaten aşina oldukları birşeyleri bulma olanağı sağlar.

Bu çalışma, asıl olarak, kendi edebiyat ve önderlerince kullanılan elyazması kitaplara dayanarak Bektaşilerin inanç ve pratiklerini anlamayı amaçlıyorsa da, tarikatın kökeni ve tarihi hakkında bilinen bazı olgularla işe başlamak uygun görülmüştür. Bu, yazar, Avrupalı bilim adamlarının yaptığı daha önceki çalışmaların eksiklerine inandığı için, daha da gereklidir. Türk bilim adamlarınca bulunan yeni malzemeler tarihin bu karanlık ama önemli kısmına yeni ışık getirmiştir. Yine de, Bektaşilein kökenlerinin tam öyküsünün ve Osmanlı tarihinde oynadıkları rolün yeterince anlaşılabilmesi için çok araştırma yapılması gerekmektedir.

II. BÖLÜM

TARİKATIN TARİHİ

(A - İLK DÖNEM)

A- TARİKATIN 1250 CİVARINDA KURULUŞUNDAN 1500 CİVARINDAKİ BALIM SULTAN ZAMANINA KADAR BİRİNCİ DÖNEM.

I. 13. Yüzyılda Anadolu'nun Durumu.

Yalnızca Bektaşileri değil, ama Mevlevileri ve diğer tarikatları yeterince anlamak için, bu tarikatları ortaya çıkaran yaratıcı 13. yüzyılda Küçük Asya'da varolan toplumsal ve dinsel koşullar büyük önem taşır. Bektaşilik araştırmasında ise, bu özellikle önemlidir, çünkü çalışmamız boyunca göreceğimiz gibi, bu tarikatta, Hıristiyan, İslam, Grek ve Pagan düşüncesinin çeşitli biçimleri hem öğreti ve hem de pratikler düzeyinde birleşmişlerdir. Bu tarikatla ilgili büyük merak konusu kritik sorulardan biri nasıl doğduğu, görüşlerinin birçoğunu nerelerden aldığıdır. 13. yüzyılın olaylarının kısaca gözden geçirilmesi bu tarikatın içinden çıktığı ortamın tablosunu çizmemize yardımcı olacaktır.

Yüzyılın başlangıcından çok önce Müslüman kalabalıklarının Küçük Asya'ya girişi başlamıştı. Oğuz Türklerinin güçleri, Van Gölü'nün kıyılarında bir Bizans gücünü yenip 24.000 hıristiyan düşmanı öldürdükleri 1037 gibi erken bir tarihten başlayarak Küçük Asya'ya girmişti.[1] Yine de Türk halklarının esas istilası 1071'deki Malazgirt savaşının hemen peşisıra olmuştur. Bizans İmparatoru Romen Diojen'in Büyük Selçuklu Alp Arslan tarafından yenilmesinden sonra, Roma imparatorluğu'nun Erzurum'dan İstanbul'a uzanan illerinin fethi ve kalıtımsal yönetimi kendisi de Alp Arslan gibi Selçuk'tan gelen

---

1) J. Laurent "Byzance et Les Turcs Seldjoucides" S.33 aktama Arisdagnès de Lazdwerd'den 1071 civarında yazılmış "Histoire d'Armenie"den.

Kutulmuşoğlu Süleyman'a verilmiştir.[1] Süleyman, dört kardeşiyle birlikte Fırat'ı geçmiş ve inanılmaz derecede kısa bir zamanda Küçük Asya'yı boydan boya katederek Kütahya'da kampını kurmuştur. Sonra İznik'te sarayını yaptırmış ve kuvvetleri de Fırat'tan İstanbul'a, Karadeniz'den Suriye'ye etkinliklerini 6 yıl içinde yaymışlardır.[2]

Bizans İmparatorluğu'nun bu kadar önemli bir kısmının bu kadar hızlı istilası o sırada Anadoluda hakim olan özgül koşullarla açıklanır. Malazgirt savaşından önce Alp Arslan'ın Küçük Asya'ya yönelik savaşçı eğilimleri görülmemiştir. Hedefi daha çok Suriye ve Mısır'dı. Kuvvetleri Halep'teydi ve Diogen'in ordularının Ermenistan'a doğru yürüdüğü haberini alıp geri dönmeye zorlandığında Şam'a ilerlemeyi planlıyordu, onun aceleyle dönüşü, düzensiz bir ricat görüntüsü yaratarak Grekleri cesaretlendirdi ve yenilmelerine yolaçtı.[3]

Kesin sonuçlu Malazgirt savaşından sonra, 5 etken aslında bu ülkeyi istila etmeyi planlamamış olan Selçuk komutanına hızlı bir ilerlemenin ilhamını verdi.

Birincisi, Bizans ordusunda dağılma vardı. Savaşta bozguna uğramışlardı ve komutanları esir düşmüştü. Otoriteyi devralan general Isaac Komnenos yönetimindeyse Norman paralı askerlerinin asilikleri daha da kötü durumlar yarattı, hatta bunlar Komnenos'u yenerek esir ettiler.[4] Ordu artık etkili bir direniş gerçekleştirecek durumda değildi.

Fakir köylülük arasında hakim olan toplumsal koşullar yerel nüfusların Bizans otoritesine yabancılaşmasına yol açıyordu. Bu köylülerin büyük bir kısmı zengin toprak sahiplerinin egemenliği altındaydılar ve rakip bir gü-

---

1) Bu sözcük genellikle Wittek'çe Kutulmuş olarak yazılmaktadır.
2) Gibbon, "Decline and Fall of the Roman Empire" Bury edisyonu, 249.
3) Caben, "La Campagne de Manzikert d'après les sources musulmanes", Byzantion IX içinde, 1934, 628.
4) K. V. Zettersteen encycl of İslam'da Sulaiman b, Kutulmish maddesi.

cün vaadlerini dinlemeye hazırdılar. Birçok mülkte köleler çalışıyordu. Süleyman onlara belirli bir vergi karşılığında özgürlük ilan etti ve istilacı olarak sempatilerini kazandı.[1]

Üçüncü bir etken, görevleri arasında imparatorluğu, müslüman istilacılar ve her iki tarafta da dövüşebilen kanun dışı çeteler olan apeletae'ya karşı korumak olan *acritae*, uç muhafızları'nın durumudur. bu muhafızlar için yaşam neredeyse her gün savaş demekti, Diojen'in yenilgisinden sonra bunlar Selçukluların safına geçerek doğudan gelecek taşkının önündeki son engeli de ortadan kaldırdılar.[2]

Müslüman cephesinde acritae'ye tekabül edenler, inanç için fetih yapanlar ya da *gazilerdi*. Rum Türkleri tarihi üzerine derslerinde Dr. Wittek[3], bu savaşçıların ne kadar önemli olduklarını ve gazi zihniyetinin Danişmentleri, Selçukluları ve tüm Türk istilacılarını nasıl canlandırdığını ve bu canlılığın Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar nasıl sürdüğünü bize göstermiştir. Bunlar fanatik bir şevkin itici gücüyle, Bizans tarafındaki acritae'lerin tam tersi bir coşku ve istekle Küçük Asya'ya girdiler.

Beşinci etken göçebe Türkmen halklarıydı. Türkmen kabilelerinin girişinin ne derece erken başladığı belirsizdir, fakat Türk tarihçisi Prof. Fuad Köprülü, "Les Origines de L'Empire Ottoman"[4] adlı kitabında, 13. yüzyıl ortasında Anadolu'nun, temel nüfusu Tükmenlerden oluşmak üzere Türk ağırlıklı olduğunu göstermiştir. Malazgirt zaferi bu harekete büyük bir ivme kazandırmış olmalıdır ve böylece de Selçuk güçlerinin dostça destek için bağımlı olabileceği, giderek artan bir Türk nüfusu, Küçük Asya'nın büyük bir kısmına yayılmıştır.

---

1) a.g.e.
2) P. Wittek "Byzantion" XI 1936 s. 291-292. ayrıca Digenis
3) Byzantion XI 1936 s. 285-319.
4) Dersler Sarbonne'de Türk araştırmaları Merkezi'nde verilmiştir ve İstanbul'da Institut Français D'Archéologie de Stamboul'da basılmıştır.

13.yüzyılın başlamasıyla Selçuklu devletinin başkenti Konya'ya taşındı, o zamana kadar 7 Selçuk hükümdarı tahta çıkmıştı. Yüzyıl başlamadan hemen önce rakip islam devletleri Sivas ve özellikle de Malatya Danişmentleri fethedilmişti, II.Kılıç Arslan büyük bir güvence içinde olduğunu hissederek imparatorluğunu onbir oğlu arasında bölüştürdü[1]. Bunların en büyüğü Rüknüddin Süleyman[2], 1200'e doğru İmparatorluğu yeniden kendi hükmü altında birleştirdi ve Rum Selçuk Devleti en büyük genişleme ve zafer günlerine girmeye hazır hale geldi.

1204'te Konstantinople'da Latin İmparatorluğunun kurulmasının ardından, Türkler Greklerin doğal müttefiği ve hem Haçlıların hem de onların müttefikleri Ermenilerin[3] düşmanları haline geldiler. Selçukluların altın çağı, saltanatı 1219'dan 1236'ya kadar süren 1.Alaaddin Keykubat'la geldi. Bir sürgün olarak Konstantinople'da birkaç sene geçirmiş olan Alaaddin, iyi eğitim görmüş ve Hıristiyanlığı tanıyan bir adamdı[4]. Onun aydınlanmış saltanatında kalıntıları günümüze kadar gelen büyük bir bayındırlık dönemi yaratıldı. Özellikle Konya, Sivas ve Alaiye, saraylar, camiler, medreseler ve Selçuk sanatının doruğundaki yapılarla süslendi. Alaaddin ülkesini Kilikya'ya kadar genişletti ve Ermeni prenslerini kendisine vergi vermeye ve ordusuna asker katkısında bulunmaya zorladı. Erzurum'daki Selçuk hanedanının topraklarını ilhak etti ve Van Gölü'ndeki Ahlat şehrini kazandı[5]. Oysa en büyük zaferi aslında imparatorluğunun altını oyacaktı. 1230'da, Küçük Asya'nın istilasına teşebbüs eden ve Ahlatı'ı elegeçiren Celalleddin Harzem Şah'a karşı harekete geçti. Erzincan yakınındaki savaştan Alaaddin tam bir za-

---

1) Encylopedia of İslam, Seldjuks.
2) Düveli, islamiye s. 210; ve Halil Ethem'in Kayseri Şehri s. 10 n. 3
3) Biritannica XIV 20 cilt, s. 310.
4) Hasluck, "Christianity and İslam Under the Sultans" s. 370.
5) Britannica XIV cilt 20 sayfa 310.

ferle çıktı. Fakat zafer, yalnızca doğuda bekleyen ve güçlü görünen Rum Selçuk İmparatorluğu'na saldırmakta tereddüt gösteren Moğolların önündeki son engeli kaldırmış oldu[1]. 1243'te Alaaddin'in halefi II.Gıyaseddin Keyhüsrev, Kösedağ'da (Erzincan ve Sivas arasında) yenildi ve ağır bir vergi ödemeye zorlandı. O andan itibaren Selçuk devletinin bağımsızlığı kalmamıştı. Moğol İmparatoru Hülagu vergi almakla kalmayarak saltanat sorunları hakkında da kararlar aldı. Mısır Memlukları yardımıyla Moğolları kovmak için yapılan bir girişim yalnızca savaş sonucunu verdi. Memlukların Elbistan'daki bir zaferini, yenilgileri izledi. 1243'te Sivas ve Kayseri Moğollarca ele geçirildi; şehir halkı katledildi, köle olarak alındı ve şehir yakıldı[2]. 1248'den başlayarak Küçük Asya bir Moğol valisi tarafından yönetildi[3].

Bu denetim yokluğunun ve Selçuk sultanının tamamen güçten düşmesinin doğal bir sonucu olarak, Türk emirleri, nihayet Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bağımsız devletler kurdular. Alaeddin Keykubat zamanındaki birleşik devletin yerinde 1300'e doğru bir düzineden fazla beylik ortaya çıkmıştı. Aşağıdaki liste bu hükümdar ailelerinin adlarını, hükümranlık tarihlerini ve hükümranlık bölgelerini vererek, muhtemelen, 13.yüzyıl sonundaki Anadolu'nun politik durumu hakkında bir izlenim oluşmasını sağlayacaktır[4].

---

1) 1829 Nisanında Nouveau Journal Asiatique'e yazan Hammer, tarihçi Cenabi'den aşağıdaki alıntıyı yapıyor: "Alaaddin'in hükümran olduğu iller Konya, Aksaray, Kayseri, Karaman, Aydın, Menteşe, Saruhan, Hamid, Germiyan, Kerde, Kastamonu, Ankara, Malatya, Maraş, Elbistan, Tokat, Amasya, Niksar, Erzincan, Samsun ve Sinop."

2) Bu savaşlar sonucunda Küçük Asya'da meydana gelen acıların bir tablosu için bkz. "Ahlat Kitabeleri" Abdurrahman Şerif istanbul 1932, s.47-54, ve Kayseri Şehri, Halil Ethem, istanbul 1334, s.80.

3) Britannica XIV, cilt 20 s. 310.

4) Bu bilgi Halil Ethem'in İstanbul 1927 baskısı Düveli İslamiyesinden alınmıştır. Lane Poole'un Türkçe çevirisi olarak işe başlanmış (Muhammedi Hanedanlar) daha yeni bilgiler ışığında düzeltme ve ekler yapılarak bugünkü 640 sayfalık yetkin kitap ortaya çıkmıştır.

Aile Adı Oğulları	Yaklaşık Tarihler	Hükümranlık Böl.
Pervane	1277-1300	Sinop
Sahip Ata	13. yy. sonları	Afyon Karahisar
Karasi	1300-1336	Balıkesir
Saruhan	1300-1410	Manisa
Aydın	1299-1403	Aydın
Menteşe	1300-1425	Muğla
Teke	1300-1426	Teke
Eşref	-1327	Beyşehir (Konya yakınları)
Hamit	-1391	Hamiteli (Burdur yakınları)
Germiyan	1300-1428	Kütahya
Denizli ya da Ladik	1277-1368	Denizli
Karaman	1256-1483	Karaman
Candar	1292-1461	Kastamonu
Osman	1299-1923	Küçük Asya v.d.
Zülkadir	1339-1521	Maraş ve Elbistan
Ramazan	1378-1608	Adana

Türklerin Küçük Asya'ya ne kadar büyük bir hızla yayıldığını görmüştük, bu kadar şaşırtıcı bir politik olgu yerel nüfusla Türk istilacılar[1] arasında bir ırksal ya da kültürel benzeşme olup olmadığını merak etmemize yetecektir.

Türk hükümdarlarının, Bizans hükümdarlarıyla bazan yakın işbirliği içinde bulunduklarını görmüştük ve rakip Türk hanedanları, Moğollar ve Haçlılarla kesintisiz savaşlardan sonra, Selçuk Devleti, herbiri kendi bölgesini

1) Sir William Ramsay "Asianic elements in Greek Civilization"ında (Grek Uygarlığında Asya Kökenli Unsurlar Yale university Press-1928) "Anadolu'nun ilk nüfusu, dil ve karakter itibariyle Eski-Türklerle hısımdı." diyerek bir ihtimale işaret ediyor.

genişletmeye çalışan bir düzineden fazla beyliğe bölünmüştü. Bu beyliklerin sayısı ve coğrafi dağılımı, 1300'e doğru tüm Küçük Asya'nın oldukça Türkleştirilmiş olduğunu gösterir.

Bu karmaşık durumda, bir mistik ve gizli kardeşliğe dayanan dinsel yaşamın başlamasını sağlamaktaki rollerinde iki etken ilk bakışta çelişik görünür, öncelikle Moğol istilacı önünde dışa karşı debdebeli az ya da çok birleşmiş bir devletin tepetaklak oluşu ve savaşların sonucu olarak politik güvenliğin yokolması, doğal olarak bir güvensizlik ve insan hayatının geçiciliği duygusuna yol açar. Dünyadan hoşnutsuzluk ve bu yaşamı aşan bir İyi'ye duyulan yakıcı arzu, birçoklarını öteki dünyaya ait olan dinsel bir mistikliğe götürür. Başka bir deyişle yüzyıl, böylesi bir toplumsal kargaşa dönemiydi, öyle ki en yüce ruhları dahi bir dinsel adanmışlık yaşamında iç huzuru aramaya yöneltiyordu.

İkinci olarak, bu geçici dünyanın olaylarından uzaklaşarak dine dönmekle kuvvetli bir zıtlık oluşturan bir etken de işliyordu, 13. yüzyıl ve sonrasında militan bir etki vardı, dünyayı din adına fethetme yolunda savaşçı bir istek. Bu yaklaşım Anadolu'nun ilk İslam istilacılarını karakterize etti ve ifadesini önce 1071 dolaylarında Danişmentlilerin ve sonra da diğer Türk beylerinin kendilerini tanımladıkları *Gazi* sözcüğünde buldu. Bu bakış açısında yalnızca inanç gayreti değil, ama dünya nimetlerine duyulan saldırgan ilgi, yağma umut ve beklentisi de tam anlamıyla etkin oldu[1].

Bektaşi edebiyatında bu iki etkenin etkileri de günümüze kadar gelen kitaplarda görülür. Yunus Emre'nin şiirleri ve Hacı Bektaş'ın *Fevaitname*'si öteki dünyaya duyulan ilginin ifadeleridir. Ali'nin fetih öyküleri, Seyit Battal Gazi gelenekleri, Hacı Bektaş Veli *Vilayetnamesi* ve Seyit Ali Sultan Vilayetname'si "Gazi" zihniyetinin

1) Gazi yaklaşımının tartışması için bkz. Wittek Byzantion XI, 1936 s. 302.

ifadeleridir. Adı verilen son kitap ise Hacı Bektaş'ın izleyicilerinin Osmanlıların ilk fetihlerinde oynadıkları rolü gerçek ayrıntılı ve ananevi şekliyle korur. Birinci etken sonradan örgütlü derviş tarikatlarının Pirleri olacak olan Celaleddin Rumi ve Hacı Bektaş gibi mistiklerin doğuşuna yardımcı olmuştur. İkinci etken ise, Bektaşiler örneğinde, örgütlü bir tarikatın ortaya çıkışı, güçlenmesi ve yayılmasında muhtemelen en büyük rolü oynadı.

Çalışmamızın bütününde göreceğimiz gibi, Bektaşilik'te hem Müslüman ve hem de Hıristiyan nüfusu çekebilecek çok özellik vardır. Gerçi kökenler, kanıta gerek duyuyorlar ama sonraki olgular bizde ister sapkın ister ortodoks olsun Müslüman ve Hıristiyanların karıştıkları genel bir kaynak olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

13. yüzyılda Hıristiyanlıkla İslam arasında şaşırtıcı yakınlıkta ilişkiler buluruz. Yüzyıl başlamadan hemen önce, Haçlılar Küçük Asya'dan geçerken, Frederick Barbarossa (1190) komutasında Konya'yı ele geçirdiler ve Sultan bir süre için kılavuz sağlamaya ve onlara izin vermeye zorlandı. Bu zamandan başlayarak Haçlılarla ilişki sürekli ve uzun vadeli bir etki yarattı. 1196'da tahta çıkan Rüknüddin Süleyman, henüz Tokat beyi iken daha önceki Türk devletlerinin örneklerini izleyerek Hıristiyan paralarının taklidini yaparak para kestirdi. Hatta Danişmentliler üzerinde Mesih figürü olan bir para kestirdiler[1]. Rüknüddin Süleyman'ın paralarından çok miktarlarda kesildi, bugün bunlar en yaygın islam paraları arasındadır. Bunların büyük bir kısmı omzunun üzerinde topuz taşıyan bir süvari figürü taşır, bu figür açıkça, yüzyıl önce Antakyalı Roger'ın kestirdiği paranın üzerindeki figürün taklididir[2]. Süleyman'dan önce ve sonra iki kez tahta çıkan I. Keyhüsrev, Hıristiyanlar arasında bir sürgün döne-

1) Müze-i Hümayun Meskukatı Kadimei islamiye Katalogu IV para no 107. Yale Kütüphanesi koleksiyonunda da benzer bir para vardır.
2) Takvimi Meskukatı Selçukiye, para no14. Yale Kütüphanesindeki koleksiyon orjinalinde St. George'un bir tasviri olarak bulunan ejderhanın kaldırıldığını halenin korunduğunu gösteriyor.

mi yaşamış, kardeşi Süleyman'dan kaçarak onların arasına sığınmıştır. Hıristiyan bir karısı olduğu ve hatta kendisinin Hıristiyan olmaya yaklaştığı söylenmektedir[1]. Onun halefi Alaeddin ise Konstantinople'da yıllarını geçirmiştir ve en azından Hıristiyanlığa karşı önyargısız olduğu görülmektedir. Savaşta, ordusundaki hıristiyan askerlere güvenir ve hıristiyan tüccarlara büyük imtiyazlar tanırdı[2]. Önyargılı ortodoks islamın etkisiz kalışı Alaeddin'in halefi II.Keyhüsrev ve diğer Selçuk hükümdarlarında da görülür, II. Keyhüsrev derin bir aşkla sevdiği bir Gürcü prensesi ile evlendikten sonra bir tarafında kendi ve diğer tarafında karısının adı olan bir para kestirmeye çalıştı, danışmanları tarafından bu girişimi önlendiğinde, bir tarafında karısının güzelliğini simgeleyen güneş ve kendi saltanatını simgeleyen aslan olan paradan çok büyük tutarlarda kestirdi[3]. Mevlevi dervişlerinin Pir'i ve Konya'nın meşhur mistik şairi Celalleddin, hükümdarlarca oluşturulan bu örnekle tam bir uyum içinde, Hıristiyanlara karşı hoşgörülü ve dostçaydı, öyle ki bu, bir Hıristiyan ruhbanıyla birlikte gömülmesinde sembolize olur[4].

Bu yüzyılda yalnızca Müslüman ve Hıristiyanların ilişkileri yakın değildi, fakat Selçuk önderlerinin ve izleyicilerinin uyguladıkları islam tipi de sonradan Safevi Şah İsmail tarafından Şii öğretisi olarak resmileştirilen İran tarzından büyük ölçüde etkilenmişti. Sarayın sanat, edebiyat ve dili Farsçanın etkisi altında olduğundan, Küçük Asya'ya onlarla birlikte teolojik bir etkinin taşınması tamamıyle doğaldı. 1921'de Alman Oriental Cemiyeti'nin[5] dergisine yazan Babinger kesinlikle Selçuk hüküm-

1) Hasluck, a.g.e. s. 370. Anadolu Selçukileri, Hasan Fehmi, Münecimbaşı tercümesi s. 25.
2) Britannica XIV. selçuklular maddesi.
3) V. Hammer N.J.A. Nisan 1829 s. 249-250. Tarihçi Cenabi'den alıntı. Aynı zamanda Osmanlı Müzesi Paralar Katalogu IV. 325-379.
4) Hasluck, a.g.e. s. 371-378.
5) Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft cilt 76 1922 s. 128.

darlarının sapkın ve Alevi olduklarını söyleyecek kadar ileri gitti. Prof. Fuad Köprülü bunu reddeder fakat, benzer türde etkenlerin rol oynadığını, Ali ve oniki imam hayranlığının bulunduğunu, tekkeleri ve derviş odaları zengin bir şekilde döşenen şeyhlere büyük saygı duyduğunu kabul eder[1].

Bu dönemde Selçuk hükümdarlarının yaklaşımından belki daha da önemlisi sıradan halkın pratik günlük yaşamıdır. Yüzyıl, sürekli savaşların ve sürekli yeni politik düzenlemelerin yapıldığı bir yüzyıldır. Aynı zamanda bu özellikle doğrudan bir göç dönemiydi, geleceğin dinsel kaderi sınır halkları üzerindeki toplumsal etkilerin dışında biçimlenemezdi. Dr.Wittek bize, uç insanlarının kendi başkentlerindeki insanlardan çok daha fazla birbirlerine kültürel olarak yakın olduklarını göstermiştir. Anadolu Grek ve Ermenileri, kültür ve yaşam alışkanlıkları açısından Küçük Asya'yı istila eden Muhammedi halklara Konstantinople'da ki Greklerden daha çok benziyorlardı. Bizans başkenti için Anadolu halkı sömürülecek bir hazineden başka birşey değildi. Uç halkı orduya asker ve vergilere para yetiştiriyordu. Bunun dışında başkent halkına pek az şey ifade ediyorlardı. Ülkenin sıradan halkı Konstantinople merkezi hükümetine, vergiler ve diğer hükümet baskıları nedeniyle yeterince yabancılaşmış, diğer tarafa geçip istila gücü için çalışmaya hazır hale gelmişti. İşte bu nedenle 1071'deki Malazgirt savaşından sonra Selçuklu Süleyman'ın orduları Küçük Asya'yı hemen geçebilmiş ve onu 1077'ye doğru İznik'te yaşayan bir bey haline getirebilmiştir. Dinsel etkinin karşılıklı ilişkisi sürüp gidiyordu. Sivas ve Malatya Danişmentleri, Malazgirt savaşından bile önce fatih ve istilacılar arasında yer-

1) Bu sorunun ayrıntılı bir araştırılması için bkz. Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1338 (1922) No: 3,4,5,6 anadolu'da İslamiyet üzerine makaleler. İlk sayıda Babinger'in makalesinin çevirisi ve sonraki iki sayıda Prof. Köprülü'nün 13. yüzyılda Küçük asya'daki dinsel koşulların bir dökümünü yaptığı makaleleri veriliyor. Yukarıdaki ifadeler için özellikle No. 3 s. 191 ve No. 2 s. 292-293'e bakın.

lerini almışlardı. Anane onların Ermeni olduklarını söylerken Dr.Wittek bunun doğru olabileceğini söylüyor. Anane aynı zamanda sonra Osmanlılar'ın başdüşmanı olacak olan Karaman hanedanının atasının II. Alaeddin Keykubat'ın kızıyla evlenerek bir ikta elde eden müslüman olmuş bir Ermeni olduğunu söylerken tarihçe de destekleniyor[1].

Her türden sapkınlığın sıradan halktan hoşgörü bulması uç yaşamının karakteristiğiydi. Hem Hıristiyan, hem de Müslüman sapkınlıklar geliştiler. Selçukluların bir zamanlar Konya'da ya da Osmanlıların Bursa, Edirne ve İstanbul'da olduğu gibi merkezi hükümetin güçlü olduğu zamanlarda, (yeterince canlı bir yerel kültür olmadığında) yüksek bir yabancı kültür geliştirme eğilimi direnilemez oluyordu. Böylece başkentlerde bu kültür gelişti, sanat ve edebiyat alanlarında çoğunlukla İran, dinsel alanda ise Sünni Muhammedi ya da ortodoks etkisi ağır basıyordu. Merkezi hükümetler giderek artan bir şekilde bu ortodoks yönde etkilenirken, merkezlerdeki dinsel etkiler de bu yönde gelişme eğilimine girdiler, bu sırada halk kitleleri arasında sapkın Şii eğilimler sürüyordu. Böylece (müslüman ya da hıristiyan uçlardaki) sıradan halk arasında din, Hıristiyan, Muhammedi ve pagan bir çok unsurun karışımı olan bir karışım olgusu haline geldi, işte Bektaşi ve

---

1) Hammer NJA Nisan 1829; Cenabi'den yapılan alıntı hem Karaman hanedanının kökenini ve hem de derviş babalarının Selçuk hükümdarları üzerindeki etkisini gösterdiği için önemlidir. Cenabi'yi doğrulamak için tarihçi Neşri'den alıntı yapılıyor.

2) Uç yaşamının dinsel gelişim üzerindeki etkisinin ayrıntılı bir araştırması için, Dr. Wittek'in, George Jacob'un "Zur Geschichte Angoras im Mittelalter"ine katkısına ve ayrıca onun Menteşe Beyliği kitabının Nicaea Hükümeti zamanında (1204-1261) Bizan Selçuklu Hudutları başlıklı bölümüne bakınız. Hıristiyan tarafından bir sapkınlık olarak muhtemelen özellikle Paulicien'ler Bektaşiler'in inanç ve uygulamalarının biçimlenişinde etkili olmuştur. Gibbon'un "Decline Fall"unun Bury edisyonunun VI. cildinin II ve 54. sayfaları. Conybeare, "The Key of Truth" Karapet Ter-Mkrttschian'ın "Die Paulikianer im Byzantinischen"i. Messalianlar ya da Euchite'ler olarak bilinen bağlantılı grupların da daha bile yakın bir ilişkisi var görünmektedir. Paulicien-

Kızılbaş mezhepleri buradan gelişti.[2] Hıristiyan etkilerinin İslam öncesi Türkler üzerindeki etkilerinin 13. yüzyılın Küçük Asya istilacıları olan Türkler üzerinde nasıl işlediği tümüyle bilinmemektedir. Oysa İslamın kesin girişinden önce ve sonra Orta Asya'da büyük sayıda Hıristiyan Türk olduğu kesin görünmektedir.[1]

Selçuk ordularının büyük bir kısmını oluşturan Türkmen kabileleri[2] ile birlikte gezen Türkmen babaları[3] uç halkları arasında çok etkiliydiler.Orta Asya'dan Harezm ve Horasan'dan gelen bu derviş ya da mistiklerin büyük bir kısmı Türkistan'ın büyük 12. yüzyıl din hocası Ahmet Yesevi'nin izleyicileriydiler.

Bunlar Türkçe konuşuyorlar ve dışsal İslam örtüsü

---

lerin özellikle 1238'de İshak önderliğindeki Babalar ayaklanmasının patlak verdiği yukarı Fırat bölgesinde bulunmaları muhtemelen önemlidir. (s. 32'ye bakınız.)

1) Hıristiyan türklerle ilgili önemli bir çalışma Mingana'nın "Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East"idir. Menchester 1925 baskılı yeni bir dökümandır. Diğer önemli referanslar Barthold'un Türkiyat Mecmuası I, 47-101'deki "Christianity in Central Asia"sı; Cami Bey'in özellikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyan Türkleri inceleyen Türkmen kabileleri arasındaki Hıristiyanlığı incelediği Anadolu'da İslamiyet İlah. Fak. Mec. 1338 No. 4 s. 286; J. A. Montgomery'nin Columbia University Press 1927 baskısı "Teh History of Yaballaka III", bir Hıristiyan Türk Piskoposunun öyküsüdür.

2) "Baba" sözcüğü baba anlamına gelmekle birlikte, saygı işareti olarak çok önceden beri yaşlılar için ve özellikle de dinsel otorite sahipleri için ve son yüzyıllarda da özellikle de Bektaşi şeyhlerinin ünvanı olarak kullanılmıştır.

3) "Türkmen" sözcüğü 1073 gibi erken bir zamanda "Türk gibi olanlar" olarak yorumlanmıştır. (Divanı Lûgatı Türk III. 307). William of Tyre 1200'den önce Türk ve Türkmen sözcüklerini aşağıdaki gibi ayırmıştır: "Kendilerine bir Kral yaratan ve böylece bir zaferi gerçekleştirenlerle, hala ilkel barbarlıkları içinde yaşayan ve eski yaşam tarzlarına hayran olanlar arasında en azından adlarında bulunan bir farklılık vardır, öncekilere bugünlerde Türkler denir, ikincilerse eski adlarıyla Türkmen olarak anılırlar," (UWilliam of Tyre 1-7, aktaran yule "Travels of Marco Polo" Cordier, Scribner 1903 içinde) Gibbon da aynı ayrımı yapar. (Bury'nin "Decline and Fall" Londra 3. Baskı VI. s. 232 n. 22).

altında eski islam öncesi ananelerin birçoğunu koruyorlardı[1]. Garip giysiler giyiyorlar, mucizevi güçleri üzerine öyküler yayıyorlar, dinsel adanmışlar olarak yaşıyorlar, kısmen gezginci ozanlar oluyorlar ve kaba göçebe kabileleri üzerinde şehirlerin daha cilalı ortodoks mutasavvıf düşünürlerinden daha etkili oluyorlardı. Moğol istilasının ardından Türkistan, Buhara ve Harezm'den gelip Selçuklulara ığınmaya çalışan dervişlerin sayısı fazlasıyla arttı. Prof. Fuad Köprülü'ye göre, Küçük Asya'ya yönelen dervişlerin çoğu Kalenderiye mezhebindendi ve ona göre bu Kalenderiye hareketi, henüz üzerinde herhangi bir eleştirel araştırma yapılmamış da olsa İslam'ın dinsel tarihinin en seçkin olaylarından biridir[2]. Bu dervişler, tarikatlarının temel ilkeleriyle uyumlu olarak sürekli seyahat halinde yaşarlardı[3]. Onlar için dünyadan el etek çekmek ve yarını düşünmemek temel bir ilkeydi. Eğilimleri aşırı bir Alevi teolojisine yönelikti ve Türkmen kabileleri üzerindeki etkileri büyüktü. Şii öğretileri ve gizli sırlarıyla aynı zamanda politik durumda da bir faktördüler. 1239'da Amasya civarında bir mağarada yaşayan ve Veli ya da aziz ünvanını kazanmış bir İshak Baba önderliğinde Maraş bölgesindeki dervişler Selçuk Sultanı II. Gıyaseddin Key-

---

1) Bu aşama Köprülü'nün Türkiye Tarihi'nde tartışılır, s.191. Ayrıca Milli Tetebüller Mecmuası'nda Türk Edebiyatının Menşei makalesine bakınız. Burada gezginci Babalar ve onların Pre-islamik pratikleri hakkında bir tartışma vardır. Ayrıca bkz. İlk Mutasavvıflar, s.66, 67.

2)Edebiyat Fakültesi Mecmuası'ndaki "Anadoluda İslamiyet" makalesine bkz. No.4, s.297. Fuad Bey'in sayfa 298'de notta basacağını ifade ettiği Kalenderiler üzerine, ayrıntılı, eleştirel monografinin henüz bitirilmemiş olması üzücüdür. Onun kaleminden çıkacak böyle bir çalışma Küçük Asya'nın tüm daha sonraki dinsel hareketlerine bir ışık tutacaktır. Ayrıca Gibb'in "History of Ottoman Poetry"sinde, s.357 n.1, Kalender sözcüğünun üç kullanımını gösterdiği tartışmaya bakınız. Yukarıda açıklandığı orjinal anlamında, aşırı adanmışlığıyla seçkinleşen herhangi bir derviş için ve nihayet gezginci bir dervişin derbeder yaşamını küçümseme anlamında bir terim olarak.

3) Bkz.Anadoluda İslamiyet No.4, s.298 n.2.

hüsrev'e karşı ayaklandılar.

Üzerlerine yollanan Selçuk kuvvetlerini defalarca yendiler ve Malatya, Tokat ve Amasya yörelerinde üstünlük kazandılar. Bu ayaklanma bastırılana ve liderleri asılana kadar, Türkmen kabileleri kadın ve çocuklarıyla birlikte coşkuyla savaştılar[1].

Bu yüzyıl, dış parlaklığıyla Alaeddin Keykubat saltanatının, sürekli savaşların, karışan nüfus ve fikirlerin, özellikle sıradan halk için yaşamın belirsizliğinin, yüzyılıydı; işte burada nihayet Küçük Asya hareketleri tüm Osmanlı döneminde etkinliklerini genişletmeye mahkum olan iki tarikat geliştirdiler, Celaleddin Rumi tarafından yazılmış Farsça bir şiir olan Mesnevi'den ilham alan bir şehir tarikatı olarak Mevleviler ve geniş köy nüfusuyla her zaman yakın ilişkisi olan, edebiyatı sıradan halkın Türkçesinden olan, her zaman orduyla ilişkili ve piri gezginci bir Türkmen Baba'sı olan Bektaşiler.

2.Hacı Bektaş Veli'nin Ananevi Yaşamı

Bektaşi tarikatının tarihi, tabii ki onun ananevi kurucusu Hacı Bektaş Veli'nin yaşamıyla başlar. Müslüman ve Hıristiyan halkların içiçe geçtiği, bazan birbiriyle zıtlaştığı ama sık sık da ortak düşmana karşı birleştiği uç koşulları ve savaşlardan ötürü doğan düşünsel ve manevi mayalanmayı ve politik huzursuzlukları daha önce görmüştük.

Yüzyılın ikinci yarısında Rum Selçuk İmparatorluğunun tam bir çözülmesini gördük ve böyle bir çözülme ve dağılma durumunda sıradan halk kadar, güçlü önderlerin de hayal kırıklığıyla bu dünyaya yüz çevireceklerini ve bu dünyayı aşmaya çalışırken bir adanmışlık ve inanç

---

1) Babai Ayaklanması olarak bilinen bu ayaklanma, Anadoluda İslamiyet makalesinde, "İlk Mutasavvıflar"da ve "Les Origines de l'Empire Ottoman"da açıklanır. Ayrıca Hüsameddin'in Amasya Tarihi s. 396-377'ye bakınız.

yaşamına sığınmalarının doğal olduğunu yazdık. Aynı zamanda inanç uğruna bu dünyayı fethetmeye çalışan "Gazi" yaklaşımının da bu adanma ivmesiyle elele, militan, örgütlü bir tarzda ifade bulacağını görmüştük. Orta Asya'dan sürekli yenilenen göçler, yalnızca göçebe Türk kabileleri değil fakat Ahmet Yesevi gibi bir önderden mistik yaşam hakkında birşeyler öğrenmiş gezginci kutsal adamlar olarak ruhani önderler de getiriyordu. Bu önderler mucizevi güçleriyle saf Müslüman ve Hıristiyan halk üzerinde şöhret kazanma yeteneğine sahiptiler. Hacı Bektaş Veli böyle bir önderdi. Hacı Bektaş bunlar arasında en fazla üne sahip olmuş görünenidir, en azından kırsal bölgelerin eğitimsiz halkları arasında. Onun tarihsel yaşamını bir ölçüde ayrıntılı inceleyeceğimizi umuyoruz, fakat bunu yapmadan önce onu ve onun eserini izleyicilerin resmettiği gibi incelemekte fayda buluyoruz. Tarihsel Bektaş'ı ancak ananenin onu sunduğu şekilde tanırsak eleştirel bir tarzda inceleyebiliriz, ve onu tanımak bizi milyonlarca izleyicisinin bakış açısına sokacaktır.

Belleğe yardımcı olması ve Müslüman doğuda iyi bilinen yaygın bir anane ile uyumlu olması açısından Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı, Bektaşiler arasında dört cümleyle özetlenir, herbir cümlenin belirli sözcükleri sayısal değerleri Pir'in yaşamındaki bir olgu ya da diğerine kronoloji sırasıyla karşılık gelen harfler içerir. Bu dört cümle aşağıdakilerdir[1].

1. Hazreti Pirin veladeti müruvvet, "Hazreti Pir'in doğumu, ruhun cömertliği". Dört arap harfiyle müruvvet sözcüğü

mim	40
re	200

1) Bu kronolijiyi ilk olarak İstanbul Üniversitesi Kitaplığında Halis Efendi kolleksiyonu no. 4762'de bir yunus Emre Divanı'nın kapak içinde buldum, açıkça eski bir kopya değildi. Sonra aynı kronoloji bana Elbasan'lı Selman Cemali Baba tarafından verildi. (Bakınız. Bektaşi şairleri sayfa 333-335) ayrıca Aşık Paşa Zade Tarihi İstanbul baskısının dipnotlarında da vardır. S. 204 n. 3 s. 205. n. 2.

ve	6
te	400
	646'ya eşittir,

bu da geleneksel olarak onun doğum tarihi olarak kabul edilir (1248).

2. Horasandan Ruma teşrif eder, reft. Reft aşağıdaki değere sahiptir:

re	200
fe	80
te	400
	680

680(1281) böylece onun 44 yaşında Anadolu'ya geliş tarihi olarak kabul edilir.

3. Müddeti ömrü Muhammeddir cemali. Bu kez son sözcük değil ama Muhammed sözcüğü yaşadığı yılların sayısını verir.

mim	40
ha	8
mim	40
dal	4
	92. Bu sayı

yaşadığı yılların sayısı olarak kabul edilir.

4. Ölüm tarihi 738(m.1337) dördüncü cümleyle ifade edilir: Bektaşiye tarih asvabı rihlet. Bu cümlede hem Bektaşiye ve hem de asvabı rihlet sözcükleri 738'e eşittir.

be	2
ki	20
te	400
elif	1
sin	300

be	10
he	5
	738

elif	1
sad	90
vav	6
elif	1
be	2
re	200
ha	8
lam	30
te	400
	738

Bektaşilerin anlattıkları ve inandıkları Hacı Bektaş Veli öyküsü Hacı Bektaş Vilayetnamesi[1] ve Hacim Sultan Vilayetnamesi'nde[2] bulunur. Her ikisi de önemsiz farklılıklarla Bektaş'ın soyunu Hz.Muhammed'e götürürler. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde verilen soyağacı aşağıdaki gibidir.

Muhammed
Fatma, Ali'nin karısı
İmam Hüseyin
İmam Zeynelabidin
" Muhammed Bakir
" Cafer Sadık

1) 1927'de Gross tarafından Almanca'ya çevrildi. Bugünkü Türklerin genellikle büyük ve küçük Vilayetnameler dedikleri bu iki Vilayetname'yi tanıdıkları unutulmamalıdır. Küçük Vilayetname çeşitli baskılar yapmıştır ve aslında Hacı Bektaş Veli'nin "Makalât"ıdır. Büyük Vilayetname ise adının da çağrıştırdığı gibi gerçek bir Azizlik kitabı'dır ve Hacı Bektaş'ın yaşamı hakkındaki öykülerin bir derlemesidir ve Gross çevirisi dışında hiç basılmamıştır.

2) Türkçede çok ender bulunan bu kitap Tschudi tarafından çevrilmiştir, Berlin 1914. Alman baskısı Almanca çeviri yanısıra Türkçe metni de içerir.

" Musa Kazım
Seyit İbrahim el Mucab
" Musa Sani
" Sultan İbrahim Sani
Hacı Bektaş Veli

Böylece babası, Horasan'da bir devletin hükümdarı olan Seyit Sultan İbrahim olarak gösterilir. Doğduğunda geleceğin azizine "seviyede eş" ya da "bir beye eşit" anlamına gelen Bektaş adı verildi[1]. Henüz beşikte bebekken kelime-i şahadet getirdiği duyuldu. 4 yaşındayken Orta Asya'nın en meşhur azizi Ahmet Yesevi'nin havarilerinden[2] biri olan Lokman Perende'nin yanına eğitim için verildi. Bir gün Lokman dershaneye girdiğinde Bektaş'a Kur'an öğreten iki figür gördü. Öğretmenince sıkıştırılan Bektaş, onlardan sağındakinin "Allah'ın rahmeti üzerine olsun, atası Muhammed Mustafa" ve solundakinin de "azizler kutbu, Kevser sunucusu, Allah'ın aslanı, iki dünyanın efendisi, müminlerin komutanı Ali el Mürteza" olduğunu söyledi. Birisi ona zahiri ilimleri, diğeri batın bilgisini veriyor, her ikisi de Kur'an'ı kullanıyordu. Bektaş'ın muziceler gerçekleştirme gücünü Ali'den aldığı söylenir. Yine Ali'den avucunun içindeki ışıklı yeşil parlak noktayı ve alnındaki benzer noktayı işaret olarak almıştır. Bir gün Lokman abdest için su istediğini ifade eder, Bektaş dua eder ve aniden elinin ortasından su fışkırmaya başlar. Lokman şaşırır ve "Ya Hünkar"[3] ve "Oh, efendimiz" der. Ve bundan sonra bugüne kadar devam eden "Bektaş Hünkâr" ünvanıyla adlandırılır.

Bektaş'ın diğer bir ünvanı olan Hacı da böyle bir yolla gelir. Öğretmeni Lokman, Muhammed'in izleyicileri için gerekli olduğu üzere Mekke'ye hacca gitmiştir. Kâbe'nin etrafını tavaf ettikten sonra Arafat dağına gider. Dostla-

1) Redhouse Sözlüğü.
2) Halife, özel olarak atanan halef.
3) Farsça efendi anlamına gelen Hüdavendigâr sözcüğünden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

nıyla birlikte oradayken bunun Kurban Bayramı arifesi olduğunu ve geride evde kalanların yemek pişirme işiyle meşgul olduklarını belirtir. Bektaş Hünkâr mucizevi bir şekilde bu sözü farkeder ve vecd halinde anında ona bir tepsi yemek götürür. Lokman bunu anlatınca sonuç olarak, bir mucize sonucunda Mekke'de bulunmuş olan Bektaş, Hacı ünvanını alır.

O, arkadaşları karşısında mucizeleriyle üstünlüğünü kanıtlamıştır. İbadet ve dualara kendisini o kadar adamıştır ki, babasının tahtı kendisine kaldığında reddeder[1]. Hacı Bektaş Vilayetnamesi daha sonra Bedahşan halkının fethini anlatan uzun bir şiirle devam eder. Bu öyküde en önemli şey halkın müslümanlığı kabul etmesi ve belaları davet ederek öyle kalmaları için gösterilen çabadır. Karanlık, bir kuraklık ve nihayet korkunç bir ejderha, halk iman edene kadar kullanılır ve sonuçta halk coşkuyla onu Sultan yapmak ister. O, bu fırsatı da reddeder ve kendisini maceraya gönderen büyük hocası Ahmet Yesevi'nin tarafına döner. Hacı Bektaş Hünkâr yine Ahmet Yesevi'nin emriyle Rum'a gitmek için yola çıkar. Rum, Küçük Asya'ya Muhammedi'lerin verdiği antik addır. Ona Suluca Kara Hüyük bölgesinin verildiği söylenir. Bir ateşten yanan bir dut dalını kaparak havaya fırlatır ve Rum'da bulunan dervişlere kendisinin gelmekte olduğunu bildirir. Yanan dal, Konya yakınında yaşayan ve bir dut ormanı bekçisi olan Ahmet Sultan tarafından alınır ve Bektaş'ın eşiği olacak yerin önüne dikilir, dikilir dikilmez serpilip büyüyerek bir ağaç olur, Vilayetname, üst dallarının hala yanmakta olduğunu söyler.[2] Seyahatlerinde her adımında

---

1) Bu taht reddi kendisi de Bektaşi yazınında "tahtı reddeden aziz" olarak büyük ölçüde onurlandırılan İbrahim Ethem'in benzer öyküsüne de bir etki yaratmış görünmektedir.

2) Son yıllara kadar bu ağaç olduğuna inanılan ağaçtan alınan ağaç kabuğunun hastalıkların iyileştirilmesinde etkili olduğuna inanılırdı. Ağaç Balım sultan türbesinin önündedir. Kabuk almak için vurulan bıçakların izleri ziyaretçilerce bu ananeye gerçekten inanan müridlerin sayısını bildirmek için gösterilir. Türkiyat Mecmuası sayı 2. s. 379 içinde Hacı Bektaş tekkesi makalesine bakınız.

mucizelere rastlanır. İki aslan ona saldırır ve taşa dönüştürülür. Bir kalabalıkla birlikte bir nehri geçerken sudan bir balık çıkar ve nazik bir dille onu selamlar. Önce Mekke, Medine, Şam ve Halep'i ziyaret eder sonra Rum'a girerek Antep, Elbisten ve Kayseri'ye gider. Onları yerlerinden edeceğinden korkan dervişler onu içeri sokmamak için sınırı kapatırlar. O, sıçrayarak Allah'ın tahtının tepesine çıkar ve burada ona meleklerce ışıktan oluşan bir "Kubbei elif"[1] giydirilir. Hemen bir güvercin şekline girerek, dünyaya süzülür ve Suluca Kara Hüyük'te bir kayanın üzerine konar. Beyazit Bistami'nin bir halifesi bir şahin biçimine girip güvercini buldu, fakat güvercin insana dönüşerek şahini yakaladı, sonra şahin, dervişleri Hacı Bektaş'a gelmeye davet etmek için gönderilen bir haberci oldu. Bir dizi mucize gösterdikten ve özellikle de Allah katından gelen yeşil bir arına taşıyan kutsal heyetin inmesinden sonra, dervişler onun üstün güçleri ve otoritesini nihayet kabul ettiler. Uzun bir mucizeler dizisinden sonra bir çeşmede yıkanan Kadıncık adlı bir kadınla karşılaştı. Ona açlığından sözetti, bunun üzerine kadın eve koştu ve kendi evi için ayırmış olduğu ekmek ve zeytinyağını getirerek ona sundu. Ertesi sabah yağ küpü yine doluydu. İşte ananeye göre sonradan içine Hacı Bektaş'ın burnundan

1) Bektaşiler tarafından giyilen üç başlıktan biri. Buna genellikle Elifi Tac denilir ve Vilayetname'ye göre, bu Allah'ın emriyle Cebrail tarafından Muhammed'e verilen ve onun tarafından da mistik kuralların bilgisiyle birlikte Ali'ye devredilen birkaç eşyadan biridir. Bunlar, Ali'den belirli imamlara, onlardan da Ahmet Yesevi'ye geçmiş, ondan Hacı Bektaş Hünkâr'ın nihai sahipliğine geçene kadar korunmuş ve sonra da ilahi güçler tarafından yerinden alınarak Bektaş'ın önüne konulmuştur, "Elifi Tac" görünmez eller tarafından onun başına yerleştirilmiştir. Devredilen eşyalar, Elifi tac, hırka, çırağ, sofra, sancak ve seccadedir. Elifi tac iki yanı dışında büzgüleri olmayan konik bir başlıktır. Ekim 1933'te Arnavutluk'u gezerken, Elbasan'lı Selman Cemali Baba, Hacı Bektaş'ın heryerde hazır olan ruhsal varlığından şüphe edenlerle konuşurken bir gaz lambasına gidip fitili açarak kanıt gösterdiğini söyledi. Bunu benim için yaptığında kastettiği açıklık kazandı, ışık "Elifi tac" biçimindeydi. "Heryerdeki tüm ışıklar gibi" dedi Baba, "Hacı Bektaş'a şahitlik yapıyorlar."

akan kanın karıştığı abdest suyunu içtiği için iki çocuk doğuran Kadıncık budur.

Vilayetname'de anlatılan diğer mucize öykülerinden üçü, bugüne kadar Bektaşilerin duvarlarında kullanılan tablo ve illüstrasyonları anlattığı ve günümüz Bektaşi inançları üzerindeki etkileri nedeniyle özellikle önemlidir. Bir vesileyle seyahat ederken tahıllarını ayıklayan insanlara rastlar. Onlar onun gücünü küçümserler, o da tahıllarını taşaçevirir[1]. 1933 Ekim'inde Arnavutluk'u ziyaret ederken Arnavutluk Bektaşilerinin başı Niyazi Dede, bana taşa dönüşmüş bazı buğday taneleri gösterdi. Onun ifade ettiği gibi, "Bu gözle görülmedikçe asla inanılmayacak bir öyküdür. Ama gerçekten taştan buğdaylar gözle görülünce, inanmaktan başka yapacak birşey yoktur." Onlar artık tahıllarının kullanılamayacağından yakındıklarında, bu kez yeni bir mucize göstererek, onlara yenildiği zaman kısır bir kadının hamile kalmasına yol açacak tahıllar verir. Eğer kız istenirse bir mercimek[2], oğlan istenirse bir buğday yenilecektir. Aşağıdaki öykü Vilayetname'de[3] geçer ve Arnavutluk'ta Niyazi Dede tarafından da sohbetimizde anlatılmıştır; buğday yendiğinde hiçbirşey olmayacağı fikrinde direten şüpheci bir adam vardır. İki buğday tanesi yiyerek bu şüpheciğilini destekler. Sonra üzüntüyle hamilelik oluştuğunu farkeder ve çaresizlik içinde Azize yalvarır. Hacı Bektaş sezaryen emreder ve sonuçta dünyaya iki oğlan gelir. Vilayetname, bunların Buğday oğulları denilen soylarının Ankara çevresinde hala iyi tanındıklarını ilave eder. Bu anane, Arnavutluk'ta hala devam etmektedir ve çocuk sahibi olmak isteyen bir kadının Baba'ya gidip Bektaş'tan kaldığı varsayılan mercimek ya da buğdayı alıp, hamile kalmak için yediği bana anlatılmıştır. Bu bilgiyi bana veren, tüm akrabaları Bekta-

1) Özel kolleksiyonumdaki Vilayetname 52 yaprak.

2) Arnavutluk'ta yerel ananede çavdar olarak geçer. Benim Vilayetnamem mercimek diyor.

3) Özel Vilayetname kopyası yaprak 53.

şilerle bağlantılı olan yüksek bir ailenin eğitim görmüş genç oğulları olan bir delikanlı, birçok kızı olan annesinin kendisini buğday yedikten sonra doğurduğunu anlattı.

Üçüncü mucize Bektaşi ananesinde en meşhur olanıdır, Akşehirli Seyit Mahmut Hayran'ın Hacı Bektaş'ı duyup tanışmak için gittiği zaman meydana gelmiştir. Hacı Bektaş'la buluşmak için Akşehir'den çıktığında kendi gücünü göstermek için bir aslana binmiş, eline de kamçı olarak bir yılan almış ve beraberinde üç yüz molla götürmüştü. Bektaş, altta kalmamak için, seccadesini büyük bir kayanın üzerine sermiş ve bu duvar gibi duran kayaya yürümesini emretmiştir. İki kutsal adam buluştuklarında, Hacı Bektaş, bir hayvana binip onu sürmenin cansız bir kayayı yürütmek gibi gerçek bir mucize yanında basit kaldığına işaret etmiştir, İkisi de inip konuşmuşlar, kaya da belki bugüne kadar görülebileceği gibi orada kalmıştır[1].

Vilayetname beş halifenin dışarılara gönderilmesiyle sona erer. Aslında misyoner olarak 36.000 halife gönderilmiş, 360 tanesi Aziz'le kalmıştır. Fakat onun özel sevgi gösterdiği beş tanesi adlarıyla anılır. Herbirine Bektaş'ın ölümünden sonra gitmek üzere bir bölge verilmiştir. Seyit Cemal Sultan Akdeniz'e doğru gitmiş ve oğlu Aslı Doğan Çanakkale'yi geçerek Avrupa'ya girmiştir, Sarı İsmail Sultan Küçük Asya'nın güneybatı köşesi olan Menteşe'ye gitmiştir. Hacim Sultan, Kütahya civarındaki Germiyanlar'ın ülkesine gönderilmiştir. Baba Resul, Altın Taş'a (Kütahya'nın güney doğusu) ve Pirab Sultan Konya'ya gönderilmiştir.

---

1) Ananevi Hacı Bektaş ve hıristiyanlar arasında ilginç bir ilişki vardır, ilk zamanlarda şüphesiz Hıristiyanları tarikata çekmiş olan bir propaganda aracı olarak açıklanıyor, bunun bir görünümü Hacı Bektaş'ın St. Haralambos'la özdeşleştirilmesidir. tahsilli bir Arnavut bana Greklerin Hacı Bektaş'a St. Haralambos dediklerini söyledi. Bir zamanlar, dedi, bir veba varmış ve St. Haralambos'a yalvarılmış. Bir yüz yıl daha uzun bir süre sonra aynı şey Hacı Bektaş geldiğinde olmuş, böylece Hıristiyanlar onu St. Haralambos'un döndüğü şeklinde değerlendirmişler. (Bu bağlamda Hasluck'un tartışmasma bakınız, s. 83, 84.)

Mucizeleri vurgulayan bu Hacı Bektaş öyküsü, Pir'in milyonlar tarafından tamamıyla doğru kabul edilen geleneksel resmedilişidir. Modern zamanların birçok tahsilli Bektaşisi içinse, tarihselliği yalanlanır, öyküler referans ve illüstrasyonların çıkarıldığı bir tanıdık folklor olarak kalır.

3. Hacı Bektaş'ın Tarihsel Yaşamı

Modern zihniyet için böyle bir tablodan Pir hakkında doğru bir fikre varmak tamamen olanaksız görünür. Yazarın bildiği en erken Hacı Bektaş referansı 1295 tarihlidir. Hilmi Ziya Bey 1924'te Mihrap'ın[1] Temmuz sayısında 1291 tarihli ve önünde "merhum" eki bulunduğu halde Hacı Bektaş'ın adının geçtiği bir vakfiye[2]den söz eder. Hilmi Ziya bu sözcüğün (her ne kadar bugün ölmüş olan biri için kullanılıyor da olsa) "ölmüş" anlamına gelmek zorunda olmadığını tartışır. Bu nedenle bu sözcüğün kullanımının Hacı Bektaş'ın ölümünün bu tarihten önce olduğunun bir kanıtı olarak alınamayacağını ileri sürer[3]. Maalesef, Hilmi Ziya Bey bu bilgisinin kaynağını göster-

1) Sene 1 sayı 15, 16 sayfa 515. Bu çalışmada izlenen materyeli ve onun Bektaşiler üzerine daha önceki çalışmalarla ilişkisini anlamak için, buradaki neredeyse tüm referansların Jacob'un hatta Hasluck'un önemli çalşmalarını bitirdiğinden beri açığa çıkmış olduğu hatırlanmalıdır. "Christianity and İslam Under the sultans (s. 483-493, 501, 502 v.b.) Hasluck'un 1591 öncesinde Bektaşiler ve onların yeniçerilerle bağlantıları hakkında referanslar ortaya çıkarmaktaki başarızlığı onun Avrupalıların yapıtlarına ya da Avrupa dillerine yapılan çev irilere bağımlılığı nedeniyledir. Evliya Çelebi'yi yalnızca iki ciltlik ingilizce çevirisinden biliyordu. Brown'ın tek paragraflık çevirisi dışında Aşıkpaşazade'nin tarihi onun için bir bilinmezdi. Yalnızca, Eflaki o da Hacı Bektaş'la ilgili referansın ihmal edildiği kısaltılmış bir çeviriyle biliniyordu. Hatip Oğlu, Uruç Bey hiç çevrilmemişti ve hatta 1920 sonrasına kadar oryantalistler tarafından dahi tanınmıyorlardı.

2) Vakfiye ya da Vakıfname, mülkü kutsal bir kuruluş haline dönüştüren bir belgedir.

3) Hilmi Ziya Bey'in teorisinin onaylanması için Kâmusu Türki'ye bakınız.

mez. Öyle görünüyor ki, Ali Emiri Efendi tarafından ortaya çıkarılan ve dergisi Tarih ve Edebiyat Mecmuası'nda[1] bildirilen bir vakfiye'den sözetmektedir. Araştırmacıların halk kütüphanesinde onun adını taşıyan kitap kolleksiyonlarına çok şey borçlu olduğu Ali Emiri Efendi'ye göre, 1295 tarihli bir vakfiye, Kırşehir yakınlarında bir zaviye kuran bir şeyh Süleyman Veli'nin "Merhum Hacı Bektaş Veli'nin topraklarına yaklaşan" belirli mülkleri vakfetmesinin ürünüdür. Ali Emiri Efendi'ye göre "merhum" sözcüğünün bu kullanımı o tarihlerde Hacı Bektaş Veli'nin o civarda çok tanınan biri olduğunun ve daha önce öldüğünün kanıtıdır.

Bektaş'a ikinci değini, 1297 tarihi taşıyan bir vakfiyededir[2].Bu belgede aşağıdaki sözcükler geçer." Ve işte el Hacı Bektaş, Allah sırını[3] kutsasın nahiyesindeki ve Kuhur nahiyesindeki Geyce Kapu kariyesindeki ve Samavlı ve Suz Kalacak denilen tüm mezraat.

"Ve işte El Hacı Bektaş, Allah sırını kutsasın, nahiyesindeki ve Geyce Kapucak denilen kariyedeki, ilh."

İşte burada Türkçe kullanıma göre yalnızca Hacı ya da El Hacı Bektaş adlı bir adamın 1297 yılından önce ölmüş olduğu anlamına gelebilecek iki ilave bulgumuz var. Onun adı bir nahiyeye verilmiş. Besbelli olarak Ali Emiri Efendi'nin gösterdiği gibi, göreceğiz ki Suluca Kara Hüyük köyünün adı değiştirilmiş ve "Hacı Bektaş köyü ya da nahiyesi" olmuştur. Bu, Hacı Bektaş'ın tarihselliğini ve Türk geleneğinin pozitif olarak kanıtladığına göre, bu tarihten önce ölmüş olduğu teorisini de güçlendirir.

İkinci olarak bilinen "Kuddisa Sırruhu" kalıbı, Türkçe uygulamada yalnızca halen yaşamayan azizler için kulla-

---

1) Sayı 20 s. 670 not 2.

2) İstanbul Evkaf Müdüriyeti; Anadolu defter, cilt 9 s. 31.

3) İslam tasavvuf edebiyatında *sırr* sözcüğü genellikli bir içsel bilinçlilik durumu anlamında kullanıldığı için, "gönlün saklı deneyimi" anlamına geldiğinde "mystery", başkalarından saklanan bilgi anlamına geldiğinde ise "*secret*" olarak kullanılmıştır.

nılır ve bu da Hacı Bektaş'ın 1297'den önce ölmüş olduğu bulgusunu onaylar.

Bu bulguyu üçüncü bir belge de güçlendirir. 1306 tarihli, Ahi Evran'ın bir vakfiyesi Hacı Bektaş kazasına bir referansı içerir, "Hacı Bektaş'ın zamanında bu yerin adı Kara Hüyük'tüyse de."[1]

Muhtemelen Vilayetname'nin bazı gerçek tarihsel ipuçları içerdiğini destekleyen bir nokta da yalnızca o çağda Ahi Evran'ın gerçek bir kişi olarak görünmesi değil, fakat Hacim Sultan'ın da tam Vilayetname'de gönderildiği söylenen bölgede ortaya çıkmasıdır. Uşak nahiyesinde Hacim Sultan Köyü denilen bir köy vardır ve 1321[2] yılında Germiyan hanedanı hükümdarı Yakup Bey Hacim Sultan zaviyesine bir mülk vakfetmiştir.

Yazarın bildiği diğer bir tarihsel Bektaş referansı 1272'de ölen büyük Mevlevi Pir'i Celaleddin Rumi hakkındaki öykülerin bir derlemesi olan Eflaki'nin Menakıb

---

1) Ali Emiri Efendi'nin Tarih ve Edebiyat mecmuası, No. 20 s. 46b, Ali Emiri makalesinde Ahi Evran'ın Hacı Bektaş Vilayetnamesinde zikredilmesine dikkat çekiyor. (Gross sayfa 87) Bir vesileyle o, Hacı Bektaş'ı ziyaret ediyor. Dere kenarında oturup konuşmaya çalışıyorlar fakat kurbağalar sohbeti bozuyor. Hacı Bektaş, kurbağalara susun diye sesleniyor "ve bugüne kadar kurbağalar orada vıraklamaz." Ali Emiri Efendi Kırşehirde hükümet saymanı iken bölgeye ziyarete gider. Halkın hala ananeye inandığını görür. Fakat kendisi bir kurbağa vıraklaması duyar. O civarda yaşayan bir çocuğu çağırır ve ona bir kurbağa duyduğunu söyler. Çocuk şaşırır ve açıklama yapar, "Oh evet o kurbağa burada yabancıdır." Daha yerel ananeleri öğrenmemiştir! Ahi Evran Vakfıyesinin tam metni, M.Cevdet'in, İbni Batuta'nın Seyahatleri'ne bir ek olarak -Arap alfabesiyle yazdığı Ahi kardeşliği üzerine bir çalışmada veilir, çalışma Fransızca şu başlığı taşır: "L'Education et l'organization des Gens administarifs et industriels en Asie Minevre et Syrie du XIIme siécle Jusq'a notre temps" İstanbul, 1932 s.280-282.

2) İsmail Hakkı Bey'in Kütahya Şehri s.65 n.1. Afyon Karahisar, Kütahya ve İstanbul'daki Evkaf Dairelerinde bu vakfiyenin kopyalarında vakfeden olarak "Yakup Bey ibn Mehmet Bey" sözcükleri vardır. Oysa aile soyağacı böyle bir kişiyi göstermez, bir Mehmet'in torunu olan bir II.Yakup olmasına karşın, bunun tarihleri yüzyıl sonrasıdır. Orjinal vakfiye'nin güvenilir ve kesin bir kopyasını bulma çabalarım başarısız kalmıştır.

ül Arifin'idir[1]. Eflaki'nin kitabı 1318 ve 1353 yılları arasında yazılmıştır. Bu erken kitapta yüreği aydınlanmış bir mutasavvıf, fakat peygamberce bildirilen şeriate kendisini sıkı sıkı bağlı hissetmeyen bir adam olarak, Horasanlı Hacı Bektaş'ın bir öyküsü vardır. Büyük Celaleddin'in bir müridi tarafından yapılan bu değerlendirmede, Hacı Bektaş, rakip Mürşid tarafından yaratılan heyecana kıskançlık duyan biri olarak anlatılır. O (Hacı Bektaş) sonuçta halifelerinden biri Şeyh İshak'ı bir soruyla gönderir; eğer o gerçeği bulmuşsa niçin bununla yetinmiyor, yok hakikatı bulmamışsa ne diye halkın arasına kargaşa sokuyor? Şeyh İshak, Celaleddin[2]'in dervişleri ilahiler söyleyip semâ ederken oraya varır. Tam onun gelip selam olarak eşiği öptüğü anda Celaleddin araştırmaya gelenin ona sormaya niyetli olduğu soruyu içeren bir şiiri, sanki yeni gelene sorarmış gibi okumaya başlar.

"Dostu görmediysen ne diye aramıyorsun? Eğer ona ulaştıysan neden sinirlisin?"

"Sakince otur bu harika şey için; hayranlık duyulacak olan sensin, mucize tutkusu değil."

Ziyaretçi derviş, Konya'daki mürşidin doğaüstü gücünü gösteren bu sözcükleri kaydeder ve buluşmanın kaydını tutar. Dönüşünde Hacı Bektaş'a haberini verir ve Hacı Bektaş bu şiirin okunuşunun, Celaleddin'in kükreyen bir aslan olarak karşısına çıkıp onu boğazından yakaladığı ve ancak önünde eğilip merhamet için yalvardığında bıraktığını gördüğü rüyasıyla aynı zamanda olduğunu anlar. Böylece Hacı Bektaş, Celaleddin'in hem içgörü hem de incelik bakımından tasavvur ötesi büyüklüğü ve gücünü onaylarken anlatılmaktadır.

---

1) Huart'ın Fransızca çevrisine bakınız, Les Saints des Dervicches Tourneurs, Paris 1918, I.Cilt, s.296, 297.

2) Celaleddin'in müridleri sonradan Mevleviler olarak adlandırılacaktır. Bu şehir tarikatına sayfa 38'de değinilmiştir. İbadetlerinin karakteristik biçmi kudüm ve ney ile müzik çalarak sema yapmaktır. Bu nedenle Danseden ya da Dönen Dervişler olarak adlandırılırlar. Bektaşilerden, diğer şeyler yanısıra Hıristiyanlar da dahil olarak ibadetleri olan Zikr'e ziyaretçileri kabul etmeleriyle ayrılırlar.

Bu öyküde, 1300 yılından az sonra rakip bir tarikatın müridince, Bektaş, Hacı olarak bilinen Horasanlı önde gelen bir mutasavvıf ve çok sayıda dervişçe izlenen ve hatta Celaleddin'in müridlerince bile rakip ruhani lider olarak tanınan bir adam olarak gösterilir. Bektaş'ın tarihsel yerleştirilişinde belki de en önemli nokta onun adıyla ilgili olan anekdotda geçmiştir. Huart'ın çevirisi, Hacı Bektaş'ın müridlerince, Baba Resullullah olarak adlandırıldığını söyler. Fakat Prof. Köprülü bunun bir yanlış çeviri olduğunu gösterir[1]. Bölüm şöyle okunmalıdır. "Horasanlı Hacı Bektaş, Küçük Asya'da ortaya çıkan ve müridlerinin Baba Resul Allah dediği bir Baba Resul'un halifesiydi." İbni Bibi'den alıntı yaparak, Köprülü, bu ünvanın, Babai[2] ayaklanmasının lideri olan İshak Baba için kullanılan bir ad olduğunu gösterir. Köprülü, bunun Hacı Bektaş'ın tarihsel olarak, Orta Küçük Asya'da çok sayıda takipçisi olan ve bunların ayaklanmaları II. Keyhüsrev döneminde (1239) bastırılan bu meşhur önderin izleyicilerinden biri olduğunun kesin kanıtı olduğu sonucuna varır.

Hacı Bektaş'ın tarihsel yaşamına ilişkin sonraki önemli bulgu, 1409'da ortaya çıkar. Bu yıl da bir Türk şairi olan Hatipoğlu[3], Hacı Bektaş'ın kendisine atfedilen Arapça bir kitabın manzum çevirisini yaptı. Çevirmen, pirinin

---

1) Anadolu'da İslamiyet, Edebiyat Fakültesi Mecmuası 1922 No. 4. s. 307 not 1. Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı'nın Yunus Emre'sine bakınız, s. 5.6.

2) 32. sayfaya bakınız.

3) Şairin yaşamı hakkında ayrıntılar için Türkiyat Mecmuası sayı 2, 1926, s. 494'e bakınız. Bu makale bazı ilave notlarla Türk Dili ve Edebiyatı içinde yeniden basılmıştır, Prof. K. M. Fuat 1934. Bugüne kadar Hatipoğlu çevirisi Makalat'ın bilinen tek kopyası Emniyet Umumiye Kütüphanesi'nde 775 numarası altında bulunur. Bunun bir kopyası Hilmi Ziya Bey tarafından alınmıştır. Yeni bir kopyası Prof. Köprülü tarafından alınmış ve onun nezaketi sayesinde benim Bektaşilik koleksiyonum bir photostat kopyasını kazanmıştır. Bugün Emniyet Kütüphanesi'ndeki orjinali bulunamadığı için bu üç kopyanın bulunması bir şanstır.

Arapça yazmış olduğu için herkes tarafından anlaşılmadığını söyler. Bu nedenle Türkçeye çevirme işine girmiştir. "Bu kitap, Allah ruhunu kutsasın, Hacı Bektaş el Horasani'nin sözleridir," başlığını taşıyan bu manzum çevirinin içindekiler, aslında, Sadaddin tarafından yapılmış olan ve Türkçe'de Vilayetname adı altında birçok kez basılmış bir düzyazı çevirinin içindekilerin benzeridir[1]. Kitap dört kapının bir açıklamasını içerir, dinsel yasa yada şeriat, mistik yol ya da Tarikat, mistik bilgi ya da marifet ve nihai gerçekliğin deneyim içinde farkedilişi olarak Hakikat.Tarikatın anlatıldığı bölümde İsa'nın bir yürüyüşe çıkışının öyküsü vardır. Bir kaynak bulunan bir dağ eteğine gelir. Kaynaktan içince suyun acı olduğunu anlar. Aynı anda dağ titremeye başlar ve İsa'nın titremenin ve acı suyun nedeni hakkındaki sorusuna Musa zamanında genç bir adamın buraya gelmiş ve bir dize okumuş olduğunu söyleyerek cevap verir. (Kur'an 21, 24, "Yapamazsanız —ki yapamayacaksınız— o takdirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının.") Sonra dağ, duası Allah katında hep kabul gördüğü için İsa'yı dua etmeye çağırır, İsa hemen dua eder ve dağın titremesi kesilerek acı su tatlı hale gelir. Sonra dağ, İsrael zamanında dağa gelip yukarıda alıntıladığımız dizeyi okuyup, Muhammedi ya da onun ümmetini görebileceği gün için ağlamaya başlayan gencin öyküsüne devam eder. Şimdi gencin ağlaması durmuştur[2]. Genç adam Bektaşilerce Ali olarak yorumlanır[3], İsa'da kabul gören duasıyla Ali'ye yardım etmiş ve kendisi de dünyevi şeylere karşı uyarılmıştır.

Hatip Oğlu'nun uyaklı versiyonu, Hacı Bektaş tarafından, Peygamberin ailesine, Ali ve 12 İmam'a güçlü bir

---

1) İki Vilayetname arasındaki fark için aşağıdaki sayfalara bakınız.

2) Düzyazı versiyon öyküyü bize böyle anlatır. Manzum versiyon dağın da ağladığını söyleyerek farklılaşır.

3) Arnavutluk'ta Korche yakınında Turan tekke de Zylfo Baba böyle yorumlanmıştır.

sevgi duyulduğunu gösterir. Kutsal aileyi sevenleri sevmek, ve onun düşmanlarına düşmanlık duymak olan iki Şii ilkesi "tevellâ" ve "teberra" açıkça ifade edilir[1]. Üç, yedi ve kırkın[2] ruhsal hiyerarşisinden sözedilir; dört kapı, dört unsurla bağlantılandırılır ve 1400 yıllarında inanıldığı düşünülen ve daha sonra Öğretiler ve İnançlar bölümünde daha tam olarak açıklanacak günümüz Bektaşi inançlarının, aslında bizzat Hacı Bektaş'ça öğretilmiş olduğunu gösterir[3].

15. yüzyılın Türk tarihçileri arasında Hacı Bektaş ve izleyicilerinden sözeden iki kişi vardır. 15. yüzyılın başından beri Hacı Bektaş köyünün yakınında yaşayan, Aşık Paşa Zade, uzun yaşamının sonuna doğru 1502'de bir tarih tamamlamıştır. Bu, 1916'da Maarif Nezaretince basılmıştır[4]. Diğer bir baskısı 1928'de Leipzig'de Giese tarafından yapılmıştır. Bu tarihte bulunan tanıklığa göre Hacı Bektaş, Horasan'dan Menteş adlı kardeşiyle birlikte gelmiştir. Önce Sivas'a gelmişler; oradan Baba İlyas'a[5] gitmişler; sonra Kırşehir'e, oradan Kayseri'ye ve sonra da Kara Yol'a[6] geçmişler.

Bu kitapta açıklandığı gibi, kendisi doğrudan bir propagandacı olmamasına karşın, açıkça Vilayetname'nin Kadıncık'ı olan bir Hatun Ana'ya öğretim vermiş ve onun aracılığıyla öğretileri müridlerine ulaşmıştır. 1500 yılın-

---

1) Sayfa 5.

2) Sayfa 7 satır 7.

3) Hilmi Ziya Bey Mihrap s. 15, 16 s. 517'de doğrudan Hacı Bektaş'a atfedilen ve daha önce Hacı Bektaş köyündeki merkezi tekkedeki kitaplıkta bulunan 1484 tarihli bir Vilayetnameden sözediyor. Bu kitaplığın kitaplarının Ankara'da Milli Eğitim Dairesi Kütüphanesinde bulunması gerekiyor, ama ben bu kopyayı bulamadım.

4) Giese baskısı daha güvenilir görülüyor. istanbul baskısı Giese'de olmayan ve Bektaşilere referans yapan iki küçük bölüm içeriyor. Brown'ın "Dervishes" içindeki (s. 142) çevirisi basılı Türkçe metinlerden farklılıklar taşıyor.

5) Baba ilyas, yukarıda ayaklanmasından sözedilen Baba İshak'ın daha önceki adıdır. Bkz. Amasya Tarihi Cilt II, s. 374.

6) Bu açıkça sonradan Hacı Bektaş köyü denilen Suluca Kara Hüyük'tür.

da, Yeniçerilerin başlıklarını Bektaşilerden aldıkları ananesi artık iyice bilinmektedir, bu soruya Aşık Paşazade'nin cevabı tam ters yönde olmaktadır. Orhan zamanında Hatun Ana'nın müridlerinden olan bir Abdal Musa Yeniçeri askerleriyle birlikte savaşa gider ve onlardan birinden bir başlık alır. Buna ne denir diye kendisine sorulduğunda, "Buna elif diyorlar." En iyi bilen Allah"tır der. Aşık Paşa Zade, "Onların tacları hakkındaki hakikat budur" demektedir[1]. Aşık Paşa Zade, bölümü Hacı Bektaş'ın Osmanlı hanedanından bir kimseyle tanıştığını şiddetle reddederek bitirir. Bunu ileri süren her kimse, der tarihçi, bir yalancıdır. Ona göre Yeniçeriler şöyle ortaya çıkmıştır[2]; Murat Han'ın saltanatı sırasında (1359-1389) Karaman'dan Kara Rüstem adında bir kişi Kazasker Çandarlı Halil'e, şeriate göre savaşta alınan esirlerin beşte birinin hükümdara ait olması gerektiğini önerir. Kazasker, bunu, uygulanmasını emredecek olan Murat Han'a bildirir. Bu iki adam, hükümdarın emirlerini Edirne yakınındaki İpsala'yı ele geçirmiş olan kumandan Evrenos[3]'a bildirirler.Evrenos, Murat Han'a götürülmek üzere bu yolla büyük miktarda esir seçmesi için bir kadıyı görevlendirir. Halil'in önerisiyle bunlar, onlara Türkçe öğretecek Türklere verilirler. Bunlar birkaç yıl Türklerle kalır ve müslüman olurlar. Sonra saraya getirilir, beyaz başlık verilir ve Yeniçeri-yeni asker olurlar.

Özellikle önemli bir nokta dışında, Yeniçerilerin oluşumu ve Hacı Bektaş'la ilişkileri üzerine bu açıklama, diğer bir 15. yüzyıl tarihçisi Uruç Bey[4] tarafından doğrula-

1) Aşık Paşa Zade Tarihi İstanbul baskısı s. 206. Giese baskısı s. 201. Tac Bektaşilerin başlıklarına verdikleri addır. Giese'in baskısında başlığa Bükme tac deniliyor.

2) a.g.e. Giese 50, İstanbul baskısı 54.

3) Osmanlı tarihinde meşhur bir komutan, Enc. Of İslam Ewrenos maddesine bkz.

4) Franz Babinger, Hannover, 1925 tarafından hazırlanan ve Uruç Bey'in iki metnini içeren Tevarihi Ali Osman'a bakınız. Babinger baskısında yazar Uruç bin Adil Elkazzaz Katip el Edirnevi olarak tanıtılıyor. Buna Dr. Wittek, bir kazzaz yani ipek dokumacısının aynı

nır. Bu tarihçiye göre Orhan'ın kardeşi Ali Paşa, politik liderlik yolundan aynlarak dinsel yola girer ve bir derviş olur[1]. Bir gün Orhan'la konuşurken, onun askerlerinin artık ayırd edici işaretleri olması gerekecek kadar çok olduklarına kardeşinin dikkatini çeker. "Tüm diğer askerler kızıl başlıklar giysin[2] fakat doğrudan hükümdara bağlı olanlar beyaz başlık giysinki, bu dünyaya onun askerlerinin işareti olsun." Orhan bunu kabul eder ve Amasya'daki Hacı Bektaş'a yeni başlığa izin vermesi ve onu kutsaması için gönderir. Bunu önce Orhan, sonra da taraftarları giyer böylece savaşta birbirlerini tanımaları mümkün olur. Hacı Bektaş 1295'den önce ölmüş olduğunda, Uruç Bey'in ifadesi doğru kabul edilemez. Oysa, eğer bunu Hacı Bektaş'ın bizzat kendisi yerine onun otoritesiyle konuşan tanınmış bir müridi olarak anlarsak, öykü hemen ve tamamiyle doğrulanabilir hale gelir. O günün adet ve zihniyetine göre bir derviş Şeyh'ine icazet ya da hayır-dua için göndermek tamamıyla doğaldır. Nasıl bugün belirli çevrelerde bir diploma ya da mezuniyet için sertifika otoritesi gerekiyorsa, o günlerde de bir anane değişikliği, yeni bir giysinin resmi onayı, popüler bir dinsel önderin kutsama ve onay törenini gerektiriyordu. Bu öyküden Ali Paşa'nın muhtemelen bir Bektaşi olabileceği görülecektir.Bektaşilerin Elifi tac'ının mı Orhan'ın askerlerince kabul edildiği yoksa Aşık Paşa Zade'nin dediği gibi resmi askerlerin giydiklerinin Bektaşilerce mi kabul edildiği, bizi çözülmesi olanaksız bir bilmeceye sokmuş görünüyor. Burada yapılan açıklama, en azından, daha önceki tarihlerde Hacı Bektaş'la Osmanlı askerlerinin başlığı arasınaki mevcut ilişkinin bildirilmesiyle Hacı Bektaş'ın erken

---

zamanda bir Bey olamayacağı itirazını getiriyor ve bu nedenle bu tarihin bilinmeyen bir 15. yüzyıl tarihçisinin olacağını ve daha önceki Türk yazarlarınca zikredilen Uruç Bey'in eseri olamayacağını belirtiyor.

1) Uruç Bey s. 15 ve 89.

2) Bu Kızılbaşların, Bektaşi Tarikatıyla yakın ilişkisi olan köy tipi mezhep üyeleriyle bir ilişkisi olduğunu öneriyor.

ölümü olgusunu uzlaştırmaya hizmet ediyor.

Uruç Bey, Yeniçeriler'in kuruluşunun 1361-1364[1] yılları arasında ve Murat Han'ın saltanatı sırasında olduğunu vurgulayarak devam ediyor. Onun açıklaması Aşık Paşa zade'ninkiyle tamamen uyuşuyor, burada hangisi diğerini etkilerse etkilesin, yapılan açıklama 15. yüzyılda yaygın olarak biliniyor ve genellikle doğru olarak kabul ediliyor[2]. Aşık Paşa Zade'nin ki kadar, Uruç'un açıklamasında da, Karamanlı bir Kara Rüstem[3], Kazasker Çandarlı Kara Halil'e komutanlarının kendi hakkı olanı kaybetmekte olduğunu söylüyor. Tüm ganimetin beşte biri hükümdara gitmelidir. Murat Han bunu onaylar çünkü bu kutsal yasadır. Bundan sonra Kara Rüstem Gelibolu'ya yerleşir. Aşık Paşa Zade'nin açıklamasındaki gibi, emri yerine getirmek için Gazi Evrenos adlı üçüncü bir komutan da çağrılır. Her akından sonra, esirlerin beşte biri alınır ve Anadolu'da Türk halkı arasında yaşamaya gönderilir. Bunlar tarla sürer ve Türkçe öğrenirler. Dört yıl sonra Murat Han'a getirilir ve orduya alınırlar. beyaz başlıkları giydirilir ve birlikleri Yeniçeri adını alır.

Hacı Bektaş'ın tarihsel yaşamıyla ilgili son bulgu Vilayetname'nin kendisindendir. Harika öyküler derlemesi, naif bir derlemedir. Murat Han'ın Hacı Bektaş'ın[4] mezarı üzerine bir türbe inşa etmekteki kararlılığı, ve Bektaş'ın Osman'la[5] ilişkisinin öyküsü gibi, belirli ekler, bunun dışındadır, bu bölümler edebi tarz olarak Vilayetname'nin diğer kısımlarından ayrılırlar, fakat kitap daha sonraki bir dönemde yazılmış olduklarının izini taşımaz. Osmanlı

---

1) Sayfa 93'te 1361 tarihinde Yeniçerilerin kuruluşundan önceki bir duraklamaya gönderme yapılıyor ve sayfa 22'de 1364 tarihine Yeniçerilerin kuruluşundan sonra olarak gönderme yapılıyor.

2) Uruç'un açıklamasının bazı bakımlardan farklılaştığı açıktır, özellikle başlığı kökeni konusunda sonraki teoriyi doğrular görünmektedir.

3) Sayfa 93.

4) Benim Vilayetname'mde yaprak 147. Gross çevirisinde s. 151.

5) Yaprak 121-127. Gross'ta s. 133-139.

hanedanıyla bir ilişki olduğunu kanıtlamak için ilave edilmiş olduğu görülen bazı kısımlar dışında, sonradan kabul edilmiş olan öğretilerin çarpıcı yokluğu bu derlemenin kökenini 1400 öncesine götürür. Bektaş'ın Anadolu'ya girişinden sonraki öyküler ve özellikle olay öyküleri coğrafi yerlerin gerçek adları ve gerçek tarihsel kişilikler çevresinde geçer. Ahi Evran ve Şeyh Süleyman'ın tarihsel kişilikler olduklarını görmüştük[1].Bektaş'ın halifelerinden Hacim Sultan'ın izine Vilayetname'nin gönderildiğini yazdığı yerde rastlamıştık[2]. Vilayetname'de Alaeddin'e yapılan sürekli göndermeler, muhtemelen kendi başlarına birer tarih göstergesi değildir, popüler eserlerde Alaeddin sıkça herbir Selçuk Sultanı'na verilen addır. Yine de diğer bulgular, sözkonusu dönemin en azından kısmen Büyük Alaeddin'in saltanatına (1219-1236) ve sonraki on ya da onbeş seneye rasladığını gösteriyor. En azından iki kez, dönemin sultanı "Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev olan Alaeddin" şeklinde açıklanıyor. Tek bir harfin yanlış kopyalanmasının düzeltilmesi doğru adı ortaya çıkaracaktır, "Alaeddin, Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev'in oğlu." Bu referanslarda Selçuk devletinin boyutunun İran sınırlarına ulaşması da aynı dönem olduğunu doğruluyor. Halife Abbas'a değiniliyor, bu muhtemelen Abu Abbas denilen El Nasireddin Allah'a yapılan bir göndermedir, halifelik tarihleri 1180-1225 arasıdır ve kısmen Alaeddin'in tarihleri ile uyumludur[3]. Moğol istilasının yankıları Vilayetname boyunca görünür. Tatarlar, Hıristiyan olarak tanımlanır, bu bilginin bir onayı Peder William'ın Asya Moğollarına[4] giderken gönderdiği bir bilgidir. 1258'de olan Bağdat'ın ele geçirilişi ve halifenin idamına değinilir, sonraki yıllarda Moğolların Anadolu'ya gelişi betimlenir. Bektaş'ın Moğol hükümdarına onu müslüman yapmak için bir ha-

1) Sayfa 41, 42'ye bkz.
2) Yapraklar 68 B ve 108 B.
3) Benim kopyamdan yaprak 108.
4) Yaprak 109. Marco Polo'nun çağdaşlarına bakınız.

berci gönderdiği ifade edilir. Moğol hükümdarı Kuluhan ya da Kuyuk (1246-1251) bir hıristiyan rahip çağırır[1]. Kuyuk'un çadırının önünde bir küçük kilisesi olduğu ve iki baş vezirinin hıristiyan oldukları bilindiğinden[2] burada tarihsel materyelle karşı karşıyayız.

Ritüel açısından Vilayetname'nin özel önemi vardır. 1500'den hemen sonra Balım Sultan tarafından sokulan sonraki ritüele herhangi bir değinme görünmemektedir, 15. yüzyıl ortasında girmiş olabilecek Hurufi etkisinden de sözedilmez. Oysa, şüphesiz Bektaşilerin ilişkileri olan Kalenderler'in[3] traş uygulamalarına sürekli gönderme yapılmaktadır. Bektaş namaz kılmadığı ve halk içindeki dualara katılmadığı için eleştirilen bir kişi olarak ifade ediliyor[4], bu ün, Eflaki'nin, gönlü aydınlanmış fakat şeriate tam uymayan bir adam açıklamasına uyabilir.[5]

Bazı ritüel tarzları açıkça kullanılıyordu ve gizli bir karakteri vardı, bir vesileyle "erkân ne ise görüldü"[6] deniliyordu. Daha sonra sofraları getirmek, bal ya da ekşi yoğurt gibi koyu sıvılar sunulması adetti, kadınlar özellikle de Kadıncık, erkekler kadar bunlara katılıyordu[7]. Pir'e İtaatin Allah ve Muhammed'e inancın ilan edilmesi kadar önemli olduğu öğretiliyordu[8]. Sonradan Bektaşi ritüel ve ananesinin bir parçası olan çeşitli terimler kullanılıyor. *Dem* ya da içki içmek, tahminen bal gibi bir şerbet; ve *Sema*, yani dans rağbettedir. *Telkin* ya da gizli eğitim ritüelin bir parçasıydı ya da en azından Osman'la ilgili bölüm eklendiğinde öyleydi[9]. İzleyicilere Muhipler[10] deni-

---

1) Yaprak 110.
2) Britannica XI, Moğollar Maddesi s. 713.
3) Köprülü'nün Türkiye Tarihi s. 199.
4) Vilayetname yaprak 95.
5) Sayfa 42'ye bakınız.
6) Vilayetname yaprak 56.
7) Vilayetname yaprak 55, 56.
8) Vilayetname yaprak 116.
9) Vilayetname yaprak 125 B.
10) a.g.e. yaprak 56.

lir. Elifi tac'dan defalarca söz edilir[1] ve bir yerde Bektaşilerin iki tür taca sahip oldukları özellikle belirtilir, Elifi tac ve Hüseyni tac[2]. Daha sonra çok önemli bir ritüel olan çırağ ya da muma değiniliyor ve Bektaş'ın halifelerinden biri olan Pirab Sultan'a çırağcı[3] ya da mum yakıcısı deniliyor. Müridleriyle konuşurken kullanılan ifade "çırağ uyanmak" oluyor[4]. Tarikatın uygulamalarıyla ilgili bölümde görüleceği gibi bütün bu terim ve düşünceler tarikatın bugüne kadarki yaşamının bir parçası olmaya devam ediyor. Bütün bunların Hacı Bektaş'ın kendisinden kaynaklandığını kanıtlamak her ne kadar mümkün görünmese de sonraki ritüellerdeki en azından bazı şeylerin 1400'e gelirken başlamış olduğunu ve temel fikirlerin halihazırda tüm tarikatın bir parçası ve özgün Bektaşi örgütlenmesi kadar köy gruplarında da yaygın olduğunu kanıtlamak mümkün görünüyor.

Bektaş'ın yaşamını kısaca araştırmak, 13. yüzyılda Küçük Asya'ya Hacı Bektaş adında bir adamın geldiğini makul ölçüde açıklığa kavuşturmuş görünüyor; Kırşehir yakınlarında sonradan kendi adıyla anılacak köye yerleşiyor; daha önceki Türk yaşamının toplumsal ve dinsel pratikleriyle, az çok ortodoks İslamın görüntüsünü, Orta Asyalı sufi Ahmet Yesevi'nin etkisini taşıyan bir tasavvuf sisteminde birleştiren genel Türkmen babaları hareketinin bir parçası oluyor; bu Türkmen kabileleri arasında zamanının azizi olarak yavaş yavaş genel bir kabul kazanıyor; müridler kazanıyor ve yönlendiriyor; çırağ kullanımı, lokma ve sema etmek de dahil olmak üzere basit bir ritüelin temellerini öğretiyor; kendisi özel bir başlık giyiyor ve bunu müridlerine de veriyor; ve ölmeden önce farklı yönlerdeki bölgelere öğretilerini taşıyacak halifeler atıyor ve gönderiyor.

---

1) a.g.e yaprak 31, 35, 133.
2) a.g.e. yaprak 35.
3) a.g.e. yaprak 127.
4) a.g.e. yaprak 127.

4. Bektaşi Tarikatının İlk Misyonerleri

Hem 13 ve hem de 14. yüzyıllar, tarikatın ilk gelişiminin net bir tablosunu çizebilmemiz için fazlasıyla bulanıktır. Tarikatın en azından 14. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlılar'ın askeri yaşamıyla yakından bağlantılı olduğu makul ölçüde kesin görünüyor. Bektaşi ve Yeniçerilerin karakteristik giysilerinin Bektaşi tarikatının kutsaması ve resmi onayıyla giyildiği ananesi erken bir tarihte ortaya çıkıyor, ve Aşık Paşa Zade[1]nin Abdal Musa örneğinde gösterdiği gibi, ilk Bektaşiler, açıkça Yeniçerilerin fetih kampanyalarında yer alıyorlar.

Ayrıntılı bir tarihsel tablo çıkarmak ne ölçüde imkansızsa, anane de o kadar ayrıntı servetine girmiştir. Çevrelerinde en çok anane oluşan ilk iki misyoner Sarı Saltık ve Seyit Ali Sultan'dır. Sarı Saltık'ın öyküsü Vilayetname[2]'de anlatılır v e 17. yüzyılın büyük Türk seyyahı Evliya Çelebi tarafından uzunca ele alınır.[3] Ananeye göre Sarı Saltık, Hacı Bektaş Veli ile ilk olarak bir çeşmede koyun sularken karşılaşır ve adını Bektaş'ın sözlerinden alır, "seni Rumeli'ye *saldık*." Hacı Bektaş tarafından verilen bir kilim üzerinde Karadeniz'i geçer. Gürcistan'ı ziyaret eder, orada halkı müslüman yapar ve onlara Hüseyni tac giydirir, sonunda Bulgaristan Dobruca'daki Kaliahra'ya[4] gider; yedi başlı bir ejderhayı Hızır[5] yardımıyla öl-

1) Basılı tarihi İst. baskısı, s. 205.

2) Kendi kopyam yaprak, 75-79.

3) İngilizce çevirisi I. 245; Türkçe metin I, 659; III, 366. Ayrıca tüm bu ananeler hakkında daha fazla referans için Hasluck'un "Christianity and İslam Under the Sultans"ına bakınız.

4) İbni Batuta, "yaptığı işlerin anlatıldığı öykülerin yasa tarafından yasaklandığı meczub bir mutasavvıf" olarak tanımladı "Baba Saltık"ın tekke ya da kasabasında iki kez konaklamış olduğundan Saltık'ın 1325-1354 yıllarında tarihi bir kişilik olarak tanındığı görülmektedir; Vilayetname'deki fantastik ananenin gerisinde de tarihsel bir hakikatın çekirdeği, dier bir bulgu olarak yatmaktadır. 16. yüzyılda Sarı Saltık zaviyesi, ortodoks inanca karşıt ifadeler kullanmakla suçlanan dervişler nedeniyle, çeşitli yasal kovuşturmalara sahne olur. (Ahmet Refik'in "Osmanlı Devrinde Rafızilik ve Bektaşilik s. 16-17).

5) Ency. of İslam. Khadir maddesi. Cilt II. s. 861-865.

dürür ve nihayet ölümünde yedi tabut içine konulur ve böylece gömüldüğü yerin çeşitli bölgelerde olması ananesine uyulur. Arnavutluk'ta Bektaşiler arasında Sarı Saltık'ın 14. yüzyıldaki geliş ananesi hala yaşamaktadır.

Seyit Ali Sultan, Vilayetname'de kendilerine rüyalannda peygamber Muhammed tarafından onlara kılıç kuşandıracak olan Hacı Bektaş'a gitmeleri söylenen Kırk Kahramandan biri olarak tanıtılır[1]. Onlara erkân açıklanır ve Bektaş'ın duasıyla, benzer bir şekilde rüyasında Rumeli'deki bir fetih için Allah'a yakaran ve onların geleceğini haber alan Orhan Han'a giderler. Bektaş, Kırklar içinden Seyit Ali Sultan'ı komutanlığa, Emir Sultan'ı sancaktarlığa, Seyit Rüstem Gazi'yi Kazasker'liğe ve Abdül Samed'i imamlığa atar. Orhan'ın kampına vardıklarında saygıyla karşılanırlar. Bir savaş konseyi toplanır fakat Orhan'ın paşaları makul görünen bir harekât planı çıkarmayı başaramazlar. Bu nedenle Orhan Kırk Kahraman'a döner. Seyit Rüstem Gazi, Orhan'ın sol kanatla, Sarıca Paşa'nın merkezle ve Kırkların da sağ kanatta Süleyman Paşa ile birlikte ilerlemesini önerir. Çanakkale Boğazı geçilir, Gelibolu alınır; bir vahiyle, Kırklara, esirlerden haraç almaları ve esirlerin beşte birini Orhan için alıkoymaları emredilir. Sonra bir fetih diğerini izler. Bir keresinde üç çoban esir alınır bunlardan biri öldürülür ve sanki kızartılacakmış gibi demire geçirilir. Diğerleri dehşete düşerler ve yeni düşmanın bir yamyamlar ordusu olduğunu sanırlar. Kaçmalarına göz yumulduğunda aceleyle saldırıya uğramak üzere olan bir kaleye kaçar ve gördüklerini anlatırlar. Düşman kendi içinde ne yapacağını tartışır, bazıları kaçmak bazıları kalıp dövüşmek isterken Kırklar yaklaşırlar. Seyit Ali Sultan korkunç bir çığlık atar, şehir duvarı, savunucuları öldürülür ya da esir alınırken yıkılır. Bir keresinde abdest için su yoktur. Emir Sultan, gücünü gösterme acelesiyle asasını yere saplar ve yaşam suyu gi-

1) Arnavutluk'taki Bektaşi cemaatinin başı olan Niyazi Dede'nin inceliği sayesinde, bu Vilayetname'nin kendisi için 1932'de Kahire'de Kaygusuz Dergâh'ında kopyalanan bir kopyası, fotostat kopyasını alabilmem için bana ödünç verildi.

bi bir su fışkırınaya başlar. Fakat Seyit Ali Sultan, bu uygunsuz acelesi nedeniyle onu azarlar ve orada ondan daha güçlü bir aziz'in varlığından sözeder. Emir Sultan o anda ölür ve onun sancaktarlık görevi Tahir'e verilir. Alınan herşehirde çok ganimet ele geçirilir, esir edilen şehirliler, müslüman olur, haraç öder ya da köle olarak tutulurlar. Birçok diğer yerin yanısıra Gelibolu, Edirne ve Silistre ele geçirilir. Vilayetname'de uzun bir şiir, Aşık Paşa Zade ve Uruç'un Yeniçerilerin oluşturulması sırasında sözünü ettikleri Evrenos Gazi'nin yaptıklarıyla ilgilidir. Nihayet, birçok fetihten sonra dervişler ayrılırlar ve tekkelerini kuracakları, yapacakları mucizelerin çevre halkında derin izler bırakacağı sürekli ikâmetgâhlarını seçerler.

Bu kitap mucize öyküleriyle, tarihsel olarak ilk Bektaşilik'in "Gazi" karakterine işaret eder ve muhtemel Müslümanları etkilemek ve ilgilerini kazanmak için anlatılan öykü tipini gösterir. Çeşitli vesilelerle İncil ananesinin anımsatılması muhtemelen cahil Hıristiyan köylülerine çekici gelecektir ve Bektaşi ananeyinde ilk fetih kampanyalarının yakın ilişkisini kolayca anlaşılır kılacaktır. Yeniçerilerin kuruluşuyla bağlantısı zaten kurulan iki adın metinde görünmesi, Rüstem ve Evrenos, burada olanaksız ayrıntılarla birlikte gerçek tarihin yankılarını sezdirmektedir.

5. İlk Dönemin Bektaşi Şairleri

Apaçık bir samimiyet, derin dinsel duygular ve Anadolu Türk köylüsünün diliyle yazdığı için bugünkü Türkiye'de hiçbir şair Yunus Emre kadar onurlandırılmamıştır. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi onun dönüşümü hakkındaki Bektaşi ananesini anlatır[1]. Sivrihisar'ın kuzeyinde Sarıköy denilen küçük bir köyde Yunus adlı bir

1) Gross çevirisi s. 78-80. Benim kopyam yaprak 82-84.

çiftçi yaşıyordu. Bir sene kıtlık yüzünden ürünü kötü gitti. Hacı Bektaş Veli'nin sık sık fakirlere yardım ettiğini duyarak, hediye olarak bir yük meyveyle azizin tekkesine gitti. Birkaç gün kaldıktan sonra ayrılmak istediğini açıkladı. Bektaş ona, "buğday mı götürmek istersin yoksa nefes mi?" diye sordu. Yunus buğdayı seçti. Bektaş, her bir meyvesine iki nefes[1] verileceğini söyleyerek önerisini tekrarladı. Yunus buğdayı tercih etti ve her bir meyve için on "nefes" önerildiğinde dahi diretti. Bunun üzerine buğday verildi, fakat Yunus köyün aşağısındaki hamamın öte yakasındaki küçük tepeye geldiğinde seçiminden pişman olmaya başladı. Nasip alabilirdi ya da mistik tarikata girebilirdi ki, bu buğday gibi zaman içinde yok olup gidecek birşey değidi. Bu nedenle geri döndü ve buğday yükünü indirerek onun yerine kabul diledi.

Bektaş bunun olamayacağını ve artık "onun yolunun anahtarının" Tapduk Emre'ye gönderilmiş olduğunu söyledi. Bu nedenle Yunus, odun taşıyıcısı olarak hizmet edeceği Tapduk Emre'ye yollandı. O derece inançlıydı ki hiç ıslak ya da eğri bir odun getirmiyor ve bunun pirine yakışmayacağını söylüyordu. Bu hizmete kırk yıl devam ettikten sonra bir ayin sırasında Bektaş Hünkâr ona döndü ve söylemesini emretti. Onun "dönüş" yolculuğu başlamıştı. Yunus herkesi şaşkınlık içinde bırakarak ağzını açtı ve dinleyicilerin hiç duymadıkları tatlı aşk ve hayranlık ilahileri söyledi. Şiirleri bugüne kadar her Türk tarafından sevildi ve tartışıldı. Tartışanların muhtemelen çoğu onun gerçek bir Bektaşi olup olmadığı konusunda şüphedeydiler, Vilayetname'deki ananenin bir mezhebin onurlandırdıkları birini üyeleri olarak ilan etmek şeklindeki genel bir eğilimin örneği olduğunu düşünüyorlardı. Oysa Türkiye'nin en iyi akademisyenlerinden biri Abdül-

1) Nefes ananesi Türkiye'deki dervişler arasında çok yakın zamana kadar devam ediyordu. Nefesin, nefes verilene allah'ın ruhunu ilettiğine inanılır. Her tür hasltalığın, ruhsal olsun fiziksel olsun bu yolla iyileştirileceğine inanılır. Kasım 1925'te kabul edilen 677 numaralı yasayla Türkiye Cumhuriyeti nefes uygulamasını -üfürükçülük- yasakladı.

baki Bey, Yeni Türk Mecmuası'nda[1] onun bir Bektaşi olduğuna dair dikkate değer bir kanıt ortaya attı. Aşağıdaki satırlar:

Varduğumuz illere şol safâ gönüllere
Baba Tapduk ma'nisin saçtuk elhamdü lillâh

Vilayetname'de verilen ananevi öyküyü doğrular görünüyor. Yunus'un zahiri olanı horgörmesi ve gizli hakikatler ima etmesi bir Bektaşi bağlılığıyla uyum içindedir. Eğer aşağıdaki şiir gerçekten Yunus'unsa onun bir Bektaşi olduğunu kesinlikle kanıtlayacaktır[2].

Benim şeyhim ulu kişi,
Üçler, yediler, kırklar başı.
Oniki imam sırdaşı.
Dönmeyeceğim şeyhimden; nasıl dönebilirim?

Diğer şiirler, Hacı Bektaş'ın buluşmaya bir aslana[3] binerek gelen Seyit Mahmut Hayran'ı duvarı sürerek karşılama olayına ve Vilayetname'de de söz edilen bir kayayı yoğurarak hamur haline getirmesi olayına gönderme yapar. Bu bölümlerin Yunus'a ait olduklarını reddetmedikçe, hepimiz bunların, tarikatla doğrudan ilişkiyi gösterecek kadar güçlü bir Bektaşi tarzı olduğu sonucuna varmalıyız. Divan'ının taş baskısında hemen şiirlerden önceki dua[4]da, onun Bektaşi aidiyetinin diğer bir kanıtıdır, şiirin tamamının ruhu daha sonra inançlar bölümünde göreceğimiz gibi karakteristik olarak Bektaşidir. Aşağıdaki dizilerde:

Terazi kurarsın hevâset tartmağa
Kasdedersin beni ôda atmağa
Terazi ana gerek bakkaal ola

---

1) Temmuz 1933 s. 831 Yukarıdakiler yazıldığından bu yana Abdülbaki Yunus Emre, Hayatı adlı, aynı bakışın değerlendirildiği bir kitap yayınladı.
2) a.g.e. s. 832.
3) Sayfa 39'a bkz.
4) Divan 1340, s. 34.

Ya bazergan tâcir ü attar ola
Sen gerek lûtf ile ânı örtesin
Pes ne hâcet murdar âcıp tartasın,

herbir sözcükte ortodoks Sünni hocaların dinsel öğretilerine karşı Bektaşi protestosunun işareti vardır.

Aşık Paşa Zade tarafından sözü edilen Abdal Musa, Yunus Emre'nin Bektaşi bir taklidçisi olarak belirir ve Bektaşi ortamında meşhurdur.[1] Ananeye göre onun müridi ve Kahire'deki meşhur Bektaşi tekkesinin ananevi kurucusu olan derviş, Kaygusuz Abdal, aynı dinsel ve edebi devamlılık içinde daha bile fazla meşhur olan bir başkasıdır[2]. Her Bektaşi şiirleri derlemesi onun oldukça fazla sayıda şiirini içerir ve Türk edebiyatının tüm yakın tarihleri ondan Türk halkının edebi tarihinde önemli bir kişi olarak sözeder[3]. Toplu şiirleri yanısıra tasavvuf üzerine ona atfedilmiş bir eser de basılmıştır[4].

1) Bektaşi Şairleri s. 3-7. Abdal Musa hakkında ayrıntılı bir çalışma için Köprülü'nün Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'ne bakınız.
2) a.g.e. s. 196-200
3) Mehmet Fuat'ın Divan Edebiyatı Antolojisi s. 30-31. Sadettin Nüzhet'in Türk edebiyatı Tarihi s. 96. Ağâh Sırrı'nın Edebiyat Tarihi Dersleri s. 81. Hasan Ali'nin Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış s. 63.
4) Risalei Kaygusuz Sultan.

BEKTAŞİ TARİHİNİN İKİNCİ DÖNEMİ (II. DÖNEM)

I. Balım Sultan

1500 yılı civarında Bektaşilerin önderliğine, yönetimi altında tarikatın pratiklerine sürekli bir biçim ve içerik verecek, yeni etkiler getirecek, Balım Sultan adlı bir adam geldi. Maalesef Balım Sultan'ın yaşamı üzerine hiçbir eleştirel çalışma yapılmamıştır. Kesin olarak bilinen ise, sıkça Piri Sani (İkinci Pir) de denilen bu önderin belirli yenilikler getirmiş olduğuna inanıldığıdır. Balım Sultan üzerine tüm değerlendirmeler, onun kökeninini Edirne'nin kırk kilometre kadar güneyindeki ve Bektaşi ananesine göre kurucusu varsayılan Seyit Ali Sultan'ın adını taşıyan bir dergahın bulunduğu Dimetoka'ya götürürler. Arnavutluk'lu Niyazi Dede'nin 1933'te bana anlattığı şifahi ananeye göre, Seyit Ali Sultan ülkeye girdiğinde Dimetoka bölgesinde kızı bir seccade dokuyarak duvara asıp, annesine onun üzerinde kim dua ederse onunla evleneceğini söyleyen bir Bulgar kral vardı. Seyit Ali Sultan ve Mürsel Baba evi ziyaret ettiler ve izin istemeksizin seccadeyi indirip üzerinde namaz kıldılar. Her ikisi de kızın evlenmek istemeyeceği kadar yaşlı olduklarından, Bulgar prenses seccadeyi çekti ve her iki adamda yere düştüler. Seyit Ali Sultan bu hareketteki olağanüstü gücü farketti ve bunun aslında kızdan değil, ondan doğacak olan Balım Sultan'dan geldiğini anladı. Bal arıyan mürsel Baba parmağını kızın ağzına koydu. Halen bakire olan kız hamile kaldı ve adı "bal"dan türeyen Balım doğdu. Çocuğun annesi öldüğünde çocuk sofular'da ki Seyit Ali Sultan'ın tekkesine alındı. 18 yaşına gelene kadar burada hala "Balım Sultan dershanesi" denilen bir odada yaşadı.

Daha eleştirel araştırıcılar bu öyküyü Mürsel Baba'nın doksan yaşında gittiği Bulgaristan'da bir Bulgar kızıyla evlendiği ve bu birleşmeden Balım Sultan'ın doğ-

duğu şeklinde kabul ettiler. Tüm ananeler en azından bu önderin Hıristiyan bir anadan doğduğuna işaret ederler.

Baha Sait'e göre[1], 1481-1512 arasında saltanat süren II. Beyazit, Seyit Ali Sultan tekkesine çok fazla ilgi duydu ve 1501'de bu tekkenin postnişin'i[2] Balım Sultan'ı Hacı Bektaş köyündeki Pir Evi'nin başına getirdi. Bu yeni önderin etkisi altında belirli yenilikler yapıldı. Bugün bir Bektaşinin yola giriş törenine bazan "Balım Sultan Erkânı"[3] denilir. Baha Sait Bey'e göre bu törende oniki mum kullanılması ve oniki köşeli büyük sembolik bir taş olan palihenk[4]'in kullanılması bu önderin getirdiği yeni uygulamalardandır. Tüm Bektaşiler bazı Babaların bir mücerred grup olarak ayrılmasının ondan kaynaklandığında birleşirler. Yakın zamanlara kadar tarikatın başlarının oturduğu Hacı Bektaş tekkesindeki binalar grubu içinde Balım Sultan'a ait olduğu söylenen bir türbe vardır. Kapı üzerindeki kitabe orada yatanın Horasanlı Hacı Bektaş oğlu Resul Balı oğlu Hızır Balı olduğunu söyler ve verilen tarih 1519'tur. Kapısının önünde ananeye göre Hacı Bektaş'ın yanan bir işaret halinde Horasan'dan fırlattığı ve sonraki evinin bulunduğu yere dikilen dut ağacı vardır[5]. Bektaşiler bu ağacın kabuğundan alınan bir parçayla vücudun rahatsız kısımlarının ovulmasının iyileştirici bir etkisi olduğuna inanırlar[6]. Bu türbenin eşiğinde, dileyen Bektaşilerin kulaklarını deldirip Mengüş[7] denilen küpeyi

1) Türk Yurdu No. 28 Nisan 1927 s. 314.
2) Postnişin sözcük olarak posta oturan kişi anlamına gelir ve dergâhın başı için kullanılan biri terimdir.
3) Erkânname'de böyle deniliyor; benim özel kolleksiyonumda No. 2. Ayrıca bir Bektaşi Baba'sının yola giriş ritüelinin asıl biçimini içeren özel bir defter.
4) II. Kısım, 10 no'lu illüstrasyona bakınız.
5) S ayfa 37'ye bakınız.
6) Türkiyat Mecmuası Sayı II. s. 379'daki, Hamit Zübeyr'in Hacı Bektaş Tekkesi makalesine bakınız.
7) Ali'nin atnalının anısına olduğu söylenen atnalı şeklindedir, Rose, 198. Ekim 1933'te Arnavutluk'a yaptığım gezide bu Mengüş'ün yalnız bir kez takıldığını, diğer hallerde mücerred dervişlerin yuvarlak kahverengi küpeler taktıklarını gözlemledim.

taktırarak mücerredlik andı içmeleri bir adet olmuştur. En azından yazarın bildiği kadarıyla herhangi bir tarihçi tarafından Balım Sultan'ın yaşamı hakkında henüz tarihsel bulgular araştırılmamışsa da, bizzat Hacı Bektaş ve onun benzeri kişilerin, hepsi kendi geleneklerini Hacı Bektaş'a bağlayan Tahtacılar ve Kızılbaşlar gibi köy grupları da dahil olmak üzere, Küçük Asya'nın bütünsel Bektaşi ya da daha çok Alevi mezhebini yaratan etkilerin kökeni olmaları muhtemel görünmektedir. Kızılbaş denilen unsurlar[1] söz konusu olduğunda, ileride yeri geldiğinde daha ayrıntılı ele alınacağı gibi, bunların Hacı Bektaş Tekke'sinin Çelebileriyle doğrudan bir örgütsel bağlantıları olmuştur. Öte yandan Balım Sultan'dan başlayarak sözcüğün dar anlamıyla, Balım Sultan'ca geliştirilen erkâna göre yola girmiş olan daha sıkı ilişkili olarak örgütlenmiş Bektaşiler ortaya çıkmıştır. Başlarına Dede denilen ve 1925'e kadar onların başı da Hacı Bektaş Tekke'sinde yaşayan bu gruba, tekkeleri sadece Bektaşi adını taşıyan her yerdeki, Arnavutluk, İstanbul, Kahire ve başka yerlerdeki Bektaşiler dahildir. İşte, yazarın tarihsel kökenler anlayışına göre, 13. yüzyıldan başlayarak, Küçük Asya'da, halkların ismen ait oldukları çeşitli dinlerden, karışmış unsurlar içeren bir tür halk dini gelişti. Hacı Bektaş'ın, bu harekete yardımcı olan gezginci ruhani önderlerden biri olarak giderek artan bir şekilde üstünlüğü tanındı, yalnızca Kırşehir yakınındaki köy adını ondan almakla kalmadı, fakat tüm Küçük Asya'da sayısız köyde onun adı pir olarak ünlendi. Balım Sultan'la kent içi ve yakınlarındaki tekkelerde daha yetkinleştirilmiş bir ritüel ve örgütlenme başladı. Bu örgütlenme, belirli ölçülerde çok benzer inanç ve uygulamaları sürdüren, fakat Bektaşilik'in düzenlenmiş sisteminin dışında kalan köy gruplarından farklılaştı ve daha biçimsel olarak örgütlenmiş Bektaşi Tarikatı haline geldi. Zamanla Hacı Bektaş Köyü'nde iki önder ortaya çıktı. Hacı Bektaş'ın soyundan indiklerini

1) Sayfa 64 n. 4 ve 211'e bakınız.

iddia eden, Kızılbaş köy grupları ve diğerleri tarafından ruhani otorite olarak tanınan Çelebiler, öte yandan mücerred olan, Hacı Bektaş'ın yol evladından başka çocuğu olmadığını ileri süren —bel evladı değil, yol evladıdır— ve Balım tarafından kurulan sistemin ruhani ve örgütsel başı olan Dedeler.

2. Hurufi Öğretileri

Dervişler için mücerred andına yapılan vurgulamayla, Balım Sultan tarafından verilen yeni yönün arkasından, ikinci dönemin sonraki önemli adımı, Bektaşi inancına Hurufilik'in girişidir. Hurufilik'e Bektaşi tepkisi her ne kadar inançlar bölümünde ayrıntılı olarak incelenecekse de, bu çok ilginç felsefenin temel tarihsel olgularından söz etmek durumu daha açık hale getirebilir. 1398 yılında Fazlullah adında Esterabad'lı bir adam kendisini tanrı ilan etti. Sayılara ve onların "söz"ün nihai unsurları olan harflerle ilişkileri üzerine Kabalistik bir inanç sistemi öğretti, Yuhanna'nın İncili'nde olduğu gibi sırasıyla alındığında, bu, Allah'ın bizzat kendisinin en üst ifadesi olacaktı. Hurufilik öğretileri, Bektaşileri ilgilendirdiği kadarıyla inançlar bölümünde belirli bir uzunlukta açıklanacağı için, bu özet tarihsel girişte, harfler öğretilerinin yanısıra, onların inançlarının diğer temel özelliğinden söz etmek yeterli olacaktır; yani, "Kendini bilen Allah'ını bilir", insanın kendisi tanrının kutsal bir tezahürü haline gelir[1]. Fazlullah'ın şaşırtıcı tanrılık iddiası, onun hemen idamını emredecek olan Timurlenk'e duyuruldu[2]. Fakat o, bundan önce, etkinliklerini Türkiye'de günümüze kadar sürdürecek müridler kazanmıştı. Bunların en tanınmışı Bağdad yakınında Nesim denilen bir yörenin yerlisi olan şair Nesimi[3]dir. En azından kanca Türktür, 1401'den önce Fazlullah'la kişisel tanışıklık kurmuş ve yeni inancın coşkulu

1) Gibb'in "History of Ottoman Poetry"si cilt I, s. 341'e bkz.
2) Huart'ın "Textes Houroufis" s. 223-224.
3) Gibb a.g.e. cilt 1 s. 343.

bir misyoneri haline gelmiş görünmektedir. Nihayet sapkın şiirleri nedeniyle Halep'te mahkum edilir ve diri diri derisi yüzülür. Gelecek kuşaklara biri Farsça ve diğeri Türkçe olan iki Divan bırakmıştır. Bektaşilerle herhangi bir şekilde ilişkisi olduğuna dair hiçbir bulgu olmamasına karşın, öğretileri ve özellikle de Mansur el Hallac'ın meşhur savı, En el Hak — Ben Tanrıyım, sözünü cesurca benimsemesi nedeniyle bugüne kadar Bektaşiler'den büyük saygı görmüştür. Türk edebiyatında coşkulu dinsel şiirlerinin lirik niteliğiyle meşhurdur; ve cesur entellektüel bağımsızlığın bir örneği olarak, Türk ırkının kültürüne seçkin bir ahlaki etki şeklinde girmiştir[1].

Bektaşilerin bakış açısından, Fazlullah'ın en önemli öğrencisi, 15. yüzyılda üstadının öğretisini yaymakta girişken bir etkinlik gösteren Ali ul Ala adlı birisidir. Bu önderle ilgili temel bilgi kaynağı, Kâşif ul eşrar ve Def ul Esrar[2] adındaki, ve Sünni İslam'ın tahsilli bir temsilcisi olan İshak Efendi tarafından 1873'te yazılmış hayli tartışmalı bir kitapçıktır. Kitap, Bektaşileri ve özellikle de on-

---

1) Hüseyin Cahit, Fikir Hareketleri, No. 5. Nisan, 1934 (sonra kitap halinde basıldı, Edebi Hatıralar, İst. 1935 s. 8)'te edebi hatıralarını değerlendirirken bir çocuk olarak en çok etkilendiği kitaplardan sözediyor. Ali'nin Fetihleri, Battal Gazi'nin serüvenleri gibi Bektaşilerce sevilen tüm kitaplardan sözediyor; ve bazı klasik şairlerden sözettikten sonra, aşağıdakileri yazıyor: "Tüm bu kitapların içinde üzerimde en derin etkiyi yapan Nesimi'nin Divanı'ydı, bunun, tam anlayamayacağım içeriğiyle pek ilgisi yoktu, yazarın kişiliğiyle ilgiliydi. Onun serüvenlerini babamın ağzından dinledim. Bütün bu öyküden aklımda tek şu kalmıştı: Diri diri derisini yüzmüşlerdi onun! "Senin inandığın tanrı benim ayağımın altındadır." demişti. Hatası buydu. Ve ayağının altında bir miktar para vardı! Uzun bir süre gec eleri yatağıma gittiğimde diri diri derisi yüzülen bu büyük adamın öyküsünün yarattığı heyecan içinde uyuyacaktım. Zamanının en güçlü ve kötü adamlarıyla mücadele etmişti. Korkusuzca düşündüğünü söylemişti. Onu yakaladılar ve meydana getirdiler. Ölümün karşısında bile susmadı. Hakikatı söylemekten vazgeçmeyi reddetti ve bu nedenle korkunç bir ölümü oldu."
2) Jacob, "Beitrage zur Konnt, des Derwish Orders der Bektaschis" Berlin 1908 içinde bir çevirisini basmıştır. Huart "Textes Hourofis" içinde bu çeviriden söz eder. Leyden ve Londra, 1909, s. XII-XVIII.

ların Hurufi öğretilerini değerlendirirken keskin bir nefret duygusuyla yazılmıştır. Her ne kadar bu kitap Bektaşilik'in doğru yapısını anlamakta yardımcı olmaktan çok yanlış anlamaya yol açacak olsa da Batılı araştırmacılar arasında dikkate değer bir ün kazanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru yazan İshak Efendi'ye göre, Ali ul Ala, 15. yüzyılın ilk kısmında Bektaşi tekkelerine girer ve Fazlullah'ın öğretilerini, Hacı Bektaş'ın öğretileriymiş gibi sunarak yayar. Oysa bu ifade için hiçbir tarihsel destek görünmemektedir. Daha çok, Hurufilik ve Bektaşilik, belirli bir dereceye kadar herzaman birbirlerinden ayrı öğreti sistemleri olmuşlardır. Benim buna inanma nedenim, Bektaşilerin, Fazlullah'ın öğretilerini Hacı Bektaş'ın öğretileriymişçesine kabul ettiklerine dair en küçük bir kanıt dahi bulamamış olmamdır. Öte yandan, Bektaşiler, sık sık, zihinlerinde kendi tarikatlarının zorunlu inançlarıyla Hurufilik'inkiler arasında bir fark olduğunu göstermişlerdir[1]. Bektaşilik'e ilişkin ilk referanslarda bu ikisi birbirine

---

1) Tiran'lı Sülo Bey Çelo, benim tanıdığım en iyi eğitimli Bektaşilerden biriydi ve coşkulu bir Hurufiydi, bana Bektaşi Tarikatında önemli kitapların bir listesini verdi, bunlar aşağıdakilerdir:

Miratül Mekasit	Divani Ali
Makalati Hacı Bektaş Veli	Hutbet ül Beyan
Vilayetname (menakıt)	Nehcul Belaga
Fevaitname	Noktatül Beyan
Risalei Kaygusuz Sultan	Cifri Ali

Hurufilik'in önemli kitapları ise tamamen farklı bir liste oluşturur:

Cavidan	Zubdetun Nejat
Ustuva Name	Risalei Mebde ve Mujat
Arş Name	Mudekkik Namei Arifin
Besaret Name	Tevzihi Name
Mesele Name	Erresail
Tevzihul asliyat	Zerre
Arşi Baba Divanı	Vücut Namei Seyit Şerif Amili
Mahşer Name	Risalei Esma ve Musamma
Nokta Name	Işk Name
Mesihi Name	Risalei Virani Baba

Burada bazı karışmalar olduğu şeklinde itiraz edilebilir ve en azından

karışmaz. 15. yüzyıl tarihçileri Aşık Paşa Zade ve Uruç, Bektaş ve izleyicilerinden sözederler ama Hurufi öğretilerine değinmezler. Ortodoks inancın savunusu olarak 1653'te yazılmış bana ait elyazması bir kitap savaşlardaki şanssızlıkları askerler arasında Hurufi sapkınlıklarının yayılmasına bağlar. Açıktır ki, Fazlullah'ın öğretileri sivil Bektaşiler kadar Yeniçerilere de ulaşmaktadır fakat Hurufi öğretilerinin Bektaşi İlkeleri ile özdeşleştirilmesi söz konusu değildir. 16. yüzyılda, TaşKöprüzade, Şakaiki Numaniye'de II. Mehmed'in mahkemesindeki Hurufi misyonerleri üzerine bir miktar ayrıntı verir. Yine bunların kendi öğretilerini Bektaş'ın fikirleri imişçesine propaganda konusu yaptıklarına ilişkin bir kanı yoktur. Aslında Bektaşilerin kendileri öğretinin özünün çok azını Hacı Bektaş'a bağlama eğilimindedirler, Makalât dahi Sadettin'in eseri olarak görülmektedir. Karışmış olmalarına karşın her zaman iki öğreti sistemi ayrı kökenlerin ürünü olarak tanınır ve İshak Efendi'nin keskin saldırısından korunurlar. Bektaşilerle kişisel ilişkisi ve onları yakından tanımış olanlar Bektaşilik'in Hurufi öğretilerinden etkilenmiş olduğu izlenimini doğrulasa da bu öğretiler açık şekilleriyle Fazlullah'tan kaynaklanmış olarak tanınırlar. Bunlar asla tarikatın Pir'ine atfedilmemiştir; ve Bektaşiler, Hurufi inançlarına yakınlıklarının derecesi bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Yine de, 15. yüzyıl ortalarından itibaren Hurufi misyonerlerinin, şaşırtıcı derecede olumlu bir tepki alarak, öğretilerini Küçük Asya'da geniş çe yaydıkları doğru görünmektedir, ve bu tarihten itibaren Bektaşiler, Fazlullah'ın öğretilerinin en coşkulu inananları arasına girmişlerdir. Bektaşiler arasındaki[1] şifahi

---

Nokta ül Beyan niteliği itibariyle Hurufidir, ama buna karşın Sülo Bey için iki öğreti arasında açık bir fark vardır.

1) Bu açıklama bana Ekim 1933'te Elbasan'lı tahsilli bir Bektaşi, Selman Cemali Baba tarafından verilmiştir. Bana Ali ul Ala'nın Buda'da gömülü olan meşhur Bektaşi Gül Baba'nın bir halifesi olduğunu söyledi. Moslem World, Ocak 1935, Buda'da bir müslüman Türbesi başlıkla makaleye bakınız. Ayrıca Gül Baba'nın da Sarı Saltık'ın bir halifesi olduğunu söyledi. II. Murat'ta dedi, Ali ül Ala'nın bir dervişiydi.

ananeye göre Ali ul Ala, 16. yüzyılda Taş Köprüzade tarafından yazılan en önemli biyografi ansiklopedisi "Şakaiki Numaniye"[1] de "hiç önemi olmayan lanetlenmişler" denilen misyonerler arasındadır. Şakaik'e göre, bu adları bile anılmaya değmeyecek olan "lanetlenmişler" kendilerini o kadar kurnazca padişaha telkin ettiler ki II. Murat'ın oğlu II. Mehmet bizzat Hurufi mezhebi ve onun öğretilerine kesinlikle bağlı bir mürid haline geldi. Tahsilli ulema hemen doğal olarak alarma geçti. Sultanın en yakın çevresinden Mahmut Paşa, kendisi karışmaya çekinerek, durumu Mevlana Fahreddin'e bildirdi ve Sultan'ı korumak için ne yapılabileceğini ona danıştı. Fahreddin Efendi'nin gizlice saraya girip anlatılan öğretileri gizlice dinlemesi üzerine anlaştılar. Fahreddin onların sapkınlıklarından çileden çıkarak onlara beddua etti. Korunmak için Sultan'ın yanına kaçmalarına rağmen bu tahsilli yargıç onları kafirce sapkınlıkla öylesine suçladı ki hükümdar onları savunmadı. Sonra Fahreddin Efendi onları Edirne'de Üç Şerefeli Camii denilen camiin önüne götürdü, öğretilerini kamu önünde mahkum etti ve onların katlinin vacib olduğunu ilan etti. O kadar şevk içindeydi ki, sapkınları yakmak üzere hazırlanan ateşe üflerken sakalı ateş aldı. Ateş tam anlamıyla yok etme işini başardı ve bir daha bu tür öğretilerin padişahın desteğini kazandığını duymadık. Muhtemelen, Bektaşilerin ilk özelliklerinden olan gizlilik nedeniyle, Hurufi öğretileri, Bektaşi dergahlarında, başka bir yerde olmadığı gibi devam edebildi. Balım Sultan'ın bir Hurufi olup olmadığına gelince, elimizdeki bulgular her ikisine de kanıt oluşturabilir. Sadettin Nüzhet'in Bektaşi Şairleri'nin 419. sayfasındaki ona yakıştırılan şiir açıkça Hurufi fikirleri taşımaktadır fakat Balım'ın yazdığına dair bir kanıt yoktur. Bunun, başka yerlerde Balım'a atfedilen şiirler arasında da bulunmaması bu şiirin otantiklik olasılığını azaltmaktadır.

1) Mevlana Fahreddin Acemi üzerine bir makalede 82. sayfada Mecdi Efendi tarafından yapılan Türkçe çeviriye bakınız. Bu yazar ve kitaplarının bir açıklaması için Dictionnaire Encylopédique de Bibliographie Arabe'a bakınız.

3. İranlı Şah ismail

1502 yılında Tebriz'de yeni bir şah tac giydi, bu, gelecek kuşaklar boyunca Türk nüfusunun Bektaşi ve Kızılbaş unsurları üzerinde büyük bir etki yaratacak olan, Safevi Hanedanı kurucusu İsmail'di. Azerbaycan'ın Erdebil'inden Şeyh Safiyuddin'in altıncı kuşaktan torunuydu. Hanedanın adı, bu atadan geliyordu ve ondan ayrıca bir mistik adanma ve yalnızca İran'da Safevi Hanedanı'nın tahta çıkmasında rol oynayan bir yol değil, ama aynı zamanda en azından iki Osmanlı hükümdarı üzerinde sıkıntı ve tehlike oluşturan bir derviş örgütlenmesi de geliyordu. Safiyuddin'in bir torunu (D'Herbelot ve Sir W. Jones'a göre Safiyuddin'in kendisi, Malcolm'a[1] göre, onun oğlu Şeyh Sadreddin'in, E.G. Browne'a[2] göre de, önderliği Timurlenk'in Küçük Asya'yı işgal ettiği döneme rastlayan 1392-1427 yıllarında olduğu için onun torunu Hoca Ali'dir) Timur tarafından dindarlığına saygı gösterisi olarak ziyaret edildi ve ona bir isteği olup olmadığı soruldu. Cevap "Türkiye'den getirdiğin esirleri serbest bırak" oldu. Bu hemen yapıldı ve müteşekkir kabileler azize bağlılık andı içtiler, aynı sadakat duygusu onların torunlarına da geçti ve sonradan bu, Şah İsmail'in gücü olurken, Sultan Selim'in zayıflığı oldu. Browne'a göre kendi hanedanı içinde İmam Ali'ye olağanüstü bir bağlılığın güçlü eğilimini gösteren ilk kişi de, bu aynı Hoca Ali[3]

---

1) Malcolm'un "History of Persia"sı 1829 Baskısı, I, 321, Jones ve D'Horbelot'un değerlendirmelerinden sözeder.
2) Modern Times içinde İran Edebiyatı, sayfa 19.
3) İsmail'in yolunu açan ve Küçük Asya'daki geniş etkisini mümkün kılan etkileri anlamak için, aşağıya eklediğim İsmail'in ataları listesi ve mistik tarikatın başları olarak iktidarda oldukları tarihler, muhtemelen yardımcı olacaktır: (Browne'in Pers. Lit. in Modern Times'dan alınmıştır s. 43-49.)

Şeyh Safiyuddin, 1300-1334	Şeyh ibrahim, 1427-1447
Şeyh Sadreddin, 1334-1392	Şeyh Cüneyd, 1447-1456.
Hoca Ali, 1392-1427	Şeyh Haydar, 1456-1488

Şah İsmail 1487'de doğdu, 1500 ya da 1502'de tac giydi, 1524'te öldü.

idi. Hoca Ali'nin torununun çocuğu Şeyh Cüneyd ve onun oğlu, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar, savlarını kılıçla ileri süren ilklerdi. İran kadar Küçük Asya'ya da aktif bir propaganda taşıdılar. Cüneyd, Kara Koyun hanedanı hükümdarı Cihanşah tarafından bir süre İran dışına sürüldü ve başkentleri Küçük Asya'nın doğusunda ve Kuzey Mezopotamyada ki Diyarbakır olan Ak Koyun hanedanının hükümdarı Uzun Hasan'a (1453-1478) sığındı. Orada Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hatice Begüm[1]'le evlendi. Küçük Asya'da çokça gezmiş, Konya, Karaman, Halep, Sivas ve Amasya'ya gitmiş, Türkmen kabileleriyle ilişkiler kurmuş ve imamlığın[2] yolunu açacak tek şey olan Peygamberin ailesine bağlılığını açıkça ilan etmenin tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu yolla, Türk kabilelerinin ailesi için duyduğu yakınlık onun öğretilerini güçlendirmiş ve geniş olarak yayılmasını sağlamıştır. Onun oğlu Şeyh Haydar, Uzun Hasan'ın desteğini almaya devam etti ve kızı Alemşah Banu[3]'yla evlendi. Böylece, Hoca Ali'nin stratejik müdahalesinden sonra, iki kuşak boyunca, bu ailenin militan dinsel önderleri Osmanlı hükümdarlarının toprakları içinde ya da hemen yanıbaşında kişisel çabalarını yaygınlaştırdılar. Şeyh Safiyuddin'in zamanında Küçük Asya'dan Aziz'i ziyaret etmeye, bir yoldan, üç ay içinde 13.000 kadar ziyaretçi geldiği söylenir[4]. Şeyh Haydar zamanında onun izleyicilerinden Türkmen başlığını çıkarmaları ve onun yerine çevresine kırmızı bir kaftan sarılan 12 dilimli yüksek konik bir başlık giydikleri söylenir ve görünüşe göre Küçük Asya'nın Alevi köy halkları için kullanılan Kızılbaş[5] terimi bura-

1) Von Hammer, "Histoire de L'Empire Ottoman", 1844 Baskısı. 1.388.
2) Baha Sait'in Türk Yurdu, cilt 5, no 28, sayfa 307, 308'deki Bektaşiler makalesine bakınız.
3) Von Hammer I. 1844 Paris, s. 389.
1) Browne'in "Persian Literature in Modern Times" s. 44.
2) Bu noktada Kızılbaş ve Bektaşiler arasındaki ilişkiye kısa bir açıklık getirmek gerekiyor. İkinci terim doğru olarak aynı adı taşıyan tarikatın ritüeline alınanlar için kullanılır, yola alış genellikle eğer bir

dan kaynaklanır.

Tarihte çok az karakter İsmail Safevi'den daha ilginçtir. 16. yüzyıl gezginleri, onun görünüşünün güzelliğini ve davranış soyluluğunu överler. 13 yaşında iken onunla konuşan Caterino Zeno, onu şöyle anlatır" soylu bir duruş ve hakikaten krallara yakışır bir görünüm, göz lerinde bir şeyler vardı, ne olduğunu bilmiyorum çok bü yük ve hükmediciydi, onun bir gün büyük bir hükümdar olacağını açıkça gösteriyordu. Ayrıca zihinsel meziyetleri de, güzelliğinden geri kalmıyordu, seçkin bir dehaydı ve bu kadar genç bir yaşta bu kadar yüce fikirler inanılmaz görünüyordu. Büyük bir zihin gücü vardı, çabuk kavrardı ve hiçbir çağdaşında bulunmayan bir cesarete sahipti." "Bu sufi," diyor başka bir Venedikli gezgini Angiolello, "dürüst, yakışıklı ve çok hoştu. Özellikle de efendileri için neredeyse ona tapıyorlardı."[1]

Bu mükemmelliğine karşın, yine de, İsmail hemen hemen inanılmaz acımasızlığıyla tanımlanan bir hükümdardı. Tac giyer giymez ülkesinde iman beyanı olarak "Ali'nin Allah'ın dostu olduğuna şehadet ederim." cümle-

---

Tekke ya da Dergah'da yapılmamışsa bir kasaba ya da şehre yakın fakat azçok uzaklıkta dergah olarak kullanılan bir binada yapılırdı. Yola giriş gönüllüydü ve bireyin bütün ailesini kapsaması gerekmiyordu. Öte yandan Kızılbaşlar köy gruplarıydı ve açıkça belirli bir yaşa gelen tüm köylülerin üye olmaları beklenirdi. Bektaşiler, Kızılbaşlara yakın fakat aşağı, azçok bozulmuş inananlar grubu olarak ve yukarıdan bakarlar. Oysa gerçekte, benzerlikleri çoktur. Ritüelleri çarpıcı benzerlik noktaları taşır. İnanç ve ananeleri benzerdir, özellikle Ali ve Oniki İmama iman konusunda. Her iki grupta bazı istisnalarla aynı kitapları okur ve aynı nefesleri söylerler. Kızılbaşlar, Hacı Bektaş Köyü'nde Pir Evi'nde Bektaşi Dede'si ile birarada oturan bektaşi Çelebi'sinin otoritesini tanımaya alışmışlardır. Herhangi bir bağlılığı reddeden Tahtacılar bile Pir bildikleri Hacı Bektaş'ın adına hala büyük bir saygı duylarlar. Ortak bir köken ve tarih boyunca ortak ananelerle yoğrulmak onları birleştirmiş görünüyor; onları ayıransa şehir ve köy zihniyetlerinin farklılığı ve muhtemelen Balım Sultan'dan başlayarak Bektaşi tekkelerinin katı örgütlenmesidir.

1) Bu alıntılar Browne'ın "Pers. Lit. in Mod. Times" s. 60, 61'den yapılmıştır. O da "Narrative of İtalian Travels in Persia" Hakluyt Society Londra 1873'ten almıştır.

sini zorunlu kılmakla kalmadı, ilk üç halife, Ebubekir, Ömer ve Osman'a sokak ve pazarlarda topluca lanet okunmasını emretti, fakat aynı zamanda vicdanen itiraz edenlerin kafalarını kesmekle tehdit etti.[1] "Temiz huylu ve doğru inançlı bir Sufi"nin öldürülmesinin intikamını almak için Usta kalesini fethetti ve esirleri katletti. Türkiye hükümdarı II. Beyazit'in gönderdiği elçilere ayrılma izni vermeyerek ilk olarak onlara çeşitli idamlara tanık olmalarını zorunlu kıldı, bunlardan biri suçu Sünni yani islamın ortodoks bir inananı olmak olan tahsilli bir adamdı[2]. Vahşetinin boyutu, 1510'da yenip öldürdüğü fanatik Sünni inançlı düşmanı, Özbek Şeybani'nin vücuduna yaptıklarında görülür. "Cesedi bir ölüler kümesi altında bulunduğunda Şah İsmail kol ve bacaklarının kesilerek krallığın farklı yörelerine dağıtılmasını ve başının da samanla doldurularak İstanbul'daki Osmanlı Sultanı II. Beyazit'e korkutucu bir hediye olarak gönderilmesini emretti. Kafatasını altınlarla süsleterek kendisi için kadeh yaptırttı ve bir elini Mazenderan hükümdarı Aga Rüstem Ruzafzun'a gönderdi, bunu götüren özel haberci bu eli Sari'deki karargahının ortasında oturan Rüstem'in eteğine attı ve "Sen, benim elim Şeybani Han'ın eteğinde demiştin, al! İşte onun eli senin eteğinde"[3] diye bağırdı.

İyi ve kötünün garip karışımıyla, kendisi için ölmeye tutkun binlerce sadık taraftarı çekebilme gücü, düşmanları ve kendi inancından olmayanlara yönelik acımasızlığı ve vahşeti, Küçük Asya'ya Şii öğretilerinin propagandasını yapan atalarının işini yüklenişi, ve hem Bektaşiler hem de Kızılbaşlar arasında 400 yıldan fazla bir süredir Hatayi mahlasıyla yazdığı Türkçe dinsel şiirlerin sayısı ve karakterleriyle en etkili kişilerden biri haline gelen, işte bu esrarengiz kişiliktir.

Oysa, onun etkinliğini anlamak için politik serüvenlerinin öyküsüne devam etmeliyiz. II. Beyazit'in saltana-

1) Browne Pers. Lit. s. 54.
2) a.g.e. s. 57.
3) a.g.e. s. 65.

tının son yılları, Antalya civarındaki Teke sancağına bağlı Şii köylülerin isyanıyla karardı. Önderleri, İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın müridlerinden birinin, kendisine Şah Kulu adını vermiş olan oğluydu ve kendisini İsmail'in temsilcisi ilân etti[1]. Türkler, cevap olarak ona Şeytan Kulu adını verdiler. Taraftarlarıyla birlikte Anadolu Beylerbeyi Karagöz'ü yendi ve Bursaya kadar ilerledi. Sadrazam Ali Paşa, savaşa girmek zorunda kaldı ve ancak şiddetli bir mücadeleden sonra kendi yaşamı bahasına, asileri Şah Kulu'nun da öldüğü bir savaşta yenebildi. I. Selim, sonraki yıl olan 1512'de tahta çıktığında, Şii uyruklarının oluşturduğu iç tehlikeden tamamıyla kurtulmaya kararlıydı. Casuslar aracılığıyla imparatorluğundaki 7 yaşından yetmiş yaşına kadar olan tüm Şiilerin listesini hazırladı. 40.000'e ulaştığı söylenen bu sayının tamamı ya idam edildi ya da yaşam boyu hapse mahkum edildi[2]. Sonra, 1514'te diplomatik olarak adlandırılamayacak bir haberleşmede bulunduğu, Şah İsmail'e karşı yürüme hazırlıklarını ilerletti. Özbek Hanı'na bir mektubunda, Selim, İsmail hakkında "Şu iğrenç, pis, günahkâr, iftiracı, aşağılık ve kana susamış Şii hayvanı" diyordu[3]. 1514'te Çaldıran sahrasında Selim için kesin bir zaferle sonuçlanan harekâtta, Bektaşi inancının bakış açısından özellikle önemli olan iki olay vardı. Başlamadan önce Yenişehir ovasında topladığı bir savaş konseyinde ordu toplamadaki niyetini ilan etti ve basit bir Yeniçeri askeri İsmail'e karşı gitme şansı verdiği için minnettarlığını gösterene kadar, mutlak bir sessizlikle karşılaştı[4]. Bizim yetersiz bilgimizle kendileri de Hacı Bektaş'ın yeminlerinden etkilenmiş olan Yeniçeri askerlerini, Şii İsmail'e karşı göndermenin zorluğunun ne kadar farkedildiğini söylemek muhtemelen olanaksızdır. Yine de muhtemel olarak, Selim'in İsmail'e karşı tüm harekâtı süresince Bektaşi etkisi-

1) Von Hammer a.g.e. 1844. s. 394-395.
2) a.g.e. s. 414.
3) Browne a.g.e. s. 73 Feridun Bey'in Muuşaatı Salatin'inden alıntı.
4) Von Hammer, I. 414.

nin Ali ve 12 İmam'a duyulan Şii bağlılığına doğru olan gizli eğilimi, Selim'in işini zorlaştıracak yönde işlemiş görünüyor. Baha Sait Bey tarafından Türk Yurdu'ndaki[1] makalesinde Çaldıran Savaşı'ndan hemen önce Sultan Selim'in yeni bir savaş meclisi topladığı ileri sürülür fakat bilgi kaynağından söz edilmez. Altı aylık cebri bir yürüyüşü tamamlamıştır. Adam ve hayvanları yorgundur. Danışmanlarından hiçbiri bir süre dinlenmeden saldırıya geçmeyi akıllıca bulmamaktadır. Fakat Defterdar Piri Efendi diğerlerinin tavrına karşı çıkar. "Hemen saldırmalıyız" der. Sultan Selim nedenlerini sorduğunda "Biz Kızılbaş sapkınlığının Yeniçeriler ve Rumeli askerleri içinde çalışmasına fırsat vermiş olacağız. Onlara düşünmek ve yüreklerindeki sevgiyi göstermeleri için zaman tanımamak zorunludur." der. "İşte Vezir olmaya değer bir adam" diyerek cevaplar Selim ve hücum emri verir. Yeniçeri askerlerinin huzursuzluğunun, Selim'i zaferinin tüm meyvelerini toplamak için ilerlemekten alıkoyduğu ve kazançlarını pekiştiremeden geri çekilmeye zorladığı yaygın bir bilgidir[2]. Bu huzursuzluk yalnızca evden uzak

---

1) Cilt. 5. 1927. No. 28. s. 319.

2) Selim'in İsmail'le ilişkilerinin tarihinde bazı şeyleri özetle yeniden kurma çabamın burasında Bektaşi ananesine göre hem Selim ve hem de İsmail'in tarikatın yola kabul edilmiş üyeleri oldukları vurgulamaya değer. Elbasanlı Selman Cemali Baba bana aşağıdaki öyküyü anlattı: I. Selim, Balım Sultan'ın dervişlerinden biriydi. Hatta Selim, Balım Sultan tarafından mücerred bir dervişin işareti olarak getirilen at nalı şeklindeki küpeyi yani menguş'u bile taktı. Selim'in resimlerinin bu küpeyi gösterdiğini söyledi. Bir gün gençliklerinde iktidara gelmeden önce Selim ve İsmail, Balım Sultan'ın huzurunda oturup konuşurlar. İktidara geldiklerinde İslamdaki farkları kaldırmak konusunda anlaşırlar (herhalde bu müslümanların en azından Şii olanlarını Bektaşi yapmak anlamına gelecekti). Sonra, ikisi de iktidara geldiklerinde İsmail, Selim'e yazar ve anlaşmalarını uygulamalarını önerir. Selim vezirlerinin Sünni olduğunu bu nedenle yavaş gitmesi gerektiğini söyler. İsmail kızgınlıkla cevaplar ve ona yalancı ve sözüne güvenilmez biri olduğunu s yler. Selim'in İsmail'e karşı harekatının, Selman Baba'nın beni temin ettiği nedeni işte budur. Baha Sait gibi, Selman Baba'da Selim'in kılıçla kazandığını fakat İsmail'in kalemle kazandığı zaferin daha büyük olduğuna işaret etti.

olmaktan ve yağma olmamasından değil, fakat düşmanın öğretilerine duyulan gizli sempatidendir.

"Persian Literature in Modern Times" (Modern Çağlarda İran Edebiyatı)ın da Prof. E. G. Browne İsmail'in saltanatını çarpıcı bir cümleyle özetler[1]. "Onun saltanatında kılıç kalemden daha aktifti." Bu cümle etkileyicidir çünkü Türk bakış açısından durumun göründüğü şekle taban tabana zıttır. Sultan Selim kılıcıyla Şah İsmail'i ezici bir bozguna uğratmıştır. İsmail'in bu korkunç savaştan sonra asla gülmediği söylenir[2]. Fakat Baha Sait'in işaret ettiği gibi[3], gerçek muzaffer herşeye rağmen kalemi Selim'in kılıcından daha güçlü olan İsmail'dir. Gördüğümüz gibi Selim, İran'a karşı harekâtına Şii sapkınlığına inanan herkesi yok etmek için sistematik bir çabayla hazırlandı. Söylenen ve yazılan sözün gücü, coşkuyla duyulan bir iman her zaman ona karşı çalışıyordu. Kendisi de şiirlerinde Türk sarayının klasik edebi dili olan Farsçayı kullanan bir şairdi. Fakat İsmail sıradan halkın Türkçesini kullandı. Öğretilerini yürekleri hoplatan bir dille ifade ediyordu. Öğretilerini hiçbir fiziksel gücün yapamayacağı kadar yaydı. Bugün korunan bir Hatayi Divanı[4] vardır, fakat bu nadir derlemeden çok daha önemli olan her Bektaşi ya da Kızılbaş şiirleri derlemesinde yaygın olarak bulunan nefesleridir. Sadettin Nüzhet Bey'in Bektaşi Şairleri'nde[5] Hatayi[6] mahlası altında İsmail'in dinsel şiiri-

1) Sayfa 81.
2) Browne, a.g.e. s. 77.
3) Türk Yurdu No. 28 s. 320.
4) Sadettin Nüzhet Bey, a.g.e. s. 135.
5) 180 farklı şairden yapılan, bir Bektaşi şiiri derlemesi, 1930 da Eğitim Bakanlığı için basılmıştır.
6) Bu mahlası seçme nedeni muğlak görünmektedir. Fakat, Bektaşi ananesi Bektaşilik'in coşkulu bir araştırmacısı olan Tiranlı Sülo Bey Çelo tarafından bana aktarılmıştır. sohbetimizde Bektaşilik'in temel olarak her türlü çokluğun düşmanı olan "Birlik": savunduğunu söylemişti; Allah ve insanla birlik. Ona birliği öven birçok şiirin yazarı Hatayi'yi sorduğumda, cevabı, İsmail'in bir zamanlar günahkar olduğu ama Bektaşi olduktan sonra değiştiği oldu. Onun adı, dedi Sülo Bey,

ne ayrılmış otuzdört sayfa vardır, yalnızca başka tek bir şaire bu kadar yer ayrılmıştır. Yazarın özel üç elyazması Bektaşi şiirleri kolleksiyonunda, her bir elyazması, en az beş Hatayi şiiri içermektedir. Yusuf Ziya Bey, İzmir civarındaki Tahtacı köyleri ve Anadolu'daki Alevi köylerine yaptığı seyahatlerde, özellikle de 12 İmam'ın zaferini ilan eden Duvazdeh İmam denilen şiirleri başta olmak üzere Hatayi'nin şiirlerinin en popüler[1] şiirler arasında olduğunu görmüştür. Onun adını taşıyan tüm şiirler otantik olmasa da, taklitçilerin onun adını kullanarak kendi şarkılarına beğeni kazanmak istemeleri, onun etkisinin bir göstergesidir. Bektaşi tarihinde, o, tarikatın sahip olduğu en etkili öğreti propagandacı ve öğretmenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

4. Kalenderoğlu Ayaklanması

Kanuni Süleyman'ın saltanatının hemen başında Karaman ilinde bir Bektaşi dervişleri ayaklanması meydana geldi[2]. Ayaklanmanın nedenleri bulanık görünmektedir. Ayaklanma, Hacı Bektaş'ın soyundan geldiğini ileri süren Kalender'in önderliği altında ortaya çıktı[3]. Türk tarihçileri onun 1526-1527'de çevresine 20-30 bin "derviş, abdal, kalender ve diğerlerini" topladığına işaret eder. Yerel otoriteler durumu idarede güçsüz kaldılar. Tokat yakınında yapılan bir savaş, Karaman Beylerbeyi, Alaca, Amasya ve Birecik beyleri, Karaman ve Anadolu Defterda-

---

bunu gösterir: "Hata ettim". Aslında yazar tarafından, Hatayi'nin en azından tarikatın ilgilendiği yola girişi erkânına göre Bektaşi olduğunu gösterir bir kanıt bil[illegible]emektedir.

1) İlah. Fak.Mec. 2. yıl [illegible]8. Sayı 8 s. 117'de Ali'nin Allah'a yükselişini anlatan uzun bir şiir ve sayı 19 s. 80'de bir Duvazdeh İmam vardır, ikisi de Hatayi'nindir.

2) Hammer, a.g.e. s. 489.

3) Peçevi, Tarih'inde I, 120, Kalender'in Bektaş'ın burnundan damlayan kanla Kadıncık'tan gelen soyunun, "nefesoğlu" Habib Efendi, yoluyla gelen bir üyesi olduğunu ifade eder. Soyağacı aşağıdaki gibidir: Habib Efendi, Resul Çelebi, Balım Sultan, İskender Kalender.

n'nın ölümüyle sonuçlandı. Sadrazam İbrahim'in bizzat, 3000 yeniçeri ve 200 sipahiden oluşan bir ordunun başında asilere karşı yürümesi zorunlu hale geldi. Hasluck[1], Bektaşilere karşı yeniçerilerin kullanılmasının o tarihte ikisi arasında bir ilişki olmadığını gösterdiğini ileri sürer. Oysa, İbrahim'in doğrudan açık bir savaşa cüret etmemesi dikkate değerdir. Başarı için iki önlemi zorunlu buldu. Önce, asiler tarafından yenilen orduların askerlerinin kendi kampına girişini ölüm cezası tehdidiyle yasakladı. Burada, kaçakların değerlendirmeleriyle dehşetin yayılması korkusu ifade bulur. Bununla beraber bu alışılmadık önlem, askerlerini korkunun ele geçirmesini engellemekten çok, Yeniçeri askerlerini düşmanın niteliğinden habersiz tutmak ve onları korkudan çok sempatinin zayıflatmasını önlemek içindi. İbrahim tarafından alınan ikinci bir önlem, Kalenderoğlu'na katılmış olan Türkmen kabilelerine yardım güvencesi vermek ve onlar arasında dirlik dağıtarak kendi yanına çekmekti. Ancak, Yeniçerilerini durum karşısında kör eden ve düşmanın sayısını göreceli olarak önemsiz sabit fikirlilerle sınırlamaya hizmet eden bu iki önlemi aldıktan sonradır ki, İbrahim saldırı konumuna geçti. Geri kalan asiler Elbistan yakınında yenildiler ve önderlerinin başları Vezir'in askerlerinin eyerlerine asıldı. Yine de 1607 kadar geç bir tarihte Bursa şehri Kalenderoğlu[2] tarafından yakıldığına göre, bu ayaklanmanın tam öyküsü yenilgiyle bitmemiş görünüyor.

---

1) Hasluck a.g.e. s. 163.

1) Britannica XI, Bursa maddesi. Bu dönemin bazı Avrupalı yazarları Kalenderlere değiniyorlar ama Bektaşileri o adla tanımadıkları görülüyor. 1511'den önce ölen Spandoni ya da Spnadugino (Petite Traicte de L'Origine des Turcos, par Theodore Spandonyn Cantacazin, Publie et Annotee par Charles Schefer, Paris 1896'de, Türkiye'de 4 tip din vardır deniyor, Dynamie, Seque, Kalender, Torlaki. II. Beyazit, I. Selim ve I. Süleyman saltanatlarında Türkiye'de yaşamış olan Menavino, dört dinsel mezhepten söz ediyor Geomailer, Kalender, Derviş ve Torlaki, (Türkische Historian, Von der Türcken, İtalyanca'dan Almanca'ya çeviren Heiurich Müller, Frankfurt 1563. s. XXXb-XXXIII). Dervuis ya da Dervişlerin tanımlanışı bu grubun Bektaşiler olduğunu

5. Arnavutluk'ta Bektaşilik

Günümüzde Bektaşi Tarikatı en sıcak yuvayı Arnavutluk'ta bulduğundan, bir an için dikkatimizi bu ülkeye ve Bektaşi öğretilerinin orada yayılışına çevirelim. Kesin tarihsel bilgi yokluğundan, imkansız değilse de, tatmin edici bir araştırma yapılması zordur. II. Murat komutasındaki Türk birliklerinin Arnavutluk'u istilasının, Yanya'nın ele geçirildiği 1431 gibi erken bir tarihte başladığını biliyoruz. Evliya Çelebi, bizim Yeniçeriler'in kuruluşuyla ilişkisinden dolayı tanımış olduğumuz meşhur Evrenos Gazi'nin Ohri Gölü'ne kadar ilerlediğini bildirir[1]. Evrenos'un yüz yaşlarındayken 1417'de öldüğü bilindiğinde, bu ileri harekât muhtemelen 1402'deki Timurlenk istilası nedeniyle uzaklaştığı sırada, Arnavutluk sınırlarında harekâtta bulunan I. Beyazıt'ın saltanatına raslar. Onun askerleri, ve daha büyük ihtimal olarak II. Murat'ın askerleriyle, Yeniçerilerin bazı Bektaşi yoldaşları buraya gitmiş ve hem oraya yerleşenler, hem de artık Müslüman dinine geçmenin akıllıca olduğunu düşünen yerli halk üzerinde etki yaratmakta başarısız olmamış olmalıdır. Yazarın ortaya çıkarabilmiş olduğu kadarıyla, yine de 17. yüzyıldaki gezileriyle bağlantılı olarak dahi, Evliya Çelebi tarafından Bektaşilere doğrudan bir değinme yoktur. Bektaşilerin öğretilerinin orada olduğu açık-

---

düşündürüyor. Uzun beyaz bir şapka giyiyorlar, yeminleri "güçlü kahraman Ali" adına, Anadolu'da adını Seyid Battal Gazi'den alan bir manastırları var (Wulzinger'in Rdei Bektaschi -Klosters Phrygien ve Theodore Meuzel'in, Das Bektasi -Klosters Sejjid-i Ghazi, Mitteilungen des Orientalischen Seminars içinde, XXVIII, 1925 s. 92-125), delinmiş kulaklarına küpe takıyorlar, bir ritüel yemekleri var bunda dans edip, şarkı söylüyorlar. Nicholas Nicolai, Der Schiffarht 1572, açıkça Menavino'yu izliyor, dört dinsel mezhep adı veriyor, Geomaliers, Kalenderler, Deruis ve Torlakiler. Nicholay ayrıca onların kutsal adamları Scidibattal'dan sözediyor ve bir de bir Herzim'e değiniyor, bu muhtemelen Henavinonun Nerzimi ya da Nercimi'si ki, bu açıkça Nesimi'ye yapılan bir gönderme.

1) Evliya Çelebi, VII, 732.

tır, hatta muhtemelen Bektaşiler de oradadır buna karşın bir değinme yoktur. Bir yerde, Emevi Halifeleri, Muaviye ve Yezid'e karşı nefret saçan bir halkla karşılaşır[1]. Bunlar Muaviye o rengi giydiği için mavi giymeyi reddederler. Boza[2] içmezler çünkü bu içkiyi Muaviye yapmış ve kullanmıştır. Tüm Şiilere ortak olan bu yaklaşım, Teberra[3]yı, Peygamberin ailesini sevmeyenlerden nefret etmeyi vurgulayan Bektaşiler'e özgüdür. Ergeri'de belirli zamanlarda kitabın alkollü içki yasağına uymayan ve dinsel pratikleri arasında Nevruz ve Sarı Saltık ki bir Bektaşi Azizidir, bayramı olan halkla karşılaşır[4]. Elbasan'da erbabı tariki alı abai dervişan'ı izleyen bir dervişler tekkesi bulur. Bu açıklama belki bu tekkenin dervişlerinin Bektaşi olduklarına kanıt olamaz ama eğer olsaydılar da sadece aynı ünvanı kullanabilirlerdi. Pugrados'ta Evliya "tekkei dervişan abdalan"ı[5] bulur, yine sıkça Bektaşi sözcüğüne eş anlamlı olarak kullanılan "Abdal" sözcüğünü kullanır.

Ekim 1933'teki Arnavutluk gezimde, derinlemesine araştırma yapmaya zamanım olmamasına karşın, Kruje şehrinde Bektaşilik'in 1700'lü yıllara kadar geriye gittiği apaçıktı. Mürteza Baba zaviyesinin önünde, üzerinde bir Bektaşi tacı ve 1728 tarihi olan bir mezar taşı vardı. Hacı Yahya Baba Zaviyesi'nin çevresindeki avluda Bektaşi sembolleri taşıyan birçok mezartaşı vardı. Maalesef tepesi kopmuş olan biri 1717 tarihliydi.

Bektaşi ananesi, olağanüstü akıllı ve çok bilgili Haydar Baba adlı bir dervişin açıkladığı şekliyle, şöyledir; Bektaşi babaları II. Murat'ın ordusuyla Arnavutluk'a ge-

---

1) Evliya VIII, 679.
2) Boza, Lane'in "Arabian Nights" II No. 51'e göre genellikle arpa ekmeğinden yapılan birtür bira. Bu, yakın doğuda Herodot zamanından beri yaygın olarak kullanılan bir içkidir ve günümüz Türkiye'sinde çok popülerdir.
3) S. 45 Ve s. 270'e bkz.
4) Evliya, VIII, 680.
5) Evliya, VIII, 745.

lirler ve birçoğu oraya yerleşir. Kasım Baba[1] adlı bir Bektaşi'nin II. Mehmet zamanında (1451-1481) gelip yerleşmiş olduğuna inanılır. Arnavutluk'taki fetihlerinden Evliya Çelebi'nin sık sık sözettiği II. Beyazit (1481-1512)'in birçok tekkeye bağışlar yapmış olduğu söylenir, Haydar Baba, bu mülkleri devreden Vakfiyelerin, Topkapı Sarayı'ndaki ya da Hazinei Evrak'taki dosyalarda olması gerektiğini söyledi. Her ne kadar yazarın bunları bulma yolundaki çabaları faydasız olmuşsa da, şimdiki Türk yönetiminin aydınlanmış politikası altında, kamu arşivlerinin, Türk olsun, yabancı olsun, araştırmacıların kullanımına açılacağını, tarihin birçok bulanık sayfasının böy-lece yeni bir ışık kazanacağını ciddiyetle umuyorum.

Bektaşi Tarikatının Arnavutluk'taki tarihinde tamamıyle kesin görünen tek olay, 1790'dan 1822'ye kadar Arnavutluk'a tam bir bağımsızlık içinde hükmeden Epir Veziri Tepedelenli Ali Paşa'nın bizzat bir Bektaşi olduğu ve tarikatın yayılmasına destek verdiğidir. Bektaşi Yolu'nun Şemimi[2] gibi belirli misyonerleri taraftar kazanmak ve tekkeler açmakta özellikle etkiliydiler. Ali Paşa'nın nasip aldığı sanılan da bu Şemimi'ydi; 1802'de ilk ananevi misyonerlerden Horasanlı Ali Baba'nın türbesinin bulunduğu yere, Krujje'nin aşağısındaki düzlüğe yapılan büyük tekke kendini yaptıranın adıyla anılır, Şemimi Sultan Tekkesi, Büyük ölçüde Theophilos Richards'ın günlüğüne dayanan ve 1823'te Londra'da yayınlanan anonim "Life of Ali Pasha"da, Ali Paşa'nın iki çelik oyması vardır, bunlardan biri onu Bektaşilerin karakteristik tacını

1) Korche yakınındaki Turan tekkeden Zylfo Baba, bana Kasım Baba'nın özellikle Kastoria yöresindeki ilk Bektaşi misyonerlerinden biri olduğunu söyledi. "Historija E. Pergjitheshme E Bektashinjvet"inde Turabi Baba, Kasım Baba'nın Kosturit'e 1378'de geldiğini söylüyor, s. 54. Aynı yıl Yemin Baba'nın Naselich'in Vutrine'sine, Piri Baba'nm Kayler'in Djunia'sına ve Hüseyin Baba'nm Kanije'ye geldiği söyleniyor.

2) Hasluck'un "Christianity and İslam Under the Sultans" da yazdığı gibi Sheikh Mimi (Şeyh Mimi) değildir. Arnavutluk'ta birçok kez Bektaşi dostlarım benden bu noktayı düzeltmemi istediler.

giymişken, diğeri de onu, Bektaşi ananesi ve ritüelinde 12 İmam'ın sembolü olan 12 dilimli daha küçük bir başlıkla gösterir. Her ne kadar Ali Paşa "Bektaşilerle panteist" görünmeyi, Hıristiyanlarla da "Kutsal Bakirenin sıhhatine peşisıra bardaklarla"[1] içmeyi kolay bulmuş görünüyorsa da, bu resimler Ali Paşa'nın, Bektaşi Tarikatı'nın halkça tanınan bir üyesi olduğu olgusuna da hiç şüphe bırakmaz.

6. İkinci Dönemde Bektaşilerin Edebi Etkinliği

Bektaşi eserlerinin önemi, dışsal etki ya da sayılarından değil, içeriklerinden ileri geldiğinden ve Bektaşi öğreti ve inançları ayrı bir bölümde ele alınacağından, bu Bektaşi tarihi çalışmasında yalnızca, Bektaşi Tarikatı'nın, ilk dönemdeki kadar ikinci dönemde de geniş ün kazanan çok sayıda şair çıkardığını da belirtmek önemlidir. Onlar, sözde Saray edebiyatının klasik yazarlarının yaptığı gibi İran edebiyatından kopyalanmış biçimler içinde yazmaktansa, Türk Edebiyatına özgü hece veznini kullanarak sıradan halkın dilinden yazdılar. Bektaşi Şairleri'nde Sadettin Nüzhet Bey, 16. yüzyılın yedi, 17. yüzyılın dokuz, ve 18. yüzyılın dört yazarının herbirinin kısa biyografisini ve şiirlerinden seçmeleri verir. Bu dönemin Bektaşi şairlerinden en azından ikisinin şiirleri kitap şeklinde derlenmiş ve basılmıştır. Pir Sultan Abdal, bir 17. yüzyıl şairidir ve 17. yüzyıl Saz Şairlerine Ait Metinler ve Tetkikler serisinden onun 105 şiirini içeren bir monograf basılmıştır[2]. Bir yeniçeri saz-şairi ve bu nedenle de Bektaşi olan Karacaoğlan, Sadettin Nüzhet Bey'in 312 sayfalık bir kitabının konusu olmuştur[3]. Öğretiler ve İnançlar bölümünde Bektaşi Edebiyatı'nın en azından bir Bektaşi şairinin ayırd edilebileceği işaretleri anlamaya çalışmak ölçüsün-

1) The Life of Ali Paşa, s. 60.
2) Türk saz şairlerine ait metinler ve tetkikler, III. İstanbul, 1929.
3) Karacaoğlan, Hayatı ve Eserleri, İkbal Kütüphanesi İstanbul 1933.

de çözümlemek için çaba sarfedilecektir. Yine de burada bir olgu anlaşılmalıdır, bugün Bektaşi Edebiyatı altında geçenlerin tümü, yalnızca Bektaşilerin malı değildir. Bektaşi edebiyatı denilen, daha çok, ayırdedici özellikleri, Allah'a özlem, aşk; Allah, Muhammed, Ali üçlemesi; Ali aba; Fazlullah'ın tanrısallığı; harflerin gizli önemleri; Hacı Bektaş Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayırd edilemezliği; yolun zorlukları; ve Bektaşiler arasında yetişenlerle ilgili ananevi fıkralara vurgulama yapmak olan Bektaşi, Ahi, Abdal, Hurufi, Kızılbaş, Kalenderi ve Haydari öğretilerin bir karışımıdır[1].

7. Yeniçeriler

Bektaşi Tarikatı tarihindeki bazı önemli olayları anlatma çabamızda, geriye, Bektaşilerin mistik dinsel tarikatıyla Yeniçerilerin askeri düzeni arasındaki ilişkiyi biraz daha ayrıntısıyla geliştirmek kalıyor. Kuruluş zamanındaki Yeniçerilerle, zaten yaygın olan Bektaşi dervişlerinin önder ya da önderlerinin erken ilişkileri daha önce açıklanmıştı. Tarih boyunca Bektaşi Babaları Yeniçeri birliklerine vaizler olarak eşlik etmiştir. Hacı Bektaş'ın resmi bir temsilcisi, vekil, 94. ortanın kışlalarında yaşardı[2]. Bektaşi Tarikatı'nın başı onu bu mevkiye atadığında, ananeye göre İstanbul'a gelir ve burada bir geçit resminden sonra Yeniçeri Ağası tarafından ona tac giydirilirmiş[3]. 1682 Viyana Kuşatması'nda Türk ordusunda esir olarak bulunan Kont Marsigli, Yeniçeri Ağası'nın Divan'da Hacı Bektaş'ın adı geçtiğinde hep ayağa kalktığını söylüyor[4]. Yeniçerilere bazan Hacı Bektaş Oğulları da denilirdi. III. Selim saltanatının ikinci yılında, 1789, Yeniçerilerin sadakat ve cesaretini dilerken onlara Hacı Bektaş Köçekleri

1) Türk Edebiyatı Tarihi, Sadettin Nüzhet, İstanbul 1931, s. 248.
2) Encycl, of Islam, Yeniçeriler maddesi; Tarihi Cevdet XII, s. 180.
3) Tarihi Cevdet XII, s. 180.
4) Journal of the Royal Central Asian Society, Ekim 1934, 631.

şeklinde hitap etti[1]. Yeniçeri birliklerinin bir üyesi olarak yazılırken herbir askerden Hacı Bektaş Yolu'na iman yemini alınırdı[2]. Bektaşi Yolu'na yalnızca biçimsel bir bağlılığın değil, Bektaşilik'in teoloji ve mistikliğinin hatta Bektaşi şairleri tarafından da kullanılan konuşma şekillerinin Yençeri Düzeni'nin biçim ve törenlerine ne derece girdiğini ayrıntısıyla açıklamak için, burada bir Yeniçeri askerinin terhis belgesinin çevirisini vermek muhtemelen ilgi çekecektir. Belge 1822 tarihlidir ve aşağıdakı gibidir[3]. Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahim

Bölük 45

Müminiz kalû belâdan beri Hakkın birliğini eyledik ikrar; bu yola vermişiz seri Nebimiz vardır Cenâb-ı Ahmed-i Muhtar; erlerden[4] berû mestâneleriz, Nur-ı ilâhide pervâneleriz. Bir bölük bu cihanda divâneleriz, sayılmayız parmakla, tükenmeyiz kırılmakla, taşramızdan sormakla kimse bilmez halimiz. On iki imam on iki tarik cümlesine dedik beli, üçler, yediler, kırklar nûr'ı nebi Kerem-i Ali pirimiz Sultan Hacı Bektaş-ı Veli. Bin iki yüz otuz sekiz senesinde cennetmekan, firdevs âşiyan kanun sahibi elgazi Sultan Süleyman Han hazretlerinin kurduğu nizam-ı müstahsene üzre ve Çorbacı Ağanın izni ve cümle ihtiyarların marifetiyle işbu terhis (suffa) tezkiresi buna talip ve râgıp olup ismi kul defterine kayıtlı olan Mahmut'a ita olundu vakt-i hacette ibraz oluna.

Mühür	Odabaşı Mehmet'in Mührü
Usta Hüseyin	12 38
	45

1) Tarihi Cevdet IV, 363.

2) Cevat'ın "Etat Militaire Ottoman" bölüm VII.

3) Çevirisini yaptığım bu belgeyi bir hatta ve Eyüp Sultan Camiinde kayyum olan Cemal Efendi'nin evinde buldum. Altındaki küçük harf ifadeler bu kopyanın hem sözcükler hem de süsleme açısından orjinalin tam bir kopyası olduğunu gösteriyordu. İfadeler, ki bunlardan biri meşhur ressam Ali Rıza Bey tarafından yazılmıştır, şöyledir: Orijinaline uyuyor, Resim öğretmeni A. Rıza. Bendeki orijinalinden bu belgenin tam bir kopyasını Cemal için çıkardım.

4) Mistik Azizler için kullanılan bir terim.

Bu belgenin Yeniçerilerle Bektaşiler'in özdeşleşmelerini ne kadar kesin olarak gösterdiği belki ancak sonraki bir bölümde inançlar ve öğretileri araştırmamızla görülecektir.

Oysa Pir olarak Bektaş'ın otoritesini tanımak ve çeşitli öğretilerin biçimsel kabulü Yeniçeri yaşam tarzını tinselleştirmekte başarıya ulaşmış görünmüyor. Sayıları çok büyük olmamasına karşın, -Süleyman zamanında (1520-1566) 12.000, III. Murat saltanatında (1574-1595) 27.000, III. Mehmet (1595-1603) yönetiminde yükselerek 45.000 ve I. Ahmet (1603-1617)[1] yönetiminde 47.000- güçleri hızla ortaya çıktı ve onlar tarafından Sultanları korkutmak ve Sadrazamları indirip çıkarmak için kullanıldı. 1512'de I. Selim'in zamanında başlayarak her Sultandan tahta çıkışında hediyeler istediler. Kazanlarını kaldırmaları bir isyan işaretiydi ve Sultan, huzuru ancak onların taleplerini karşılayarak elde edebilirdi. II. Mehmet'in 1451'de tahta ikinci çıkışında mesele çıkardılar; I. Süleyman yönetiminde başkaldırdılar fakat sonra onun sadık destekçisi oldular; II. Osman'a karşı ayaklandılar ve onu tahttan indirdiler; IV. Murat saltanatında, sultan sonunda onlar arasında disiplini yeniden kurana kadar defalarca ayaklandılar[2]; III. Selim'in (1789-1807) düzenli bir ordu oluşturma çabası onları o kadar öfkelendirdi ki, sadece ona karşı mücadele etmekle kalmayıp hükümdarlarını önce hapsedip sonra öldürdüler[3].

Sadece Sultanlar için değil, aynı derecede sivil halk içinde bir dehşet unsuruydular. 1853'te yazan William Goodell, Türkiye'ye ilk gidişinde insan yaşamının bir martı ya da yunustan daha değersiz oluğunu söylüyordu.

---

1) Barbier de Maynard, Nouveai Melange Orieantaux s. 62, No I, Paris 1866. Kont Marsigli eski kayıtların Süleyman zamanında 12.000 gösterdiklerini bildiriyor. Onun zamanında, IV. Mehmed saltanatında, 1680, sayıları 54.000'e çıkmış. J.R. C.A. S, Ekim 1934, 632.

2) Creasy'nin History of the Ottoman Turks, s. 128, 164, 243, 250, 481.

3) Encycl, of Islam, Yeniçeriler maddesi.

"O karanlık dönemde Konstantinople sokaklarında gezinen iki Yeniçeri, kendilerinin biraz önünde yürüyen bir Grek görüyorlar, hemen onu vurup vuramayacakları üzerine bahse tutuşuyorlar ve biri hemen ateş ediyor, adamın ölüp ölmediği onları hiç ilgilendirmiyor; sanki hiçbirşey olmamışçasına yürümeye devam ediyorlar; ve polis tarafından hiçbirşey yapılmıyor."[1]

Durumun bu şekilde sonsuza kadar sürmesi beklenemezdi. 1808'de kararlı bir monark, II. Mahmut, tahta çıktı. Büyük kuzeni III. Selim tarafından yetiştirildiği için Yeniçeri birliklerinin hem tehlikesinin ve hem de reform gereksiniminin farkındaydı. Yeni bir düzenli asker teşkilatına, bir zamanlar aktif hizmetteyken Yeniçerilere verilmiş olan eski bir adı canlandırarak Eşkinci adını verdi. Bu ordunun ilan edilmesi Yeniçerilerin ayaklanmasına yolaçtı. Büyük bir kararlılıkla hareket eden Mahmut, peygamberin sancağını çıkardı, halkı desteğe çağırdı, sonra bir gecelik bir hazırlığın sonunda, Sultanahmet Camii'ni harekât merkezi olarak kullanarak, sabah bir koldan topçu ve leventleri, öteki koldan bombacı ve lağımcıları, ayaklanan Yeniçerilerin Etmeydanı'ndaki kışlaları üzerine gönderdi. Kışlaların ana kapısı barikatla kapanmıştı fakat top ateşi altında açıldı. Kışlalar ateşe verildi ve geceden önce Yeniçeri Birlikleri yok edildi.[2] Bu, 15 Haziran 1826'da oldu. En doğru tahmine göre savaşta dörtbin yeniçeri öldürülmüş görünüyor. Birkaç bini de imparatorluğun çeşitli şehirlerinde idam edildiler. Ordunun sonu tam olmuştu. Adı bile yasaklandı[3].

Hacı Bektaş'ın bu asker evlatlarının yok edilmesinin Bektaşi Tarikatı tekkeleri üzerinde büyük bir etki yapması kaçınılmazdı.Daha ortodoks olan ulema kadar, diğer derviş tarikatları önderleri de, hemen Bektaşilerin sapkın öğretilerini bildirmek için koşuştular. Bu kanıtla karşılaşan Sultan, temsilcilerine tüm ülkedeki Bektaşi tekkeleri-

1) The old and the New, William Goodell, M. W. Dodd, 1853, s. 43.
2) Encycl of Islam. Yeniçeriler maddesi.
3) Creasy. a.g.e. s. 505.

nin araştırılmasını ve tarikatın ezilmesini emretti. Konstantinople'da aşağıdaki yerlerdeki Bektaşi tekkeleri yerle bir edildi: Rumelihisarı, Öküz Limanı, Karaağaç, Yedikule, Sütlüce, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköy ve Çamlıca, tekkelerde bulunan tüm kitaplara el kondu ve dervişler tutuklandı. Tekkelerde Kur'an yapraklarının uygunsuz yerlerde bulundukları, testilerin ağzına tıkıldıkları ve saygısızca muamele gördükleri bildirildi. Sadece ortodoks ulema'nın değil, fakat diğer derviş tarikatları önderlerinin de katıldığı büyük bir toplantı yapıldı. Mevleviler, Nakşibendiler, Halvetiler, Sadiler ve Kadiriler'in temsilcilerinin hazır bulundukları söylenir. Bektaşilerin önderlerinin öldürülmesine ve diğerlerinin sürülmesine karar verildi. İdam edilenler, Kayınca Baba, İstanbul Ağası Zade Baba ve Salih Baba'ydı[1]. Zamanın vak'a nüvisi Esat Efendi'ye göre Kontstantinople'da aşağıdaki babalar sürgün edildi: Rumelihisarı şehitlik tekkesindeki Mahmut Baba yedi dervişiyle birlikte Kayseri'ye, Öküz Limanı'ndaki Ahmet Baba ve Kazlıçeşme'deki Hüseyin Baba Hadim'e, Hacı Bektaş vekili denilen İbrahim Baba, ve Sütlüce'deki Bademli tekkeden Mustafa Baba bazı diğerleriyle birlikte Birgi'ye, Yusuf Baba Güzelhisar'a, Çamlıca'daki Tahir Baba tekkesinden Mehmet Baba, Merdivenköy'den Ahir Mehmet Baba ve Üsküdar'daki Mürüvvet Baba tekkesinden Mustafa Baba Tire'ye sürüldüler.[2]

Bunlar, açıkça görülüyor ki, yaşamlarını, sorguya çekildiklerinde Sünni islam'ın ortodoks izleyicileri oldukları şeklinde cevaplar vererek kurtardılar. Bu ise, inançlar bölümünde göreceğimiz ve meşru bir savunma biçimi olarak kabul edilen takiyye ya da kendini saklamanın uygulanmasıydı. Bir süre tüm Bektaşiler o denli aşağılandılar ki, herhangi birine hırsı olan birisinin ona bir kötülük yapılması için Bektaşilik'le suçlamasından daha etkili bir yol yoktu. Cevdet Paşa, Tarihi'nde sürülen kişilerin bir

3) Tarihi Cevdet, XII, 182.
4) Üssü Zafer, Esat Efendi, s. 210-213.

listesini verir ve masumlar Bektaşi olmakla suçlandılar der.[1]

Bir süre için Bektaşi mülkleri Nakşibendi dervişlerine devredildi ve bu tarihten itibaren Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekkede bir Nakşibendi temsilcisinin varlığı görülür.

Tamamen bozulmuş Yeniçeri birliklerin n yokedilişi ve onunla elele giden Bektaşi Tarikatını tamamen yok etme çabasıyla birl kte Bektaşi tar hinin ikinci dönemi dediğimiz dönem sona erer. Bu, Hacı Bektaş'ın nisbeten basit öğretilerine dışarıdan yeni inançların eklendiği bir dönem olmuştur. Yine bu dönemin başında, Balım Sultan yönetiminde, erkân ve törenler sabit biçimlerini almış görünmektedir. Çok dikkatlice ilerleyerek, her çabayı dışarıya ortodoks olarak göstererek, Bektaşi Tarikâtı yayıldı ve güçlendi, yalnız 1826'da tarikatı sürekli olarak yok etmiş gibi görünen bir felaketle karşılaştı. Zamanın Vak'a nüvisinin yazdığı gibi artık kimse Bektaşi kılığında görülmüyordu[2]. Bunun ne kadar gerçek bir son olduğunu Üçüncü Dönem öykümüzde göreceğiz.

1) Tarihi Cevdet, XII, 183.
2) Üssü Zafer, 213; Tarihi Cevdet, XII, 183.

TARİKATIN TARİHİ

(III. DÖNEM)

C- BEKTAŞİ TARİHİNİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ

I. Tarikatın 1826'dan 1925'e Kadar Olan Gelişimi

Önceki bölümün sonunda Bektaşi Tarikatı önderlerini sürgünde ya da saklanırken bırakmıştık. Yeniçerileri kadar, Bektaşileri de yok etme çabası II. Mahmud'un yapmak istediği gibi tam olmuşa benziyordu. Bektaşiler, bugün, onun 70.000 Bektaşiyi idam etmeye yemin ettiğini fakat kafasını kesecek bu kadarını bulamayınca, Bektaşi mezar taşlarının kafalarının sayı tamamlanana kadar uçurulmasını emrettiğini söylerler! Sonra Bektaşi Tarikatı yeniden gelişmeye başlayınca II. Mahmud'un anısı, doğal olarak Bektaşiler'in ürperdikleri birşey oldu. İstanbul'da Divanyolu'ndaki Mahmut'un türbesinin önünden ne zaman geçseler, tükürüp lanet okumanın, onların ananelerinden biri haline geldiği söylenir.

Bektaşiler'in saklandıkları yerlerden çıkmaya tekkelerini yeniden inşa etmeye ve yeni dervişler toplamaya ne kadar bir sürede başladıkları açık değildir. Yokedilme girişimlerinden yalnızca yirmiüç yıl sonra 1849'da tarikatın yine dikkate değer bir güce ulaştığı kesindir. Yazarın elinde tarikatın öğreti ve uygulamalarını içeren ve Rumeli hisarı'ndaki Şehitlik tekkesinden Seyit Mahmut tarafından 1849 yılında doğruluğu onaylanan bir el yazması kitap vardır. Sonraki yıl, 1850'de, Charles Mac Farlane[1] adında bir İngiliz, Türkiye'deki yolculuklarının değerlendirmesini bastırır. Bu yolculukları sırasında bir ya da iki Bektaşi önderiyle yakın ilişki kurmuş ve tarikatın o sırada hızla gelişmekte olduğuna ikna olmuştur. Özellikle Bursa ve Bursa ovasında onlara kalabalık olarak raslamıştır. Türk halkının dinsel tarafsızlığının Bektaşilerin saflarını şişirme eğiliminde olduğuna emin olur. Karşılaştığı tüm diğer gezginler aynı kanıyı paylaşmaktadır, o zamanlarda

1) Turkey and its Destiny, Londra 1850 I, 496-507.

Bektaşiler yalnız varolmaya devam etmekle kalmayıp aynı zamanda Muhammedilerin ortodoks imanları için bir tehdit oluşturacak kadar da kalabalıktırlar. Yine de tüm çabalarına karşın, tarikatın gerçek doğası hakkında kesin bilgi almanın imkânsız olduğunu görür. Yakup Kadri Bey, Bektaşi tarikatıyla ilgili roman biçimindeki son derece eleştirel araştırmasının ikinci baskısının açıklayıcı önsözünde[1], son yıllarda tarikatta çok karakteristik hale gelen gizlilik unsurunun, Yeniçeri birliklerinin yokedilmesinden itibaren başladığını söyler. Tamamıyla yokedilemeyecek kadar yaygın olsalar da, can korkusu onları gizlenmeye götürmüştür. Katakomblarda gizlice ibadet eden ilk Hıristiyanlar gibi, 1826 sonrasında Bektaşiler, ancak katı bir gizlilik uygulayarak ibadetlerine devam edebilmiştir. Bektaşi inancına bağlı olanlar Ortodoks Sünni İslamın önderlerini şok edecek kadar çok sayıda da olsalar yine de açıkça sünni olan bir ülkede gizlilik her zaman zorunlu olmuştur. Fakat bu zorunluluk 1826 tehlikeleri karşısında kesinlikle artmıştır.

19. yüzyılın ortasına doğru, Bektaşilik yalnızca yayılmakla kalmayıp, yüksek çevrelerde de etkinlik buluyordu. Lucy Garnett'e[2] göre, Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) bir yasal eşi olan Bezmi Sultan, bu yüksek ve alışılmadık konuma yükselişini, İstanbul yakınındaki Merdivenköy'deki meşhur Bektaşi tekkesinin zeminindeki "dilek taşı"nın üzerine çıkmasına bağlamıştır. Bu taş Bektaşi ananesinde ünlü bir aziz olan Azbi Çavuş'un mezarının yanında durmaktadır ve üzerine çıkanın dileğini yerine getirme gücüne sahiptir. Bu Bezmi Sultan yoluyla olsun ya da başka birileri aracılığıyla olsun, 1869 yılına doğru, Bektaşiler yönetimde kendi savunmalarını güçlü olarak yapan etkileri olduğundan emin olmuşlardı. 19. yüzyılda basılan Bektaşi kitaplarının listesi çok ilginçtir. Yazar, 1867'de basılan Azbi Baba'nın Tahmis'i dışında,

1) Nur Baba 2. Baskı, İstanbul 1923, s. 7.
2) Mysticism and Magic in Turkey, 73.

1869'a kadar Bektaşi fikirlerini açıklayan basılı hiçbir kitap bulamamıştır. Oysa 1867'den başlayarak dikkate değer ölçüde tam anlamıyla Bektaşi kitapları çıkar, bu kitaplar yönetimdekilerin koruması elde edilmedikçe çıkmasına asla izin verilmeyecek kitaplardır. 1869'da Eşrefoğlu Divanı basılı olarak ortaya çıkar. Bizzat bir Bektaşi olmasa da,[1] Eşrefoğlu, Bektaşiler arasında en popüler şairlerden biridir. Aynı yıl Nesimi de basılır. O bir Bektaşi değildir fakat bir Hurufi'dir ve onun şiirlerinin basılmasıyla, Bektaşiler arasında mevcut öğretiler halk içinde ifade bulur. 1871'de Firişte oğlu'nun büyük Hurufi kitabı Cavidan'ın Bektaşice yorumunu yaptığı Aşkname[2] çıkar. Aynı yıl Cafer Sadık'ın Mehalat'ı[3] ve Hacı Bektaş'ın Makalat'ı —Vilayetname adıyla— basılırlar. İki yıl sonra İstanbul'un Sünni önderleri, İshak Efendi'nin Kaşif ul Esrar'ıyla[4] Bektaşilere şiddetli bir saldırıyla cevap verir. Aynı yıl Bektaşi bakış açısıyla başka bir Hurufi kitabı, Virani Baba'nın Risalesi çıkar, 1876'da Bektaşilerin dikkatli bir savunusu ve temelde Kaşif ul Esrar'a bir cevap olan Miratül Mekasit basılır. Birçok Bektaşi, Bektaşi fikirlerinin bu yasal basımının, bizzat bir Bektaşi olan Sultan Aziz'in annesi tarafından mümkün kılındığına inanırlar[6]. İddiaya göre Vilayetname ve Aşkname, 1871'de onun gizli korumasıyla ve 1876'da Kaşif ul Esrar'a cevap olarak çıkan Miratül Mekasit ise, onun parasıyla basılmıştır. Bu özgün bir olay olsa da, 1869, 1876 yılları arasındaki beklenmeyen halka açılma patlaması süresince geçerli kalır. Abdülhamit'in tahta çıkmasının ardından Bektaşi yayınlarının kesildiği ve Hamit'in devrilmesinden

1) Bkz. Bektaşi Şairleri, 2 No. 2; Tahir Bey'in Osmanlı Müellifleri, I, 17.
2) Daha doğrusu Işkname'dir, fakat Türkiye'de Aşkname denir.
3) Elyazması kopyalarda genellikle Makamâtı Evliya denir.
5) Jacob a.g.e. içinde çeviri.
6) Hem Baba hem Halife olan bir Bektaşi, kendi anlayışına göre Abdülaziz'in annesinin Edirnekapı Dergâhı'nda Emin Baba tarafından yola alındığını anlattı.

sonra 1909'da Rıfkı Baba'nın Bektaşi Sırrı'nın çıktığı görülür. Bunu 1911'de Bektaşi Sırrı'na bir cevap olan Müdafaa'nın yayını izler, bu, Hacı Bektaş'ın evlendiğini ve yazar Çelebi Ahmed Cemaleddin'in onun soyundan geldiğini kanıtlamak için belgelerle ortaya çıkan ayrıntılı bir tartışmadır. Aynı yıl Merdivenköy tekkesinden Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'nın Divanı basılır.

Cumhuriyetin yakın yıllarına kadar Bektaşi yayınları sözü edilen kitaplarla[1] sınırlı kalmış görünüyorsa da hem 19. ve hem de 20. yüzyıllarda çok büyük bir edebi etkinlik vardı. Sadettin Nüzhet Bey Bektaşi Şairleri'nde bu dönemde 61 şair sıralar, ve o kitabın basıldığı yıl olan 1930'da en azından 6 yaşayan Bektaşi şairi olduğuna işaret eder. 19. ve 20. yüzyılın bu şairlerinden en meşhurları muhtemelen 1868'de ölen Turabi, Edip Harabi, 1852-1915 ve Hilmi Dede Baba, 1842-1907'dir. Tamamen değişik türden bir şair de, hem batı hem de doğu felsefesini çok iyi öğrenmiş olan ve aynı zamanda Bektaşilerce birçok nefesin yazarı olduğu için çok sevilen filozof Rıza Tevfik Bey'dir[2].

2. Tarikatın Örgütlenmesi

Küçük Asya kadar, Balkanlara da yayılmış geniş örgütlenmeyi sağlamak için, kesin bir plan uygulanmış görünmektedir. Tarikatın rakip başları, Kırşehir yakınındaki

---

1) Hepsi tarihsiz, fakat muhtemelen 1871-1875 döneminde basılmış olan üç diğer kitaptan da söz edilmelidir. Biri Kaygusuz Sultan Risalesidir; diğeri Harun Reşit'in mahkemesi önünde Cafer Sadık'tan eğitim görmüş bir köle kızla günün ortodoks dini önderleri arasında geçen bir teolojik tartışmayı aktaran çok ilginç bir kitap olan Hüsniye; üçüncüsü de Turabi Baba Divanı'dır. 1878'de Hüsniye'ye bir cevap olan ve İshak Efendi tarafından yazılan tezkiyei Ehli Beyt taşbasmasıyla yayınlanmıştır. Diğer iki istisna da Süreyya Baba'nın 1914'te yayınlanan Bektaşilik ve Bektaşiler'i ile, 1922'de yayınlanan Bektaşi Hikayeleri'dir.

2) Rıza Tevfik Bey ayrıca, Huart'ın Textes Hourifis'i içinde yayınlanan Étude sur la Religion des Houroufis'in yazarıdır.

Hacı Bektaş Köyü'nde otururlardı. Bizzat Hacı Bektaş'ın kendisinden indiğini ileri süren bir Çelebi, bazı Bektaşiler tarafından tarikatın hakiki başı ve özellikle de ülkeye yayılmış Kızılbaş kabileleri tarafından önder olarak tanınırdı. Çelebi'nin bir temsilcisi düzenli aralıklarla talimat vermek ve katkıları almak üzere Kızılbaş köylerine gönderilirdi. Hacı Bektaş Köyündeki merkez tekkeye ziyaretlerinde Kızılbaş köylüleri, her zaman, kendisini görebilmek için bir mecidiye ödemek gerektiği söylenilen Çelebi'ye uğrarlardı. Hacı Bektaş'ın kanından gelen bir soyu olmadığı inancını sürdüren Bektaşilerin çoğunluğu, o da Hacı Bektaş Köyü'nde oturan bir Dede'yi başları olarak kabul ederlerdi. Kendisiyle birlikte bir Yönetim Meclisi oluşturan sekiz Baba ile çevriliydi. Bu Babalara, Kiler Evi Babası, Aş Evi Babası, Ekmek Evi Babası, Mihman Evi Babası, At Evi Babası, Han Bağı Babası, Dede Bağı Babası, ve Balım Evi Babası denilirdi; her bir Baba tesislerdeki binalardan birinden ya da çevredeki bağlardan birinden sorumluydu[1]. Bir ara tekkeye ait 362 köy olduğu ve gelirin yıllık 60.000 pound'a kadar yükseldiği söylenir.[2] Bu gelir, iki rakip önder, Dede ve Çelebi arasında bölüşütürülürdü. Her yıl Muharrem ayından hemen önce Yönetim Meclisi'nin temsilcileri herbir tekkeden mali bir rapor almak ve yeni dervişleri kaydetmek için Bektaşi dünyasının her köşesine giderlerdi. Bu raporlar, herbir tekkenin harcamalarından sonra geriye kalan parayla birlikte Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekkeye getirilirdi.Para genel hazineye katılır ve açık veren tekkelerin ihtiyaçları için buradan çekilirdi[3]. Bektaşiler için

1) Hacı Bektaş Köyü'ndeki tekkenin bir tanımı için Türkiyat Mecmuası 2. cilt s. 365-382'ye bakınız. Hasluck'un kitabı tekkenin cephesinin bir resmini içerir. Ve sayfa 502-504'te tekkenin bir tasviri vardır. The Contemporary Review Kasım 1913'te White'ın makalesi tekkeye yapılan bir ziyareti çok güzel tasvir eder. White, tekkenin, Hitit uygarlığı zamanındaki bir tapınağın muhtemel yerine yapıldığına işaret ediyor.
2) Hasluck, s. 503.
3) Bu işleyiş anlatımı bana Arnavutluk'ta bir Bektaşi Babası tarafından yapılmıştır.

tekkelerinin ikisi arasında 6 saatlik yolculuktan fazlası olmayacak şekilde yerleşmiş bulunması bir övünç konusudur. Bu yolla tüm imparatorluğu, her geceyi Bektaşi tekkelerinde geçirerek gezmenin mümkün olduğunu iddia ederler.

Hacı Bektaş Köyü'ndeki sekiz Baba ve Dede'den oluşan Yönetim Meclisi'ne ilaveten, Baba yapmak yetkisine sahip olan ve kendi denetimleri altındaki belirli alanları yöneten atanmış Halife'ler ya da Dede'lerin özel temsilcileri de vardır.

3. Tüm Tarikatların Kapatılması

Bektaşi Tarikatı tarihindeki bazı önemli olayların kabaca özetini verdikten sonra, geriye, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1925'te, kendilerini destekleyen tüm tekke ve derviş örgütlerini kapatma yasasının nedenlerini vermek kalıyor. En başından beri tarikatlar dinsel önderlerine saygıyı öğretirlerdi. Hacı Bektaş'ın ananevi öyküsünde ona nasıl mucizeler yakıştırıldığını görmüştük. Tüm tarikatlarda, iyileştirmek, ya da yalnızca şaşkınlık ve hayranlık yaratmak için mucizeler gerçekleştiren kutsal adamın gücüne duyulan aynı saf inanç teşvik edilmiştir. 1837'de Yeniçerileri yok etmiş ve Bektaşi inanç ve uygulamalarını silmeye çalışmış olan Sultan II. Mahmut, bir gün Galata Köprüsü'nden geçerken fanatik bir dervişin saldırısına uğradı. Derviş ona dinsiz diye bağırdı ve İslamı yok etmekte olduğunu söyledi. Dervişin sözlerinin çevrede toplanan kalabalık üzerine etkisinden korkan Sultan, subaylarına bu deliyi götürmelerini söyledi. "Deli" diye cevapladı derviş, "Ben mi deliyim? Deli sensin ve sana idrakini kaybettiren danışmanların! Ey ahali, müslümanlar! bana can veren ve uymak zorunda olduğum Allah'ım, bana hakikati söylememi emretti, beni azizlerin ödülleriyle ödüllendirecek! "Şüphesiz adam tutuklandı ve öldürüldü, ama arkadaşları cesedini istediler ve ertesi gün, şehidin türbesinin üzerinde parlak bir ışığın görüldüğü

haberi yayıldı. Meşhur "Letters on Turkey"i 1853'te yayınlanan Ubicini, bu olaydan sözederek şöyle diyor[1]; "İşte bu hergün hatta otoritelerin gözleri önünde tekrarlanan sözümona mucizeler aracılığıyla, dervişler insanların zihnindeki eski hurafeleri ve kendi doğaüstü güçlerine olan inançları koruyorlardı. Devlette yüksek mevkideki bir Osmanlı birgün bana "Bizim bakanlarımız beyhude çalışırlar, tekke ve türbeler ayakta kaldıkça uygarlık Türkiye'ye asla girmeyecektir" dedi. "Eğer bu 1850'de doğru idiyse, Türk Cumhuriyetinin ilk yıllarında birçok kez daha doğru görünüyor, çünkü Cumhuriyet, Türkiye'yi kesinlikle modern, uygarlaşmış ulusların önsafına koyma hedefine sarılmıştı. 1925'te, yaşıyor ya da ölmüş olsun, kutsal adamların doğaüstü güçlerine inanç, derviş önderleri tarafından halka öğretiliyordu. İlaveten, mistik tarikatların gizliliği içinde, 1837'de Galata Köprüsü'nde II. Mahmut'un karşısına çıkan adamın gösterdiği gibi, fanatik tepki geliştirmek ihtimali de vardı.

Bir süre Bektaşilerin bir kısmında, tarikatların herhangi bir yasaklanmasının dışında tutulacakları umudu vardı. Bektaşi Tarikatının edebi geleneğinin, gizli ritüelinin ve toplumsal ve dinsel sorunlara daha liberal yaklaşımının [illegible] Türk kültürünün geri kalan izlerini tarih boyunca koruduğunu hissedenler çoktu. Bu nedenle tarikatın kapatılması bir yana, Bektaşilik'in tüm Türk halkının dini olması gerektiği noktası tartışılıyordu.

Oysa 20 Kasım 1925'te, tüm tekke ve zaviyeleri kapatan 677[2] sayılı yasa T.B.M.M tarafından onaylandı. Daha önceden, şeyh, baba, seyit, mürşit, dede, çelebi ve halife gibi ünvanlarla birlikte yürütülmüş olan işlevler de yasaklandı. Daha önceden saf olanlara hitap eden, kısmet okuma, sihir, nefes[3], öteki dünyadan haberler vermek gibi

1) Letters on Turkey, M. A. Ubicini, çeviren Lady Eashope, John Murray 1886, I, s. 108.

2) Resmi Gazete, No 243. Kanunlarımız, cilt 2, s. 1012.

2) Türkiye'de çok yakın zamanlara kadar belirli kutsal adamlara "nefes" ya da "üfürük" uygulatmak bir gelenek olmuştur. Fiziksel, zihin-

uygulamalar da yasaklandı. Sultanların türbeleri ve tekkelerle ilişkili tüm türbelerin kapatıldığı ilân edildi. Bu yasaya aykırı davrananlara üç aydan az olmamak üzere hapis ve elli liradan az olmamak üzere para cezası getirildi. Daha sonra, tekkelerdeki, kandiller, kılıçlar, duvar resimleri, dilek taşları, müzik aletleri v.b. gibi tüm eşyaların Etnografya Müzesi kullanımına verilmesini gerektiren bir yasa çıkarıldı[1]. Bugün özellikle Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekkeden gelen birçok ilginç kostüm ve eşya Ankara Etnografya Müzesinde bulunur. aynı yasayla tüm kitaplar geleceğin tarihçi ve araştırmacılarının kullanımı için saklanmak üzere kütüphane yetkililerine devredildi.

4. Bugünkü Bektaşilik

Türkiye sınırları içinde hükümetin enerjik önlemleri, her türden dervişlerin herhangi bir görünür etkinlik işaretinin olmamasını sağlamıştır. Daha önce işaret edildiği gibi, Bektaşilerin birçoğu, durumu olduğu gibi kabul etiklerini, çünkü hükümetin icraatıyla, tüm toplumsal yaşamın eskiden ancak Bektaşi Tarikatı'nın gizli ritüelinde bulunabilecek duruma geldiğini hissettiklerini ileri sürerler[2]. 1931'de Yeni Gün'de yazan Ziya Bey, Bektaşi Yolu hakkındaki araştırma dizisini, erkekler ve kadınların toplumsal eşitlik içinde birarada bulundukları Bektaşi ritüelinin, aslında eski Türk ulusal törenlerinin bir devamı olduğunu, bunun, olayları ortodoks Sünni dinsel önderlerin

---

sel ya da sinirsel bir rahatsızlıktan ötürü uygulama yapılacak hasta, uygulamacının önüne getirilir. Ve uygulamacı bir tür trans haline geçerek belirli aralıklarla tedavi edilecek olana üfler. Bir insanın özü olduğu düşünülen nefesin hastaya iyileştirici özelliği taşıdığına inanılır. Birçokları, hatta yüksek çevrelerdekiler bile, bu "üfürükçülük"le doktorların başarı kazanamadığı vak'aların bile iyileştirildiğine ikna olmuşlardır. 19 Kasım 1934 tarihli Milliyet gazetesi üfürükçülük yapan bir adamın tutuklandığını bildiriyor.

1) Resmi Gazete, No. 248.

2) Sayfa 20'ye bkz.

kontrol ettiği dönemler boyunca ancak diğer yerleşim yerlerinden ayrı inşa edilmiş tekkelerde, gizli toplantılarda mümkün olduğunu ifade ederek bitirir. Şimdi Cumhuriyet yönetiminde bu daha özgür toplumsal yaşam, herkes için mümkün kılınmıştır. "Bektaşilerin ayinicem'iyle, her uygar insan için bir hak ve zorunluluk olarak kabul edilen tüm dünyadaki aile toplantıları arasında ne fark vardır?" diye yazıyor Ziya Bey[1].

Türkiye'de ortadan kaldırılan tarikat, Arnavutluk'ta hala güçlüdür. Hükümetçe ülkenin kabul edilen dinlerinden biri olarak tanınan Bektaşi Tarikatı 150.000 ya da 200.000 üyesiyle, etkinliklerini, hükümetçe onaylanan bir dizi basılı kural çerçevesinde sürdürmektedir[2]. Tüm ülke altı mıntıkaya bölünmüştür. Prişte, Kruja, Elbasan, Korcha, Fraşeri ve Gjinokaster. Yönetim, Yerel Meclisler ve gizli oyla seçilen 12 üyeli bir karma Meclis tarafından yapılır, her mıntıkadan iki kişi, bir Baba ya da Dede ve bir de onaylanmış üyesi vardır. Kutsal Dedeler Meclisi denilen diğer bir meclis, mıntıka başlarından oluşur ve başkan olarak da ülkenin başkenti Tiran'da oturan Dede Baba bulunur. Yasalar, hem üyeleri ve hem de adayları onay için eğitmek üzere teolojik dersleri mümkün kılar.

Bugün Arnavutluk'taki önderlerin çoğu, eğitimlerini eski rejim yönetimindeki Türkiye'de yapmış ve sonradan ana vatanlarında etkili konumlara dönmüş Arnavut Bektaşileridir. Sünni müslümanlar kadar kalabalık olmasalar da Bektaşi cemaati, ülkenin toplam nüfusunun yüzde onbeş ya da yirmisini oluşturur ve herkes tarafından nüfusun en değerli unsurlarından biri olarak kabul görür.

Türkiye ve Arnavutluk dışında, Yakın Doğu'nun farklı yerlerinde Bektaşi Tekkeleri vardır, bunlardan biri de Kahire Mukattam'daki güzel Kaygusuz Tekkesi'dir.

---

1) Yeni Gün, 8 Mart 1931.
2) Rregullore e Bektashi jvet Shqiptare, Tiran, 1930.

III. BÖLÜM

ÖĞRETİLER VE İNANÇLAR

Bektaşi Tarikatının inançlarının, bir yabancının makul olarak bekleyebileceği gibi, tam ve kesin bir tablosunu vermek için girişilen herhangi bir çabada, en başta inançları tutarlı bir sisteme uydurmanın zorluğuyla karşılaşılır. Bektaşi dünyasında, doğruyu yanlıştan arıtmak ve herkes üzerine emredici bir inanç ifadesi düzenlemek için herhangi bir "kiliseler konseyi" toplanmamıştır. Daha çok, zaman içinde yeni inançların eskilere eklendiği bir tedrici gelişme olmuştur, dolayısıyla bugün kendi edebiyatlarından kalkarak Bektaşi inançlarının araştırılmasına yönelindiğinde kökenleri değişik zaman ve yerlerde bulunan karışık bir inançlar kütlesiyle karşılaşılır. Bunları tek biçimli bir sistemde bir araya getirmek için hiçbir çaba sarfedilmemiştir. Yalnızca çok çeşitli türlerden bu geniş inançlar gövdesi değil, fakat aynı zamanda Bektaşiler de birbirlerinden inançların önem sırasına yaklaşım ya da aynı inançların ortak beyanında bile anlaşamazlar. İnancın sınırı geniştir, cahil Bektaşilerin en kaba hurafelerinden, zımni bir solipsizm ya da kendinden başka kimsenin varolmadığı inancına ve hatta kesinlikle materyalist bir ateizme kadar erişilir. Ölümsüzlük hakkındaki inanç, ruhun, ölüm sırasında, özellikleri kişinin yaşamının niteliklerine benzeyen bir hayvanın vücuduna geçtiği şeklindeki kanaatten, ölümden sonra herhangi birşeyin olduğuna tamamen inanmamaya kadar değişir. Yine de edebi ifadede bir tutarlılık vardır. Alışılmış biçimler, o kadar ortak kavramlar çevresinde yükselir ki, herkesin düşüncesi bu biçimleri bireysel olarak inanılsın inanılmasın alır. Bu, örneğin yaradılış çevrimini anlatan devriye denilen şiir için doğrudur. Allah'ın birçok tezahür halinde göründüğü inancı, Bektaşiler arasında bu klasik biçimi almıştır.

Burada yapmaya çalıştığımız gibi tarikatın inançlarını sınıflarken, bunun doğal bir sınıflama olmadığı akılda tutulmalıdır. Şüphesiz bir kategoriden diğerine geçişler vardır. Özgün özellikler yalnızca Bektaşilikte bulunmazlar. Yine de, açıklanan bakış açıları, bir şiir ya da öykünün Bektaşi kökenini saptamakta sıkça yardımcı olan öz-

gün vurgu ve ifadeler taşırlar. Diğer Tarikatlarla Ortak İnançlar başlıklı bölümde Bektaşi özelliklerine sahip bazı öğretiler açıklanıyor; ve Bektaşilere Özgü Öğretiler'de de bu inançlar üzerinde yalnızca Bektaşilerin dışlayıcı mülk ediniciliğini ileri sürmek niyeti yoktur. Sınıflama yalnızca gerçek olguların kabaca tasviridir. Esas olarak bir düzenleme kolaylığı getirmeyi hedeflemektedir.

A- BELİRLİ ÖZGÜN ÖZELLİKLER

I- Nükte

Bektaşilerin ortak inançlarının ayrıntısına girmeden önce, Bektaşi yazarlarının yaşama ve kendi uygulama ve inanç sistemlerine yaklaşımlarında ortak oldukları bir özelliğe değinmekte muhtemelen yarar olacaktır. Yaşam karşısında tavırları, ortodoks hocaların sabit inançlarının nükteli eleştirisidir. Bu, dünyanın olduğu gibi zevkini çıkaran Epiküryen bir atmosferle, Sünni ya da ortodoks Muhammedi inancı öğretenlerin zihinsel ve ahlaki tutarsızlıklarını iyi bir mizah anlayışıyla aşağılamanın karışımı olan bir yaklaşımdır. Daha önce Yunus Emre'nin bir bakkal'la bizim faziletli işlerimizi tartmaya çalışan Allah arasında yaptığı karşılaştırmayı görmüştük. Şiir, önce bizi yaratan sonra da yanlış yaparsak bizi mahkum eden Allah'a ve onun adaletsizliğine karşı saygısız bir protesto olarak görünür. Aslında şiir, sünni yargılama anlayışının kesinlikle özgün bir Bektaşi eleştirisidir[1]. Bu ifade biçimini kullananların ilklerinden biri, 14. yüzyılda yaşamış ve Abdal Tarik'e bağlı olan Kaygusuz Sultan'dır. Gerçek bir Bektaşi olup olmadığı belli değildir, fakat her ne olursa olsun Bektaşiler tarafından kendilerinden biri olarak tanınmıştır ve hem Risale'si hem de nefesleri Bektaşi edebiyatının en popüler parçaları arasındadır. Hatta ona Bektaşi şairlerinin pir'i bile denilmiştir[2]. Nefeslerinden birinde kendisini aşağıdaki gibi ifade ediyor:

---

1) Abu -I- Ala al Ma'arri'nin Risalat al Gufran'ında, J.R.AS. 1900 s. 684-686, öteki yaşam hakkındaki Muhammedi fikirler üzerine benzer bir parodi vardır. İranlı şairler arasında da softalarla dalga geçme unsuru çok yaygındır. Fakat Bektaşilerde bu hiciv kullanılışı farklıdır. Bu gizli bir hiciv değildir; en azından kendi aralarında açıktır ve olgun bir mizah duygusuyla takılmanın temelidir. Bunun Bektaşiler arasındaki önemi, bunu onların edebiyatının ayırd edici bir özelliği haline getirmiştir.

2) Bektaşi Şiirlerinin Şekil ve Nevi. Ahmet Talat, 1928, s. 158.

Yücelerden yüce gördüm
Erbapsın sen Koca Tanrı
Alem okur kelam ile
Sen okursun hece tanrı,

Asi kullar yaratmışsın
Varsın şöyle dursun deyu
Anları koymuş orada
Sen çıkmışsın uca Tanrı,

Kıldan köprü yaratmışsın
Gelsin kullar geçsin deyu
Hele biz şöyle duralım
Yiğit isen geç a Tanrı.

Yiğit olanlar anılır
Filan oğlu filan diye
Ne anan var, ne baban var
Benzersin sen piçe Tanrı.

Kaygusuzum deri yardan
Günde üçyüz bin curadan
Kaldır perdeyi aradan
Bakalım içe Tanrı

Şiirin açımlaması şöyle görünmektedir: Sünnilerin tanrısını iyice düşünüp taşındım; o, her ayrıntıyı hesap eden bir mülk sahibi ya da bir usta gibi. Doğası gereği asi olan insanları yaratıyor; sonra çekip gidiyor ve onları terk ediyor, sünnilerin dediğine göre, bir kıldan daha geniş olmayan bir köprü yapmış, yargılamada tüm insanlar onun üzerinden geçiyor, günah ve inkâr nedeniyle geçemeyenler cehenneme düşüyor. Böyle bir tanrı, bir insan gibi, karşıya geçmeyi kendisi denemeli. Fakat bu kadar insan gibi olan bu tanrı, insandan yine de farklı, anne ve babası yok. Meşru bir nedeni yok. Ben, Kaygusuz, Sün-

nilerin bu dışsal, insan benzeri tanrısından yüzümü çeviriyorum, kendi yaşamımda bildiğim tanrıya bakıyorum. Gerçekliği tanımak için onu ayıran perdenin kalkmasını ve böylece gerçeği doğrudan tecrübe edebilmeyi diliyorum.

Bu şiirin ilk üç kıtasının Bektaşi şiirlerinin[1] en çok bilinenleri arasında olmasına karşın, son ikisinin ancak özeli kolleksiyonlardaki elyazması kopyalarda bulunuyor olması dikkat çekicidir. Açıktır ki, resmen Sünni kavramların hakim olduğu bir ülkede basılabilmeleri için bunlardaki saygısızlık görüntüsü çok aşırıdır. Bunlar yol dışındakilere küfür olarak görünecektir.

Kaygusuz Sultan'dan yüzyıllar sonra, şimdi yaşayan birçoklarının bu yüzyılın ilk yıllarında onu Bebek civarında gördüklerini hatırladıkları modern bir şair olan Edip Harabi'yi, daha iyi bir düşünce tarzına tam güveniyle, Sünni fikirlerin, aynı kaygısız ruh içinde eleştirilerini yaparken buluruz[2]:

Ey zahit götürmez seni cennete
Aldığın aptesle bu savmu salat
Gel bihude yere girme zahmete
Cübbeyi, tesbihi, seccadeyi at.

Zemzemi terkeyle nuşeyle şarap
Hakikatte şarap içmek pek sevap
Bir pirimugana[3] eyle intisap
İhsan etsin sana iç abihayat.

Cenneti, huriyi[4], gilmanı[5] terket
Sıtk ile gönlünü allaha berket

---

1) Bkz. Halk Şiirilerinin Şekil ve Nevi, 158; Bektaşi Şairleri 199 ve Divan Antolojisi XIII ve XIV asır, 30.
2) Bektaşi Şairleri, 100.
3) Teknik terimler sözlüğünde Pirimugan'a bkz.
4) Cennet bakireleri.
5) Cennetin güzel oğlanları.

Camilere gitme puthaneye git.
Allaha vasil ol Allahla kalk yat.
Mermerin üstüne ne eksen bitmez
Zühdü riya ile yol Hakka gitmez
Bizim indimizde beş para etmez
Metai vâzını başkasına sat.

Bu iki şiirde de, şiirin okunduğu ya da söylendiği, mizah dolu alay ruhu görülmedikçe ikisinin de Bektaşi için önemi yok olur. Tarikat üyesi için ortodoksun gazabını körükleyen ve dışa şok edici gelen bu dili kullanmak bir eğlence konusudur fakat bilenler için kesin tinsel anlamlara sahiptir. Şarap ortodoks tarafından yasaklanmıştır: Bektaşi için ise hem törensel hem de mistik bir anlama sahiptir.[1] Kur'an'ın en çok alıntı yapılan bölümlerinden biri 76. sûrenin 21. ayetidir, "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir." Ortodoks için camiyi terkedip puthaneye gitmenin söylenmesi kadar şok edici çok az şey vardır. Bektaşi için ise, put daha çok Allah'ın her yerdeki varlığına inancı gösteren bir terim, panteizmini ifade eden bir semboldür.

Yahudi ve İskoçlar nasıl Anglo-Sakson dünyasının mizah konusuysa, Bektaşi de Türkiye'de biraz daha az olsa da mizaha konudur; ve aynı İskoçyalılar gibi, kimse Bektaşi öyküleri anlatmaktan bir Bektaşinin kendisi kadar hoşlanmaz. Yalnızca şifahi olarak değil, fakat el yazması kopyalar halinde de bu öyküler bulunur ve 1921'de Bektaşi Hikayeleri[2] adıyla bunlardan bir derleme basılmıştır. Nasreddin Hoca'nınkiler kadar mizahi olan bu öykülerde Bektaşi inanç ve gelenekleri yansır. Olgun bir mizahla Bektaşilerin hata ve insani zaafları kabul edilir; ama fıkrada her zaman Bektaşi karşısındakine üstündür; ve yol arkadaşıyla ya da ortodoks ekolün hocasıyla yaptığı sohbet sırasında öykü bu dar kafalı kişinin ikiyüzlülü-

1) Prof. Hüseyin Pektaş, gerçek şarabın törensel olarak dahi tüm Bektaşilerce kullanılmadığına beni temin etti.
2) Bektaşi Hikayeleri, Yayınlayanlar, Süleyman ve Hakkı, 1337.

günü ortaya çıkarmak çevresinde döner. Bir öyküde[1] bir deniz yolculuğu anlatılır, korkunç bir fırtına çıkar ve yolcular dehşete düşerek büyük bir korkuyla duaları okumaya başlar, günahları için tövbe eder ve Allah'a kendilerini kurtarması için yakarırlar. Oysa, Bektaşi köşesinde durup korku ya da endişe belirtisi göstermeden sakin sakin çubuğunu içmektedir. Fırtına dinip, gemi karaya yaklaştığında Bektaşinin sakinliği karşısında hayran kalan yolculardan biri ona sorar, "Hepimiz dehşete kapılmışken sen hiçbirşey olmuyormuş gibi çubuk içiyordun. Korkmadın mı?" Bektaşi cevap verir, "Korkmalımıydım evlat", "Ölümle aramızda bir güverteden başka bir şey olmadığını görmedin mi?", "Evet, gördüm" diye cevap verir Bektaşi, "ama karada o kadan bile yok."

Diğer bir anekdot'ta[2], Bektaşi ile Hoca birlikte yola çıkmışlar. Hoca atta, Bektaşi eşekte. Geceyi geçinnek için bir otlakta mola vermişler. Eyerlerini çıkarıp yemek yemişler, sonra biraz konuşmuşlar, yatacakları vakit Hoca şöyle dua etmiş: "Yarabbi! Atımı sana emanet ediyorum onu sen koru." Bektaşi ise şöyle dua etmiş, "Mürşidim, benim eşeğimi de sen koru." Hoca şaşırmış ve "Bre günahkâr sen de Allah'a emanet etsene" demiş. Fakat derviş hiç aldırmamış. Uykuya dalmışlar, sabah uyandıklarında Bektaşi'nin eşeği çayırda otlar dururken, hocanın atının kayıplara karıştığını görmüşler. Hoca, "Bu nasıl iş? Ben onu Allah'a emanet etmiştim. O kaybolmuş ta Bektaşinin eşeği yerinde duruyor," demiş. Derviş hiç önemsemeden cevap vermiş, "Bunda şaşılacak birşey yok hoca. Sen Allah'ın tek kulu değilsin. Senin atı almış, bir başka kuluna vermiştir. Amma, benim Mürşidimin benden başka kulu yoktur. Onun için benim eşeği sabaha kadar beklemiştir." Öykü, hocanın bile buna güldüğünü söyleyerek biter.

---

1) a.g.e. s. 7.
2) a.g.e. s. 7.

2. Sır

İslam'ın ortodoks din olarak saçmalığında neşe ve eğlence konusu bulma eğiliminin yanısıra ve onunla yakından bağlantılı olarak tamamen Bektaşi bakış açısına özgü ikinci bir nitelik vardır. Bektaşi kendi inanç ve uygulama sistemi için tam bir esrarengizlik tavrı sağlamaktan hoşnut olur. "Bektaşi Sırrı" sözcükleri, halkın diline girmiş olduğundan, bu gizli eğitimin anlamına bir katkı yapmak için ifadesini örtmek yolunda pek vakit harcamaz. Şiirden hoşlandığı için özellikle dinsel inancını ifade eden ilahiler çok popülerdir, ama en azından dışarıdan olanlar için sanki hiçbir anlamı olmayan sözlerden oluşturulmuştur. Örneğin[1], "Bahçe biziz gül bizdedir" diye başlıyan bir nefes, "Elif Hak'ka doğru yoldur. Cim sorarsan dal bizdedir" diye biter.

Alıntılanan ilk dize açıkça onların panteist öğretilerine ve hakikat ve onun meyvelerinin kendilerinde bulunduğu fikrine olan güvenlerine açık bir referanstır. Son iki dize belki kolaylıkla açıklanabilir fakat gerçekten yolun üyeleri dışında en derin anlamının gözden kaçırılması yine de mümkündür. Dost araştırmacılara, Bektaşiler, "elif" harfini şekli, düz oluşu, yukarıyı işaret edişiyle ruhun yukarıya, Allah'a ulaşmasının sembolü olarak açıklarlar. Cim ve dal çeşitli şekillerde açıklanırlar. Cim'in cemal

---

1) Bu nefes en popüler olanlarından biridir ve Bektaşiler arasında Karpuzu Büyük Hasan Baba denilen Aşık Hasan tarafından yazılmıştır. Ananeye göre Hasan Baba'nın karpuzları 20 kilodan az olmazmış. Alınan nefes, Bektaşi Şairleri s. 17-18'de ve İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, Bektaşi Nefesleri, I, 157'de notalarıyla birlikte bulunur. İki versiyonda da ikinci dizede bir yanlış vardır. "Bahçe bizim gül bizdedir," Bahçe biziz gül bizdedir" olmalıdır. Bu nefesin söylenişi sırasında, ki Bektaşiler bunu ayin-i cem'den sonra dans sırasında söylerler, her bir dörtlüğün bitiminde hızlı söylenen bir nakarat vardır. Nakarat:

Aşkı, Alim, Alim hu, Şahım Alim, hu
Kerçek erenler demine hu.

şeklindedir. Nefesin çekiciliğinin çok azı bile bu nakaratın aceleci müziğinde yoktur.

ullah, yani Allah'ın güzelliği ve dal'ında "dalmak" yani Allah varlığı ve aşkı okyanusuna dalmak anlamına geldiği söylenir. Cim için ayrıca "cevap" ve dal içinde "dalalet" ya da "delil" anlamına geldikleri söylenir. Başka bir deyişle, kim Allah ve yaşam hakkındaki sorularına cevap ararsa hakiki rehberi bizde bulacaktır. Bektaşi için bu şiirlerin tüm bunlar ve hatta daha fazlası anlamına gelmesi imkânsız değildir. Hurufîlik'e inanan bir Bektaşi için Hurufi anlamlara da sahip olabilirler. Elif, hattı istiva ya da başı iki yarıya ayıran çizgi olarak görülebilir. Virani Baba'nın basılı Risalesi'nin 74. sayfasında, 28 harfin yerine ikâme edilebildiği için elif harfinin tanrı olduğu ifadesi vardır. Cim ve dal'ın toplam sayısal değerleri yediye eşittir ve sonra göreceğimiz gibi, yüzdeki çizgilerin sayısı olan bu sayı, insanın yüzünde Allah'ın görüntüsünün bulunduğu öğretisine bağlı olanlar için bunun bir anlamı vardır. Aynı ilkeyi anlatan diğer bir nefes[1]te, aşağıdakidir:

Ademi Adem eden üç harfile beş noktadır.
Alemi Alem eden üç harfile beş noktadır.
İbni Ethem Padişahken tahtû tacin terkedip
Ethemi Ethem eden üç harfile beş noktadır.
Ey Turabi yek nefeste on sekiz bin Alemi
Alemi Alem eden üç harfile beş noktadır.

Burada açıkça Arap alfabesinde üç harf, ayın, şin ve kaf'la yazılan ve beş nokta gerektiren "aşk" sözcüğüne bir gönderme yapılmaktadır. Muhtemelen herşeyi sayılara dökme şeklindeki Hurufî eğiliminin etkisi altında, fakat ayrıca Bektaşi'nin bir esrarengizlik ilave etme aşkı nedeniyle, İslam'ın diğer mistikleri kadar, Bektaşi için de, evrenin yaratıcı ilkesi, kendisinin de onun içinde tezahür edebileceği şekilde Tanrının onu kendisinden yansıtması, böyle muammalı terimlerle açıklanır. Şüphesiz, sık sık, kendi düşüncelerini anlaşılamayacak bir şekilde örtmelerinin bir nedeni vardır. Kendini koruma ilkesi bunu zo-

1) İstanbul Konservatuarı Neşriyatı Bektaşi Nefesleri II, 224.

rünlü kılmaktadır. Buna, ilaveten, yine de kendi başına bir esrarengizlik sevgisi de vardır, dışarıdakilerin anlayamayacağı bir sırra sahip olmanın tatmini ve gururu vardır.

B- DİĞER TÜRK TARİKATLARIYLA ORTAK OLAN İNANÇLAR

Söylenmiş olduğu gibi, Bektaşi inançlarını herhangi bir temelde sınıflama gayreti zorludur. Bektaşilere özgü ve diğer tarikatlarla ortak olan inanç unsurlarını seçip çıkarmak çabası da zorludur çünkü kesin bir ayrım çizgisi yoktur. Bir tarikatın otoritelerinin yazıları sıkça diğer bir tarikatta da sevilir ve beğenilir. Bir derviş sıkça birden fazla tarikatın üyesidir. Bektaşi fikirlerinin neredeyse çoğu, diğer tarikatların şu ya da bu dervişinin yazılarında bulunabilir. Bu nedenle bu bölümde Türk dervişlerinin ortak fikirlerinin seçilip çıkarılmasına çalışılmayacaktır. Biz yalnızca, Bektaşilerin kendilerini diğer yolların izleyicileriyle ortak zeminde buldukları bu inançların en seçkinleri arasında bulunan üç öğretiyi açıklamaya çalışacağız. Çalışmamız, bu inançların büyük müslüman mistiklerinin bunları açıkladığı kadar kapsamlı bir tasvirini vermeyi hedeflemeyecektir. Bu, muhtemelen Bektaşi zihniyeti anlayışımızı netleştirmekten çok bulandırır. biz daha çok (hatta bu öğretiler Türk mistikleri kadar tüm Müslüman mistiklerince de paylaşılmaktadır) onları yalnızca Bektaşi bakış açısından açıklamaya çalışacağız.

1. Mürşit Öğretisi

Mürşit, doğru yolu gösteren, irşat edendir. Nihai anlamda mürşit, tarikatın Pir'i Hacı Bektaş'tır, fakat pratikte o önderlik, yenilerin nasip aldıkları Tekke Babası tarafından yürütülür. Erkân ve Törenler bölümünde, Baba'nın

mürşit olarak davrandığı yola giriş erkanını göreceğiz. Bektaşi için, tarikatın sırlarını tinsel yeteneklerine göre yavaş ya da hızlı olarak, kimse, yaşayan bir yorumcu, mürşit, olmadıkça, ondan öğrenmiş olmadıkça anlamaya başlayamaz. Noktatül Beyan[1] öğretiyi en kesin şekliyle ortaya koyar. Bektaşilik'i yeterince öğretecek hiçbir kitap yoktur. Mürşit'in yardımı olmadıkça anlaşabilecek hiç bir inanç yoktur. Onun önderliğinden ve onun anlam yorumundan ayrı olarak anlaşılabilecek hiçbir biçim yoktur. Hakikatler azar azar verilir. Almaya hazırlanan bir adayın önünde yeni bir hakikatı ifşa etmek Bektaşi için bir günahtır. Bu nedenle bir Bektaşi olmak için ilk adım bir mürşit[2] bulmaktır.

Muhammet Aliye talibim deyen
Evel farzdır mürşidini bulmalı
çünki,
Nice sırlar vardır sırlardan içli.

Virani Baba, Risale'sinde bir insan iki kez doğmalıdır der. Annesinden ve mürşit'inden[3] doğmalıdır. Anneden doğan yalnızca bedendir. O da gerçek olan bir şeyin kopyasıdır. Gerçeklik dünyasına ise ancak mürşidin etkisiyle doğulur. Anneden doğan "zulmat nuru"dur. Tinsel önderlerden doğan ise "nuru hidayet"tir.[4]

Her kim erdi pirlere ol nurdur.[5]
Mürşidi ermeyen hakkı bilmez.[6]

1) Ali Emiri Efendi a.g.e. içinde.
2) Bektaşi Şairler, s. 25.
3) Basılı Risale s. 19ş'da Pir sözcüğü kullanılıyor. Bu sözcük burada açıkça tinsel önder anlamında mürşit'e eş anlamlı olarak kullanılıyor. Aynı ikinci doğuş öğretisi yazarın özel Uyun ul Hidaye kopyasının 30. sayfasında da vardır, burada isa'nın "bir insan iki kez doğmadıkça Tanrının Krallığına yükselemez" deyişi alıntılanıyor. Burada anne ve mürşit'ten doğmaya gönderme yapılıyor.
4) Bu durumlarda sıkça olduğu gibi, basılı Risale yanlışlar ve atlamalar nedeniyle anlaşılmaz ve eksikli. Basılı Risaleyi tamamlayan yukarıdaki bölümler benim özel kopyamdan alındı, s. 24.
5) Basılı Risale s. 19.
6) Bektaşi Şairleri, 343, Sırrı.

Mürşidin var ise olursun insan
Mürşidin yok ise kalırsın hayvan.[1]
Çünki,
Mürşidün nefesi Hak nefesidur.[2]

Mürşit kesinlikle zorunlu olduğundan ve yeni giren içen Tanrı'nın yerini aldığından, ona mutlak itaat gösterilmesi doğaldır. Ona teslim olunur, onda ve onun isteğinde aranan hakikat bulunacaktır. Aşağıdaki alıntılar bu konudaki bakış açısına özgüdür:

Canını mürşide edegör teslim.[3]
Mürşidüne teslim eyle özünü.[4]
Mürşidini hak bil çıkma yolundan.[5]

Mürşit'in müridlerine öğrettiklerini muhtemelen yalnızca eğitimi alanlar biliyordu. Nefesler söylenirken, yeni giren, tarikatın sembol ve pratiklerinin anlaşılmasının kendine özgü yolunu bulana kadar, bunlardaki imaların derece derece açıklandığını varsayabiliriz. Özellikle şeriatin öğretileriyle son derece uyumsuz görünen inançlar şüphesiz büyük bir dikkatle öğretilecekti ki, araştırıcı çok fazla şok olmasın. Onların derin anlamını henüz anlayamayacağı ve değerlerlendiremeyeceği için, onu itecek biçimleri nedeniyle, eğer tüm öğreneceklerini bilseydi belki baştan vazgeçebilirdi.

Ballı Baba'nın bir nefesinde aşağıdaki dizeler vardır:
Bir bina yap dört duvarın üstüne
Bir selam ver dört kapunun dostuna
Üç sünnetin, yedi farzın aslı ne?[6]

---

1) a.g.e., 373, Teslim Sultan Abdal.
2) a.g.e., 149, Hatayi.
3) a.g.e. 34, Bosnavi.
4) a.g.e. 147, Hatayi.
5) a.g.e. 70, Derviş Ruhullah.
6) Peygamberin yaptıklarının yapılması İslami yasada sünnet adındaki görevdir. Mutlak olarak emredilen bir görevse farz olur.

Gizli, gizli, bu sırlara ermeli.
Mürşidini bul da müşkülün ara
Gene mürşidinden bulunur çare
Kavuşturur mürşit seni ol Şara.[1 2]

Bunları izleyen bölümde, hemen, "dört kapı"nın açıklaması gelecektir. Burada, mürşit'in müritlerine öğrettiklerine ve mürşit öğretisine ışık tutacakları için "üç sünnet" ve "yedi farzı" açıklamak iyi olabilir. Bu görevlere yapılan göndermeler Bektaşi edebiyatında ortak olmadığı için, tüm mürşitlerin, eğitimlerini bu biçimde verdiklerini varsaymamak daha güvenilir olacaktır.

1849 tarihini taşıyan ve Rumelihisarı Şehitlik Tekke'sinden ElVekil Seyit Mahmut Baba tarafından onaylanan sırname denilen bir kitabın bir cildi benzer materyel içermektedir, bunda aşağıdaki açıklama vardır:

"Halis mezhebin efendisi İmam Cafer Sadık buyurur ki: tariki naciye[3]'de sünnet olan üç ve farz olan yedi görev vardır. Bunları bilmek her mürit, her aşık, her inanan ve her arif için zorunludur.[4] İlk sünnet şudur: Gönlünden ve aklından Yezdani Hak düşüncesini asla çıkarma ve onu her zaman hatırla. İkinci sünnet şudur: Bir kardeşine karşı olabilecek herhangi bir nefret duygusunu yok et. Üçüncü sünnet mürid içindir: Kahrına ve her halına teslim ve razı ola"

"Yedi farz şunlardır: Birincisi, mürid olan kişi, tüm

1) "Vücut şehri" ile muhtemelen ikili anlama değiniliyor, bunlardan biri "varlık" ve diğeri de "beden"dir. Daha sonra varlığın bütünlüğünün "bedende" yansıdığını göreceğiz.
2) Bektaşi Şairleri, 25, Ballı Baba.
3) Bektaşilerce kendi tarikatları tanımlanırken kullanılan bir terim. Bektaşiler kendilerinin Cafer Sadık mezhebinden olduklarını ileri sürerler. Buna tekrar tekrar değindiğimizde görülecektir ki onlar kendi otoritelerini ona geri götürmektedirler.
4) Mürit sözcüğü teknik bir sözcük ve mürşit sözcüğünün tamamlayıcısı olduğundan bundan sonra olduğu gibi kullanılacaktır. Aşık'ta çevirisiz kullanılacaktır. Teknik olarak aşık, Bektaşi tarikatına ilgi duyan, fakat henüz üye olmayan meraklı dost anlamına gelir.

varlıkları Tanrı ya da Hakikat olarak kabul etmeli ve edinmiş olduğu sırları kimseye anlatmamalıdır. Tariki naciye sırrını, yabancıdan, imanını şeytandan koruduğu gibi korumalıdır. İkincisi, o, bir siperdar olmalıdır, yani sır tutmalıdır; gördüğüne kör olmalı, görmediğini anlatmamalıdır; hiç bir yolla sırları ifşa etmemelidir. Üçüncüsü, o, Yezdani hak üzerine düşünceye dalmalıdır, çünki her kötülük Yezdani hak'ın unutulmasının bir sonucu olarak meydana gelir. Yezdani hak'ı unutmayan bir bende, ulaşanlardan biri olur. Böyle bir kişi bir Sultan olmuştur. Dördüncüsü, derece derece oğrun dirlik etmektir. O, mürşit mürebbi hakkını hak bilmiş olmalı ve onun dileğini yapmalıdır. En başta mürşidini bulduğunda, mürşit ona hicapsız cemal ullah'ı gösterecektir. Beşinci farz şudur: musahip hakkını ceme götüre, erenler meydanına götüre, mürşide boş elile gelmiye, talibin apdesti oldur. altıncı farz şudur: Pir yerinde olan mürşit halife'den el alınca erenler meydanında ikrâr edip, nedamet getirmelidir. Yedincisi, kendisini mürşide bağladıktan sonra bildiklerinden vazgeçmeli ve yol üyeleri önünde alçak gönüllü olmalıdır."

Zorunlu görevlerin bu ifadesinde, mürşit üç sıfat içinde tanımlanır; mürebbi, öğretmen ve eğitici; halife, Pir'in halefi ve temsilcisi; üstad, tinsel yaşam sanatındaki ve izlenecek örnek olarak üstad.

Her ne kadar İslam mistisizmi üzerine biçimsel eserler mürşit'in konumuna bir öğreti[1] olarak yaklaşmamışsa da bunun nedeni zaten böyle kabul edilmiş olması olarak görünmektedir. Bektaşilikte ve göründüğü kadarıyla en azından diğer Türk tarikatlarında mürşit, bizim batılı yaşamımızda bildiğimiz herhangi birşeyden tamamıyla farklı bir rol oynar. Onun aracılığıyla, en azından kurumsal olarak, hakikat, yaşayan birşey haline gelir. Bu,

1) Arapça eserlerde ona daha çok Şeyh denir. H.W.Clarke tarafından çevrilen "The Awarif-ul-Ma'arif of Shaihh Muhammad-i-Sahrwardi" Şeyh ve müridin karşılıklı görevlerinin mükemmel bir araştırmasını verir. 1891, 14-23.

diğerlerine, yalnızca yaşayan bir bireyle geçebilir ve bu da yalnızca müridin anlama kapasitesi oranında olabilir.

Eğer yaşayan bir mürşit bu kadar önemliyse, kendisine öğretecek bir mürşit olmadıkça, bir yabancının, tarikatı, inançları ve pratiklerinin anlamlarıyla ne derece anlayabileceği yerinde bir soru olur. Bektaşilik'in dost araştırmacısı, ancak, zorlukları dürüstçe kabul ederek cevap verebilir. Onun biraz anlayabilme umudu iki şeye dayanıyor. Öncelikle tüm insanların mistik deneyimlerinin ortak bazı şeyler içerdiği inancını taşıyor. Bir inanç sisteminde hakikatın ölçüsü olarak Tanrı'yı alan birisi, başka bir inanç sisteminde İlahi Hakikatı arama deneyimi yaşamış olanların deneyimini anlamayı umabilir. Tamamen farklı terimlerle rasyonalize edilmiş dahi olsa, her yerde deneyimin ortak birşeyleri vardır. Ve ikinci olarak gayretli bir araştırma ve çalışma, yıllar boyunca sürünce, belki bir tek mürşit'ten alınabilecek olana kabaca yaklaşan birçok değinme ortaya çıkarabilir. Her zaman birçok noktanın tam olarak anlaşılmasında muhtemel bir hata kalacağının mütevazi farkındalığı içindeyiz. Eğer bu, her yanlış anlamayı düzeltmek ve yeni ışık bulmak dürüst istemiyle birleştirilirse belki de öğreti, sembol ve şekli uygulamaların diğer bir sistem için ne anlama geldiğinin giderek gelişen bir değerlendirmesinin kuruluşuna hizmet edecektir. Diğer bir sistemi anlamanın belki de onun şiirini araştırmaktan daha iyi bir yolu yoktur, çünki şiirde tüm kişilik -duyguları ve inançları kadar özlemleri de- ifadesini bulur. Bektaşilik araştırıcısı elinin altında neredeyse sınırsız sayıda Bektaşi şiiri bulunduğu için büyük bir avantaja sahiptir. Hem sözcükler hem de bu sözcüklerin söylendiği nağmeler mevcuttur. Titiz bir araştırmacı bu şiir hazinesi içinde geçmişte mürşitlerin müridlerine verdiği fikir ve tavırları başka bir yerde bulacağından çok daha fazlasıyla bulacaktır.

Mürşidin işlevi Bektaşi kavramını anlamak için yapmış olduğumuz girişim, bizim için başka bir zorluğu da netleştirir yani Bektaşilik'in Bektaşilere farklı şeyler ifa-

de ettiği gerçeğini. Hakikatler onların anlama kapasitelerine göre verilir. Birey olarak Bektaşi'de, bu nedenle, hakikatin kavranışı, hem kendi tinsel hakikati görme yeteneğine hem de onun mürşidi olmuş kişinin düşünce ve yaşam niteliğine bağlıdır.[1]

2. Dört Kapı Öğretisi

Tarikatın dinsel sembolizminin[2] temel bir ideali olarak, ritüelin[3] bir parçası olarak ve bir pratik inanç konusu olarak, mürşitten sonra en önemli kavram dört kapı öğretisidir. (1) Şeriat ya da ortodoks Sünni dinsel yasa, (2) Tarikat ya da gizli dinsel tarikatın pratik ve öğretileri, (3) Marifet ya da mistik tanrı bilgisi, (4) Hakikat ya da ger-

---

1) Özellikle Bektaşi ve Nakşibendiler olmak üzere Türkiye'li mistikler üzerinde güçlü bir etkisi olmuş, 1200 yıllarında Türkistan'da yaşamış büyük mistik Ahmet Yesevi'nin öğretilerine dönersek Bektaşi'lerin mürşide ilişkin tavrı belki daha da açıklık kazanır. Kendi yolunun temel ilkeleri olarak o, aşağıdaki görevleri öğretmiştir: (İlk Mutasavvıflar, 110, 111)

1. Mürit kendisini tamamıyla şeyhine teslim etmelidir. Onun üzerinde kimse olamaz.
2. Mürid zeki ve müdrik olmalıdır ki, şeyhin rumûz ve işaretini anlayabilsin.
3. Şeyhin her türlü söz ve fiillerine razı ve itaat eder olmak lazımdır.
4. Şeyhinin hizmetinde çabuk ve hızlı olmalıdır.
5. Sözünde sadık, vaadinde sağlam olmalıdır ki, şeyhin mizacı dağişip, redde sebep olmasın ve hiçbir zaman şek ve şüpheye düşmemeli ki bu hüsranı mucipdir.
6. Vefalı ve biat ahdinde metin olmak gerekir.
7. Mürid, bütün mal ve mülkünü şeyhine dağıtmaya hazır olmalıdır.
8. Şeyhin sırlarını tutarak, bunların ifşasından sakınmalıdır.
9. Şeyhin bütün teklif, va'z ve nasihatlarını gözönüne alıp, hiçbir vakit ihmal ve kaçamak yoluna sapmamalıdır.
10. Visâl-i İlahi için şeyh yolunda canını ve başını vermeğe hazır olmalı, dostuna dost, düşmanına düşman geçinmeli, gerekirse, şeyhin ihtiyacını yerine getirmek için, kendisini köle gibi sattırabilmelidir.

2) Şekil 6, s.232'ye bkz.

3) Sayfa 189'a bkz.

çekliğin özünün dolaysız tecrübesi. Mistik bir İslam öğretmeni, bana öğretmeye çalışan mürşit gibi davranarak "şeker" fikrini örnek alıp bu dört terimi bana açıkladı. Sözlüğe gidip şekerin ne olduğu ve nasıl kullanıldığı anlaşılabilir. İşte bu bilgiye açılan şeriat kapısıdır. Bunun yetersizliği hissedilir ve doğrudan şekerin tutulması ve görülmesi için şeker gösterilebilir. Bu da bilgiye açılan tarikat kapısını ifade eder. Fiilen şekeri tatmak ve onu elde etmek için onun doğasını değerlendirmeye bir adım daha atılır ve işte bu da marifet anlamına gelir. Eğer hala daha ileri gidebilir ve şekerle bir olursa o zaman "ben şekerim" diyebilir ve ancak o durumda şekerin ne olduğunu bilecektir, işte bu da hakikat kapısı olur.

Bektaşi öğretisine göre, dinsel bilgiye ve deneyime açılan bu dört kapı ilk olarak Cebrail tarafından Adem'e tanıtıldı[1]. Muhammed de aşağıdakileri söyleyerek onları öğretti; "Şeriat benim sözlerimdir. Yol, tarikat benim işlerimdir. Marifet tüm şeylerimin başıdır. Hakikat benim ruhsal durumumdur."[2] Daha önce 1409 tarihli manzum Makalat'la aynı genel materyeli içerdiğini gördüğümüz ve bu nedenle sahip olduğumuz herhangi bir şey kadar yetkinlikle Hacı Bektaş'ın kendisinin gerçek öğretilerini temsil eden Vilayetname'de[3] Allah'ın dört grup insan yarattığının söylendiğini görürüz; abitler, bunlar şeriat kavmidir; zahitler bunlar tarikat kavmidir; arifler, bunlar marifet kavmidir ve muhipler, bunlar hakikat kavmidir. Allah onu Dost olarak tanımanın koşulları olan kırk makam[4] koymuş olarak ifade edilir. Bunların 10(onu) şeriate aittir[5]:

1) Ahitname, s.99. (1849)
2) Fevaitname, Faide I.
3) Basılı Vilayetname'nin iki baskısı vardır, birisi 1871 tarihli diğeri tarihsizdir. Bu kitapta verilen değerlendirme büyük ölçüde manzum 812 Makalat'a dayanır.
4) Makam mistik edebiyatta genellikle durak, ya da gelişim derecesi anlamına gelir. Burada anlamı, açıkça birbirini izleyen aşamalarla gelen yükümlülüklerdir.
5) Basılı Vilayetname, tarihsiz, 12.

1. İman (Kur'an 2:282 "Ey İnananlar!")

2. İlim öğrenmek (Kur'an 3: 73 "Doğru yol Allah'ın yoludur.")

3. Biçimsel ibadet görevleri, oruç, zekat ve hac (Kur'an 2: 40)

4. Helal iş, fakat faizsiz. (Kur'an 2: 276)

5 Evlilik (Kur'an, 4: 20 "Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz.")

6. Cinsel hayattaki yasakları bilmek (Kur'an, 4: 23 "Sizlere, analarınız- .... haram kılındı.")

7. Sünnet ve cemaate uymak (Kur'an, 48:23 "Allah'ın önceden gelip geçmişlere uyguladığı yasası budur. Allah'ın yasasında değişme bulamazsın.")

8. Şefkat, (Kur'an 2:26-27 "Onlar Allah'la yapılan sözleşmeyi kabulden sonra bozarlar." ve Allah'ın peygamberinin hadisi, "şefkat imandadır.")

9. Giysi ve besinlerinde temiz olmak (Kur'an 2:57 "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin."; 74:4 "Giydiklerini temiz tut.")

10. Bilinen emir, onaylanmayan yasaktır (emr-i ma'rüf ve nehy-i münker ç.n.)

Tarikatla da on yükümlülük bağlantılanmıştır;[1]

1. Pirden el alıp tövbe kılmak (Kur'an3: 103 "Allah'ın ipine sıkıca sarılınız"; 66:8...çok samimi bir dönüşle Allah'a tövbe ediniz.")

2. Mürid ya da "bir mürşid nezaretinde çömez olmak."

3. Saç gidermek ve libas döndürmek (Kur'an 48:27 "...başlarınızı traş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan..." ve Muhammed'den hadis, "İnsanlar elbiselerledir.")

4. Mücahadada göyünmektir. (Kur'an, 2:24"... onun odunu insan ve taşlardır").

5. Hizmet.

---

1) Basılı Vilayetname, s.13-15

6. Korku.

7. Ümid, (Kur'an 39:50 "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.")

8. Hırka; zembil, seccade[1], ibret ve hidayatdur. (Kur'an, 65:3 "Muhakkak ki Allah, emrini yerine getirendir. Allah herşey için bir ölçü tayin etmiştir.")

9. Sahibi makam ve sahibi cemiyet ve sahibi muhabbet olmaktır. (Kur'an, 2:165"... onlan, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir.")

10. Aşk, şavk u safa ve fakirliktir. (kur'an, 12:101"... bana müslüman olarak ölmek nasib eyle, beni salih kulların arasına kat." ve hadisi şerif: "Muhtaçlık benim medarı iftiharımdır ve kıyamet gününde ben onunla övüneceğim.")

Benzer olarak marifet kapısında da on yükümlülük vardır[2]:

1. Edep.
2. Korku.
3. Perhizkârlık.
4. Sabır.
5. Utanmak.
6. Cömertlik.
7. Miskinlik.
8. İlim.
9. Marifet.
10. Kendi özünü bilmek.

Hakikat kapısında da on yükümlülük vardır:[3]

---

1) Bu eşyalara değinilmesinin nedeni belirsizdir. Tanrının emriyle Cebrail tarafından Muhammed'e verilen ve ondan Ali'ye nihayet Ahmet Yesevi'ye ve ondan da mucizevi bir şekilde Hacı Bektaş'a geçen rituel değerine sahip eşyalar, Elifi Tac, Hırka, çırağ, sofra, alem, seccadedir. Vilayetname (Menakıp) 1. 16a, 27b.

2) Basılı Vilayetname 15,16

3) a.g.e, 16

1. Turap olmak.
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak.
3. Elden gelen her şeyi ala kadrihu men etmemek.
4. Dünya içinde yaratılmış andan emin olmak.
5. Mülk ısına yüz sürüp yüz suyun bulmak.
6. Hakikat sohbetinde esrar söylemek.
7. Seyr fillah.
8. Seyr ve baka billah.
9. Münacat.
10. Müşahede, Çalap tealaya ulaşmak.

Bu dört kapının anlamını öğretirken Bektaşi Babalarının sevdiği bir uğraş, herbir sözcüğün tek tek harflerini alıp, o harfle başlayan tinsel önemde bir sözcük bulmaktır. Bu yolla, Arnavutluk Elbasan'dan Selman Cemali Baba, büyük nezaketle bana gönderdiği Tarikatname'sinin elyazması bir kopyasında Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat sözcükleri için aşağıdaki anlamları bulmuştur:

Şeriat: Şin "Şer'den kurtulmak anlamına gelir."
Re "Rıza i hakka tevessül" demektir.
Ye "Ya Allah" demektir.
Ayın "İlimle hareket etmek" demektir.
Te "Yasak olandan kurtulmak, tenzihi nevaki" demektir.

Tarikat: Tı "Talebi hak ve hakikat" demektir.
Re "Riyazat" demektir.
Ye "Yol ve din kardeşine her bakımdan doğru davranmak" demektir.
Kaf "Kanaat" demektir.
Te "Teslimiyeti tam" demektir.

Marifet: Mim "Marifetullah" demektir.
Ayın "Akli kül" sahibi olmak demektir.
Re "Reva olmayan nesnede iltizamı tevekuf" demektir.

Hakikat: Ha "Helal ve haramı ayırmak" demektir.
Kaf "Kudreti kadime rücu" demektir.

Ye "Yafal Allah ma yaşa ve yakkum ma yurid," (Allah dilediğini yapar; dilediği gibi hükmeder) demektir.
Kaf "Kaim billah" demektir.
Te "Turabiyet" (Mutlak mütevazilik) demektir.

Bektaşi şiirlerinde Dört Kapı'ya sık sık göndermeler yapılır. Hatayi "Geçmek gerek dört kapıdan,"[1] der, Kul Himmet[2]

"Pirim bir şehir yaptı
Kapusun dört eyledi" yazar.

Bu küçük alıntıda, bir düzeltici ima vardır, bu dört kapının herhangi birinden girilebileceğini düşünmememiz gerektiği şeklindedir, bu dört kapı biri diğerinin önündedir ve herbirine sırasıyla girilmek zorunluluğu vardır. Virani Baba, Şeriat'ın Karadeniz'e, Tarikat'ın Akdeniz'e ve Marifet'in de sınırsız okyanusa benzediğini söyleyen Cafer Sadık'tan alıntı yapar.[3]

İlk ikisi sık sık vurgulanır. Çünkü bunlar arasında büyük bir fark vardır. Kul Hüseyin'in dediği gibi:

Şeriat dildedir tarikat canda.[4]

ve Mahzuni Muharrem Baba birincisiyle Muhammed'i ikincisiyle Ali'yi özdeşleştirir[5];

Muhammed, Ali; şeriat, tarikat.

Bektaşiler arasında Muhammed'in en yaygın sözlerinden biri dergahın ya da meydanın girişindeki kapıların üzerinde bulunur:

Ene medinetul ilim, ve Ali babuhu.
(İlim şehri benim, Ali onun kapısıdır)

1) Bektaşi Şairleri, 167, No.1.
2) a.g.e. 212.
3) Basılı Risale, 12.
4) Bektaşi Şairleri (B.Ş.), 235.
5) B.Ş. 249.

Bu, Muhammed'in müslümanların inanması ve yapması gerektiği dışsal gerçekleri öğrettiği, fakat onların daha derin anlamına ancak Ali yoluyla girilebileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Böylece Kur'an'ın dört anlamı vardır: dışsal metin, ibare, sıradan halk, avam, içindir; incelik, letaif, arifler içindir; sırları, evliyalar içindir; hakikatı peygamberler içindir. Bir örnek olarak, Muhammed tarafından tanıtılan oruç alınabilir. Onun dışsal ya da şeriat anlamı belirli zamanlarda yemekten uzak durmak demektir. İçsel ya da tarikat anlamı ise çalmamak, kötüyü görmemek işitmemek, başkalarına zarar vermemektir.[1]

Şeriat yasasını, yalnızca tarikat dışındakilere dışsal inanç ve uygulamaları harfiyen öğreten birşey olarak tanıdığında, bu bakış açısından, tüm mistiklerin bu yasanın uygulanmasında durumun doğası gereği gevşek olacakları doğaldır. Bektaşiler için bu, diğer tarikatlardan daha doğrudur. Genel kanı onların şeriatçe gerektirilen dinsel görevleri tamamıyla ihmal ettikleri yolundadır. Oysa yasaya belirli bir saygıyı korurlar. Arnavutluk'taki Bektaşi Tarikatı başı Salih Niyazi Dede ile konuk odasında oturduğumuz birkaç akşam, bir dervişin verandaya çıkıp pencereden dışarı akşam ezanı okuduğunu gördüm. Şaşkınlık içinde bunun nedenini sorduğumda, bana "işte bu şeriat kısmıdır." denildi. Daha önce değindiğimiz şair Karpuzu Büyük Aşık Hasan her yıl Mekke'ye hacca gider, namazını ve diğer biçimsel ibadetlerini yerine getirirmiş, çünkü Bektaşilerin her zaman Şeriat'i ihmal etmediklerini göstermek istermiş.[2]

Yunus Emre tarafından yazılmış, mürşit ve Dört Kapının, genelde dervişler ve Bektaşiler için önemini vurgulayan meşhur bir şiir vardır. Muhyiddini Arabi'nin[3] şiirle-

1) Yukarıdaki yorum için Arnavutluk Elbasan'dan dostluğundan onur duyduğum Selman Cemali Baba'ya borçluyum. Cemali Baba'nın yaptırdığı (Ekim 1933) yeni tekkede, büyük dört köşeli ve herbir yanında birer kapıyla Dört Kapıyı sembolize eden bir sütun vardır.
2) B. Ş. 17.
3) Nicholson'un, "Tarjuman Al-ashwaq", Or. Traus. Fund, XX, çevirisine bkz.

ri gibi bu dizelerinde yorum yapılmadıkça hiç bir anlamı yoktur. Bu nedenle şiirlerin bazıları Halveti tarikatından olan fakat Bektaşilerce çok sevilen bir şair ve mistik olan Niyazi Mısri tarafından önerilen bir yorumla birlikte veriliyor[1].

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Bostan ısı kaktı der ne yersin kozumu

Yorum: Hakikatı arayan şeriati bir erik gibi görür, çekicidir fakat içi yenmez serttir, onun için tarikatı dener, o da üzüme benzer, üzüm çok faydalıdır. Fakat onun da merkezinde taşlar vardır. Bu nedenle mürşit tarafından, hakikate yöneltilir, hakikat ceviz gibidir, sert ve yasaklayıcı bir dışı vardır ama içi çok zengindir.

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynattım
Ne bu deyüp sorana bandım verdim özünü

Yorum: Tarikatı sembolize eden bağın meyvesini araştıran ve onu poyrazla kaynatmaya kalkışan kişi mürşitsiz mistik yaşam sürdürmeye kalkışan kişiden daha aptal değildir.

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becit becit ısmarlar gelsin alsın bezini

Yorum: Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, eksikli mürşid bir talibi alıp da derviş yapamaz.

Bir serçenin kanadın kırk kağnıya yüklettim
Çifti dahi çekmedi şöyle kaldı kazını.

Yorum: Kağnıyla seyahat şeriatin öğrettiği dışsal din bilgisidir. Kanatlarla uçmak ise tarikatın deneyimi ve iç-

1) Yunus Emre'nin şiirlerinin 1921 tarihli taş baskısı, s. 162. Yorum s. 132'den başlayarak sayfa kenarlarındadır.

rek bilgisidir. Şeriatin tüm gücü tarikatta ilerlemeyi sağlayamaz.

Bir sinek bir kartalı kaldırdı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.

Yorum: Dışarıdan fakir ve varlıksız görünen mütevazi dervişin tartışma ve etkinlikte tanınmış dünyevi kişiye üstün geldiği bilinir.

3. Mistiklik: Tasavvuf

a) Yaşamda

Dört kapının yukarıdaki tanımında, ilk ikisi arasında büyük bir temel farklılık bulunduğu zaten belirtilmişti. Bir kez tarikata girilmişse, yürünecek amaç belirlenmiştir ve bundan sonra mesele en azından kısmen bilinen ideale ulaşılmasıdır. Fakat şeriat ile tarikat arasında sabit bir uçurum vardır. Bunların arasındaki fark, içinde yaşadığımız evrene ilişkin tüm fikirlerimizle bağıntılıdır. Şeriatin öğretilerini olduğu gibi kabul edenler için dünya hiçten yaratılmıştır. Zorunlu olarak bir tür düalizm doğar. Bir tarafta yarattığı evrenin dışında ve üstünde bir Tanrı ve öte yanda en azından belirli bir gerçekliğe sahip maddi bir evren vardır. Oysa tarikat kapısından girmiş olan için, bu kavram bir yana atılmıştır ve onun yerine zaten varolan birşeylerden ortaya çıkmış, yeni bir evren fikri gelmiştir. Tarikat üyesi için tanrı, artık Kadir-i mutlak yaratıcı değil, fakat Hakikat'ın kendisi, olan ve olabilecek tek Gerçek Varlık olarak düşünülür. Tüm diğer varoluş yalnızca zahiridir. Zamanın başlangıcından önce Tanrı, farklılaşmamış birlik, ahadiyet, olarak vardı. Özellikle mutlak anlamda Güzel varlık olarak düşünülüyordu. Evrenin yaradılışı, bir ananeyle geçen bir hadise göre, bu Hakikatin, sonradan da Davud peygambere söylediği kararı verdiğinde meydana geldi. "Ben gizli bir hazineydim, bu nedenle bilinmek istiyordum, ve düzen içinde yaradılışı

yarattım ki bilineyim."[1] Bu ananenin başladığı Arapça Küntukenz, "Ben bir hazineydim" sözcükleri Bektaşi şiirinde sıkça geçer.

"Küntukenzin huccetü burhanıdır bektaşiler."[2]

En meşhur gönderme ise Edip Harabi'nin iyi bilinen bir nefesidir.

"Küntukenz sırrının olduk agâhı."[3]

Şairin sözünü ettiği sır, herşeyin ancak zıddı yoluyla bilinebileceği anlayışıdır. Karanlık yüzünden hangi ışığın olmadığını bilemeyeceğiz. Bu nedenle Mutlak Varlık, Gerçek Varoluş ya da Mutlak Güzellik, ancak bir Yokluk alemi yoluyla bilinebilir hale getirilebilir. Böyle bir alem yalnızca zahiridir. Ayrıca kötülüğün alemidir çünkü. Mutlak İyilik'in zıddı budur. Ne çevremizdeki fiziksel dünya, ne de kötülük, gerçek bir varoluşa sahip değildir. Evren Gerçek Varoluşun yokluk aynasındaki bir yansımasıdır. Kötülüğün nihai hakikat ya da Gerçek Varoluş olan Tanrı için bir anlamı yoktur. Bunun, çevresindeki şeyler tarafından çekilenler ve neyin Tanrı olduğunu neyin Tanrı olmadığını şaşıranlar için bir anlamı vardır. Bektaşi ve genelde İslamın panteist mistikleri için fiziksel dünya, Hakikat'ın Adem'deki, yokluktaki, bir yansımasıdır ve ikilik duygusu Tanrı'nın varlığı gerçeğini insandan saklayan örtüdür. İnsan kendisini Tanrı'dan ayrı hisseder ve çevresine dünyaya da Tanrı'dan ayrı imişler gibi bakar. Bu görünen ayrılıkta hakikatin tek dokunuşu,

---

1) Gibb'in "History of Ottoman Poetry" cilt 1. 15-23'e bakınız. Orada İran ve Türk yazarları arasında bilindiği şekliyle ilmi tasavvuf'un en iyi tanımlarından biri vardır. Onun değerlendirmesi, İranlı Şair Cami'nin Yusuf ile Züleyha girişindeki bir fasıla dayanır. Browne'nin "A Year Amongst the Persians" 125-128'e bakz. Bu sözcüklerin Tanrının ağzına ilk olarak Neo-Platonistler tarafından verildiği söylenir. Encycl of İslam, Khalk maddesi.

2) B.Ş. 41, Bosnavi.

3) B.Ş. 102. Ayrıca İstanbul Konservatuarı Bektaşi Nefesleri 1933 s.152, 153'e bkz. Bu nefes söylendiği nota ve nağmelerle veriliyor.

insan ve evrenin Tanrılık'ın tezahürleri olduğu gerçeğinde yatar, bu nedenle bir insanın içinde, her zaman çıktığı kaynakla yeniden birleşmeye çalışan bir Gerçek Varoluş kıvılcımı vardır. Bu, tek gerçek varlıkla birlik bulma eğilimi kendisini "ben"le bir mücadele içinde ifade eder. "Ben", "birlik"in mümkün olabilmesi için fethedilir. Günah ve üzüntü, bizim hakkımızdaki herşeyin hiçlik olduğunun farkedilmesinde başarısız olmaktan gelir. Bu, yalnızca Tanrı'nın Mutlak Varoluşu ve Mutlak Güzellik'inin zıddıdır. Kendimizi "Tanrı'dan başka" masiva, birşey olmayan, Tanrı'nın ta kendisinin yansıması olan bir evren içinde görürsek, Hakikati olduğu gibi farketmenin tek deneyimi olan tatmin edici "birlik" duygusunu buluruz. Bu deneyim, Harabi'nin sözünü ettiği Kuntukenz sırrıdır.

"Ben" ve ikilik duygusunu aşmak için yapılan bu mücadele, ancak aşk gücüyle mümkündür.[1] Mistik edebiyatta, Mecnun'un Leyla'ya aşkı, sıkça, insanoğlu'nun kutsal sevgiliye duyduğu coşkulu aşkın bir türü olarak ele alınır. Celaleddin'in büyük Mesnevi'sinin ilk şiirlerinde, dervişlerin kendi müziklerini çaldıkları ney'in koparıldığı sazlığa geri dönme isteğinde bu aşk tasvir edilir.[2] İşte Bektaşi için, dünyayı aşabileceğimiz ve Tanrı'yla birlik duygusuna ulaşabileceğimiz "aşk", bu özlem dolu, istekli aşktır. Bu "aşk" içimizde vardır, çünkü o da Tanrı'nın kendi yapısının bir parçasıdır. Daha önce Bektaşi şairin zihninde gördüğümüz, Adem'i adem yapan, dünyayı var eden aşk bu aşktı.[3] Dünyadaki birey de bunu hisseder ve ruhunu yakan bir istekle, ateşiyle, ancak onda huzur bulacağı kaynağına geri çekilir.

---

1) Daha doğrusu ışk fakat Türkçe'de aşk deniliyor.

2) Whinfield'in kısaltılmış Mesnevi çevirisi Masnavi i Manavi'ye, Trubner, 1887 bakınız. Bu kısaltılmış çeviri "dünya edebiyatının en büyük panteist şiirinin "temel fikirlerini anlaşılabilir bir şekilde verir. Bu 26.000 beyit'in tek tam çevirisi Nicholson tarafından E.J.W. Gibb Memorial Series içinde yapılmıştır.

3) Bkz. s.95.

Aşk kitabım açtım okur yazarım
Hakka doğru açılmıştır nazarım.[1]
Aşk ile uyandım aradım derman
Leylü nehar yandım ta bulam derman.[2]

Böylece ulaşıldığında tüm ikilik duygusu yok olmuştur. "Nereye baksa Tanrı'nın Yüzünü görür; gökteki her yıldızdan Tanrı ışır onun üzerine; tarladaki her çiçekten Tanrı bakar ona, her dürüst yüzde Tanrı gülümser ona, her tatlı sesle Tanrı konuşur onunla; tüm çevresinde Tanrı vardır, sadece ve sadece Tanrı. Eğer gözlerini içine çevirip yüreğine bakarsa harfî harfine Tanrı'nın yüreğini okuyabilir."[3] İslamın birçok diğer mistiğiyle birlikte Bektaşi, ünlü Mansur el Hallac'ın[4] Enelhak "Ben Hakikatim" sözüne katılır. Şair Nesimi aşağıdakileri yazıyor:

Küllı yerü gök Hak oldu mutlak
Söyler defü çengü ney Enelhak[5]

Bu cesur düşünceyi ilk olarak ifade ettiği için Mansur el Hallac tüm Bektaşiler arasında saygı görür ve Uygulamalar bölümünde göreceğimiz gibi, yola giriş erkânı

---

1) B. Ş. 206, Kul Budala.
2) B. Ş. 249. Mahzuni Muharrem Baba.
3) Gibb, I, 21. Olabilecek bütün farklara karşın, şeylerin geçici görünüşlerine yansıyan Tanrı'yı bulma deneyimi, temelde Hıristiyan mistiğinin deneyiminden farklı değildir:

Senin yaşamın benimkinde, benden daha yakın,
Sonsuzca açık Varlık'ını örttün,
Tüm isimsiz bıkkınlıklarımdan kaçacağım
Özümü bulup, dinlenmeye sende.
Benim yanımda ol, yükselen bu şüphelere karşı
Ve yüksek göklerdeki tahtını ararken Sen'in,
Benim yanımda ol, bu ben'e karşı,
Bu günahları, kaygıları üzerine alana karşı.

ELIZA SCUDDER

4) Mansur El Hallac'ın tam bir değerlendirmesi için Massignon'un iki ciltlik "Al-Hallaj Martyr Mystique de L'Islam" Paris, 1922'ye bkz.
5) B. Ş. 467.

kısmen ona hakikatı izlediği için verilen ceza olan ölümün sembolüdür.

Gönlün kaynağa dönüş için duyduğu bu mistik özlem Kur'an'ın 7. suresi 172-173. ayetler yer alan şu düşünceyle yakında bağlantılıdır: "Rabbin, insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: 'Ben sizin Rabbiniz değilmiyim' demiş ve buna kendilerini şâhid tutmuştu. Onlar da: 'Evet şahidiz' demişlerdi." Bektaşi kavramlaştırmasında ruhların beden bulmadan önceki bu toplanmaları bir tinsel deneyimi açıklamanın bir simgesi haline gelmiştir. Yaratıcı bilinci ve ona duyulan aşk, Bezmi elest "Ruhlar Meclisi" ile başlamıştır ve Mutlak Güzellik'in herhangi bir anlık görünüşüyle gelen vecd sarhoşluğunda simgesel olarak şarap sarhoşluğu hatırlanır. Bu nedenle Derviş Ruhullah Bektaşi dostlarına şunları söyler:

"Vahdet badesile mestiz ezelden
Elest kadehinden tadanlardanız"[1]

Kur'an'ın 76. suresinin 21. ayetine "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir" yine simgesel bir yorum getirilerek bu, hem öğreti hem de pratikleri bakımından Bektaşiler için temel bir kavram haline gelmiştir. "Elest şarabı"nda ima edilen anlamdan, Sekahum, "onlara içki verdi" sırrı bulunacaktır, büyük şair Nesimi şöyle yazar:

"Ezelden içmişim cami sekahum
Anın çûn söylerim her dem[2] enelhak"[3]

Bu "elest şarabı" içilmesi uygulaması Bektaşi tarika-

1) B.Ş. 69.
2) Türkçe dem sözcüğü birkaç anlama sahiptir, muhtemelen burada çif anlamlı kullanılıyor. Soluk demektir; ayrıca bir zaman dönemi demektir; ve Bektaşiler arasında içki içmenin sembolik ya da gerçek adı olarak da kullanılır. Burada hem "her an" hem de şarabın "her dem"i olarak kullanılıyor.
3) Nesimi Divanı, 1286, s.102.

tının sırlarından biridir. bu, fikren, içsel bir tinsel yaşam deneyimidir, fakat aynı zamanda bunun manasını anlamaya hazır olmayanlara karşı, sır gibi korunması gereken bir uygulamadır. Bunun için Genç Abdal,

"Sekahum sırrını söyleme sakın."[1] der.

Bu uygulamayla, mistiklik ya da tasavvufun ana çerçevesi tamamlanmış olur. Tek Hakikat olarak Tanrı kavramıyla başlayıp, sonra onu "gizlenmeye tahammülsüz" mükemmel Güzellik olarak düşünüp, yorum; yalnızca hakiki görünen gerekli Yokluk'un, hakiki olmayan, günah ve acı dünyasının, yalnızca onların yapısını yanlış anlayanlar için hakikiliğe sahip olduğunu varsayarak devam eder. Bu yokluk dünyasının hakiki amacı, kutsal Hakikat'i yansıtan bir ayna gibi hizmet etmektir. İnsanın kendi içinde hiçbir hakiki varoluş bulunmadığından, bu da demek olur ki, Tanrı'dan gelen ve coşkulu bir şekilde ona dönüşü özleyen bir kıvılcım, insanın içinde bulunmaktadır. Bu nedenle, bu "aşk" birliği arar, ve arasıra ulaşmanın yaşanmasıyla gelen neşede, hissedilen sarhoşluk, simgesel olarak, Tanrı aşkı şarabını tadını çıkara çıkara içmeye benzetilir:

"Seninle içmiştik Vahdet şarabını."[2]

b) Kuramda

Fakat Bektaşilerin anladığı şekliyle mistik öğretinin tam tablosu, onların dinsel deneyimleri ve onun arkasında yatan fikirlerin bu özetiyle tamamlanmaz. Yaradılıştan önce ne olduğuna ilişkin ortodoks Muhammedi fikirlerin neredeyse tamamı çeşitli vesilelerle Bektaşi şiirinin konusu olmuştur.[3]

Tanrı'nın önce kendi ışığından nuru Muhammet de-

1) B. Ş. 127.
2) Hacı Bektaş'a atfedilen Arapça bir şiirden.
2) Bkz. Gibb, I, 34.

nilen bir Işın yarattığı bilinen bir fikirdir, ve Bektaşiye göre Tanrı bu ışık nedeniyle dünyayı yaratmaya devam etmiştir. Bektaşi, bu genel fikirden, yalnızca, bu ışıkta Ali'nin de ortaya çıktığını ileri sürüp Ali'yi Muhammed'le bir tutarak ve onların baş harflerinin ışıkta yazılı olduğunu bularak ayrılır.[1] "Tanrı evreni yaratmadan önce, kendi ışığından şanlı Dostu efendimizin ışığını yarattı. Sonra Muhammed'in ışığından peygamberlerin ve tüm yaratıkların ruhlarını yarattı.[2] Aslında bir hadisin dediği gibi, dünya, bu "nuru Muhammed" sayesinde yaratılır: "Aslında gökleri yaratmamıştım, fakat senin için." Tanrı'nın tahtı, arş, levhi mahfuz (korunmuş tablet) ve Tanrı'nın son güne kadar olacak herşeyi tablet üzerine yazacağı kalem, tarikatın diğer fikirleriyle uyumlu özel bir yorum verilse dahi, Bektaşi ideolojisinin bir parçası olmuştur. Böylece Miadi yazar:

"Nazırı Levhü kalemdir Hacı Bektaş Veli."[3]
Ve yine Mihrabi:
Levhi mahfuzdur yüzün
Anı şerheyler sözün
Arif bilir içyüzün
Cahil düşer zevale.[4]

Başlangıçta cennette olan beyti Mamur'un[5], daha sonra Adem'in rahatlığı için dünyaya indirilmiş ve nihayet Miraç gecesi Muhammed'in onu gördüğü göklerin yedinci katına tekrar çıkarılmış olduğu ananesi de Bektaşi-

1) B.Ş. s.221 ve 223'e bkz.
2) Tefsiri Suretül Kevser, s.89-94. Özel kolleksiyonumdaki elyazması bir Bektaşi belgeleri kitabından. Bu belgeler derlemesine daha sonra Erkânname denilcektir. No: 4.
3) B.Ş., 260.
4) B.Ş., 263.
5) Muhammediye 30; Gibb I, 37; Hughes Dictionary of Islam, Bait ul Mamur maddesi.

lerce kullanılan simgesel materyelin bir kısmıdır.

Bir yandan kökenleri Kur'an'da[1] olan yukarıdaki fikir ve terimler kullanılırken, görünür evrenin tezahürü ise Bektaşi tarafından, büyük ölçüde Batlamyus (Ptoleme) kozmografya sisteminin terimleriyle tasvir edilir. Farklılaşmamış birlikten başlayarak, inişin kaynağından uzaklaşması gibi Hakiki Varlık'ın yansıma oranının, gittikçe azaldığı bir dizi tezahür yansıtılır. Böylece yaradılış düzeni için aşağıdaki şema çıkarılır:

İçinde ne boşluğun, ne doluluğun ve ne de farklılaşmanın bulunduğu gaybi hüviyet, la hala ve la mela ve la taayun.

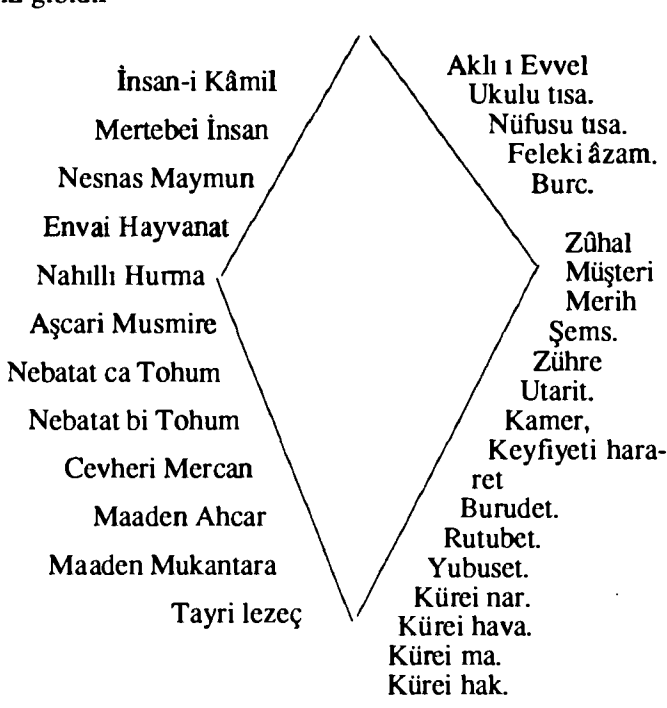
İçinde, farklılaşmanın Hakiki Varoluş, hak'tan oluştuğu birlik aşaması, ahadiyet.

Aklı evvel, sıkça aklı kül'da denir.
Dokuz Akıl, ukulu tısa.
Dokuz Ruh, nüfusu tısa.
Dokuz Küre, eflakı tısa.
Dört Esas Koşul, keyfiyatı erbaa.
Dört Unsur, anasırı erbaa.
Üç Alem, mevalidi selase.
Olgun İnsan, İnsan-ı kâmil.

Bu gelişme İki Büyük Eğri (Kavis) ile tasvir edilir, bunlardan biri Alçalan Eğri (Kavsi Nüzûl)'dir, bu, fiziksel madde dünyasının unsurları, eğrinin altında görünür varlık olana kadar, Hakikatin sürekli azalan unsurlarını taşıyan tezahürler ve zahiri ya da Varlık Olmayan oranının giderek arttığı tezahürler içererek Kutsal Köken'den alçalır; bunu Yükselen Eğri (Kavsi Urûç) izler, madde burada giderek Hakiki varlık'ın daha fazla veçhesini alarak yükselir ve İnsan-ı Kâmil'de Tanrı'ya tam bir dönüş olana kadar sürer. Ayrıntılı grafik sunuluşunda sıralanma aşağıda-

1) Arş'tan birçok yerde söz edilir, 7: 52, 9: 130 v.b. Kalem 68; 1'de ve tablet (levhi mahfuz) 85; 22'de geçer.

ki gibidir[1]

Tüm Bektaşilerin, varoluş çemberini bu kesin terimlerle düşündükleri varsayılmamalıdır. Süreci tasvirde farklı terim ve yollar vardır. Örneğin, bazan bütün bunların nasıl olduğu açıklanırken, yedi gezegen "yedi baba", abaiseba, dört unsur, ateş, hava, su ve toprak "dört anne", ummuhatı erbaa olarak düşünülür ve bunların birleşme-

1) Bilgi, Mısri El Niyazi'nin Devriyei Arşiye'si izlenerek bir tablodan alınmıştır, s. 449. Bu, Edirneli Seyit Ali Rıza Baba'nın kopyasını çıkardığı (1885) bir elyazması metinler kolleksiyonundadır. Bu kolleksiyon sonradan "Bektaşi ve Tasavvuf Metinleri" adıyla anılacaktır. Alçalan Eğri'ye (Kavsi Nüzûl) bazan Tariki Mebde (Zahiri Yol), Yükselen Eğri'ye (Kavsi Urûc) de Tariki Maat (İçrek Yol) denilir.

sinden "üç çocuk", mevalidi selase, mineral, bitki ve hayvan alemleri meydana gelir. Bazan, Ahadiyet ikinci aşamasına Vahidiyet denilir ve "ilk farklılaşma" ve Muhammed hakikati'nden oluşur, taayuni evel ve hakikatı muhammediye.[1] Yükselen ve Alçalan Kavisler için tamamen farklı bir terminoloji de, ilk olarak Mansur el Hallac tarafından kulllanılmış sözcükleri kullanır.[2] Buna göre Alemi Cebernut gelişimin Şeriat aşamasıdır ve Cebrail tarafından temsil edilir; Alemi Melekût, Tarikat aşamasıdır ve Mikail'in alanıdır; Alemi Lahût marifet aşamasıdır ve Başmelek Azrail'e bağlıdır.[3] İnsan-ı Kâmil'in Tanrıya dönüşü fikri Peygamberin hadisiyle doğrulanır, "Herşey aslına dönecektir."

c) Dört Unsur ve İnsan-ı Kâmil

Bu çemberin Bektaşi tasvirinde, en sık sözü edilen aşamalar "dört unsur" ve "insan-ı kâmil" gelişim aşamalarıdır. Hacı Bektaş'ın Makalât'ın da da her bir türü Dört Kapı'nın biriyle özdeşleştirilen dört tür insan, dört uns rla bir tutulur. Şeriat'i temsil eden abitler'in kökenlerinin hava olduğu, tarikatı temsil eden zahitlerin kökeninin ateş olduğu, marifeti temsil eden ariflerin su olduğu, ve hakikat kavmi muhiplerin topraktan geldiği söylenir.[4] Prof. Nicholson'un söylediğine göre "İnsan-ı Kâmil" ilk olarak İbnül Arabi taafından kullanılan bir terimdir. Bu mistik yazar, Celaleddin Rumi ile birlikte, tüm Türk tarikatlarının mistik deneyim kuramlarının esas kaynağıdır. "Füsus ül Hikem'in de İbnül Arabi, Tanrı'nın, kendi sıfatlarının

---

1) Abdülbaki'nin (Gölpınarlı ç.n.) Melamilik ve Melamiler'inde, 96, böyle adlandırılır.
2) "Studies in Tasavvuf", Khaja Khan, s. 188. Bu terimlere dayanan eğriler için Browne'in "Year Amongst the Persians" s. 138'e bkz. Terimler birçok değişik şekilde ortaya çıkarlar.
3) Fevaitname, Faide 54.
4) Basılı Vilayetname, tarihsiz baskı, 3-8.

görünmesini dilediğinde, onun aracılığıyla Tanrı'nın bilinçliliğinin, sırr, kendisine görüneceği bir mikrokozmik varlık olan İnsan-ı Kâmil'i yarattı, der."[1] Bu kavramdan Türk mistikleri arasında yaygın olan fikir doğar, nasıl ki tohum kendisinde bir ağacı barındırıyorsa, insan da en azından ideal durumunda kendi içinde makrokozmu taşır.

Melâmi şairi Gaybi Baba şiirlerinde bu düşünceyi Bektaşilerin anladığı gibi ifade eder;

Bir ağaçtır bu alem
Meyvası olmuş adam
Meyvadır maksut olan
Sanmaki ağaç ola.[2]

"İnsan-ı Kâmil Bir ve Çok'u birleştirir, bu nedenle Evren sürekli varoluşu için ona bağımlıdır."[3] Kaygusuz Sultan'a atfedilen bir şiir de aynı düşünceyi Bektaşiler tarafından açıklar[4];

Evliyaya eğri bakma kevnu mekan elindedür
Mülke hüküm süren oldur; hükmü sultan elindedür.
Hak anı gönderdi bunda kullarını irşat için
İstediği irşat eder kahrile ihsan elindedür.
Sen anı sanırsın şöyle senceleyin bir adamdür
Evliyanın sırrı vardır sırrı süphan elindedir.
Kaygusuz Sultan eder okudum bildim anladım
Şimdi bu mülkün hükmü kâmil insan elindedur.

İnsan ve onun dünyadaki işleriyle, Tanrı arasındaki aracı niteliğiyle davranan Evliya düşüncesi, dervişlerin, insanların kaygılarına hükmeden bir tinsel hiyerarşi kav-

1) Nicholson, 76. No. 2.
2) Kolleksiyonumdaki bir el yazmasından.
3) Nicholson, 78.
4) Yazarın özel kolleksiyonundaki eski bir Bektaşi cönkünden alınmıştır. Şiir ayrıca B.Ş.'de bulunur, 1340. s. 69.

ramıyla yakından bağlantılıdır. Topu topu bu maddi dünyanın giysilerinden kurtulup onları tinsel meleksi varlıkların elbiselerine dönüştürecek 300 inanan vardır, denir. Bunlardan biri bir kişiyle konuşurken aniden elbiselerini değiştirir ve dostunu hakimiyeti altına alarak onu gök kümeleri arasında bir yolculukla Tanrı'nın huzuruna götürebilir. Bu üç yüz kişiden biri kutup olarak bilinir. Bunlardan biri dünyadan göçtüğünde onun yerine ondan sonra otorite sırasında bulunan üç kişiden biri seçilir, üçlü, sonraki yediliden tamamlanır ve onların yeri de sırasıyla 300 toplamından doldurulur, bunların tümüne, kendi durum ve koşullarını değiştirme güçlerine gönderme yapan bedel sözcüğünden türeterek Abdal denilir. Sonra 300'lerin safları müminler arasından toplananlarla tamamlanır.[1] İnsan işleri üzerindeki tinsel egemenlik bu velilerin ellerindedir, bunların hüviyetleri ne kendilerince ve ne de diğerlerince bilinmez. Daha önce Yeniçeri askerlerinin dahi bu güçlere imanlarını açıklamaları gereken 3, 7, ve 40 sayılarının Bektaşi inancındaki önemli konular olduğunu görmüştük. Bektaşi için 3 ve 40 sayılarının başka anlamları olduğunu da göreceğiz, buna karşın burada yapılan göndermeler, açıkça, bu veliler hiyerarşisinde temsil edilen tinsel güçleredir.[2]

---

1) Yazarın elyazması kopya Vilayetname (Menakıp)'sinde. 16. Gross s.32, No. 1'e bkz. Abdalların toplam sayısı burada bir yerde 366 ve diğer bir yerde 300 olarak veriliyor. Bazan değişik kademelerine değişik adlar veriliyor. Kırklar, Abdal; Yediler, budela; Dörtler, Evlat; Üçler Nukabâ; ve birinciye Kutup ya da Gavs, B.Ş. 443. Ayrıca Söz ük'te Abdal.

2) Bu yaşayan veliler hiyerarşisi kavramıyla i şkili olarak bir de gerek duyduklarında bir koruyucu ruh olarak her zaman dervişlerin yardımına gelmeye hazır olan Hızır peygamber düşüncesi vardır. Dr. Macdonald'ın Tinsel hiyerarşi, Al-Khadir, ve Aspects of Islam 204-209'daki ölmüş evliyanın önemi konusundaki açıklaması, Bektaşilerin diğer Türk dervişleriyle paylaştığı inanç ve pratikler bakımından kesinlikle doğrudur. Buna uygun olarak, Hacı Bektaş Vilayetname'sinde Karadeniz'deki bir gemide tehlike sırasında yardım için dua edilir ve Hızır tam zamınında yardıma koşar. Sarı Saltık Dobruca Kilgra'da ye-

(d) Varoluş Dairesi

İnsan-ı Kâmil Bektaşi kavramıyla ilgili olarak konudan uzaklaştığımız, daha büyük, Varoluş Dairesi sorununa yeniden dönmeliyiz. Dairenin, tasarlandığı gibi aşağıya doğru temel Hakikat'ten uzaklaştığı ve o Hakikat'in içinde özümsenmek için yukarı doğru ilerlediği bir tasvir oluşturmaya çalıştık. Geriye, bu tasvirle dairenin, Bektaşi edebi ifadesinde aldığı özgün biçim ve vurguyu bir zemin olarak vermek kalıyor. Bu anlayış en iyi şekilde bu daireyle ilgili olduklarından devriye şiirleri olarak sınıflanan tamamıyla özgün iki nefesin çevirileri verilerek yapılabilir. Bunlardan biri Edip Harabi'nin meşhur bir nefesidir. Hem Bektaşi Şiirleri'nde hem de söylendiği nota ve nağmeleriyle İstanbul Konservatuarı Müzik Bölümü yayını Bektaşi Nefesleri'nde bulunur.[1]

"Kafünün"[2] hitabı izhar olmadan
Biz bu kâinatın iptidasıyız
Kimseler vasılı didar olmadan
Ol 'Kâbe Kavseynin Ev Ednasıyız.' "[3]

---

di başlı ejderha ile dövüşürken Hızır ona kılıcını hatırlatmak için tam zamanında yetişir, Sarı Saltık kılıcını kapınca ejderhanın tüm kafalarını keser. Ölmüş evliya mezartaşlarının önemi için Erkân ve Uygulamalar Bölümüne bakınız. Secde Taşı açıklamasına bkz. İllüst. No.10.

1) B.Ş. 102. Bektaşi Nefesleri, ist. 1923 I, No.153. Şiir ayrıca basılı Bektaşi Nefesleri adlı kitapta da bulunur. İst, 1340, s.35.

2) Hem Tekvin "Bırak olsun" hem de Kur'an'da bulunan sözcüğe bir göndermedir. Kur'an 2: 117, "O, bir işin olmasını dilerse, ona ancak 'ol' der ve olur."

3) Kur'an'dan Muhammed'in ilahi Hakikat'e yakınlığını açıklayan bir alıntı, 53; 9, "Araları iki yay aralığı kadar belki daha da yakın oldu." Buradaki iki yay, Bektaşiler tarafından iki kaş eğrisi anlamına geldiği şeklinde anlaşılır. Böylece son iki dizenin anlamı, şöyle ortaya çıkar," yaradılıştan önce Muhammed ya da herhangi biri henüz Tanrı'yla birliğe ulaşamamışken biz ona yüzün bir kısmı olan kaşlar arasındaki mesafe kadar yakındık." Bu iki "eğri" (kavseyn) yükselen ve alçalan "eğriler"le de özdeşleştirilir ve bu referansın sırrının, Tezakür Dairesinin hem ilahi Hakikat'ten uzaklaştığı hem de yakınlaştığı anlayışında olduğu söylenir. Devriyei arşiye bu tezle sona erer.

Yokiken Ademle Havva âlemde
Hak ile Hak idik sırrı müphemde
Bir gececik mihman kaldık Meryemde
Hazreti isa'nın öz babasıyız.
Bize peder dedi tıflı Mesiha
'Rabbi erini' deye çağırdı Musa
'Lenterani' deyen biz idik ana
Biz Tûru Sinanın tecellâsıyız.[1]

'Küntükenz' sırrının olduk agâhı[2]
Aynelyakın gördük Cemalûllahı
Ey hoca[3] bizdedir sırrı ilâhı
Biz Hacı Bektaşın fukarasıyız.
Zahida şanımız 'İnna Fetahnâ'[4]
Harabi kemteri serseri saruma
Bir kılı kırk yarar kâmiliz amma
Pir Balım Sultanın budalasıyız.[5]

Muhtemelen Bektaşiler arasında bundan daha yaygın olarak bilinen bir şiir yoktur. Fakat onun Bektaşi için önemi, yalnızca bilinen fikirlerinden değil, ayin-i cem sonrasındaki muhabbette söylenişindeki coşkusal değe-

---

1) Bu tecelli ve bu dörtlüğün iki alıntısı Kur'an 7: 143'dendir; "Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca, Musa: 'Rabbim! Bana kendini göster, Sana bakayım' dedi. Allah; 'Sen beni görmeyeceksin ama dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de Beni göreceksin' buyurdu. Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti." Bu dörtlük ve sonraki B.Ş. ve Konservatuar yayınında ters sırayladır. Benim gördüğüm tüm elyazması kopyalarda yukarıdaki sırayla bulunurlar. Diğer şiirlerde de elyazması versiyonları esas alıyoruz.
2) Bu ananenin açıklaması için s. 110'a bakınız.
3) Hoca ortodoks ya da Sünni ekolün dinsel eğiticisi ve şeriat yorumcusudur.
4) Kur'an 48: 1'den bir alıntıdır. "Ey Muhammed! Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır."
5) Burada budala sözcüğünün iki anlamı olabilir, "deli ya da kendinden geçip içimizden ayrılmış" ve tinsel hiyerarşide yetkiyle yer alan veliler "abdallardan biri."

rindendir.

Diğer devriye, tam kimliği bilinmeyen bir şair olan Şiri'dendir. Aşağıda çevrilmiş bulunan nefes, varoluş dairesini Harabi'ninkinden daha yetkinlikle verir, ve Bektaşiler için hem yaradılış felsefelerini hem de ilahi Hakikat'le birliğin mistik deneyimini ifade edişin, alışılmış en iyi örneklerinden biri haline gelmiştir.[1]

Cihan varolmadan ketmi ademde
Hak ile birlikte yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demde
Yaptım tasvirini nakkaş idim ben.[2]

Anasından bir libasa büründüm
Nâru badü hâkü âptan göründüm
Hayrülbeşer ile dünyaya geldim
Adem ile bile bir yaş idim ben.[3]

Ademin sulbünden şit olup geldim[4]
Nuhu nebi olup Tufana girdim
Bir zaman bu mülke İbrahim oldum
Yaptım Beytullahı taş taşıdım ben.

---

1) Tiran'lı dostum Sulo Bey Çelo, bu nefesin b r devriyeden çok bir seyriye olması gerektiğini söyleyip, çünkü insan seyrederken, dünya devreder ded . Nefes B.Ş. 357 ve Bektaşi Nefesler 1340, 10'da bulunabilir. Ayrıca Baha Sait Bey'in Türk Yurdu, cilt 5, No. 28, s. 340'dak Bektaşiler makalesinde de kullanılmıştır.

2) İnsana Tanrı'nın nakkaşı olarak yapılan bu göndermeyi, ben, İnsan-ı Kâmil konusunda, insanın, içinde makrokozm'un ortaya çıktığı bir mikrokozm olarak açıklanması fikrine bir gönderme olarak alıyorum.

3) Bunun yorumu bana bir Bektaşi tarafından şöyle yapıldı "Dünyaya bir bebek gibi geld m ve Adem gibi büyüdüm."

4) Bunun yorumu yukarıda sözünü ettiğim kişi tarafından yapıldı, "B r anne ve babadan Seth'in geldiği gibi geldim." "Tufana g rmek" kendimi, doğan bir çocuk gibi "mutlak cahillik"in bastığı bir dünyada buldum demektir. Son iki dize "İbrahim'in yük taşıdığı gibi ben de omuzlarıma yük olarak iyi iş yapmıştım." demektir. Başka bir deyişle b rey, insan türünün bir özeti olarak açıklamıyor.

İsmail göründüm bir zaman ey can
İshak Yakup Yusuf oldum bir zaman
Eyyup geldim çok çağırdım el'aman
Kurt yedi vücudum kanyaş idim.

Zekeriya ile beni biçtiler[1]
Yahya ile kanım yere saçtılar
Davut geldim çok peşime düştüler
Mührü Süleymanı çok taşıdım ben.

Mübarek asayı Musaya verdim
Ruhul kudüs olup Meryeme erdim
Cümle evliyaya ben rehber oldum
Cibrili Emine sağdaş idim ben.

Sulbü pederimden Ahmedi Muhtar[2]
Rehnümalanndan erdi Zülfikâr[3]
Cihan varolmadan ehli beyte yar
Kul iken zat ile sırdaş idim ben.[4]

Tefekkür eyledim ben kendi kendim
Mucize görmeden imana geldim
Şahı merdan ile Düldüle bindim
Zülfikâr bağladım tığ taşıdım ben.

Sekahüm hamrinden içildi şerbet
Kuruldu aynicem ettik mehabbet

1) Zekeriya'nın Yahya'yı idamdan kurtarmaya çalışırken öldürüldüğü şeklindeki İslami ananeye bir gönderme.
2) B.Ş.'deki versiyonunda "onun" babası şeklindedir. B. N. (Bektaşi Nefesleri) versiyonundaki gibi "benim" olmazsa tüm vurgu kaybolur.
3) Muhtemelen Uhud Savaşı'nda Muhammed yaralanıp yardıma çağırdığında Ali'nin iki uçlu kılıcı Zülfikâr'la vaktinde yetişmesine yapılan bir göndermedir.
4) B.N. ve Baha Sait'in makalesi bu dizeyi "Kul iken destinde bir taş idim ben." şeklinde veriyor.

Meydana açıldı sırrı hakikat
Aldığım esrarı çok taşıdım ben.

Hidayet irişti bize Allah'tan
Biat ettik cümle Resulûllahtan
Haber verdi bize seyri fillahtan
Şahımerdan ile sırdaş idim ben.

Bu cihan mülkünü devredip geldim
Kırklar meydanında erkâna girdim
Şahı vilayetten kemerbest oldum
Selmanı Pâk ile yoldaş idim ben.

Şükür matlabımı getirdim ele
Gül oldum feryadı verdim bülbüle
Cem olduk bir yere ehlibeyt ile[1]
Kırklar meydanında ferraş idim ben.

İkrar verdik cümle düzüldük yola
Sırrı faşetmedik asla bir kula
Kerbelâda İmam Hüseynle bile
Pâkettim dâmeni gül taşıdım ben.[2]

Şu fena mülküne çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım otolup bittim
Urûm diyarını ben irşat ettim
Horasandan gelen Bektaş idim ben.[3]

Gâhi nebi gâhi veli göründüm
Gâhi uslu gâhi deli göründüm

1) Ehlibeyt, Muhammed'in hane halkı, özellikle Ali ve onun çocukları.
2) Diğer versiyonlarda bu "Güldaş idim ben" şeklinde. Prof. Hüseyin Pektaş'a göre bu "Günahlarımdan arındım" anlamında "gildaş idim ben" şeklinde okunmalıdır.
3) Bu dizeyi değerlendiren kimileri, Şiri'yi Hacı Bektaş'la özdeşleştiriyorlar, bu da dervişler arasında bile harfi harfine anlamlandırmalarda ısrar edenler olduğunu gösteriyor.

Gâhi Ahmet gâhi Ali göründüm
Kimse bilmez sırrım kallaş idim ben.

Şimdi hamdülillah Şiri dediler
Geldim gittim zatım hiç bilmediler
Sırrımı kimseler fehmetmediler
Hep mahlûk kuluna Kardaş idim ben.

e) Günah ve Ölüm

Tartışmakta olduğumuz mistik idealist panteizm öğretisinin sonuçları olarak, Bektaşi fikirleri günah, onun nedenleri ve önemi, ölüm, onun anlamı ve sonraki sonuçlarıyla ilgilenir.

GÜNAH

Yazarın bilgisinin sınırları içinde, Bektaşi edebiyatında günaha ilişkin en ilginç ve en geniş yaklaşım, Hüsniye adlı büyüleyici küçük bir teoloji hitabındadır. Bu, hem Bektaşiler hem de Kızılbaşlar'ca okunan bir kitaptır. Yazarın elinde bulunan bir elyazması kopyadaki girişe göre, bu kitap 1551 yılında Arapça'dan Farsça'ya ve 1857 yılında da kendisini "bu hakir yani Mehmet Rana bendelerinden" olarak tanıtan biri tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonra basılmıştır fakat tarih ve yayıncı adı yoktur. Kitap, içindekilerin Şeyh Abul Feth Mekki'den gelen ananeye uygun olduğu sözleriyle başlar. Konu, Abbasi Halifesi Harun Reşit zamanında Bağdat'ta geçer.[1] Ehlibeyte bağlı ve sürekli Cafer Sadık'ın hizmetinde bulunan zengin bir tüccar vardır. Onun evinde, beş yaşındayken satın aldığı Hüsniye adlı köle bir kız vardır. Ona ilk eğitimini verdikten sonra, tüccar onu Cafer Sadık'a gönderir ve kız ondan yirmi yaşına gelene kadar dini

1) Bu öykünün yapısı Burton'un "Thousand Nights and a Night" kitabındaki Abu-el Hüsn ve onun köle kızı Tawaddud'un öyküsüne çarpıcı bir benzerlik taşımaktadır, 436'dan 462. geceye kadar.

ilimler eğitimi alır, bu konulardaki bilgisi mükemmel hale gelir. Güzellikte de eşsiz olduğundan, güzel anlamına gelen Hüsniye adı kendisine verilir. Cafer Sadık'ın ölümünden sonra efendisi zor zamanlar geçirir ve tüm servetini yitirir. Hüsniye onun zorluklarına bir çözüm olarak kendisini üçbin altın liraya satmasını önerir. Bu kadar değerli bir kız hakkındaki sorulara verilen cevap, onun tüm ulemadan fazla bilgi sahibi olduğu şeklindedir. Pazar yerinde satışa çıkarıldığında onu Harun Reşid'e götürecek olan Baş Vezir Yahya Bermeki tarafından bulunur. Kıza ödenen yüksek bedele kızan Halife, kızın sözü edilen bilgisini halk önünde sınamayı önerir. Eğer kız münazarada başarısız olursa sahibi hayatını kaybedecek ve kız da bedelsiz olarak Halife'nin malı olacaktır. Öte yandan, eğer başarılı olursa, Halife üç bin altın lira ödeyip onu haldeki sahibinin malı olarak bırakacağına söz verir. Ulema toplanır ve bilgi yarışmasında sözcüleri olarak İbrahim Halit atanır. Bir soruya cevap olarak Hüsniye dürüstçe Ehli Beyt mezhebinden olduğunu söyler. Gerçek Halifenin kim olduğu sorusunu hem Ali ve soyunun haklarını savunarak, hem de Halife Harun Reşit'e saldırmadan ustaca idare eder. Sonra iki yarışmacının karşılıklı sorularının ardından, Harun Reşit, veziri aracılığıyla kötülüğün kökeni sorunu konusunda sıkışık durumda olduğunu dürüstçe itiraf eder. Biz hem kötülük hem de iyilik ve Tanrı'ya hem yararlı hem zararlı olma niteliğine sahip miyiz? Baskı, isyan ve inançsızlık gibi şeyler Tann'dan mı geliyor? İbrahim Halit, ilk cevabını şeriatın ortodoks öğretisiyle uyum içinde verir, hem iyi hem kötü, Tanrı emri ve kaderle olur, fakat onun onayı yoktur. Hüsniye buna cesur bir cevap verir, öyleyse der, bu durumda Tanrı istemediği birşeyi emretmeye zorlanmıştır. Birçok sayfayı işgal eden uzun bir tartışmada, Hüsniye, Tanrı bizzat kendisi kötülüğü yaratmışsa, yanlış yapanları cezalandıran Tanrı'nın ne derece acımasız ve adaletsiz olduğunu vurgular. Eğer Tanrı, siyah bir adam yaratıp sonra ona "Sen beyaz olmalıydın" diyerek onu cezalandırırsa, Tanrı, açıkça bir

tirandır. Eğer bir adam bir çocuğun ellerini bağlayıp onu suya atıp çıkarıp elbiselerini ıslattığı için onu cezalandırırsa o adam acımasızlık ve baskıdan dolayı suçludur. Ve eğer Ulema'nın iddia ettiği gibiyse Tanrı böyle birşey olur. Beceriyle, Hüsniye, İbrahim'in iddiasına destek olarak sunulan Kur'an bölümlerini ele alır ve onları yeniden yorumlayıp kendi kuramını, yani günahın Tanrı'dan değil fakat onu işleyen bireyden geldiği kuramını destekleyen alıntılar sunar. Peygamberler halkı kötüden dönüp iyiyi izlemeye davet etmek için gönderilmiştir. Eğer onlar insanları Tanrı'nın emrettiğini yapmamaya sevkediyorlarsa, peygamberler Tanrı'nın isteğine karşı geliyor demektir. Hatta der, peygamberler bile kendi günahları için tövbe etmişlerdir, eğer onların yaptıkları kötülüğü Tanrı yaratmış olsaydı, bunu yapmamaları gerekirdi. Kur'an 14:4'ten kendisi alıntı yapar "Allah dilediğini saptırır ve dilediğini de doğru yola eriştirir;" ve "eriştirir" sözcüğünü yeniden yorumlayarak bunun inanan ve inanmayanlara doğru bilgi vermek anlamında uygulanması gerekliğini gösterir. O, Kur'an 4:164-165, peygamberlerin "insanların Allah'a karşı bir hüccetleri olmaması için..." İnsanları uyarmaya ve bunu onlara bildirmeye gönderilmişlerdir, der, bu da Tanrı'nın ahlaki olarak hüküm vermiş olması gerektiği tezini kanıtlar ve eğer böyle hüküm vermişse günah yalnızca günahkârın sorumluluğuna bırakılmalıdır.[1]

Daha önce tüm Bektaşi edebiyatında, Tanrı'nın insanların yaptıklarını terazide tarttığı ve günahkârı cezalandırdığı ya da ölümden sonra insanları dar bir köprüden geçirip ahlaken yetersiz olanların cehenneme düşmesine yolaçtığı şeklindeki ulema'nın ortodoks öğretisiyle dalga geçme eğilimi bulunduğuna değinmiştik. Bektaşi, iyiliği ve kötülüğüyle dünyayı Tanrı'nın yarattığı fikrini ahlaki olarak tutarsız bulur. Bunun yerine, Bektaşi,

1) Şüphesiz uzun tartışmanın sonunda Harun Reşit ve tüm dinleyiciler, Hüsniye'nin mantığı kadar hoş sözlülüğü karşısında da kendilerini kaybetmişlerdir. Hüsniye'nin artık Halife'nin söz verdiği ödülle zengin olmuş efendisiyle kalmasına izin verilir.

Tanrıdan gelen tezahürler çemberi yoluyla yaradılış kuramıyla, hisseder ki, günah, temelde hakiki olmayan, çevremizdeki görüngü dünyasıyla birlikte olan bir şeydir. Bu fiziksel dünyaya hakikat atfeden yüzeysel insan için görünür hakikat, bu nedenle o kişiyi günah ve şeytana uymaya sürükleyebilir fakat bu, gizli bilgi sahibi olanlar için, yalnızca gerçek olguların anlaşılamaması durumudur. Böyle bir kişinin içinde "ben"i aşmak için yapılan ahlaki bir mücadele vardır. Gerçek günahın dünyanın günah dediğiyle pek bir ilgisi yoktur, o bireyin ikilik duygusudur, bu dünyayı ve kendini Tanrı'dan başka birşey olarak görmesidir. Bektaşi'nin "günahın aşırılığı" gibi bir kavramı yoktur, ne de kendisini hakiki olmayan bir fiziksel dünya ya da toplumsal düzen için dünyanın günahına karşı mücadele etmek ahlakî yükümlülüğünde hisseder. Tinsel bütünleşme, aksine, tüm şeyleri, meyhane ve kiliseyi, put ve mihrabı, kendileri hakiki olmayan, yalnızca herşeyin arkasındaki birliği işaret ettikleri için bir anlama sahip olan tezahürler olarak görmek yoluyla gelir. Bu birlik ilahi Hakikat'le bir olana kadar içinde kendisini yitirmeyi umabileceği birliktir.

Agâhi Dede bir nefesinde zihnin bu tavrını anlatır[1]:

Ey sofi, bana mescidü meyhane de birdir
Savti zühüdü narei mestane de birdir
Haktan sana ermez ise esrarı hidayet
Bu zikrü ibadet ile peymane de birdir
Gel geç bu riyadan, hele gör tahtı cihanla
Bu fanide bir gûşei virane de birdir
İllâ başı Dünyaya gönül verme diriga
Arif olana âkilû divane de birdir
Agâhi gibi nurola gör ey gözü ama
Bu aşka yanan şem'ile pervane de birdir.

1) B.Ş. 8.

ÖLÜM

Genelde, İlahi Hakikat'ten çıkan ve ona dönen bir tezahür dairesine inanan Türk mistikleri için ölüm iki şeyden biri anlamına gelebilir. Eğer tinsel yolculuğunda bir insan daireyi İnsan-ı Kâmil olarak tamamlarsa hak ile hak olur. Eğer daireyi tamamlamamışsa, ulaşmış olduğu gelişim aşamasında görülmez bir tinsel duruma geçer. Fiziksel olarak daireye geri dönmez. Ancak nihaî Hakikat'e ulaşmış olanlar fiziksel dünyaya şüphesiz yalnızca İnsan-ı Kâmil şeklinde yeniden dönerler.[1]

Bektaşi, süreci biraz daha farklı görür. Aralarında en tahsillileri tenasuh'a ilişkin herhangi bir inancı reddetselerde, şüphesiz birçoğu buna inanır ve ölümden sonra ne olduğuna ilişkin olarak tarikatın genel öğretisi olarak görünür. Karşılaştığım en tahsilli Bektaşilerden biri, bana tarikatın entellektüel üyelerinden hiçbirinin bu öğretiyi kabul etmediğini söylemişti. Öte yandan Arnavutluk'ta ki Bektaşi Tarikatının başı Salih Niyazi Dede, Bektaşiler arasındaki genel inancın bir kişinin ruhunun, ölümde, kişinin yaşamının benzediği bir hayvana geçeceği şeklindedir demişti. Bir adam canavarca yaşamışsa, onun ruhu bir canavarın bedenine geçer. Bu, kişinin yaşam sırasındaki alışkanlık ve ilgilerine bağlı olarak bir domuz, bir köpek,

1) Abdülbaki Bey'in Melamilik ve Melamiler, 95-97, 274 ve Kaygusuz, 130'a bakınız. Baki Bey'in sözünü ettiği Devriyei Arşiye, bir kişinin İnsan-ı Kâmil derecesine ulaşamamışsa, ölümü halinde, varoluşunu tinsel bir durumda nasıl sürdürebildiğini tam olarak anlamak için gerekli olan bir açıklama verir. Dünya onu bildiğimiz şekliyle, yani Yükselen Eğrideki (Kavsi Urûç) tüm çevrimi olarak, iki alemin birleşmesiyle meydana gelir. Alemi Ervah ya da Alemi Melekût, ve Âlemi Ecsam ya da Âlemi Mülk. Alemi Ervah'da aşağıdaki sıra var edilir, 1. Aklı kül, 2. Nefsi kül, 3. Ervahı melaike, 4. Ervahı enbiye, 5. Ervahı evliya, 6. ervahı arifin, 7. Ervahı abidin, 8. Ervahı müminin, 9. Ervahi kâfirin, 10. ervahı cinni, II. Ervahı şeyatin, 12. ervahı hayvanat, 13. Ervahı nebatat, 14. Ervahı tabayi. Bu nedenle ruh fiziksel dünyadaki bir nesneyle bileşimind alındığında, Ruhlar Alemindeki uygun yerine geçebilir. Mineraller, bitkiler ve hayvanlar bile en düşük seviyelerinde dahi iki alemden oluşurlar.

bir kaplan ya da diğer bir hayvan ya da kişi tipi olabilir. "Macedonia"sında Brailsford, Hüseyin'in katilinin ruhunun bir yabani tavşana geçtiğini ve bu nedenle Bektaşilerin yabani bir tavşanı avlamadıklarını, yemediklerini hatta ona dokunmadıklarını ileri sürer. Balkanlardan geçen bir gezgin, Bektaşilerin, daha önce Bektaşi iken böcek şekli almış olanların yollarından kaçmaları için ayakkabılarına çıngırak taktıklarını gördüğünü bildiriyor. Birçok Bektaşi muhtemelen bu fikre gülecektir. Fi Tahkiki Azrail ve Keyfiyyeti Kabzı Ervah[1] adlı bir çalışmada, Azrail'in ölmek üzere olan birinin ruhunu bedenden almakta oynadığı rol konusunda Müslümanlar arasında çok bildik olan kavrama[2] büyük ölçüde benzeyen bir değerlendirme vardır. Kitapçıkta Azrail Nuru Muhammed'den yaratılmış olarak anlatılır. Ademin kendisinden yaradılacağı topraktan bir avuç getirmesi için dünyaya gönderilmiştir. Sonra bu toprağa ruh ilave edilmiş ve bu bileşimden Adem'in bedeni oluşmuştur. Azrail'e, ölüm anında yaratıklardan ruhlarını almak görev ve gücü verilmiştir. Bazı ruhlar vücudlarını kolayca terkeder. Bazıları ise vücutla o kadar birleşmişlerdir ki ancak bir mücadeleden sonra kopanılmaları gerekir, fakat her zaman Azrail'in ruhu alacak gücü vardır. Alındığı anda ruhun dikkati hangi yaşam türüne sabitlenmişse, o sırada o türde bir cisimleşme, hülûl, meydana gelir. Böylece ilahi nitelikler taşıyan bir kişilik içinde yaşamış olanlar Tanrı'ya yükselecektir. kötü yaşamlar sürmüş olanlar, her zaman hayvani şeylerle ilgilenmiş olanlar, yükselemeyecek, fakat kendi kötü kişilikleriyle fiziksel dünyada hapsolmuş olarak kalacaklardır. Dahası, Azrail'in kendisi de bireyin yaşamına uygun bir biçimde gelir, peygamber ve velilere melek, günahkarlara da bir şeytan ya da ejderha şeklinde görünür. Yine hakiki inananlara en seçkin kokularla gelirken, lanetlenenlere en kötü kokularla gelir. Böylece insanların ruhları "kıyameti

1) S. 175, "Bektashi and Tasavvuf Texts"
2) Encyclopedia of İslam, Izrail maddesi.

afaki" de bir ateş "Onun Yüzü dışında"[1] herşeyi tüketene kadar sürüp gidecektir.

Bu kavramın genel olarak Bektaşiler için ne derece tanıdık olduğunu söylemek olanaksızdır. Daha felsefi düşünceli olanlar için kabul edilebilir terimlerle ölüm ve onun öneminin bir açıklaması, Browne'in "Year Among the Persians" s. 140-142'de bulunur. Burada ifade edilen fikir, kötü ya da kusurlu ruhların, ölüm anında yaşamlarının benzediği hayvanların fiziksel bedenlerine geçmedikleri, fakat fiziksel dünya tarafından görülmedikleri ve kendi hayalleri ve isteklerinin yaratmış olduğu ruhsal durumda yaşamaya devam ettikleri bir Benzerlikler Alemi'ne (Alemi Mithal) geçtikleri şeklindedir. Bektaşilerin şiirleri ve diğer edebiyatlarında sonraki yaşam hakkında genelde şaşırtıcı derecede az şey söylenir. Şiirleri, Sünni öğretisinin fikirlerini yeterince özgürlükle eleştirir fakat kendi fikirleri hakkında çok az şey söyler, üzerinde vurgulama yaptıkları tek fikir, Tann'ya geri dönüş, yolculuklarının hedefine fiili olarak ulaşmaktır.

Yine de bir pratik inanç konusu olarak, Uygulamalar üzerine bölümde, Bektaşilerin kendi tarikatlarının büyük velilerini yardıma çağırdıkları, tekrar tekrar görülecektir. Tanrıya dönüş, pratikte bireyselliğin yokoluşu olarak algılanmaz. Göçen Veli, hâlâ inananların ihtiyaç duyduklarında yardım için çağırabilecekleri yaşayan bir varlıktır.

C— BEKTAŞİLERE ÖZGÜ ÖĞRETİLER

Daha önce de işaret edildiği gibi, diğer Türk mistikleriyle ortak oldukları ve Bektaşilere özgü olan inançların ayrılmasında, herhangi bir sınıflama, tamamen suni olmalıdır. Bu bölümde tartışılan öğretilerde Bektaşiler, eği-

1) Bu son ifade, kolleksiyonumda, hemen "Fi Tahkiki Azrail"in arkasından gelen bir elyazmasından alınmıştır. Başlığı, Kıyameti Afaki'dir.

limleri açısından açıkça Şii olarak Türk tarikatlarının çoğundan farklılaşırlar. İran'lı Şiilerin, Ali'yi kutsallaştırmayı mutlak bir aşırılığa vardırdıkları için Bektaşileri Şii olarak kabul etmedikleri söylenir, fakat en azından bir Bektaşi şiirinde Bektaşilerin asıl Şiiler olduğu iddiası ileri sürülür[1]:

Ta ezel bezminden ikrar eyliyen şiileriz
Bunda ol ikrarı tekrar eyliyen şiileriz.

I. Üçlü (Teslis)

Bazı noktalarda alışılmış Şii bakış açısıyla uyumlu olmalarına karşın, hatta bu noktalarda bile, Bektaşiler kendi özgün vurgularına sahiptir. Bu nedenle, bu bölümdeki tartışmamıza, yukarıda açıklanan, tek hakikat olarak Tanrı'ya inancın, Bektaşilerin zihninde bu Hakikatın Muhammed ve Ali'de özel tezahürleri bulunduğuyla başlayabiliriz. Bu üçünün bir tutulmaları, aslında bir Üçlü Öğretisine çok yaklaşmaktadır: Hak, Muhammed ve Ali, Sefil Abdal şöyle yazar[2]:

Allah Muhammed Ali hep bir sırdır. Ve Perişan Baba[3];

"Hak Muhammed Ali haktır." yazar.

Bir nefeste Pir Mehmet aynı düşünceyi ifade eder[4];

Bu cihanda külli varım sorarsan
Allah bir Muhammed Ali sevdiğim.

Odur dayandığım dâmânım imanım benim[5]
Hem din ile billâh imanım benim

1) Kemteri, B.Ş. 245.
2) B.Ş. 327.
3) B.Ş. 302.
4) B.Ş. 306.
5) Yola giriş erkânındaki mürşitin eteğini tutmak hareketine yapılan bir gönderme.

Gizli kalp evinde mihmanım benim
Allah bir Muhammed Ali sevdiğim.

A sevdiğim sensiz bir an olamam
Şadolup ta sensiz bir dem gülemem
Senden özge bir yâr dahi bilemem
Allah bir Muhammed Ali sevdiğim.

Kul Himmet'te şiirlerinden birinde şöyle der[1];

Muhabbettir Lâ ilâheillallah
Muhabbettir muhammed Resulûllah
Muhabbettir ali Şah veliyullah
Üç isim, manada birdir muhabbet.

Allah Muhammed Ali ortasında
Cibrilin gördüğü nurdur muhabbet.

Muhammed ve Ali iki kişi olarak düşünülmezler. Bektaşiler için onlar birdir, sanki bir kişinin iki adıymış gibi söylenir ve yazılırlar. Bu nedenle Merdivenköy tekkesi Babası ziyaretçilere tekkenin kurucusunun Muhammed Ali[2] olduğunu bildirdiğinde yakın bir tarihteki tek bir kişiyi değil fakat dinin sırlarının kaynaklandığı ikilinin teolojik şahsiyetini kastetmektedir. "Ali Muhammed'dir, Muhammed Ali" diyor bir nefesinde[3] Kul Adil, ve Yesari'nin bir dörtlüğünün aynı düşünceyle bittiği bir "12 İmam" nefes'i vardır. "Muhammed Alidir, Ali Mu-

1) B. Ş. 221.
2) Hasluck, 517. 1933 Eylül'ünde bu Tekkeyi ziyaret ettiğimde postta oturan Tevfik Baba bu tekkenin kuruluşunu "Muhammet Ali yolunun izleyicisi olan Şah Kulu" adlı bir dervişe atfetti. 1907'deölen Mehmet Ali Hilmi Dede Baba, tekkeye güç ve etkinliği yeniden kazandırmak için çok çalışmıştı, fakat burada sözü edilen Muhammed Ali, Peygamber ve damadının birlikte oldukları teolojik şahsiyettir.
3) B. Ş. 430.

hammed", ve giriş dizelerinde şöyle denir.[1]

Haşa birbirinden kim ayrı gördü
Muhammed Alidir, Ali Muhammed.

Böylece bir üçlü'de birleştirilen Tanrı, Muhammed ve Ali, yine de pratik amaçlarla sık sık birbirlerinden ayrılırlar. Muhammed'in "Ben ilim şehriyim, onun kapısı Ali'dir." hadisi Bektaşiler arasında çok sevilir. Bu hadis, ikisinden Muhammed'i önemli kılar görünecektir, fakat bu, Bektaşilerce böyle anlaşılmaz. Muhammed'in yeri kuramsal olarak Bektaşiler arasında her zaman onurlu bir yerdir. Farklılaşmamış Tanrısallık'tan yayılan ilk ışına "Nuru Muhammed" denir. Muhammed ve ona indirilen Kur'an'da din ilimi için yeterli malzeme bulunur fakat o malzemenin anlaşılmasına giriş Ali'de bulunacaktır. Bu nedenle, Ali, Bektaşiler arasında, öncelikli yerde varsayılır. Bektaşi Sırrı'nı anlamak için, onların saygı duydukları Ali'yi, bir ölçüde ayrıntılı olarak anlamalıyız. Bu nedenle, önce Bektaşiler arasında genellikle tasvir edilen kişi olarak insani olaylarda yer alan ve dünyada yaşayan, ananenin Ali'sini açıklamaya çalışacağız; ve sonra kozmik önemi içinde sunulan öğretisel Ali'yi açıklayacağız.

2. Ananenin Ali'si

Bektaşilerce tasvir edildiği şekliyle, Ali kişiliğini değerlendirmeye bir zemin olarak tarihin gerçek Ali'sini birkaç cümleyle açıklamak yeterli olacaktır. 600 yılına doğru doğar, Peygamberin amcası Ebu Talip'in oğludur. Çocukken Muhammed tarafından evlat edinilir ve onun ilgisi altında eğitilir. Muhammed'e inancını ilk açıklayanlardan olduğunda 10 yaşında 15 yaşındadır, sonra Muhammed'in kızı Fatma ile evlenir ve ondan iki oğlu Hasan ve Hüseyin olur. Bir asker olarak cesur ve imanlıdır, bazılarınca Muhammed'in hakiki halefi olarak görülür.

1) B.Ş. 409

Fakat Halifelik'e ancak 656'da Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın ardından gelir. Neredeyse hemen isyanlarla karşılaşır. Merkezini kurduğu Mezopotamya'da Fırat Nehri yakınındaki Küfe'den, Suriye'nin güçlü valisi Muaviye'ye karşı savaş yürütür. 661'de zehirli bir okla öldürülür ve yaygın inanca göre Küfe'den dört mil uzaklıktaki Necef'e gömülür.[1]

Savaşçı, alim, bilge ve aziz olarak Ali, Bektaşi ananesinde muazzam boyutlarda bir kişilik haline gelmiştir. O ve oğulları hakkında bilgi için Bektaşiler, en büyük Türk şairlerinden biri olarak tanınan Fuzuli'nin 16.yüzyılda yazdığı "Hadikatüssüada"[2]yı okurlar. Bu kitap temelde İranlı Şair Hüseyin Vâiz'in Revzatüşşühe-da'sına dayanır.

Ali'nin yaşamıyla ilgili diğer bir sevilen eser, Farsça'dan Ata Allah İbn Fazlulah Şirazi'den Manisa'lı Benlizade tarafından çevrilen Revzatulahbap'tır[3]. Fakat hem bilgi hem de ilham kaynağı olarak en büyük kaynak, Ali'yi öven uyaklı bir şiir olan Faziletname[4]dir. Bu kaynaklarda sunulduğu şekilde Ali'nin tam bir değerlendirilmesini vermek bizim için çok uzun olacaktır.[5] Bunun yerine, sadece, Bektaşilerin düşünce hayatına düşünce rengi olarak girmiş ve edebiyatlarına yansımız özgün ananeleri vermeliyiz. En başta, bu ananevi tabloda

---

1) Bu inanç ihtilaflıdır. Çeşitli diğer iddialar için Donaldson'un "The Shi'ite Religion" s.54'e bkz. I II., IV. ve V bölümler Ali'nin Halife ve İmam olarak mükemmel değerlendirmelerini ve Necefteki mezarını vermektedir.

2) 1837'de Boulac'ta ve sonra tekrar Konstantinople'da basıldı. 1600 kadar erken bir tarihe uzanan çok sayıda elyazması kopyası vardır. Yazarın özel kolleksiyonundaki mükemmel bir kopya 1627 tarihlidir.

3) Bunun en azından iki baskısı vardır, üç ciltlik, 1851 ve dört ciltlik 1871 baskıları.

4) 1909 tarihli basılı bir versiyonu hala bulunabilir. İyi korunmuş 1571 tarihli bir kopyası yazarın kolleksiyonundadır. Bu kitabın 1519'da Yemini Baba tarafından yazılmış olduğu söylenir.

5) Ali'nin yaşamının faziletname'de olduğu gibi ayrıntılar içeren bir öyküsü için Brown'ın "Dervishes"nin XVII. bölümüne bkz.

Ali'nin kişiliği bir savaşçı olarak, katırı Düldül ve iki uçlu kılıcı Zülfikâr'la birlikte çizilir. Türkçe'de, Ali'nin Düldül'e[1] biner ve Zülfikâr'ı[2] sallarken gösterdiği mucizevi cesaret ve gücü anlatan sekiz öyküden oluşan bir derleme vardır. Bu öyküler sadece Bektaşilerce değil, diğerlerince de okunur ve sonuçta Ali'ye sıradan halkın arasında mitolojik boyutlara ulaşan bir ün kazandırır.[3]

Ali'nin kişiliğinin mucizevi niteliği, o sadece bir çocukken ortaya çıkar. Fiilen bir Bektaşi olarak görülmemesine karşın, Bektaşiler arasında en sevilen şairlerden biri olan Eşrefoğlu Rumî'ye atfedilen bir Tarikatname[4], Cafer Sadık'tan gelen bir ananeye göre, bir insan oğlunu Kaf Dağı'nın[5] ardına kaçırıp yemek üzereyken aslan görünüşlü bir gencin ortaya çıkıp ona bir darbe vurup boynu ve ellerinden arkasından hurma yapraklarıyla bağladığı bir devin öyküsünü anlatır. Dev, serbest bırakılması için Adem'den başlayarak herbir peygambere başvurur. Her peygamber iyi niyet gösterir fakat çok sıkı olan ve boynundan kanlar dökülmesine neden olan bağdan devi kurtarmayı başaramazlar. Sonunda dev, acısının tüm

1) Encl. of İslam, Düldül. Onunbeyaz dişi bir katır olduğu söylenmesine karşın Türkçe öykülerde hep bir at olarak anlatılır.
2) Encl. of İslam, Dhu'l fakar. Bu meşhur kılıç Bedir savaşında Muhammed'e ganimet olarak gelir ve ondan Ali'ye geçer, Ali öyküleri ve Bektaşi sembollerinde hep uzun iki uçlu bir kılıç olarak çizilir.
3) Tarihsiz taşbasması bir baskı Gazavât denilen sekiz öykü içerir. Bunların en azından birkaçı yeni Türkçe harflerle basılmıştır. 1934'te Eyüp Camii avlusundaki kitap sergisinden aşağıdakileri satın aldım: Hayber Kalesi, Kan Kalesi, Hâverzemin ve Billûru Azam, hepsi Emniyet Matbaasınındı. Ejder Kalesi Yusuf Ziya Kitaphanesi'nce basılmıştı. Türkçe'de Ali'nin mucizevi savaşçı niteliklerini anlatan başka benzer öyküler de vardır. Bunların modern bir Türk Yazarı üzerindeki etkileri için s.59 n.4'e bkz. Yazarın kolleksiyonunda Kan Kalesi öyküsünün elyazması bir kopyası vardır.
4) Bektaşi ve Tasavvuf Metinleri elyazması kolleksiyonunda s.221. B. Ş. 223'te, aynı öyküyü şiir biçiminde veren Kul Himmet'in uzun bir şiiri vardır.
5) Kaf Dağı dünyayı çevirdiğine inanılan mitolojik bir dağdır. Bektaşi şiirinde sıkça adı geçer. Encycl. of Islam, Kaf maddesi.

öyküsünü Muhammed'e anlatır. Muhammed deve kendisini bağlayan çocuğu tanıyıp tanıyamayacağını sorar. Olumlu bir cevap alınınca peygamberin tüm dostları, ashap, Dev'in önünden geçmeye başlar, bunların arasında bir genç olan Ali de Selman Farisi'nin yanında yürümektedir. Ali'yi görünce dev titremeye başlar ve Muhammed'e onu bağlayanın o olduğunu haykırır. Muhammed, Ali'ye, bunun doğru olup olmadığını sorar. Ali itiraf eder, fakat devi, müslüman olmadan ve yine insan yemeyeceğine söz vermeden önce serbest bırakmayı reddeder. Sonra Ali'nin bir parmak hareketiyle bağ çözülür ve dev serbest kalır. Bektaşilerce bu mesel için yapılan tam yorumu açıklamakta yeterli değilim. Bu, bir dertler ve derman eğretilemesi olarak görünüyor. Bektaşi şiirlerinde bazı dertlerden yakınılmasından fazlaca kaçınılmaz, özellikle de aynlık acısı ve "ikilik"in farkedilmesinden kaynaklanan bir uyumsuzluktan sözedilir, bunun dermanı ise Ali ve onun soyunda bulunacaktır.

Derdim çoktur kangısına yanayım[1]
Yine tazelendi yürek yâresi
Ben bu dertten kande derman bulayım
Meğer Şah elinden ola çaresi.[2]

Bu dert, bazan Hakikat gerçeğini inanmayanlardan saklamak için indirilen bir perde olarak anlatılır. Bunun için Aşık Hasan, şiirlerinden birinde[3] "Münkirin gözüne perde indiren, Ali'dir"der. Dev olayında olduğu gibi, perdeyi indiren o olduğu kadar, kaldırabilecek tek kişi de o dur.

Ali'nin bir çocuk olarak gücünü anlatan bu öyküden daha da meşhuru, onun Muhammed'in meşhur göğe yükselişi, Miraç, sırasında oynadığı role ilişkin anlatıdır. Cebrail tarafından yükselişe çağırıldığında Muhammed,

---

1) B.Ş. 308.
2) Ali'ye sıkça Şah denilir.
3) B.Ş. 19 ve No. 4.

kendisine emredildiği gibi bir rehber alır, sonra yolda, kendisini büyük ölçüde korkutan, ancak Tanrı'nın onun sadece bir yadigâr istediğini söylemesiyle sakinleştiği bir aslanla karşılaşır. Muhammed ona yüzüğünü verir, sonra doksan bin sırrını tartışacağı Tanrı'nın huzuruna geçer. Konuşma bir perdenin arkasından devam ederken Muhammed, bu perdenin kaldırılıp kaldırılamayacağını sorar. Perde kaldırılır ve Muhammed arkasında Ali'yi görür. Ayrılmadan önce, Tanrı, ona, torunları Hasan ve Hüseyin'e vermesi için bir avuç üzüm verir. Orada bulunan Selman da bir üzüm ister ve Muhammed ona bir tane verir. Dönüş yolunda kendilerine "Kırklar" diyen bir grupla karşılaşır. Onları sayan Muhammed otuzdokuz olduklarını görür. Fakat o anda Selman gelir ve Kırkları tamamlar. Onlar sohbet ederken görünmez bir el Selman'ın elindeki üzümü sıkar. Bu şekilde üretilen suyu Kırklar'dan biri içer ve hepsi birden sarhoş olurlar. Dans etmeye, çalpare[1] çalmaya ve Tanrı anlamına, hu, hu demeye başlarlar. Sonra Ali, diğerlerinden daha büyük bir vecd içinde ortaya atlar ve ağzından Muhammed'in aslana verdiği mühür yüzüğü çıkarır. Sonra Muhammed Ali'yi tanır ve onun gerçek doğasını anlar böylece bu davranışla kendisini ilahi Hakikat'in kavrayışına ulaştırır.[2] Bu ananevi toplantının Bektaşi ve Kızılbaşlar arasında ibadetin temel töreni olarak gözlemlenen Ayinicem'in modeli olduğu söylenir.[3]

Bektaşiler'in Ali'ye yönelik tavrını belirlemede oluşturucu olan diğer bir anane de Ali'nin Uhud Savaş'ında oynadığı rolün öyküsüdür. Bu olayda Muhammed'in ağır yaralandığı söylenir. Kanlar akarken Cebrail Muham-

1) Bir tür çembal. Kamusu Türkî.

2) Bu açıklama için İlahiyat Fak. Mec. No. 8 s. 114'e bkz. Prof. Yusuf Ziya Bey'e bir Alevi Babası öyküyü böyle anlatıyor. Sayfa 117-119'da aynı öyküyle ilgili Hatayi'den bir şiir vardır. Aynı öyküye göndermeler için B.Ş. 216-218, Kul Himmet; B.Ş. 205 Kul Budala; 41 Bosnavi'ye bkz.

3) Bu ilk toplantının biraz farklı açıklanması için Sözlük'te Kırklar'a bkz.

med'e gelir onu kanatlarıyla sarar ve nat-ı Aliyen'i okumasını söyler. Muhammed bu duayı okur okumaz, Ali hemen yardıma yetişir. Zülfikâr'ını çeker düşmanı perişan eder ve hem Muhammed'i hem de tüm müslümanları kurtarır. Bu dua Arapça'dır, Bektaşi ve Kızılbaşlar arasında çok tanınır. Aşağıdaki gibidir:

Bismi Şah[1]

Ali'yi çağır, mucizeler yaratıcısını; zorluklarda onda bulacaksın yardımı. Allah için ihtiyacım. Seni çağırıyorum. Tüm kaygı ve sıkıntı Senin Büyüklüğünün ışığında uzaklaşır, Allah, Allah, Allah[2]; Senin velilik sırrınla, Ali, Ali, Ali; gel bana, gel bana, gel bana, Ali, Sen güzellik ve mükemmellik sahibi, sen Kutsiyet ve Yücelik sahibi; El Hüseyin ve onun büyükbabası, onun babası ve onun annesi, onun kardeşleri ve oğulları aşkına bizi tüm kaygı ve sıkıntıdan merhametlilerin En Merhametlisi'nin merhametiyle kurtar; Sen yardımların en iyisi, yürek ve zihinler alt üst edicisi, Sana bağlı olanlar hürmetine değiştir yürek ve zihinlerimizi, Ali gibi er, Zülfikâr gibi kılıç yoktur. O Rabbimizin dostudur. Onurlu Muhammed ve Haydar aşkına duy bizi."

Son olarak değinmek istediğimiz anane Ali'nin gömülmesinin öyküsüdür. Ölümünden hemen önce oğulları Hasan ve Hüseyin'i çağırdığı ve onlara kendisi öldükten sonra yüzü örtülü bir kişinin vücudunu götürmek isteyeceğini söylediği anlatılır. Oğullar bunun yapılmasına izin

---

1) Bismi Şah. Bu, Bektaşiler tarafından sıkça "Bismillahirrahmanirrahim" yerine kullanılır. Buradaki na't kopyası yazarın çeşitli Bektaşi erkân, tören ve sembollerini içeren bir elyazması kopyasındandır. Bu kolleksiyona sonradan Erkânname No:4 denilecektir. Çok benzer bir versiyon İlah. Fak. Mec. No: 15 s. 80'de bulunur. Kısaltılmışı Bek. ve edebiyatı s. 25'tedir.

2) Bu na't küçük bazı değişikliklerle, özellikle de son duada Allah sözcüğü yerine Ali geçirilerek, Bektaşi edebiyatında Hatayi olarak tanınan Safevi Hanedanı kurucusu I. Şah İsmail'in paraları üzerinde bulunur. Codrington'un "Manual of Musalman Numistacis"e bkz., s.95.

vereceklerdir. 13 numaralı illüstrasyon da bunu gösteren bir resim vardır, deve üzerinde bir tabut onu götüren peçeli bir kişi ve refakatsiz bir cenaze, Merakla yanıp tutuşan Hasan ve Hüseyin'in onu süren kişinin kimliğini öğrenmek için devenin peşisıra koştukları söylenir! Aşık Hasan nefeslerinden birinde daha önceki bir anane kadar bu öyküye de değinir ve Hacı Bektaş'ı Ali ile özdeşleştirir[1]

Aslan olup yol üstünde oturan
Engûr şerbetini Kırklara ezen
Kendi cenazesin Kendi götüren
Hünkâr Hacı Bektaş Ali Kendidir.

3. Ali'nin Öğretisel Önemi

Yukarıdaki ananeler, Bektaşi düşüncesinde Ali'nin Tanrı'nın kendisiyle ne denli özdeşleştirildiğini göstenmeye yeterlidir. Bu nedenle Muhammed'in Ali'yi meşru halefi olarak atadığına ilişkin bir ananenin bulunması doğaldır. Bu ananenin, Cafer Sadık'tan geldiği ve Peygamber 63 yaşına geldiğinde yakında İlahi Hakikat'e döneceği gerçeği üzerinde düşünceye daldığım bildirdiği söylenir. Kendi yerine kimin geçeceğini ve halka kimin rehberlik edeceğini düşünürken, Cebrail ona, Azrail'in Allah'ın emriyle kendi halefi olarak Veliyullah'ı atamasını emrettiğini söyler. O Cuma, Muhammed, Bilal'e herkesi ibadet yerine toplamasını emreder. Herkes oradayken Ali'yi elinden tutarak Minber'e çıkarır ve dinleyicilere aşağıdaki konuşmayı yapar: "Ali'yi sizin üzerinize Büyük İmam yaptım ve ona bu ilhamı verdim. Halkın ona itaatini sağlamalısınız. Bu Allah'ın emri ve Kur'an'ın kararıyla olduğu için ona itaatkar ve tabi olmalısınız. Allah'ın halifesinin günahsız olması gerektiğinden onun yerini alan da masum olmalıdır." İmamlık ve önderliği Ali'ye verdikten sonra minberden indi ve kendi belinden çözdüğü kuşağı

1) B.Ş., 19.

Ali'ye sararak şunları söyledi: "Her kim Ali'ye el kaldırırsa o bir günahkârdır. Allah'ın laneti onun üzerine olsun. Ali bin Ebu Talib hakiki İmam'dır. Her kim beni gerçek Peygamber olarak tanıyorsa Ali'yi de vahiy ve halife olarak tanımalıdır. Onun soyundan yani benim çocuklarımdan 12 imam gelecektir. imamlık onlarındır. Onlar hakiki ve günahsız kalacaklardır. Onları seven tüm mümin ve müslümanlar üzerine rahmet; ve onları sevmeyenler üzerine lanet olsun. Allah'ın laneti baskıcı olan insanlarla ve Allah'ın rahmeti müminlerle olsun."[1]

Bu ananede Şiilik kadar Bektaşilik'in de iki temel ilkesinin temeli atılır. Ali ve Ehlibeyt'e bağlılık duyanlara sevgi ya da Tevellâ, onları sevmeyen ve bağlılık göstermeyenlere nefret ya da Teberrâ.

HUTBETÜL BEYAN'IN TANIKLIĞI

Ali'nin önemi ve onun kozmik düzenle ilişkisi üzerine bir kuramın gelişimi, en tam haliyle Hutbetülbeyan[2] adlı bir kitapta açıklanır. Bu kitaba göre Muaviye ve Ali arasında kimin halife olması gerektiği konusundaki uyuşmazlık şöyle ortaya çıkar: Peygamber hayattayken, Ali bir kez Muaviye'ye Peygambere sormak istediği bir sorusu olduğunu söyler. Kendisi sormaya utandığı için Muaviye'den Muhammed'e onun ölümünden sonra halefinin kim olacağını sormasını ister. Sadece ilk halifeyi değil, dört halifeyi sormasında da ısrar eder. Muaviye bunu kabul eder ve Peygamber hasta olduğu için soruları Muhammed'in karılarından biri olan kızkardeşi Ümmü Habi-

1) Yazarın Bektaşi ve Tasavvuf metinlerinde Cafer Sadık'tan aktarılan bu hadis sayfa 191 ve 217'den başlayarak benzer bir dille iki kez verilmektedir.

2) Aşağıdaki tartışma, yazarın özel kolleksiyonundaki Türkçe yorumlu, Arapça Yeniş Söz'ün güzel yazılmış bir kopyasına dayanır. Kitap 1590 tarihlidir ve Derviş Gaybi tarafından imzalanmıştır. Bu kitabı birçok sayfayla, Kapı, Eşik, Namaz, Meydan Taşı, Dar, Tığ, Teslim tercemanları ve bir Pir ve Tarih silsilesi izler.

be Hatun'a verir. Peygamber cevabında kendisini Ebu Bekir'in izleyeceğini, onu Ömer'in onu da Osman'ın izleyeceğini söyler. Sonra Peygamber, ondan sonrakinin kim olacağını söylemesi için zorlandığında bu soruyu soranın olacağını söyler. Çünkü Peygamber hakikatte soruyu soranın Ali olduğunu bilmektedir. Fakat Peygamber'in cevabı, soruyu soran olduğunu ileri sürdüğü için, Muaviye'nin Halifelik iddiasına bir mazeret olur. Ali Muaviye'ye biat etmeyi reddeder ve onun biatını ister çünkü Allah ona diğerleri üzerinde bir fazilet vermiştir. Kendi soyundan benzer bir fazilete sahip iki kişi gelecektir, fakat kendisi tümünün en faziletlisi olacaktır. Muaviye doğal olarak kanıt ister ve Ali'de cevap olarak kendi kimliğini tanımlayan ve Hutbetül Beyan olarak bilinecek yetmiş kelime söyler. Peygamberin ashabı bu sözcükleri Kur'an ve hadisle uyumlu bularak kaydederler ve onlara Kitabül enaniyeti Ali derler. Birçok yorumcu bu sözcükleri Arapça ve Farsça olarak yazmışlardır, yazar Şeyh Seyit Hüseyin İbn Seyit Gaybi bunları Arapça ve Farsça bilmeyenlerin de kullanımı için Türkçe'ye çevirmiştir. 70 Söz'ün ilk yirmibeşi aşağıdaki gibidir:

1. "Bilinmeyenin anahtarı bendedir. Muhammed'den sonra benden başka kimse bilmez onları. Ve ben herşeyi bilirim." İbni Abbas'tan gelen bir hadise göre, Peygamber allah'ın altı kısım bilgi verdiğini söylemiştir. Bir kısmı dünya insanlarına verilmiştir. 5 kısmı ise Ali'ye verilmiştir. Peygamber "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır" dedikten sonra şunları da söylemiştir," Kur'an dışsal bir anlama sahiptir, zahir ve gizli bir anlama sahiptir, batın ve onun gizli anlamında yediden yetmişe diğer gizli anlamlar vardır." Ali zahiri anlamları bilir ve bildirebilir, fakat batıni anlamlar yalnızca onun tarafından bilinir.

2. "Ben ilk kitaplarda anlatılan iki çağın sahibiyim, Zülkarneyn.[1]" İlk çağ, Allah velayet ışığını ve Peygam-

1) Ency. of Islam I, 962 bkz. Dhu'l-Karnain maddesi.

berlik asasını verdiğinde başladı ve Peygamber Mühürleri zamanına kadar sürdü. ikinci çağ, Muhammed'in zamanından başladı ve Allah, Ali'nin soyunun velayetini ortaya koyana kadar sürdü. İlk çağ Peygamberlerindi; ikincisi veliler ve imamlarındır.

3. "Kanıt benim, Süleyman'ın mührünün sahibi." Yani, adım mührün üzerinde olmasaydı, dünyadaki hiçbirşey ona itaat etmeyecekti.

4. "Ben tüm peygamberlerin kanıtıyım." Benim peygamberlik ışığımın faziletiyle tüm peygamberler başarılı olabilmişlerdir. Bizzat Muhammed de buna tanıktır. "Ben ve Ali bir ışıktanız."

5. "Tüm yaratıkların hakimiyim." Bunun kanıtı Muhammed'in şu cümlesindedir: "Ali bin Ebu Talip, ateşi ve cenneti paylaştıracak olandır."

6. "Ben, levhi mahfuzum." Ölüm meleği Azrail, benim iznim olmadan hiçbirşey yapamaz.

7. "Ben Allah'ın yüreğiyim." Peygamberin dediği gibi "Mümin'in kalbi Allah'ın evidir." ve "Ey Ali senin tenin benim tenimdir; senin kanın benim kanımdır. Kim seni tanırsa beni onurlandırır, her kim seni horgörürse beni horgörür."

8. "Allah'ın sığınma yeriyim." Yani, insanların sığınabileceği Allah dergâhıyım. Bana sığınan herkes için Allah'ın merhametini alacağım; yani kim tevellâ'yı uygularsa, bana dost olanların dostu, ve kim teberrâ'yı uygular benim düşmanlarımın düşmanı olursa onlara bunu sağlayacağım.

9. "Ben Allah'ın peygamberinin "Yol senin durak senin' dediğiyim." Ali doğru yoldan ayrılmamışlardan biri olduğundan, Kur'an'ın ilk suresinde ondan sözedilir, Sırat köprüsünün ilk durağında Ali'yi ve onun soyundan onbir masumu sevip sevmediklerini sorgulama hakkı onundur. Allah'da böyle söylemiştir: "De ki: 'Ben sizden bana karşı yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem:"[1]

---

1) Kur'an 42:23.

10. "Ben Kitabın ilminin sahibiyim, tüm olmuşların ve tüm olacakların."

11. "Ben ilk Nuh'um ve ben Nuh'un gemisiyim." Allah'ın peygamberinin dediği gibi: "Nuh'un gemisi Ehlibeyt sevgisine bir misaldir." Nasıl ki selamet Nuh'a gemiyle geldiyse, insanlığa Ali ile gelmiştir.

12. "Ben bulutların ilkiyim." Allah'ın peygamberinin dediği gibi: "Velayet eli Ali'nindir. O, bulutlara gözkulak olmakla görevlendirilmiştir."

13. "İnsanlara gökgürültüsünü duyuran benim, şimşekler çaktıran benim." Peygamberin dediği bildirildiği gibi: "Savaşta Ali'nin sesi gökgürültüsü gibidir."

14. "Ben nehirlerin akmasının nedeniyim." Abdullah İbni Abbas'ın peygamberin dediğini bildirdiği gibi; "Ali'dir kaynakları fışkırtan, nehirleri akıtan."

15. "Gökleri kaldıran benim." İbni Abbas'ın peygamberden naklettiği hadise göre, o, miraç yolculuğunda çıktığı her gök katında Ali'nin adının okunduğunu duymuş. Kendisine bu yolculuğunda Allah'la hangi dilde konuştuğu sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Rabbim bana İbni Ebu Talib'in diliyle hitab etti."

16. "Ben sınanmış Eyüb'ün ve onu iyileştirenin dostuyum, Yunus'un da dostuyum, büyük balık ve onun kurtarıcısının dostuyum." Bunun kanıtı Eyüb ve Yunus'un hastalıklarının, Ali'nin adına şefaat dileyene kadar iyileşmemesi ve kurtuluşu Ali'nin velayetışığında bulmalarıdır. Miraç gecesi Peygamber Rabbi ile konuşmadan dönerken, cennete girmesine izin verilir ve kendisini bir Sidre ağacıyla ve onu saran huriler ve bayraklarında aşağıdakiler yazan gılmanlarla karşı karşıya bulur: "Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed Allah'ın peygamberi, Ali de Allah'ın Velisidir." Muhammed'in sorusuna cevap olarak, Cebrail, bu ağacın Ali ağacı olduğunu ve yapraklarının peygamberlerin tüm dertlerinin dermanı olduğunu söyler.

17. "Ben Musa'nın aldığı, böylece kendisine doğru rehberliğin verildiği ışığım. "Peygamberin bir hadisi, Mu-

sa'nın Ali'nin velayet ışığından çeşitli bilgiler aldığını söyler.

18. "Ben günahsızlığımı Allah'tan aldım." Eğer Ali, masum, günahsız olmasaydı Allah şu ayeti asla yollamazdı: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et..."[1] Bu ayetin yetkisiyle, eğer o günahsız olmasaydı Muhammed asla Ali'yi vasi olarak ilân etmeyecekti. Bunu, Ali'nin soyundan gelen onbir kişinin de günahsız oldukları izler.

19. "Ben Allah-ı Ta'âlâ'nın vahyiyim." Allah'ın vahyi peygamberlere 104 kitapla bildirilmiştir, bu kitapların içindekilerin tümü üç kitapta bilinir, Tevrat, Zebur ve İncil; bu üç kitaptakilerde Kur'an tarafından içerilir; Kur'andaki herşey ilk sure'de bildirilir, Fatiha; Fatiha'daki herşey "Bismillahirrahmanirrahim"dedir; bundaki herşey be harfinin altındaki noktadadır; ve Ali demiştir ki, "Ben be altındaki noktayım."[2] Böylece Ali'nin Allah'ın vahyi olduğu kanıtlanır.

20. "Ben dünyadaki tüm dilleri konuşanım." Bu, yani Ali'nin 72 dil bildiği tüm ilim adamları arasında çok yaygın bir deyiştir.

21. "Ben Allah-ı Ta'âlâ'nın ilim bekçisiyim." Bu "Muhammed ilim şehridir, Ali onun kapısıdır" öğretisini kabul eden herkesle uyumludur.

22. "Ben, göklerdeki ve toprak üzerindeki herşey için Allah'ın kanıtıyım." Bunun kanıtı, İbn Abbas yoluyla geçen bir hadiste bulunur: "Allah'ın Kanıtı ve İmamlar, Kureyş'ten oniki olacaktır; onların ilki Ali ve sonuncusu Mehdi'dir."

23. "Ben Cin ve insanlar için Allah'ın kanıtıyım." Bunun kanıtı da peygamberin bir hadisidir:" Ali bin Ebu Talib, benden sonra İmam ve Kanıt (Hüccet)tır, ve çocuğum Hüseyin Allah'ın kanıtıdır, ve onun kardesi ve onlar dokuz kanıtın babalarıdır ve onların dokuzu da kaimdir."

---

1) Kur'an 5:67

2) Ali'nin bu sözü Bektaşi Edebiyatında çok sık geçenlerden biridir.

24. "Ben kıyamet Sûr'unun birincisi ve ikincisiyim."

25. "Ben içinde şüphe olmayan o kitabım." Yani, Ali, Muhammed'in ona sesli Kur'an dediği gibi, gerçek Kur'an'dır, Kur'an-ı natık; ve Ali'de şöyle söylemiştir: "Ben Allah'ın sesli Kur'an'ıyım."

Ali'nin bu 25 sözü tüm kitapta Ali için getirilen genel tezleri göstermeye yeterlidir. Geri kalan 45'i, aynı şekilde devam eder ve Ali'nin cennet ve cehennemin anahtarlarına sahip olduğunun ileri sürer[1]; O Kur'an'ın 19.suresinin başladığı kef, he, ye, ayın ve sad harflerinin anlamıdır[2]; o gerçek Kâbe'dir[3]; o hem Muhammed el Mustafa hem de Ali ul Murteza'dır; ve o, üluhiyet, yaratma gücü ve emir vermne dışında Allah'ın 99 niteliğinin sahibi olarak anlatılır[4].

Hutbetül Beyan, en azından Türkçe yorumuyla, Ali'nin tuttuğu yüksek mevkiye işaret eder ve bu tavrı Muhammed'in hadislerine verilen itibari yetkiyle uzlaştırmak için açık bir çaba gösterir. Böylece bir takiyye ya da gizleme uygulamasıyla, Ali öğretisi, hem yeni inananlar yararına hem de dışarıdan gelecek muhtemel ortodoks eleştiriler karşısında desteklenir.

4. Oniki İmam

Ali'nin Yetmiş Söz'ünde ona atfedilen tüm günahsızlık ve ilahi yetkinin onun soyundan Mehdi'ye kadar olanlara da atfedildiğini görmüştük. Oniki İmam açıklaması, burada, bizi Bektaşi edebi ifadesinde Oniki İmam övgüsünden daha ortak bir konu olmadığı ölçüde ve buna işaret etmek dışında fazla alıkoymayacaktır. Müziğe uygulanmış olarak bulunacak bir nefeste aşağıdaki çok

---

1) 48. sözcük
2) 53. sözcük
3) 64. sözcük
4) 69 sözcük. Nadı Ali duasında Ali'ye açıkça Üluhiyet atfedildiğine dikkat edin.

özgün tavır ifade edilir[1].

Bu yolu kurmuşlar Muhammed Ali
Hak bilene hakkın erkânıdır bu
Münkirler giremez demeden beli
Sadıklar girer er meydanıdır bu.

Hasanla Hüseyinin sevdiği budur
Zeynel Abidinin gördüğü budur
İmam Bakirin gösterdiği budur
Cafer Sadıkın imanıdır bu.

Musa Kâzımdan ayrıldı bir şah
Son meyvası pirim Bektaş eyvallah
Rumu irşadeden ol gül yüzlü mah
Aynı Cem şahmerdanıdır bu.

İmam Ali, Taki[2] Nakiye verdi
Ali Naki, Askeriye bildirdi
Muhammed Mehdi de bu sırra erdi
Muhammed Alinin devranıdır bu.

---

1) İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, Bektaşi Nefesleri, 11, 200. Baba Günci'nin nefesi.

2) Konservatuar Müzik Bölümü yayınında verilen metinde Taki yerinde Rıza sözcüğü var, İmam Taki tamamen atlanmış. Oniki İmam'ın listesi aşağıdaki gibidir:
İmam Ali
İmam Hasan
İmam Hüseyin
İmam Zeynelabidin
İmam Muhammed Bakir
İmam Cafer Sadık
İmam Musa Kâzım
İmam Ali Rıza
İmam Muhammed Taki
İmam Hasan Askeri
İmam Mehdi
Oniki İmamın tarihi ve önemi hakkında tam bir tartışma için Donaldson'un "The Shi'ite Religion"ına bkz.

Bu Oniki İmam'ın adları, bir Bektaşi kitapçığına göre Adem'in vücudu günahtan kapkarayken Cebrail tarafından ona bildirilmiştir. Cebrail ona her ayın 13, 14 ve 15'inde oruç tutmasını ve bu oniki kişinin adlarını söylemesini söyledi. Adem böyle yapınca, ayağından başlayarak hergün vücudunun beyazlaşmaya başladığını farketti ve ayın onbeşinde tamamen beyazdı, ve bundan sonra Adem ne zaman bir zorlukla karşılaşsa bu oniki adı söylemeye ve hemen zafere ulaşmaya başladı[1]. Bu anane Muhammed'e devredildi, bu, yakın zamanların Bektaşi'lerinin kuramsal inancını yansıtır.

5. Ondört Masumu Pak

Oniki İmam'a ilaveten Bektaşiler Ondört Masumu Pak'a da saygı gösterirler. Cafer Sadık'tan gelen bir ananeye göre, Oniki İmam kadar, Ondört Masum'un da adlarını ve soylarını bilmedikçe hiç kimse bir Dede, Baba, derviş hatta bir Muhip dahi olamaz[2]. Bu Ondört Masum'un hepsi çok küçükken şehit edilmiş olan İmam çocuklarıdır, birkaçı Hüseyin'in de öldürüldüğü Kerbela Savaşı'nda öldürülmüştür[3]. Bektaşi kitapları Ondörtlerin adlarını, babalarının adlarını, onları öldüren adamların adını ve gömüldükleri yerleri verir. Maalesef, elde bulunan üç elyazması birbirinden o kadar farklıdır ki tüm ayrıntılarıyla ortak bir ananeyi yeniden kurmak olanaksızdır. Genelde üç anlatı aşağıdakilerde birleşir[4]:

1. Masum-Muhammet Ekber, İmam Ali'nin oğlu, 40 günlükken öldürüldü.

2. Masum-Abdullah Ekber, İmam Hasan'ın oğlu; 7

---

1) Risalei Seyit Safeddin S.95, Erkânname No. 4 içinde.
2) Erkânname, no. 4, s.203.
3) Donaldson a.g.e. s.86 Hasan ve Hüseyin'in bazı oğullarının Ondörtler içinde sayılmadığını bildirir.
4) Yazarın elyazması metni s.118-120, Erkânname No.4. s.200-203. Ve nihayet Uyunul Hidaye hem İmamlar hem de Ondört Masum için benzer ayrıntılar veriyor. Miratül Mekasit s.225'de de bir liste vardır.

yaşındayken öldürüldü.

3. Masum-Abdullah Ekber, İmam Hüseyin'in oğlu.

4. -Kasım, İmam Hüseyin'in oğlu, 3 yaşındayken öldürüldü.[1]

5. -Hüseyin, İmam Zeynelabidin'in oğlu, 6 yaşında şehit edildi.[2]

6. - Kasım Sait, Zeynelabidin'in oğlu, 4 yaşında şehit edildi.

7. - Ali el Aktar, İmam Muhammed Bakir'in oğlu, 4 yaşında şehit edildi.

8. Abdullah Asgar, İmam Cafer Sadık'ın oğlu, 3 yaşında şehit edildi.

9. - Yahya el Hadi, İmam Cafer Sadık'ın oğlu, 10 yaşında şehit edildi.

10. - Salih, Musa Kâzım'ın oğlu.[3]

11. - Tayyib, Musa Kâzım'ın oğlu.

12. - Cafer[4], imam muhammed Taki'nin oğlu.

13. Cafer, Hasan Askeri'nin oğlu.[5]

14. Kasım, İmam Ali Naki'nin oğlu, 3 yaşında Şam'lı İbrahim'in oğlu Mansur tarafından öldürüldü; Cezire'de gömüldü.

Daha sonra Hurufilik'le ilgili değerlendirmemizde, bu Ondört Masumu Pak'ın, Fatına, Hatice ve Oniki İmam'la birlikte tümü yirmisekiz kişi, yani, Arap alfabesindeki harflerin sayısını oluşturarak Allah'ın özel tezahürleri olarak değerlendirildiğini göreceğiz.[6]

---

1) İlk ikisi 3. ve 4. Masumların sırasını ters veriyor, Uyunul Hidaye bu sıraya uygundur.

2) Uyunul Hidaye ve Bektaşi Metinlerinde böyle. Erkânname No. 4'te ad, dört yaşında ölen Abdullah III olarak veriliyor.

3) İki açıklamada, farklı yaş, katil adı ve gömülme yeri veriyor.

4) Uyunul Hidaye'de ve Erk. No. 4'te ad Cafer Sadık'tır.

5) Bektaşi Metinlerinde böyle, Erk. No.4'te İmam Ali Naki'nin oğlu; Uyun ul Hidaye'de Ali Naki'nin diğer adı olan Ali Hadi'nin oğlu.

6) Yazarın kolleksiyonundaki el yazmalarında Ondört Masum'un bu şekilde sayılan iki açıklaması var, erk. No.4 s.1 ve 2.

6. Hurufilik

Bektaşilik'te önemli bir unsur olarak Hurufilik'ten zaten sözedilmişti. Prof. E. G. Browne'ın bu öğretinin doğasına ilişkin ilginç çalışmaları ve Öğretinin binlerce Bektaşi'nin inancında hala yaşamakta olduğunu keşfetmesi Doğu'nun düşünce yaşamına ilişkin yakın dönem araştırmaların en etkileyici sayfalarından birini oluşturur[1] Daha önce, 15. yüzyılda bu mezhebin Küçük Asya'ya nasıl yayıldığını ve bir süre için Fatih Sultan Mehmed'in zihninde nasıl güçlü bir etkisi olduğunu görmüştük.[2] Öyle görünüyor ki, eğer hepsi değilse, Türkiye'deki tarikatların birçoğu Hurufilik'ten az ya da çok etkilenmişlerdir.[3]

Bektaşiler arasında öğreti sağlam kök tutmuştur. Bu tarikatın izleyicilerinin gizli hakikatin sırrına duydukları içsel sevgi onları bu garip öğreti için verimli bir toprak haline getirmiştir; ve diğerlerine göre bu tarikatça daha sıkı korunan gizlilik, sapkınlıkla suçlanmaya çok açık olan bu sisteme belirli bir derecede sürekliliğini koruması için gereken çatıyı sağlamıştır.

Öğreti, daha önce gördüğümüz gibi[4], 1398 yılında, Horasan'ın Esterabad şehrinde Fazlullah adında bir adamın kendisini yeni peygamber olarak ilân etmesi, Tanrı ve evrenin son hakikatinin kendisine indirildiğini ileri sürmesiyle başlamıştır. Ona göre, Tanrı'nın ilk durumu, islam tasavvufunun genelde öğrettiği gibi, aslında "Gizli Hazine" (Kenzi Mahfi) olan bir bilinmeyen İlk Neden'dir, ve ilk ortaya çıkış ya da tezahür söz, kelâm, şeklinde olmuştur. Asıl biçimiyle bu söz soyut ve farklılaşmamıştır, kelâmı nefsi. Nihai Hakikat kendisini daha fazla tanıttıkça bu Soyut Söz belirli unsurlara ayrılmış ve dışlaşmış bir

1) S. 17 bkz; J.R. A.S. Ocak, 1898 ve Temmuz 1907.
2) S. 62'ye bkz.
3) Abdülbaki Gölpınarlı'nın Melâmilik ve Melâmiler" s.103, 128, 284'e bkz.
4) S. 58'e bkz. Hurufilik öğretisinin en iyi kısa ifadelerinden biri Gibb'dedir, s.337.

hale gelmiştir, Arap alfabesinin yirmisekiz ve Fars alfabesinin otuziki harfi.[1] Bu, Söylenen Söz ya da Kelâmı melfuz'un unsurlarını oluşturur. İşte bunların bileşiminden duygu ve bilinç dünyası meydana çıkar.

Tanrı'nın peygamberler aracılığıyla kendisini tanıtması giderek ilerlediği için, her bir peygamber sırasıyla doğal olarak, evrenin kendilerinden yaratıldığı bu harf ve unsurların giderek artan bir sayısıyla anlayışlarını açığa vururlar. Böylece Adem dokuz harfin, İbrahim ondört, Musa yirmiiki, İsa yirmidört, Muhammed yirmisekiz ve son peygamber Fazlullah otuziki harfin bilgisiyle ortaya çıkar. Son dördü için unsurların sayısı, indirilen her bir kitabın yazılmış olduğu alfabelerin harf sayısıdır, İbranice'de 22, Yunanca'da 24, Arapçada 28 ve Farsça'da 32. Çeşitli peygamberlerin bilinen unsur sayısıyla ilişkisinin bu ifadesi, bir akşam bana Arnavutluk'ta, oldukça bilgili ve çok coşkulu bir Hurufi-Bektaşi tarafından açıklandı. Ona Adem'in yalnızca dokuz harf bildiğinden nasıl emin olunabileceğini sordum. Gösterisinin ikna ediciliğinden tamamıyla emin olarak, dostum önüne bir parça kâğıt çekti ve bir sayısını yazdı, sonra iki ekledi, sonra üç, dört ve dokuza kadar devam etti. Toplam kırkbeşe eşit oldu. Sonra Adem'in adının üç harfinin sayısal değerlerini yazdı; elif, bire eşittir; dal, dört; ve mim, kırk; yine kırkbeşe eşittir. Adem basit bir adamdı. Onun için, yalnızca basit sayıları bilebileceği yargısına önsel olarak varılabilir; on karmaşık bir sayı olacaktır. Ve beklentiler onun adının aritmetik dizide sayısal değer olarak dokuza eşit olması rastlantısı yoluyla doğru olarak kanıtlanacaktır.[2]

Sonra bunu, Fazlullah'ın bildiği 32 unsurun anlamının bilgisiyle, önceki peygamberle indirilen herşeyin hakiki ve gizli anlamlarının bilinebilir olacağı izler. Tanrı'nın vahiylerinin söylenmesi için edilgen araçlar olarak

1) Birçok Hurufi kitabında 28 ve 32 sayıları aşağıdaki gibi yazılır: 28=v 32q=, her ikisi de Farsça yirmisekiz ve otuziki sözcüklerinin kısaltmalarıdır.
2) İbrahim'in yalnızca 14 harf bilmesinin kanıtını alamadım.

diğer peygamberler Tanrı'mn vahiylerini dünyaya getirdiler. Şimdi Fazlullah'ın öğretilerinde tüm daha önce olmuş olanların anlamını çözecek anahtar bulunur.

Bu, harflerin sayısı teorisini akılda tutarak bu teoriye Kur'an'ın 95:4'ünün "Biz insanı en güzel şekilde yarattık." belirli bir yorumu eklendiğinde, Hurufi-Bektaşi tarafından inanıldığı şekliyle Hurufilik'in anlaşılmasına yaklaşılabilir. İnsanın sahip olduğu bu "en güzel şekil" ancak Tann'nın kendi şekli ve yapısına gönderme olabilir. bu nedenle insan, genelde islam Mistisizminin ileri sürdüğünü görmüş olduğumuz gibi, tüm hakikatin kendisinde tezahür ettiği bir mikrokozmozdur. Kur'an'ın bu suresine paralel olarak, Bektaşilerce sıkça alıntılanan bir hadiste vardır, "Kendini bilen Rabbini bilir."[1]

Bu fikir bileşimi bir kez anlaşıldığında, bu sistemi, Ali ve Oniki İmam, Ondört Masum ve Bektaşi düşüncesinde Tanrı'nın zuhuru olan Ehl-i beyt hakkında yukarıda söylenenlere uygulamak için engellenemez bir istek duyulabilir. Daha sonra göreceğimiz gibi, bütün evren yalnızca insanın tüm vücudunda açığa çıkmıştır[2]; oysa insanın yüzü de hem kendisinin oluştuğu unsurları, hem de Ehli beyt üyelerinde Tanrı'nın özel tezahürlerini açığa çıkarmaya yeterlidir. Aşağıdaki liste, Tanrı'nın bu tezahürlerinin kişi ve harflerdeki ortaya çıkışının insanın yüzündeki karşılıklarını gösterir.[3]

Harf	Kişi	Yüz Kısmı
elif	Ali	Muhammed'le aynı nurdan olup, saçı gösterir.
be	Masum Salih	Burnun sol yanı.
te	Kasım bin Hüseyin	Sağ göz ve kaş arasındaki çizgi.
se	Abdullah II	Sol göz ve kaş arasındaki çizgi.
cim	İmam Ali Rıza	Sol burun deliğinin bir yanı.

1) Bu ananenin tarihi için ilişkiler bölümüne bkz. s.214.
2) Bkz. İllüst. No. 17.
3) Bu liste yazarın Erk. No.4. s.1 ve 2'den alınmıştır. Benzer bir liste için bkz. İllüst. No.18.

ha	İmam Şehidi Kerbelâ Hüseyin	Sağ göz
hı	Masum Ali	Sağ yanak
dal	İmam Cafer Sadık	Sol kulak
zal	Fatma, Şehitler anası	Sağ kaş
re	Hatice, müminler Anası	Sol kaş
ze	İmam Mehdi	Sağ kulak
sin	İmam Ali Naki	Sol gözün üst kirpiği
şin	İmam Zeynelabidin	Sağ gözün üst kirpiği
sad	Muhammed Ekber bin Ali	Alnın sağı.
dad	Masum Abdullah bin Hasan	Alnın solu.
tı	Cafer (13. Masum)	Sağ kulakla yüz arası.
zı	Masum Cafer bin askeri	Sol dudak.[1]
ayın	Abdullah III (5. Masum)	Sağ yanak[2]
gayın	İmam Hasan	Sol göz.
fe	İmam Bakır	Sol gözün alt kirpiği.
kaf	İmam Musa Kâzım	Sağ gözün alt kirpiği.
kef	Masum Hüseyin[3]	Yanak ve sağ göz arası.
lam	Kasım Sait (6. Masum)	Yanak ve sol göz arası.
mim	İmam Hasan Askeri	Sağ burun deliği yanı.
nun	Masum Yahya el Hadi	Burnun sağ yanı.
vav	Masum Kasım II	Diğer dudak (alt) ya da dudağın sol yanıyla yüzün arası.
he	Tayyib bin Kâzım	İki dudakla yüz arasındaki çizgi.
ye	İmam Taki	Ağız.
pe	Adem Baba	Sağ bıyık.
çe	Nuh Peygamber	Sakalın solu.
je	Halil İbrahim	Sakalın sağı
nef	Peygamberlerin Mühürü (Muhammed)	Sol bıyık.

İnsanın yüzünde evrenin yaratıldığı unsurları ve Tann'nın Ehli beyt'teki kişisel tezahürlerini harflerle bul-

1) Muhtemelen üst dudak ya da dudak ve yüzün sol kısmı arasındaki yer olacaktır.
2) Daha önce hı harfi için söylenmişti, şimdi tekrarlanıyor. Bu sol yanak olmalıdır.
3) Ne Bektaşi Metinleri'nde ne de Erk. No.4'te böyle bir masum'dan söz edilmiyor.

ma çabasını, yüzeysel bir sınama, zorlukların aşılmamış olduğunu göstermeye yeterlidir. Bunun, fikrin ayrıntılı öneminden çok genel bir uygulaması olduğu açıktır. 18 Numaralı İllüstrasyondaki tablo, aynı fikri örnekler; bu listeden farklılıklar, küçük te olsa, Bektaşilerin ayrıntıları kutsal olarak tanımadıklarını kanıtlar.

Bekteşilerce kullanıldığı şekliyle Hurufi edebiyatı, ilk günlerinde mezhebin, harfler ve sayılar temelindeki Hurufi kuramıyla hem Hıristiyanlar hem de Muhammedilere tanıdık gelen öğretilerin bir yorumunu verdiğinden, hem Hıristiyan hem de Muhammedileri çekmeye çalıştığını göstermektedir. Örneğin, Firişte oğlu tarafından çevrilen ve Fazlullah'ın Farsça eseri Cavidan'ın Türkçesi olarak sunulan Aşkname[1], ikinci bölümünde daha önceki peygamberlerin kehanetlerini yerine getirmek için geldiğini söyleyen İsa'nın gelişini anlatır.İsa'nın sözü alınıyor, "Ben Tanrı'nın dinini mahvetmeye değil, onu yerine getirmeye geldim."[2] Aşkname, yalnızca Baba'ya gitmekte olan İsa'nın sözünü alıntılamaz, Baba bir de Ruhülkudüs gönderecektir, fakat kitap bunun Yuhanna İncili'nin ondördüncü babında bulunacağını da belirtir ve şöyle yazılır "ki asahh İncildir."[3] İsa, ulema ve şeyhler bu Ruhulkudüs'ün Kutsal Ruh olduğunda hem fikirdir. Bunun anlamı der, Aşkname, Muhammed, Tanrı'nın Peygamberi'dir. İsa öldükten sonra altı yüzyıl geçti ve kendisinin İsa'nın sözünü ettiği Ruhulkûdüs[4] olduğunu kanıtlayarak Muhammed dünyaya geldi, ve o öldükten sonra İsa'nın yeniden

---

1) Bu kitabın Türkiye'de en azından iki tarihsiz taş baskısı yapılmıştır. Kaşif ul Esrar bu baskılardan birinin 1871'de çıktığını yazar. Yazarın elindeki elyazması Aşkname 1855 tarihlidir. Bu oldukça farklıdır, özellikle daha fazla materyel içermektedir. Elyazması kopya 272 sayfadır, taşbaskılarından biri 164 diğeri 127 sayfadır.

2) Matt. 5: 17.

3) Elyazması kopya, s.15.

4) Bu fikrin kökeni St. Barnabas'a atfedilen Arapça bir İncil gibi görünüyor, burada Paraclete "teselli eden" sözcüğü yerine Periclyte, "meşhur" sözcüğü kullanılır. O anlamda Yunanca sözcük, Muhammed sözcüğüyle çevrilmiş olabilir. Sale'in Kur'an'ı, önsöz'e bkz.

dünyaya gelmesi zorunlu olacaktır. Muhammed'in ölümünden sekiz yüzyıl sonra, dünyaya, İsa'nın Muhammed'e bulunduğu kehanetteki gibi müminler tarafından tanınan "Sahibi Tevil" geldi.

Aşıkname'nin ilk bölümü öyküyü Yusuf'tan başlatır. Kur'an'daki bu isimli sure (12.), kendisinden önceki ikisinin de olduğu gibi elif, lam, re harfleriyle başlar. Surenin gerçek anlamı bu harflerin doğru anlaşılmasındadır. Kur'an'da surelerin başında benzer şekilde kullanılan, kef, he, ye, ayın, sad, tı, sin, ha, mim, kaf ve nun gibi diğerleriyle birlikte böyle ondört harf olur. Eğer bu harfler Arapça okunursa üç ilave harf daha dahil olur, sad harfinde del, elif harfinde fe ve nun harfinde vav. Bu sayı normal zamanlardaki namazın (Salat-ı Hazar-Barış zamanı namazı ç.n.) farz rekâtlarının sayısına denk düşer.[1] Öte yandan salat-ı sefer için günde onbir rekât gereklidir ve bu sayı noktalarla işaret edilen harflere (hurufu muteşabehat) denk düşer. be, te, se, cim, hı, zal, ze, şin, dad, zı, gayın.[2] Eğer onbire dört Fars alfabesi harfi olan, pe, çe, je ve nef'i eklerseniz onbeş elde edersiniz, bu da cuma namazının farz rekâtları sayısına denk olur. Bu harflerin ve onların gizli etkisinin bilgisi, Kur'an 12:6'da Tanrı'nın Yusuf'a yorumunu öğretmeye söz verdiği, "karanlık sözler" de buyrulduğu gibi, ibadete neden olmuştur. Yusuf'un babasını korkutan kurt (Kur. 12:13) Yusuf'un yüzündeki kutsal hatları farketmemek durumudur.

Hurufi bakış açısından Eski Ahid'i yorumlamak için yapılan çok ilginç bir açıklama, Kur'an 7:156'dan "Kendilerini yasada onlarla tanımlanmış bulacaklardır." (?) yapılan alıntıyla Aşkname'nin 6. bölümünde bulunur. Sonraki birkaç sayfa Göç 26'da tanımlandığı gibi Toplantı Tapınağı'nı açıklamaya devam eder. Bu tapınak kıble ya da Musa'nın dua ettiği yöndür ve Musa'ya yapılan

1) Beş namazdan, sabah için iki rekât, öğlen için dört rekât, ikindi için dört rekât, akşam için dört ve yatsı için üç rekât farzdır.
2) Bu listeyi J.R.A.S. Ocak 1898 sayfa 84'teki listeyle karşılaştırın. Yukarıdaki listede kaf, Browne'ın verdiği listede de be unutulmuştur.

simgesel bir göndermedir. 28 harf artı bu harfleri yazmak için gereken 22 nokta dışında bir perdedeki elli ilmik nedir (Ex. 26; 5) ? 11 perde bulunması gerçeği (Ex 26; 7) Salat-ı Sefer'in 11 rekâtına yapılan bir göndermedir, ve her bir perdenin uzunluğunun 28 kübit olması da (Ex 26; 2) yine İlahi Söz'ün bir tezahürüdür, söz Muhammed'e vahyedilenin aynısıdır fakat yalnızca Fazlullah tarafından tam olarak açıklanır.

Bektaşi bakış açısından Hurufilik'in en iyi ifadelerinden biri yazarın elindeki küçük bir elyazması kitaptadır.[1] 1870 tarihlidir ve Seyit Mahmut Baba[2] bendesi Ali Baba'dan el Hakir Hafız Esat Çakır tarafından imzalanmıştır. İlk sayfaları kaybolmuş olmasına karşın kitabın Muhammed ve onun tüm öğrettiklerine saygılı bir tavrı olduğu açıktır. Tüm şeyler Muhammed aşkından yaratılmıştır. Kitap, Allah'ın Kur'an'ın çeşitli surelerinin başında bulunan ayrık harflerle özellikle Peygamber'e hitab ettiğini belirterek devam eder. Örneğin, Yasin adındaki sureyi başlatan ye, sin harfleri gerçekten Muhammed'e bir hitaptır. Ye harfi sesli hitap Ya ya da Ey anlamına gelir ve sin harfi de Muhammed'i ifade eder. "Ey Muhammed hakim kuran sensin", "tüm gönderilenler sensin", "sen doğru yoldasın" (?). Benzer bir şekilde 19. sureyi başlatan kef, he, ye, ayın, sad harflerinin herbirinin bir anlamı vardır. Örneğin kef yeterli, kâfi, he, kılavuz hadî yerine geçer.

Muhammed'e en yüksek yeri tanıyan ortodoks tavırla başladıktan sonra kitap, kendisi yoluyla Muhammed'e indirilenlerin anlaşılacağı Ali'deki sırrı bulmaya geçer. Ali'nin sözü alıntılanır, "Her kitap kendi sırrına sahiptir, Kur'an'ın sırrı birinci surededir, birinci surenin anlamı Bismillah'tadır, ve onun da anlamı birinci harf olan be'dedir, o harfin anlamı da onu be yapan noktadadır ve

---

1) Yorucu ayrıntıları nedeniyle sayfa 158'e kadar olan bölüm, Hurufi-Bektaşi öğretisinin ortodoks İslamla ilişkisinin detayını cidden merak edenler dışındakilerce atlanabilir.

2) Muhtemelen 1860'da ölen Şehitlik Tekke'sinden büyük Mahmut Baba'dır.

ben o noktayım." Fatiha ya da Kur'an'ın ilk suresine Kitabın Anası denilir çünkü yedi ayeti ve 21 harfi vardır; bu yirmibir harfin sesleri söylendiğinde ortaya 29 harf çıkar ve 29 da bağımsız harflerle başlayan surelerin sayısıdır. Allah'ın sözünü dünyaya indirmek Muhammed'in işleviydi ve Ali'nin ki de onu açıklamaktı.

Şeriat fikrine sadık olarak kitap önce İslam'ın beş temeline inanmak gerekliliğini ileri sürer sonra da onlara hakiki anlamını vermeye çalışır. Birincisi Tanrı'nın birliğini açıklamaktır. Allah'ın adı beş Arapça harf içerir ve her bir harf söylendiğinde ortaya ondört harf çıkar. Aynı şey Muhammed için de doğrudur. İki ondört bir arada yirmisekiz eder o da Kutsal Söz'ü ortaya çıkarır. Allah'ın birliği açıklamasının başındaki eşhed sözcüğünde dört harf vardır, böylece Hakikat'in özü (hakkın zatı şerifi) olan 32 ortaya çıkar. Böylece 32 ve 28 sayılarının her zaman ilahi Söz'ün göstergeleri oldukları görülür. Her bir harfi açık yazıldığında ondört harf üreten la ilaha sözcükleri ve yine illallah sözcükleri birarada 28 ederler. Muhammed'in adının nasıl 14 ettiğini görmüştük; resulluhlah sözcüğü de 14 harftir ve böylece yine 28 olur. Ortodoks ulema şahadet getirir fakat sözcüklerin gerçekte nasıl Allah'a tanıklık ettiğinden habersizdir.

İkinci olarak İslam'ın 5 temelinden biri olan Salat (Namaz) yer alır. bunun üç türü vardır salat-ı hazar, bunun günde 17 farz rekâtı vardır, salat-ı sefer, 11 rekâtı vardır ve salat-ı cuma, 15 rekâtı vardır. Salat-ı hazar'ın 17 rekâtı, surelerin başındaki harfler olarak ortaya çıkan farklı harflere, kelimei mukataât, ve elif, sad ve nun harfleri yazıldığında ortaya çıkan fe, dal ve vav harflerine göndermedir. Salat-ı sefer'in onbir rekât'ı, noktalarla yazılan onbir harftir ve Cuma Namazı'nın onbeş rekâtı, be, te, se, cim, hı, zal, ze, şin, dad, zı, gayın harfleri olan bu aynı harflerle Fars alfabesinin dört harfidir. Bu onbeş rekâtla, salat-ı hazar'ın onyedisi Allah'ın Yaradılmamış Sözü olan otuzikiye eşittir.

Namazın gerçek anlamı daha da ayrıntılandırılabilir.

Örneğin, sağ eldeki bir parmağın üç eklemi sol eldeki parmakların 14 eklemiyle toplndığında salat-ı hazar'ın 17 rekâtına eşit olur, bu salat-ı sefer'in 11'iyle birleşince 28 olur. Benzer şekilde tüm ayrıntılar, 28 ve 32 sayılarına göre ilahi vahyi gösterir. Abdest 32 temizlemeden oluşur, her bir el üç kez, baş bir kez, her bir kulak bir kez ve ense iki kez. Ezan'ın 17 sözcüğüyle ikamet'in onbir sözcüğü, Peygamber'in yüzünde bulunan 28 harfe eşittir. Namaz'da temel olan onun gerçek anlamını kavramak ve onun Allah'ın sözünü temsil ettiğine inanmaktır.

İslam'ın üçüncü temeli zekât'tır. Gelirin ondabirinin verilmesi, on parmaktan birinin Allah'ın birliğini göstermek için işaret etmesiyle aynı anlamdadır. Açıklama namaz açıklamasıyla yakın bağlantılı olarak sürer. Parmağın üç eklemiyle sol eldekilerin ondört eklemi toplandığında 17 kelimei mukataât ve salat-ı hazar'ın 17 rekâtına eşit olur.

Dördüncü temel, Ramazan ayında 30 gün için oruç tutmaktır. 32 ve 28 harfleri, Allah'ın kendilerine göre 30 günlük orucu getirdiği tezahürleridir.[1] Ramazan namazının 12 rekâtı insanın yüzündeki 12 çizgiyi temsil eder, 2 kuş, 4 kirpik, saç, iki yanak çizgisi, iki favori, dudaklardaki üç çizgi, bıyık ve sakal. Bunlar Ramazan'ın bir günündeki 60 rekât namazla birlikte 72'ye eşittir ve bu da yaradılışta kullanılan harflerin değerleri, kef (20) ve nun (50)[2] ve kendi iki sayılarının toplamına eşittir. Ayrıca 72 sayısı, Arapça söylendiklerinde 28 harfin kurucu parçalarının sayısına eşittir.

Son temel, Mekke'ye hacc'dır. Bu haccı yapmak her ne kadar yükümlülük olarak kabul edilse de Allah'ın gerçek evi, Beytullah'ın ya da Kıble'nin insanın yüzü olduğunu unutmamak gerekir. Haccın tüm usulü, diğer temeller-

1) Yazar aşağıdaki akıl yürütmeyi anlayamadığını itiraf eder: "Ay turunu 29 günde tamamladığında yeni ay 30, gecede görünür bu 28 Kutsal Harf'le uyumludur. Ay 30 menzilini tamamladığında yeni ay 31. gün görünür, bu da 3 2 Kutsal Harf'le uyumludur."
2) Allah'ın dünyayı yarattığı sözcüğün harfleri "Be"dir.

de de olduğu gibi, gerçek anlamın 28 ve 32 sayılarında bulunacağına işaret eder. Örneğin, Mekke'de Kâbe'yi tavaf 14 kez yapılır[1]; Umre tavafı[2] ise 7 kezdir, ve Safa ve Merve arasında yedi kez koşulması gerekir böylece toplam kutsal 28 sayısı elde edilir. 7 tavaf, yedi hattı umm[3] (Ana çizgi) ve Fatiha'nın 7 ayetini temsil eder. Hacer-i Esved'in 7 kez öpülüşü de Havva'nın yüzündeki 7 çizgiye yapılan bir göndermedir. Umre'nin 7 tavafı da insanın yüzündeki 7 çizgiyi temsil eder, yanaklardaki sakallar, dudak üstündeki kıllar, çeneden uzayan sakalın iki yanı ve alt dudaktakı kıllar.[4] Mina'da Şeytan'a atılan 7 taş Şeytan'ın tanımadığı ve bu yüzden lanetlendiği 7 ana çizgiyi temsil eder. Hergün Beytullah'ı tavaf eden 70 melek kef ve nun çıkarıldığında 72 harfe tekabül eder.

Diğer bir deyişle. Hacc'a gitmek Hacc'ın önemini bilmek demektir. Hacc'ın 28 ve 32 harfe bağlılığı gerçeğini anlamadan fiziksel olarak yüz kez hacc'a gitmenin bir sevabı yoktur.

Kitapta sonuçta, Aşkname'nin başta yaptığı gibi, İsa'nın kendisinden sonra Horasan'dan birinin geleceğini ve onun öğretmeye çalıştığı ilim bilgisini dünyaya getireceğini söylediği ileri sürülür. Allah'ın peygamberi "Bilgi ağacı Mekke'de ve meyvesi Horasan'dadır" demiştir. Taraftarları ondan bir açıklama istediğinde açıklamanın Horasan'dan geleceğini söylemiştir. Kitap, bu 28 ve 32 Kutsal Söz'ün insanın yüzünde ve konuşmasında bulunduğunu anlamayanlar, bu nedenle Adem'in önünde eğilmediler ve hayvan ve şeytan olarak sayıldılar diyor. Hakikatın Yüzü, didarı hak, 28 ve 32 harfle kaplıdır ve bunlar insanın yüzünde Allah'ın Güzelliği'ni ve Rahman'ın biçimini temsil eder.

Bu kitapta izlenen tartışma çizgisi, tamamıyla Huru-

---

1) Örneğin, oraya varıldığında kudüm denilen 7 tavaf ve ayrılırken yapılan veda denilen 7 tavaf vardır.
2) Yılın herhangi bir zamanında Mekke'ye yapılan hacc.
3) Ana çizgiler, saç, kaşlar, kirpiklerdir, hepsi 7 olur.
4) Bu yedi çizgiye genellikle "Baba çizgiler" denir.

fi-Bektaşi bakış açısına özgüdür ve bu, harflerin bu mistik bileşiminin yaşamın her alanında uygulanabileceği yola işaret etmekte de yardım eder. 28'i bulmanın sevilen bir yöntemi, ulaşılmış olan herhangi bir yediyi, unsurların sayısı olan 4'le çarpmaktır.[1] Benim coşkulu bir inanan için bu sistemin gerçek önemini kavramamda yardımları için çok borçlu olduğum Arnavutluk Tiran'dan saygıdeğer bir dostum, bir gece sohbetimizi Yehova'nın adının sayısal değerini bilip bilmediğimi sorarak bitirdi. Olumsuz cevabım karşısında aşağıdakileri yazdı:

ye	=	10
he	=	5
vav	=	6
ye	=	10
elif	=	1
toplam		32

Elif'i ilave zorunluluğu yalnızca onun doğru ve asıl telaffuzunu gösterir. Hurufilik hakikatini böylece kanıtlarken, dostumun coşkusuna tanık olmak gerçekten etkileyiciydi. Allah'ın Kendi Kendini çağırdığı adı dahi 32'dir.

Hurufi-Bektaşi öğretisinin pratik sonucu, insanı Allah'ın en yüce tezahürü olarak, tapınılacak yücelikte bir konuma yükseltmesidir.

7. Bektaşi Sırrı

Bektaşilik'in bu araştırmasının başından beri Bektaşi Sırrı'na gönderme yapılmıştır. konu üzerine kitaplar yazılmıştır, dergilerde tekrar tekrar makaleler çıkmıştır ve hepsi bu meşhur sırrı açıklama çabalarıdır. Tarikatın İnançlar ve Öğretiler'i üzerine bu bölümü bitirmeden ön-

1) Dört unsur fazladan dört Fars alfabesi harfine işaret eder, Uyun ul Hidaye s.14 şöyle diyor; bu nedenle Kur'an'da ve Fazlullah'ın zamanından önce de her zaman 32 harf vardır.

ce, bu yüzlerce yıllık sırra kendi cevabımızı vermek için yapılacak bir çaba faydalı olabilir. bu en azından Üç yanlı görünmektedir. Bunların en önemlisi teolojik düzeydir. Tanrı, içinden deneyimlenebilir olarak öznel olarak görülür. Bu, Bektaşilik'i insanın pratik bir yüceltilmesine götürmüştür. Allah'ın en büyük isminin, İsmi Azam, insan olduğu dahi söylenmiştir. İkincisi ve yukarıdakilerin bir tamamlayıcısı dolarak, bu, Tanrı'nın büyük insanlarda özel tezahürleri olduğu yolunda bir inanca yolaçmıştır. Ali bunun en büyük örneğidir. İllüstrasyon No. II'deki resime bir bakmak, yol üyeleri dışındakilerin okuyamayacağı kadar karmaşıklaştırılmış, gizli bir inanç şeklinde sunulan bu Ali kavramını gösterir.

İkinci olarak, Caferi olan, 12 İmam'a inanan ve ilk üç Halife'den gelen meşru Halifeliği reddeden Bektaşiler için, sır politiktir. Selim'in İsmail'e karşı mücadelesinin öyküsünde sırrın bu yönünün, Sultan'ın silahlı kuvvetlerinin kalbinde dahi düşmana sempati yaratacak kadar önemli olduğunu görmüştük. Bektaşiler arasında Ali'nin çocuklarını sevmeyenler ve özellikle de onların çoğunu katleden Yezit ailesine düşmanlık, yani teberrâ Öğretisi, kesin olarak en çok öğretilen konudur.

Üçüncü olarak sır ahlaki ve toplumsaldır. Bektaşiler arasında kadının yeri Osmanlı tarihinde eşsizdir. Kadına erkeğinkine eşit bir kişilik saygınlığı tanınmıştır. Bektaşi tekkelerinin diğer evlerden uzak yerlere yapılmasının nedenlerinden biri de, ritüellere erkek ve kadınların eşit katılım gerçeğidir. Her ne kadar bu gerçek şüphesiz bazı çıkarcılar yararına küçültücü uygulamalara yolaçmışsa da tarikatın bu sırrı, Bektaşi tekkesi içinde, Osmanlılar devrinde müslümanlar arasında başka hiçbir yerde olmayan bir toplumsal yaşama yol açmıştır.

Sırrın bu üç yönüne belki bir dördüncü de eklenmelidir, sembolik sır. Bektaşilerin rakı ve şarap kullandıkları gerçeği Türkiye'de muhtemelen tüm tarihleri boyunca yaygın olarak bilinir. Oysa bir Bektaşi Babası'nın bana açıkladığına göre bunları kullanmalarının anlamı "onların

sırrı"ydı. Birbirlerini tanımak için kullandıkları işaretler, özel cümleler kullanımı hep onların sırrının sembolik yanının bir parçasıdır. Örneğin, denilir ki, bir Bektaşi diğer bir Bektaşi'nin olabileceği ya da olamayabileceği bir odaya girdiğinde, sağ elinin küçük ve yüzük parmaklarını bitiştirip, kalbinin üzerine koyup, diğer üç parmağını yukarı doğru açıp biraz eğilerek bir an için hızla orada bulunanların hareketini yanıtlayıp yanıtlamadıklarını görmek için göz gezdirirmiş. Bir meclise girip otururken el kalp üzerinde iken merhaba demek, yaygın bir adet olduğundan parmakların konumu yalnızca orada bulunan bir Bektaşi tarafından farkedilecektir. Eğer orada bir Bektaşi'nin bulunduğuna dair bir yanıt işareti verilmezse yeni gelen başka bir işareti deneyebilir. Sağ el parmakları bir yanda başparmağı bir yanda açık olarak sakalına vuracaktır, sakalı yoksa vurur gibi yapacaktır ve bir an için parmakları ve başparmağı çene altına dokunacaktır. Toplantıda bir Bektaşi'nin diğerini başparmağıyla dudağına dokunup sonra hemen elini kalbi hizasına getirip sol yanını sıvazlayarak birkaç saniye için başını yana egerek selamladığı söylenir. El sıkışırken Bektaşilerin kalplerinin birleşmiş olduğunun işareti olarak baş parmaklarının kökünü birbirlerine sıkıca bastırdıkları söylenir. Bu işaretlere ilaveten Bektaşilerin özellikle kendi aralarında kullandıkları ifadeler de vardır. "Sen" yerine, sultanım, nazarım ya da erenlerim derler. "Ben" demek yerine Fakir, ya da Nazarın[1] derler.

Ziyaretçi bir Bektaşi efendiyle, onun Babası arasında, önce ziyaretçinin Babanın elini öpmesiyle başlayan tipik bir konuşma şöyle olabilir:

Baba: Aşk olsun erenler.
Efendi: Aşkın cemal olsun.
Baba: Kapıyı sırret, fakat burada sırr sözcüğü kapat

1) Bu işaretler Ziya Bey'in Yeni Gün No. 14. 8 şubat 1931'deki makalesinde açıklanır. Bana kullanıldığı söylenen diğer ifadeler, "yok" için hak vere; "bir ışık getir" için "bir mercan getir"; "izin vermek" için "destur vermek"tir.

anlamındadır, Yunanca "gözleri kapamak" olduğu gibi.

Efendi: Eyvallah imanım

Baba: Zilha Bacı kalıbı dinlendirmiş, ses geldi.

Efendi: Himmeti hazır ola şahım. Bu, onun bir Azize olduğunu ima edip, tinsel dünyada bu dünyaya yardım etmek için hazır olduğunu söylemektir.

Bektaşi ritüelinden ya da Bektaşilerce birbirlerini tanımak için kullanılan konuşma tarzından alınan ifadeler sürüp gidebilir.

Diğer tarikatların kendi zikr'lerine ziyaretçi kabul etmelerine karşın, Bektaşi aynicem'i kesinlikle gizli tutulmuştur. Tarikat kendi gizliliğini sağlayamamış olsaydı, II. Mehmet gibi kararlı bir hükümdarın dahi kendi iradesine karşın en azından kısmen inandığı öğretmenlerini diri diri yakılmak üzere ellerine teslim ettiği ulema'nın bu denli güçlü olduğu bir ortamda yaşamını sürdüremezdi.[1]

1) S. 62'ye bkz. Yukarıda verilen genel Bektaşi sırrı açıklaması ve insanın İsmi Azam olarak tanındığı ifadesi için Suriye'li Dr. Rıza Tevfik Bey'e borçluyum. Hutbetül Beyan'ın üçüncü sözünde Ali'nin adının İsmi Azam olarak görüldüğü anlaşılıyor. Buradaki karşılık unsuru Bektaşi teolojisi için tamamıyla karakteristiktir, sistematik bir teolojinin unsurları vardır, fakat bunun tutarlı bir düzenleme içinde formülasyonu yapılmamıştır.

IV . BÖLÜM

ERKÂN VE ADETLER

Kendisi Bektaşi üyelerinin safları dışında kalan bir araştırmacı Bektaşi adetlerini araştırmakta normalden daha fazla birçekingenlik duyacaktır. Her şey sır olduğunda, bilginin yetersiz olduğu bazı noktalar olup olmadığı merak edilir. Bektaşi inançları gibi, onların kendi aralarında biçimsel bir uyumları olmaması nedeniyle kapsamlı bir çalışma yapmanın zorluğunun arttığı bir durumda, bu zorluk, zaman içindeki gelişmelerve tek denetimli sıkı ilişkili bir örgütün yokluğu sonucu adetlerdeki değişimlerle daha da artmıştır.

I. Dereceler

Yine de dereceler denilebilecek belirli terimlerin kullanımında genel bir uyuşma var görünüyor. Örneğin Bektaşilik'in kıyısında aşık durur, sözcük anlamıyla "seven"olan bu sözcük, teknik olarak Bektaşi ilke ve adetlerine belirli bir sadakat duyanve bunlar tarafından çekilen fakat fiilen nasip[1] almamış kişiler için kullanılır. Bu anlamda sözcük, tarikat içine çekilme sürecindeki meraklı araştırmacıları kasteder. Tekkeyi ziyaret ederler, Baba ve normal üyelerle konuşurlar, belki Bektaşi müziği dinler ve nefesler okurlar. Aslında onlar tam üyeliğe adaydırlar. Sözcük ayrıca üye Bektaşilerin aile üyelerini ifade etmek için de kullanılır. Kendileri törenle girmiş üyeler olmasalar da Bektaşi cemaatinin üyeleri sayılırlar. Bebekleri dua için Baba'ya getirilir. Baba ya da Dede yenibebeğin adını dahi seçebilir. Sorunlu zamanlarda Baba'ya danışılır. Özel günlerde ziyaret edilir. Aslında Bektaşi Babası, fiili üye sayısının çok ötesinde bir sürünün çobanıdır. Örneğin, Korçe'nin hemen dışındaki Turan tekke'de Zylfo Baba hem tekkenin başı hem de Halife olarak daha geniş

1) Sözcük olarak hisse ya da "bölüştürülen kısım" anlamına gelir, "kader" anlamına da gelen nasip, Bektaşiler arasında Bektaşi öğretilerinin giriş erkânıyla kabul anlamında genis kullanıma sahiptir

bir alana nezaret eder, bana tekkesine üye olan yaklaşık 200 kişinin olduğunu ve bunların her biri için birkaç aşık olduğunu söyledi. Tekkeden ayrıldığımızda tekkeye yaklaşan ve açıkça kutsaması için Baba'ya götürdükleri belliolan bir bebek taşıyan bir aile grubu gördük.

Hemen her tekkede en azından bir yada sıkça daha fazla türbe vardır. Bu türbeler kutsal ziyaret yerleridir.[1] Seyrek de olsa, özellikle daha cahil nüfus arasında Baba, büyülerin hazırlanmasında kendisine yardımcı olan kitaplara sahiptir. Ziyaretçilerin dualarına yalnızca orada gömülü olan kutsal adamın varlığı fayda sağlanamaz, ayrıca özel rahatsızlıkları konusunda Baba'ya danışan bireylere de belirli bir tedavi verilir. Daha önce bunun bir örneğini görmüştük, hatırlanacaktır ki Arnavutluk'un önde gelen ailelerinden birinin evinde bir anneye Hacı Bektaş'ın kutsadığı varsayılan bir buğday tanesi verilmiş ve duaya cevap olarak bir erkek bebek doğmuştu. Kutsal türbeleri ziyaret için halk kalabalıklar halinde gidiyordu.. Arnavutluk'taki tekkelerden birinin avlusunda biz orayagitmeden hemen önce kalabalıkların yarım saatlik şehre dönüş yürüyüşüne başlamadan önce susuzluklarını gidermeleri için sürekli akan bir içme suyu çeşmesi kurulmuştu. Bu ziyaretçilerin büyük çoğunluğu üye değil aşıklardı. Yazarın ziyaret ettiği bir ailede baba ve amcalar üyeydiler: fakat anne ve iki oğulla onların aileleri ne üyeydiler ne de üyelik adaylığıyla ilgileniyorlardı, fakat hala aşıklar olarak Bektaşi cemaatinin üyeleri gibi kabul ediliyorlardı.

Bektaşilikte ikinci aşama[2] ya da derece muhipliktir. Sözcük anlamı olarak aşıktan pek farklı değildir, "seven" ya da "seven bir dost" anlamına gelir, teknik kullanımı yola giriş erkânından geçmiş, nasip almış ve böylece tari-

1)Türbelerin önemi için. Bkz. Hasluck s.250. Bir hayvan gömülü olduğu halde bir türbenin nasıl ün kazandığı konusunda klasik bir öykü için bkz. Brown, "Dervishes" s.275,290. Rose, 308-322.

2) Başka bir bakış açısından, aşık tarikatın dışında olduğundan buna birinci derece de denilebilir.

katın törenlerinde bulunma niteliğine sahip olanlar içindir. Bir kişinin muhip yapıldığı törene ikrar ayini ya da Ayni cem denilir, bunları ileride ayrıntısıyla tartışacağız. Bektaşilik'in yapısı gereği bu yola giriş erkanı hem erkek hem de kadınlara açıktır. Cinsler arasındaki bu toplumsal ilişki özgürlüğü tarikatın her zaman ayırd edici bir özelliği olmuştur. Belki de bazan tekke üyeliğini genişletmek ve etkisini arttırmak için istekli olan babalar, muhip kabul etme standartlarını gevşeterek yalnızca dışarıda yaygın adetlerce yasaklanan toplumsal yaşam için gelenleri de almış olabilirler. Bu tür bir temelin, toplumsal engellerin gizlice çöküşü karşısında şok olmakla kalmayıp, aynı zamanda Bektaşi tarikatının açık teolojik sapkınlığı ve ortodoks ritüele aldırmazlığı karşısında öfke duyan dışarıdaki önderler için, skandal olarak abartılmasının çok kolay olduğu görülür. Bu nedenle Bektaşiler ahlaka aldırmazlıkları nedeniyle saldırıya uğradıklarında, bunun gerçek pratikteki bir suistimalden mi yoksa doğal olarak keskin bir muhalefet içinde olan dışarının kötü niyetli dedikodusundan mı kaynaklandığını ayırd etmek, asla kolay olmaz.[1]

Üçüncü derece derviştir. Bu, dinsel yaşama daha ileri bir adanmışlık gerektirir. Genellikle vakfı vücud[2] denilen gerekli törenden geçtikten sonra, derviş tarikatın resmi tacını giyer ve sık sık tekkede kalarak Baba'ya hizmet eder. Bazan bir muhip'in derviş olarak onaylanmadan önce on yıl ya da daha fazla bir süre tekke de hizmet etmesi gerektiği söylenir. Bu, bir muhipin derviş olabilmesi için sabit bir süre yada resmi bir standart değildir. Bu, daha çok, bir mürid'in müşidinin dizinin dibinde oturup, onun yetkesi altında tinsel ilerleme kaydederek, ona itaatla yükümlü olup, sabırla, tarikatla dahayakın bir ilişkiye geçeceği günü beklemesidir.

---

1) Bektaşiler hakkında basılmış saldırıların bir listesi için bibliyografya'ya bakınız.
2) Bu tören aynicem gibi fazla ayrıntılı değildir. Daha çok basit bir kutsamadan oluşur.

Bu derviş derecesiyle bazan birarada giden, fakat dördüncü bir derece olmaktan çok, özel bir adım olan ve bir dervişi bekâr olarak onaylayan mücerret erkânı da vardır. Daha önce Bektaşilik'in hem evli hem de bekâr birer kolu olduğunu görmüştük. 1400 civarında Balım Sultan tarafından getirildiği sanılan bu bekar kol, bugüne kadar devam etmiştir ve özellikle de Arnavutluk'ta güçlüdür. Bir dervişi mücerred yapan törenin karakteristik özelliği, geçmişte bunun Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekke'de Balım Evi'nin eşiğinde adaya küpe takmak işleminin yapılmasıydı, ilerici Türkiye Cumhuriyeti'nde tarikatlar kapatıldığı için, bu tören, öğrendiğime göre şimdi Arnavutluk Tiran'daki Dede tekkesi'nde yapılmaktadır. Mücerred andı ettikten sonra derviş, Ali'nin at nalı anısına bu biçimde olduğu söylenen atnalı şeklinde bir küpe, mengüş, takmaya hak kazanır.[1]

Dördüncü derece Baba'dır. Özel bir törenle-ki yazar bu erkânın bir kopyasını bulamamıştır- bu değerde olduğu düşünülen bir derviş, Baba konumuna yükseltilir[2], düzey olarak tarikat içinde bir tekkenin başı, nasip ve eğitim isteyenlerin mürşidi, ve Bektaşi Babasına bir dost, din adamı ve danışman olarak bakan daha geniş aileler ve dostlar sürüsünün de çobanıdır.

Baba olacak bir derviş evli de olabilir, mücerred'de.

---

1) Rose, 184, 198. Arnavutluk'ta 40 ya da daha fazla mücerred dervişte bu küpeye bir kez rasladım. Gümüş gibi görünüyordu, 4 ya da 5 santimetre uzunluğundaydı ve kulağı görülür şekilde aşağı çekecek kadar ağırdı. Diğer mücerredler bunun yerine kahverengi küçük yuvarlak küpeler takıyordu. Elbasan'lı Selman Cemali Baba tam olarak giyindiğinde dikdörtgen şekilde, köşeler kesilmiş, kırmazı taşlı ve oniki İmam, Allah, Muhammed ve Fatma adları yazılı bir küpe takıyordu. O, mengüşün ancak resmi vesilerle takıldığını söyledi. Cemali Baba'yı giysileri içinde görmek için 2 ve 19. illüstrasyonlara bkz.
2) Bir Baba sertifikası için 29. illüstrasyona bkz.

Evli Babalar örneğinde, bir oğul seyrek olmaksızın babasının konumuna geçer ve hem tekke binası hem de çevredeki arazi sıkça kalıtımsal Baba'nın mülküdür. Daha önce vurguladığımız gibi tekke üyeleri ve onların ailelerine önderlik etmek Baba'nın görevidir. Yasal uyuşmazlıkları onun çözmesi beklenir, Bektaşiler için birbirlerine karşı dava açmak kabul edilemez. Evlenme ve cenaze törenleri de Babanın görevleri arasındadır. Herhangi bir üyenin acil ihtiyacı durumunda, üyeler arasında gerekli desteği örgütlemek de Babanın görevidir.[1]

Bir Amerikan gizli locasında olduğu gibi görevlinin kürsülerden geçerek yükselmesiyle pek kıyaslanabilir bir yanı olmayan, Bektaşilik'teki daha ileri bir düzey, Halife düzeyidir. Sözcük anlamı "yerine geçen" olan Halife, şüphesiz, 13. yüzyıl sonlarına doğru Hacı Bektaş tarafından gönderilen halife'lerin anısınadır. Tüm tarikatlar kapatılmadan önce Türkiye'de ve bugün Arnavutlukta, Halife, bir piskopos ya da bölge müfettişininki ne benzer bir daire yürütür. Babaları atar ve kendi bölgesindeki tarikatın tüm işleri üzerinde denetleyici bir ilişki uygular.

Nihayet en tepede, daha önce Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekke de oturan, şimdi Arnavutluk Tiran'da tarikatın baş tekkesinde yaşayan ve bu konuma Arnavutluk Kralı tarafından atanan Dede vardır.[2]

2. İBADET ADETLERİ.

(a) İbadet

Tekkede, tekkede yaşayanların katıldığı hem sabah

---

1) Ziya Bey'in Yeni Gün, Şubat 6,1931, No: 12'deki makalesine bkz.
2) Rregullore e Bektashijvet Shiiptare,Tirane 1930, Art. 27. Bugün Arnavutluk 'ta bir Baba, Halife tarafından sunulan bir adaylar listesi içinden tekke üyelerince seçilir. Onu Baba olarak ilan eden icazet Dede tarafından verilir. Rregullore, Art. 22 Bugün Arnavutluk'ta tarikata hizmeti geçen muhiplere Dede tarafından Derviş, Baba ya da Halife'ye tekabül eden onursal ünvanlar verilir(art. 9). Şüphesiz Arnavutluk'ta bu Türkçe sözcüklerin yerine Arnavutça sözcükler geçirilmiştir.

hem de akşam yapılan bir ibadet hizmeti olduğu söylenir. Muhtemelen bu çok kısa bir hizmettir ve büyük ihtimalle farklı tekkelerde değişikliktir. Maalesef yazar tekkedeki bu grup ibadeti hakkında ayrıntılı yetkin bilgi bulmayı başaramamıştır.

b) Gülbank ve Tercüman

Birincisi "yüksek sesle bağırma", ikincisi de "tercüme eden" anlamına gelen bu iki sözcük rituel duaları ve resitallere verilen adlardır. İkisi arasındaki tam ayrımı bulmak kolay değildir. İlahiyet Fakültesi Mecmuası'na[1] Tahtacılar üzerine yazarken Yusuf Ziya Bey, bir resitalin bazan biriyle bazan da diğer adla adlandırıldığına işaret ediyor. Bir keresinde eski bir Bektaşi Babası bana farkı açıklamaya çalıştı fakat kendi zihninde de karışıklık olduğunu gösterdi. Öyle görünüyorki, gerçek fark bana Tiran'da tahsilli bir Bektaşi tarafından açıklandığı gibi, gülbank, asıl anlamının da işaret ettiği üzere bir grubun varlığında bir ağızdan okunan bir toplu duadır. Böylebir dua bazı durumlarda tek bir kişi tarafından da okunabilir fakat yapısı gereği birlikte ibadeti hedeflediği için yine de bir gülbanktır. Öte yandan tercüman, belirli bir makamda oturan biri tarafından resmi erkânda okunan özel bir duadır. Örneğin ayıncem töreninde mürşit ve rehber, kendi konumlarına ait ve durumun tinsel önemini açıklayan sözcükleri okurlar. Kuramda bu ayrım doğru olsa da gerçekte pratikte Bektaşiler bu terimleri birbirleriyle değişimli olarak kullanırlar.[2]

Erk. 3 ve 4'te verildiği şekliyle aynicem ritüelinde olduğu gibi, Gülbank sözcüğü Baba tarafından okunan resitaller ve tercüman sözcüğü de rehber ya da diğer görevlilerce okunanlar için kullanılır.

Aşağıdakiler bu duaların örnekleridir:

---

1) 5. Yıl. No 20. s. 62

2) Yazarın Erk. 4'ünde tüm dualara Tercüman deniliyor.

c) Sofra Duaları[1]

"Bismi şah evvel Allah diyelim, Kadim Allah diyelim, Geldi Ali sofrası, şah diyelim şah versin, biz yiyelim. Şah demine kereminehu."

Duanın bittiği "Hu" sözcüğü geleneksel şöylenişine iki üç saniye uzatılır. Sözcük olarak "o" anlamına gelen özgün bir ifadedir fakat bir hayranlık ve bir şefaat ifadesi olarak kullanılır. "Şah demine keremine hu diyelim" ifadesi Bektaşiler arasında en yaygın olan ifadelerden biridir. Dem "şarap" ya da "soluk" ya da "zaman" anlamına gelebilir, burada açıkça kutsamaları istenen kişi ya da kişilerin kontrol yada hüküm yürüttükleri dönem anlamında "zaman" anlamına gelmektedir.

Diğer bir Sofra Duası[2]: (Yemekten sonra kullanıldığı açıktır.)

"Allah, Allah, illallah, Bu gitti, ganisi gele. Hak bereket vere. Yiyenler nur ola. Pişirip kurtaran Derviş derol- mendin hak erenler dest giri ve dest girimiz (yardımcımız ç.n) ola... on iki imam, on dört Masum-u pâk efendilerimiz bab-ı saadetinden tayinlerimiz gani ola... Üçler, yediler, Kırklar, gülbank'i Muhanmedi, Nur-ı Nebi Kerem Ali, Pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli cümle-i piran ve cömertler, gerçek erenl[3] [illegible]mine devranına hu diyelim hu..."

d) Sabah ve Akşam Tercümanı[4]

"Bismi Şah Allah Allah sabahlar hayr ola; hayırlar fath ola; şerler def ola; münkirler mat ola, münafıklar berbat ola; düşmanlar kahr ola; müminler ber murat ola;

---

1) Bu duaya Erk. No 4'te Tercümanı Sofra deniliyor. Aynı dua Besim Atalay'ın Bekt. ve Edebiyatı'nda s.8 'de lokma Gülbenki olarak adlandırılıyor.
2) B. Atalay. a.g.e S.9. Erk No. 4'te hemen hemen aynı duaya Tercümanı Taam deniliyor, s. 7.
3) Ulaşmış (Ermiş) olanlar.
4) Erk. No 4. s.5

dostlar şâdu handan ola : niyazlar kabul ola; muratlar hasıl ola; er hak Muhammed Ali şafimiz ola; on iki imam , on dört masumu pak, şuhedai kerbelâ efendilerimiz her anda mu'inimiz ola; didarlarından ve katarlarından ayırmaya; ve hazreti pir efendimiz gözcümüz ve dest girimiz ola; hazıran, Gaiban cemi evliyai keram efendilerimizin hayır himmetleri üzerimize hazır, nazır ola; nuru nebi, keremi Ali, demi pir hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli, yuf münkire, lanet Yezid'e, rahmet müminegerçek erenler demine ve mürşidim baba efendimizin keremine demine hu."

Nadı Ali denilen duadan daha önce söze edilmişti. Bu duanın Kızılbaş köyleri ve ilişkili gruplar da dahil olmak üzere tüm Bektaşi kollarınca bilindiği ve herhangi bir sıkıntı anında okunduğu söylenir.[1]

e)Nevruz ve Muharrem

Bu gibi uygun vesilelerle okunan dualara ilaveten, özel hizmetlerin yerine getirildiği özel mevsimler de vardır. Bu gibi toplantıların en başta gelen ikisi, Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen ve uzun özel bir övgü hizmetinin yapıldığı Mart'ın 10. günü, Nevruz, ve Hüseyin'in ölümünün anıldığı, Muharrem'in 10. günüdür. Bu duaların yazarın eline geçtiği halleriyle yapılan tam çevirilerinden nevruz gününde söylenen aşağıda verilmiştir. Muharrem'le ilgili olarak yazar herhangi bir tam ritüel bulmakta başarısız olmuştur. Kesin olan Bektaşilerin Muharrem'in ilk on gününde zamanlarını Hadikatüssüda'yı okumaya adadıklarıdır; daha sofu ve adanmış olanları bu on gün süresince oruç tutarlar. 9. günün akşamından 10. günün öğleden sonrasına kadar su içmeyerek Hüseyin'in acısını anarlar.[2] Sonra bazan, Hüseyin'in Kerbelâ'daki türbesi yakınından alınmış tozlu suyu içerek oruçlarını

1) B. Atalay a.g.e. s. 25
2) Hasluck s. 559.

bozarlar.[1]

10. günün akşamında Aşure Merasimi[2] denilen tören vardır. Tekke sakinleri birkaç gün Aşure yapmak için gerekli olan buğday, kuru üzüm, fındık, badem, hurma ve diğer malzemeleri temin etmekle meşgul olurlar. Akşam olduğunda üyeler toplanır ve Hüseyin anısına ağıtlar söylenirken yemek büyük Kazan'da pişirilir, büyük bir kaşıkla ilk olarak Baba karıştırır ve sonra hiyerarşi sırasına göre orada hazır bulunanlar sırayla karıştırırlar. Sabaha doğru kazan törenle ateşten indirilir. Hepsi onun çevresinde toplanırlar ve hoş bir sesle Hüseyin'in anısına bir ilahi söylerler. Baba bir dua okur ve sonra oradaki herkese aşureyi dağıtır. Gruplar halinde oturur ve yerler.[3]

f) Tövbe Hizmeti

Muharrem Ayı'nda olan ve yazarın, hakkında çok az şey öğrenmeyi başarabildiği oldukça müphem bir hizmete Baş okutması ya da Baş okumak denir. Bir Baba, bana, Muharrem'in onikisinden sonra her dervişin Baba'ya Baş okutması için gitmesinin gerekli olduğunu söyledi. Fakat bundan daha fazlasını söylemeye istekli değildi. Başka bir Baba'ya göre bu tören dervişin mürşidinin önüne elin-

---

1) Yazarın elinde Kerbela toprağından yoğrulduğu söylenen secde taşı denilen bir tablet vardır.Bunu bana satan baba arkasından bir kısmın kopmuş olduğuna işaret etti. Bu, Muharrem orucundan sonra içilen ilk suya konmak için koparılmıştır dedi. Toprak benzer bir şekilde, cahil olanlar tarafından mide ve benzeri dahiliye sorunlarını tedavide etkili olduğu düşünülerek kullanılır. Donaldson'un "The Shi'ite Religion" s. 90'da şöyle yazılıyor, "İnan Hüseyin'in türbesinin çevresindeki kutsal alandan alınan toprak iyileştirici özelliklere sahiptir- bir mil karelik alandan gelen toprak etkilidir. " Yine Muharrem'in ilk on günü boyunca yas tutma ananesinin kökeni için Donaldson s. 277'yebakınız. Secde taşı için bkz. illüst. No. 10.

2) "Aşure yeme merasimi", aşure tüm tarikatlardan dervişlerin Muharremin 10. gününde yedikleri özel bir yiyecektir. Sözcük Arapça 10. sözcüğünden gelir.

3) Ziya Bey Yeni Gün No.21'e bkz. Bektaşi İlmihali s. 27 ve 28'de aynı hizmeti anlatır.

de arakiyesi ve tığ-bent'i ile gittiği bir törendir. Mürşit'inin önünde niyaz ettikten sonra, mürşid günahlarını affetmesi için ettiği duaya cevap olarak arakiye ve tığbent'ini yeniden ona giydirirdi. Bunun bir tövbe hizmeti ve kutsamanın yenilenmesi olduğu söylenir. Baha Sait'e göre, (Türk Yurdu No. 23, s.411) Kızılbaşlar arasında Baş Okutmak hizmeti her yıl yıllık bir kurbanla birlikte üç yıl için tekrarlanır; bundan sonra talip grubun gerçek bir üyesi olur ve Eren denilmeye hak kazanır.

Benzer bir hizmet Ziya Bey(Yenigün, No. 20) tarafından Mağfireti zünüp (günahların bağışlanması) adıyla açıklanır. Yılda bir kez görülen bu hizmette vicdanlarında bazı şeyler olan üyeler Dâr'a gelmeye ve suçlamaya davet için aşağıdaki devleti okumaya çağrılırlar: "Allah Allah... Yüzüm yerde, özüm dârda, erenler meydanında, Hakk Muhammed Ali divanında, canım kurban tenim tercüman. Bu fakirden ağrınmış incinmiş can kardeş var ise dile gelsin bile gelsin, hakkını taleb eylesin...-"

Genellikle çevredeki canlardan bir cevap gelmez, bu dolaylı itiraf, yeterli bir özür olarak kabul edilir. Fakat eğer biri, ileri çıkıp bir suçlama getirirse, Baba kanıt ister ve genellikle bir nakit cezaya hükmeder. Ciddi bir suçlama durumunda ceza, Mekke, Kerbala ya da Necef'e gitmek olarak verilebilir, en şiddetli ceza ise toplum dışına çıkarmak yani düşkünlüktür. Bir Bektaşi bu cezayı kaldırmak için her bedele razıdır, çünkü bu kaldırılana kadar o, canların gözünde bir ölü gibidir.

"Günahlardan arınma" (tathiri zünüp) töreni bittikten sonra, telli sazlar getirilir, nefesler söylenir, bir koç kurban edilir ve pişirilir, hizmet sabaha kadar sürer.[1]

---

1) İstanbul 1925 baskılı Bektaşi İlmihali adlı küçük bir kitapta Ayni-cem veMağfireti Zünüp özelliklerini birleştiren bir hizmet anlatılıyor.

3. Evlilik ve Cenaze Ananeleri

Bu ananeleri tasvir eden çok az otantik yapılı şey yazarın eline geçmiştir. Şüphesiz bu gibi durumlarda Sünni hoca yerine Bektaşi Babası'nın hizmetini almak ananedir. Bektaşiler arasında bir adam ve onun karısının aynı Baba'dan nasip alamayacağı söylenir. Nasip verirken mürşit olarak davranan Baba'dan nasip alan herkese "yol çocuğu" olarak bakılır. Bu nedenle aynı Baba'dan nasip almış olanlar erkek ve kızkardeşler olarak görülerek evlilikle birleşemezler. Bu nedenle eğer bir adam ve karısı tarikata gireceklerse farklı bir mürşit'in "çocuğu" olabilmeleri için orayı ziyaret etmekte olan bir Baba kullanılır.[1]

Bektaşi İnanç veAdetleri üzerine Arnavutça olarak Naim Bey Fraşeri tarafından Yazılmış bir kitapçıkta, evlilik ve bayramlarda aşağıdaki duanın okunduğu söylenir[2]: "Büyük ve Hakiki Allah, Rahmetini esirgeme bizden, Bize acı ve sefalet gönderme. Bize tüm iyilikleri sağla. Bize doğruluğu göster ve bizi karanlık içinde terketme. Kutsamanı eksik etme üzerimizden, Allah, Muhammed Ali! Hatice! Fatma! Hasan ve Hüseyin! Hacı Bektaş Veli! Tüm veliler! dualarımızı kabul edin."

Aynı kitapçığa göre nişanlarda aşağıdaki dua okunur : "Efendimiz, Senin hükmün ve senin adınla! Bize huzur- ve sevgi bağışla, bizi kutsa ve kötülükten koru. Bize bolluk ve iyilikler bağışla. Davut ve Süleyman veHarun ve Musa ve Hüseyin ve Hacı Bektaş Veli ve tüm efendilerimizin adına! Muhanmed Ali Yolunda, İmam Cafer Sadık mezhebinde! " Evliliklerde şu sözcüklerin ilave edileceği

1) Türk Yurdu No. 23. s.406.

2) Hasluck, 560. Hasluck tarafından çevrilen kitapçık, tarikat dışındakiler için hazırlandığından dikkatle ele alınmalıdır. Aynı kitapçık almanca olarak Balkan-Arcvhis'de de bulunur. Forsetzung Des Jahresberichetes, Des Instituts Fin Rumanische Sprache von Prof. Dr. Gustav Weigand II. Band.

söylenir: Adem'le Havva'yı, Muhammed ile Hatice'yi, Ali ve Fatma'yı birleştirdiğin gibi birleştir onları. Onlara uzun ömür, iyi ve uslu çocuklar bağışla. Yollarını açık et, v.b. v.b."

Naim Bey'in kitapçığı ölümlerde şunların söylendiğini yazar: "Büyük ve hakiki efendimiz, sen günü gecede geceyi günde gömensin. Ölüye hayat hayata ölüm verensin. Herşey Senden gelir ve sana döner. Cennetin aşkına insanoğlunun günahlarını bağışla! Sen Işıkların ışığı bizi ışığa götür. Sana dua ediyoruz. v.b. v.b.

Yazarın elinde bulunan bir Bektaşi Babasının özel defterinin iç kapağında aşağıdaki "cenaze namazı için genel dua"[1] başlıklı dua vardır. Arapçadır, büyük ölçüde Kur'an'dan alıntılar vardır ve şöyledir: "Allahım bizi bağışla, bu göçmüş olanı tüm erkek ve kadın müminleri bağışla.' Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur;[2] 'Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır[3] Her insan ölümü tadacaktır.'[4] 'Hepsi Bize döneceklerdir.'"[5]

4. Tabular

Bektaşiler arasında onların esrarengiz tavırlarını yansıtan ve belki köken ve tam anlamlarını kendilerinin de anlamadığı çeşitli adetler vardır. Yazar bu konuda herhangi bir şey olduğunu reddeden bir Bektaşi Babası' tanımışsa da, Bektaşilerin tavşan yemeyi, ona dokunmayı önledikleri ya da tavşanla ilgili herhangi birşeyle ilişkileri olmadığı gerçeği yerinde durmaktadır. Kırda yürüyüş yaparken sıksık geri dönüp yollarından bir tavşanın geçip geçmediğine bakarlar. Bunun kökeni oldukça bulanık gö-

1) Erk. No.4.
2) Kur. 3: 160
3) Kur. 2: 285
4) Kur.3: 185
5) Kur . 21: 93.

rünmektedir. "Souvenirs de la Haute Albaine"[1] sında Digrand, kendisine açıklama olarak önerilen çeşitli teorileri verir. Bunlardan biri, Peygamberin katibi Guyauya Mavi'nin tavşana dönüştürülen bir kedisi olduğudur. Diğer bir açıklama bir dervişin yaşlı karısının kirli bir lekeyi bir örtüyle silip bir ağaca saklamasıyla ilgilidir. Kadını gözleyen meraklı komşular, ne gizlendiğini anlamak için ağacın içine bakarlar, örtü lekesiz haldedir ve ağaçtan bir tavşan sıçrar. Kendisi Bektaşi olmayan, Türk tarikatlarının en iyi araştırmacılarından birisi, kendi küçük olan tavşanı kaynatırken çok kan çıkacağını bu nedenle de havyanın Hüseyin'in katledilmesinden sorumlu olan Yezid'le bir tutulduğu şeklinde bir açıklama getirir. "Macedonia"[2] sında Brailford, Hüseyin'in katilinin ruhunun bir tavşana geçtiğini ve bunun için de her Bektaşi'nin tavşana dehşetle baktığını söyler.[3]

Bektaşilerle ilişkili belirli köy grupları arasında ayı da bir tabudur. Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı'nda bunun Tahtacılar için doğru olduğunu söyler, o kadar ki, bunlar ayı sözcüğünü dahi kullanmayıp, bunun yerine "koca oğlan" ya da "dağdaki" derler. Ayı postuna dokun-

---

1) İlginç fakat tamamen eleştirel olmaktan uzak bir kitap; yazar onlar arasında kaldığı süre içinde onlarla kişisel ilişkilerini anlatıyor.
2) S. 246. No 1.
3) Bektaşilerin eşiğe saygılarını açıkça onlardan aldığı belli olan Asya Moğolları arasında tavşan tabusu yoktur, Buna Münecinbaşı Tarihi'nde Cengiz Han'ın eve dönüşü anlatılırken (1224) işaret edilir. Tuluy'un iki oğlu Kubilay ve Hülagü, birincisi 10 ve ikincisi 9 yaşındadır, büyükbabalarını karşılamak için yola çıkarlar. O gelirken, Kubilay bir tavşan ve Hülagü'da bir ceylan öldürür ve bunu Cengiz Han'a hediye olarak verirler, Cengiz bundan çok hoşlanır gençleri sever ve günlerce sürecek bir ziyafet verir. Öyküde tavşanın diğer birhayvandan daha az kabul edilebilir olduğuna dair bir işaret yoktur. Çeşitli durumlarda Türklerle akraba ırklar hükümdarları paralarında hayvan resimleri kullanmıştır. Müzei Hümayun Katalogu III. İlhanlı Hanedanı'dan Hülâgu'nun kestirdiği paralar. Bu tavşanın, dönüşünde büyük babasına verdiği tavşanın hatırası olduğu ileri sürülür. 37. No'lu Keyhatu tarafından kesilen para da tavşan resmi taşır.

mayı dahi reddederler.[1] Bu açıkça Şamanizmin bir mirasıdır, çünkü Altay Tatarları arasında kötü tanrı "Erlik" bir ayı olarak ifade edilir.[2]

Besim Atalay, ayrıca onların masada kaşığın ağzı açık olarak konmasından nefret duyduklarını bildirir. Bunun yerine kaderi örtmek gibi yüzü hep aşağı getirilir.[3]

Fakat, asıl tabu, bir nefretten değil, saygıdan kaynaklanır, bu eşiktir. Bir Bektaşi bir kapının eşiğine basmaz. Bunun diğer Bektaşi inançlarına uyan bir açıklaması, Ali'nin ilim Şehri'nin Kapısı olmasından dolayı her kapının Ali'nin yaşamdaki tinsel öneminin bir sembolü olmasıdır. Kapının bir yanının Hasan, diğerinin Hüseyin'i temsil ettiği, üstünün Muhammed ve eşiğin de Fatma'yı ifade ettiği söylenir. Eski Türk ananesine göre, Bektaşi'nin bir kapıdan ayakkabı ya da terliklerini dışarıda bırakarak girdiği, ve ayakkabıları eşiğe dik açıyla dururken onları giymeyeceği söylenir. Aksine ayağı ya da eliyle ayakkabılarını eşiğe paralel hale getirecek ve sonra giyecektir.

Fakat eşiğe saygının gerçek kökeni Orta Asya'daki atalarının yaşamının belirsizliklerinde kaybolur görünmektedir. Genel olarak Moğollar'da da bu tavır aşırı derecelere götürülmüş haliyle bulunmaktadır. 1253 ve 1255 yılları arasında Rusya'daki Tatar ordularının komutanı Sartach'a bir Papalık elçi grubu içinde giden peder William'ın günlüğünde aşağıdaki cümle vardır[4]: "Bizi içeri girerken ve dışarı çıkarken evin eşiğine dokunmamamız için uyardılar." Sonra Mengü (Möngke ç.n.) 'nün sarayında şöyle yazar[5]: "Kendimizi Han'ın huzurunda bulduğumuzda eşiğe dokunmamamız için uyarıldık. Fakat biz dışarıdayken, bizi izleyen arkadaşım Han'ı selamlamak için

1) s. 13.
2) Czaplicka "The Turks of central Asia in History and the Present Day" Oford Press, 1918 s. 30
3) Bek. ve Edebiyatı, s.12.
4) Contemporaries of Marco Pola, s. 89.
5) a.g.e s.144.

ona doğru döndü ve kazayla evin eşiğine çarptı; ve biz onun oğlu Batu'nun evine gitmek için acele ederken, eşiği bekleyen muhafızlar arkadaşım yakaladılar ve bizi izlemesini engellediler: birilerini çağırıp onu saray Başmabeyincisi ve suçluları ölüme mahkum eden Bulgai'nin evine götürmelerini istediler. Sonra arkadaşım içeri getirildi ve keşiş eşiğe dokunduğu için onu şiddetle azarladı. Ertesi gün Büyük Yargıç Bulgai geldi ve eşiğe dokunmamamız konusunda bizi kimsenin uyarıp uyarmadığını araştırdı, ben cevap verdim: "Efendimiz, bizim tercümanımız yok; nasıl anlayabilirdik: Böylece onu affetti fakat bir daha Han'ın evine girmesine izin verilmedi.

İLLÜSTRASYON NO 1. Arnavutluk Korche yakınındaki Melchan tekkesinin manzarasını gösteriyor. Hem diğer yerleşim yerlerinden yalıtılmışlığı, hem de tekkenin ortasında kurulduğu sahnenin etkileyici güzelliği hakkında bir fikir veriyor.

5. YOLA GİRİŞ TÖRENİ

İkrar Ayini ya da Aynicem

Bektaşilerin en önemli töreni olan Aynicem'i tam olarak anlamadan önce, bir an durup, bu törenin yapıldığı tekke yada dergah binasını zihinlerimizde resmetmek yararlı olacaktır.

Eğer varsa, çok az istisna dışında, bu bina, bir kentin tam ucunda ya da daha sık olmak üzere kentten ve diğer evlerden dikkate değer bir uzaklıktadır. Çok sık olarak bu, kır ortasında yalıtılmış bir nokta da inşa edilir ve bu nedenle çok güzel bir manzarası vardır. bu açıdan İstanbul'da Rumelihisarı'ndaki Şehitlik tekkesi, Üsküdar'ın doğusunda aynı adlı tepenin eteklerinde kurulmuş Çamlıca tekkesi ve Eyüp sırtlarından Haliç'e bakan Kar Yağdı tekkesi karakteristik tekkelerdir. Yüksek bir tepenin tam

üzerine yapılmış olan ve Korche ovasına bakan Melchan tekkesi de başka bir örnektir. Böylece konumlanan tekkelerin çifte avantajları vardır. Meditasyon amaçları için, doğanın güzeliklerinin seyrine dalmak için bu tekkeler tamamıyla uygundur. Böyle bir ibadet merkezinin bahçesinde, ya da bağlar arasında ve düz bir ovada tarlalarda oturup çevreye bakarak Allah'ı düşündüren ve onun Kendisini açığa çıkardığı yaratıcı eserini görmek kolaydır. Konumun diğer evlerden uzaklığı, ayrıca Bektaşi tarikatının üzerinde kurulduğu "sırrın" korunması için gerekli yalıtım unsurunu da sağlar görünmektedir.

Tekkeler boyut ve inşa itinası bakımından birbirlerinden farklıdır fakat genelde sıkça da ayrı binalar da olan dört kısımları bulunabilir.[1] Birinci Mihman Evi'dir. Bir ya da daha fazla odadan oluşan bu yer hem konukları ağırlamak hem de gece yatırmak içindir. ikincisi Aş Evi'dir. Törenlerinde çok önemli olan ve bazan devasa boyutlarda olan bir kazan burada bulunur. Hacı bektaş Köyü'ndeki Pir Evi'nde Kara kazan denilen ve kutsal birşey olarak saygı gösterilen büyük bir kazan vardır. Tiran'daki yeni dede tekkesine buna benzer bakırdan yapılmış bir büyük kazan, Kahire'deki meşhur Kaygusuz Tekkesi tarafından yakınlarda hediye edilmiştir.[2] Bu kazanlar genellikle yalnızca Muharrem ve Nevruz Ayini gibi özel durumlarda yemek pişirmek için kullanılır. Üçünsüsü yalnızca ekmeğin yapıldığı yer olmakla kalmayıp aynı zamanda kadınların mahali olarak hizmet veren ek-

1) Ziya Bey'in a.g.y. No.13 makalesine bkz. pir tekkesindeki bu dört evin bir açıklaması için Türkiyat Mecmuası 2. cilt s. 370- 374'e bkz. Belirli Bektaşi merkezlerinin ayrıntılı araştırılması için bkz. Wulzinger "Drei bektashi - Klöster PRrygiens, Berlin 1913 ve Menzel "Das Bektashi-küster Sejjid-i-Ghazi" Mitteulungen des Orientalischen Seminars XXVIII 1925, s. 92-125.

2) Bu tekke Kahire yakınındaki Mahattam Tepelerindedir şehre gidip, burayı görmeyen gezginler Mısır'ın en güzel yerlerinden birini kaçırmış olacaktır.

mek Evi'dir. Ve nihayet, Şüphesiz, törenlerin yapıldığı büyük salon olarak en önemlisi olan Meydan Evi gelir.

İLLÜSTRASYON NO.2. Selman Cemali Baba ve bir dervişi Meydan'da gösteriyor. Baba ve dervişi tipik koyun postlarında oturuyorlar. Basamaklar Muhammed'in tahtını oluşturuyor; tepede küçük bir Hüseyni tac figürü var, çevresini Oniki İmam'ın ruhlarının orada olduğunu ifade eden çırağlar kuşatıyor; ortasında tac'a benziyen şekliyle üç fitilli Kanun Çırağı duruyor. Alt basamakta tütsülük ve gülabdan bulunuyor. Önünde üzerinde küçük oval şekilli Kanaat Taşı bulunan Meydan Taşı duruyor. Duvarlarda karakteristik resimler, iki teslim taşı, bir palihenk ve bir cilbend vardır. Tahtın sağ yanında örtülü bir tac taşıyan bir post vardır. Bu Gaip Postu'dur.

Bektaşilerin temel ritüeli olan Aynicem'i[1] ayrıntılı olarak anlamak için bu Meydan Evi, İbadet Meydanı, Evrenler Meydanı ya da Kırklar Meydanı denilen yeri mümkün olduğunca tam betimlemek gerekli olacaktır. Bektaşi

---

1) Bu sözcüğün anlamı ihtilaflıdır. İki sözcükten oluşur. Arapça dinsel tören anlamında Ayin sözcüğü ve anlamı üzerine farklılıkların doğduğu cem sözcüğü. Erk. No.3 bunu cim, mim, ayın olarak yazıyor ki bu Arapça "biraraya gelme" , "bir grup" ya da "toplantı" sözcüğünü oluşturuyor. Erk. No.2 ve 4 ve Bektaşi metinleri bunu yalnızca cim, mim olarak yazıyor bu durumda sözcük iki anlama gelebilir. Bunlardan biri İran Piskdadiyan hanedanının dördüncü kralı olan ve şarabın keşfi ile nevruz kutlamaları kendisine atfedilen efsanevi Cemşid'in kısaltılmış biçimi olan cem sözcüğüdür. Nevruz(Kamus ulAlam) . Ziya bey bu anlamda alır. (Yeni Gün, Makaleler, No. 21. şubat 15, 1931) Aynicem, der, Cemşid'le ilgili eski bir törendir. Açıktır ki rakı içilişi bu bağlantı temelindedir. Kamus ul Alam aynicem sözcüklerinin Zerdüşt zamanından önce bir antik tören için kullanıldığını yazar. öte yandan Türkiye'nin en yetenekli araştırmacılarından biri, Bay Hüseyin Pektaş, ki o, çocukluğundan bektaşi tekkesi içinden bu ananelere aşinadır, anlamının tamamen farklı olduğunu ileri sürmüştür. O bunun, hem Türkçe hem Farsça'dan türediğini söyler. Asıl anlamı "bolluk içinde olmak durumu" , "toplanma" "bir insan çokluğu" olmaktır (Redhouse, Zenher). Bu durumda yapılan gönderme, içkiye değil, birarada toplanmış insanların varlığınadır.

yaşam ve adetlerinin diğer veçheleriyle ilgili olarak sıkça vurguladığımız tek biçimlilik eksikliği burada da karşımıza çıkar. Yazar bu meydanın bir fotoğrafı ve üç planıyla karşı karşıyadır ve hepsi birbirinden farklıdır. Yazarın inceleme fırsatı bulduğu altı ya da daha fazla meydanda birbirinin aynı olan iki tanesi yoktu. Bu nedenle, evrensel, ya da en azından genelde bulunan özellikleri bulmaya çalışmak, sonra da farklı meydanlarda farklı olan diğer özeliklere işaret etmek gerekecektir. Meydan her zaman dik dörtgendir ve genellikle dokuz metreye altı metre ölçüsü civarındadır.[1] Bir ucunda, sıkça da yanında içeri girenlerin eşiğinden aştığı giriş kapısı bulunur. Karşı uçta üç basamaktan oluşan üzerinde on iki ya da daha fazla çırağ bulunan küçük bir taht vardır. Bu tahta yaygın olarak "tahtı Muhammed" ya da sadece çırağlık denir. Bu çırağlar arasında ya da onların önünde, tepesi Bektaşi derviş tacı şeklinde uzun ve altındaki dört kolu dört Kapı'yı temsil eden bir çırağ vardır; tepenin merkezinde birleşecek şekilde uzanan 12 kıvrım Oniki İmam'ı temsil eder; ve tam tepenin ortasındaki kabartı Hakikat'in Mu-

1) Meydanın sembolik dekoru içinde, bununla bağıntılı en ilginç fakat karışık sorunlardan biri şu yada bu biçimde sıkça kullanılan sayının, öncelikle 12 sayısından çok 8 sayısı olmasıdır. Örneğin, Rumelihisarı arkasındaki tepede kurulu Şehitlik Tekkesinde girişte tavanda 8 köşeli bir yıldız vardır. Meydan'ın tavanında 12 köşeli büyük bir yıldız, onun içindeki dairede ise 8 köşeli bir yıldız vardır. Hacı Bektaş Köyü'ndeki merkez tekkedeki Meydan'ın tavanında tahta kare parçalardan yapılmış derece derece değişen boyutlu ve her karenin ucunun sonraki karenin kenar ortalarına geldiği sekiz tabakalı bir figür vardır. Balım Sultan türbesi 12 köşeliyken Hacı Bektaş'ın türbesinin sekizgen bir bina olduğu söylenir. Türk Yurdu'ndaki makalerinde Baha Sait, sekizin Sekiz imam sembolü olarak bilinçli kullanıldığını ve onikisinin ancak Balım Sultan zamanında tanındığını ileri sürer, Türk Yurdu, cilt 4. no: 22, s. 325-326. Hacı Bektaş Vilayetnemesine göre birinci türbe I. Murat zamanında (1359- 89) yapılmıştır. Özel olarak emir vermiş olduğu söylenir:

> Kubbeyi güçlü ve kavi yapın.
> Fakat çevresi sekiz cepheli olsun.
> Sekiz imam (İmamı Heştum) aşkına
> Kubbeyi padişahın niyetine göre yapın.

hammed ve Ali'nin birliğini temsil eder. Bu uzun çırağın kenarlarından çıkan üç küçük fitili vardır, Allah, Muhammed ve Ali'yi temsil ederler. Bu çırağa Kanuna Çırağı denilir.[1] Bazen bu çırağ yerine odanın karşı ucunda, özellikle Ali'yi temsil eden Siracı münir(Parlak ışık) denilen bir ışık vardır. Tahtın bir yanında, özellikle cepheden baktığınızda solda, Baba ya da Mürşid postu denilen bir koyun postu vardır. Oda içerisinde başka postlar da vardır, Ali el Mürteza Postu, Seyit Ali Sultan Postu, Kaygusuz Postu, Horasan Postu ve törende rolü Baba ya da mürşitten sonra gelen Rehber için de her zaman bir post bulunur. Bazan odanın uzun kenarlarından birinin ortasında bir girinti şeklinde ocak ya da bazan Fatma Ocağı yada sadece küre denilen bir yer vardır.

Hemen yukarıda adları verilen dört posttan yalnızca Seyit Ali Sultan Postu ve Horasan Postu genel olarak heryerde bulunan şeyler gibi görünüyor, Bektaşi meydanında her biri Bektaşi tarihindeki bir büyük figürün sembolü olan oniki post olduğu varsayılır. Bu oniki post[2] aşağıdakilerdir:

---

1) Arnavutluk'ta bir baba bu çırağın adını Kanuni Süleyman'dan aldığını ileri sürdü. Kanuni'nin tarikat üyesi olduğuna bazı Bektaşiler inanırlar. Diğerleri terimin böyle bir kökeni olduğunu reddeder ve kastedilenin tarikatın kanunu olduğuna dikkat çekerler.

2) Bkz. ilah. Fak. Mec. No. 19.5 s.69 n.1 Miratül mekasit , 270; Ziya Bey, Bektaşilik No.17, Miratül Mekasit, s. 271'de farklı görevlilerin oturduğu post hakkında aşağıdaki öyküyü anlatır. Bir kere Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail kendilerini kibarca karşılayan İbrahim peygamberi ziyaret ederler. Kısa bir sohbetten sonra konuklar kurban edilecek bir koç isterler ve İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban olarak istediklerini belirttirler. İbraim tam bu isteğe uyacakken konuklar elini tutarlar. Cebrail odadan ayrılır fakat hemen döner kendini tanıtır ve İsmail'in yerine kurban edilmesi için Allah'ın yolladığı koçu sunar. Kurban yapılır. Sonra derisi yüzülür ve her bir bacağından çekilerek aşağıdaki sözler söylenir:

En büyük sana derim Ey Ali!
En cömert sana derim Ey Ali!
Herhangi birkusurdan özgürsün Ey Ali!
En yüce sana derim Ey Ali!

Arkasında da şu sözcükler yazılıdır: "Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın peygamberidir, Ali Allah'ın velisidir."

1. Baba Postu : Horasan Postu, Hacı Bektaş Veli.
2. Aşçı Postu : Seyit Ali Sultan
3. Ekmekçi Postu : Balım Sultan.
4. Nakip Postu : Kaygusuz Sultan.
5. Atacı (Ya da Atçı) Postu : Kamber Ali
6. Meydancı Postu : Sarı İsmail
7. Türbedar Postu: Kara Donlu Can Baba.
8. Kilerci Postu : Şahkulu Hacim Sultan.
9. Kahveci Postu : Şah Şazeli Sultan.
10. Kurbancı Postu: İbrahim.
11. Ayakçı Postu: Abdal Musa Sultan.
12. Mihmandar Postu : Hızır. [1]

Yazarın ziyaret ettiği meydanların biri dışında diğerlerinde bu oniki posttan işaret yoktu. Ziya Bey'e[2] göre, büyük tekkelerde kıdemlerine göre dervişler otururlar. Yazara, modern zamanlarda Bektaşi tekkelerinin çoğunda ritüelde önünde baş eğilen özel postların sayısının dördü aşmayacak şekilde azaltılmış olması mümkün görünüyor.

Oniki Post'un yanısıra Aynicem'le bağlantılı Oniki Hizmet'in olduğu da söylenir. Basılı Vilayetname ya da Hacı Bektaş Makalat'ında açıklanan 40 Yükümlülük arasında Tarikat kapısındaki[3] önemli görevlerden birinin "hizmet" olduğu hatırlanacaktır. Bektaşi ananesinde, meydandaki ritüelle bağlantı içinde uygulanan özel hizmetler bizzat Ali'nin kendi çocuklarının eğitiminde başlattığı bir ananenin sürdürülmesidir. Bu hizmetler oniki tanedir ve Ali'nin oğulları, dostları ve akrabalarına veri-

1) Yukardaki liste Miratül Mekasit'e göredir. Hemen tamamen İlah. Fak. Mec. sındaki ile aynıdır. Fakat bazı noktalarda Ziya bey'in verdiği listeden ayrılır. Benim elyazması Bektaşi Metinleri'mde bir Ayni cem açıklamasında bir Odacı var Atacı yok, ve aynı kolleksiyonda diğer bir yerde Fahir name denilen bir elyazmasında 14 post sayılıyor, bir ayacı (?) ve bir cihandar ilave edilmiş. No.9'da Miratül Mekasit 'ta Şazeli, Ziya Beyde Şeyh Şazeli var.
2) Yeni Gün. a.g.y. No: 17. Şubat 17, 1931.
3) Bkz. s. 103.

len görevlere tekabül eder. Bunlar aşağıdaki gibidir[1]:

1. Tarikatçı, İmam Hasan.
2. Ferraş, İmam Hüseyin.
3. Hallâk, Mehmet Hanefi.
4. Zakir, Abdüssamet bin Ali.
5. Sofracı, Abdülvahit bin Ali.
6. ibrikçi, Selmani Farisi.
7. Sâkii meydan, Tayyip İbni Ali.
8. Hadimi meydan, Abdülmuin.
9. Gözçü, Abdülkerim İbni Ali.
10. Pervane, Abdullah bin Ali.
11. Çırağcı, Hadi Ekber bin Ali.
12. Bevvap, Abdüllalil bin Ali.

Sıradan tekke örneğinde muhtemelen bu görevler birleştirilmiştir ama teoride, en azından her bir tören için bu görevlerden birini yerine getirmek üzere bir kişi görevlendirilir.

Meydan'ın tasvirine geri dönelim, genel olarak her bir meydanda bir giriş kapısı, onun eşiği, bir tahtı Muhammed, onun üzerinde Kanun Çırağı ve oniki ya da daha fazla küçük çırağ, bir ocak ve bir Baba ya da Mürşit, bir Rehber için olmak diğerleri Seyit Ali Sultan, Kaygusuz, Horasan v.b lerinin yerlerini temsil etmek üzere çeşitli postlar olduğuna işaret etmiştik. Bazan illüstrasyon No. 2'de olduğu gibi, Gaip Postu denilen ve üzerinde siyah sarıklı bir Bektaşi tacı bulunan bir post da vardır. Çırağlar ve tahtın önünde meydan taşı denilen dikdörtgen bir taş vardır ve bunun üzerinde en azından resimdeki oda örneğinde kanaat taşı denilen oval bir taş vardır.

Meydanın duvarlarında II. ek'teki illüstrasyonlarda gösterildiği gibi resimler ve yazılar vardır. Arnavutluk'ta Kur'an'ın Yasin suresi'nin basılı olduğu ve 19. surenin başındaki ayrı ayrı duran harflerle yazıldığı biçimde basıldığı plakalar, yaygın olarak meydanların duvarlarında bulunur.

---

1) İlah. Fak. Mec. 19. syf. 69. Ziya Bey a.g.y. No: 28 Şubat 24, 1931

Meydanın tam ortasına her zaman dar-ı Mansur ya da sadece dar edinilir. Bu nedenle, burada durmak Enelhak demiş olanın anısına ilke için yaşamı feda etmenin sembolüdür.[1] Tahtı Muhammed'in ön sol tarafındaki yere Peymençe[2] denir.

Tekkeyi ve onun törenin geçeceği kısmı olan meydanı böylece tasvir etikten sonra, şimdi toplantının yapılacağı gecenin olaylarıyla ilgilenmeye hazırız. Muhtemelen haftalar önceden nasip alacak aday, kendisinin tarikata ait olma isteğiyle çekildiğini hissetmiştir. Üyeler tarafından onaylanmıştır, bir aşık ya da aday olarak onun bağlılık ve samimiyeti sınanmıştır. Her ne kadar aşağıdaki tasvirde nasip alacak olan bir erkek olarak tasarlanmışsa da bu talip'in bir erkek ya da bir kadın olabileceği hatırlanmalıdır. Aynı törende bir kişiden fazlası da tarikata giriyor olabilir.[3] Üyeler için uygun bir gece Baba tarafından tayin edilir. Aday gündüz erkenden tekkeye kurban için bir koç getirir. Kuramsal olarak tığbent ya da ip kuşak o gün kurban edilmek için getirilen koçun yününden yapılacaktır. Gerçekte ise başka türlü hazırlanmış bir ip muhtemelen daha uygun bulunmuştur. Oysa gün boyunca koç kesilmiş, et ve diğer yiyecekler hazırlanmış ve eğer adayın maddi gücü izin veriyorsa onun tarafından sağlanmış, tüm tekkeyi bir etkinlik ve bekleme havası sarmıştır. Tayin edilen zamanda, muhtemelen akşam üstü, üyeler toplanmaya başlar. Bir ya da iki gözcü dış kapıyı korur ve ancak üyeleri içeri alır. Üyeler meydana özel törensel bir şekilde girerler. Mürşit olacak Baba ilk olarak girer. Oda karanlıktır, ışık Kanun Çırağı'nın üç fitili ya da sira-

---

1) Mansur'la ilgili tam bir açıklama için bkz. L.Massignon "Al-Hallaj Martyr Mystique de L'Islam"

2) Muhtemel anlamı "ant yeri" dir. Hacı Bektaş'ın Menakıp Vilayetnamesinin elyazması kopyasında söz edilir.

3) Bir Baba bana fiziksel olarak sağlam olmayanların kabul edilmediğini söyledi. Yani eğer bir aday tek gözlü ya da tek elliyse ne denli değerli olursa olsun kabul edilmez. Her Bektaşi'nin nihai Hakikatin bir yansıması olduğu düşünüldüğünden eksikli olanlar yetersiz bulunur.

cı Münir'den gelir. Baba oturmadan önce postuna niyaz eder. Niyaz, yere diz çöküp iki eli yer koyarak döşemeyi öpmekten oluşur. Sonra diğer üyeler kıdemlerine göre girerler. Herbiri, girmeden önce, eşiğin önünde sol diz üzerine çökerek ellerini eşiğe koyar ve herbir eli bir kez öpüp eşiği aşarlar, sonra Horasan postuna bir niyaz yapılır, sonra Baba'ya[1] ilerlenir, sağ dizi, sol dizi ve yüreğinin üstü öpülerek ona da bir niyaz edilir.[2] Sonra o (herbir üye ç.n.) kalkar, eğilir, Tahtı Muhammed'e, Ali Mürteza postu'na birer niyaz eder, sonra meydanın ortasına gelir ve dar'a bir niyaz eder. Sonra tayin edilen yerine gider, oraya oturmadan önce bir niyaz eder böylece toplam yedi niyaz edilmiş olur.[3]

Bu arada talip bitişik bir odada kendisine Rehber tayin edilen kişi tarafından hazırlanmaktadır.[4] Talip'in çıplak ayakla gelmesi istenir. Eğer erkekse sıradan kıyafetini

---

1) Baba'ya yaklaşmanın ritüel yönteminin şöyle olduğu söylenir: Önce eller ve ayaklar açıktır, kollar kavuşuktur, eller üst kollara getirilir, sağ ayak baş parmağı solun üzerine getirilir sonra iki adım ileriye atılır, durulur ve yana eğilir sonra niyaz için uygun yere ulaşılana kadar iki adım daha atılır.

2) Sık sık, Baba önünde niyaz edilirken bir haç işareti yapıldığına işaret edilir.

3) Bu açıklama şu anda ölmüş olan yaşlı bir Baba'nın bana anlattıkları ve gösterdikleri izlenerek yapılmıştır. Farklı tekkelerde düzenlemelerin farklı olduğunu bildiğimden bu sürecin tüm tekkelerde aynı olduğundan çok şüpheliyim. "Bu pir, Deniz-Umman'ın erkânıdır" başlıklı bir elyazmasında verilen açıklama, oniki posta oturan babaların sırayla içeri girdiklerini ve herbirinin kendisinden önce yerini almış olanlara niyaz ettiğini gösterir.
Amavutluk'taki Hurufi-Bektaşi dostumdan Hurufilik-Bektaşilik ilişkisini açıklamasını istediğimde, meydanda yedi konum olduğuna (ocak dahil), Baba'ya niyazın dört nokta, iki diz, göğüs ve önündekiyer, üzerinde olduğuna işaret etti. Yedi kere dört yirmisekiz eder, bunu göstererek, açıkça Hurufi etkilerinin bulunmadığı bu ritüelin yapısı gereği yinede Tanrı'nın tezahürünü 28 harfte bulan Hurufi yorumu için bir temel içerdiğini belirtti.

4) Her bir yola giriş için bir sahip ve bir musahip gereklidir. Kızılbaşlarda, her biri diğer cinsten bir musahiple ancak evli çiftlerin katılabileceği söylenir. Türk Yurdu, No:2 s. 332-35 Bektaşilerde Rehberiin sahip olduğu söylenir, ben bunu talibin sonradan musahip olduğu şeklinde anlıyorum. ZiyaBey'in makaleleri. No. 16

giyebilir; eğer kadınsa beyaz ketenden bol bir elbise giyer. Başı açıktır ve saçları salınmıştır, çünkü toka ya da para, bıçak veya bir mücevher gibi dünyevi takılar yasaktır. Böylece giyindikten sonra abdest almak zorunludur. Talip adına rehber aşağıdaki tercümanı okur. "Bismişah, Allah Allah, iki dünya isteklerinden ve bu dünya işlerinden sıyrılarak Tanrı'ya yaklaşmak için gerçek abdesti almaya niyet ettim. 'Allah' oraya binin; yürümesi ve durması Allah'ın ismiyledir, Rabbin bağışlar ve merhamet eder' dedi."

Talibin elini yıkaması için su dökerken rehber şunları söyler: "Ey Tâlib! Tâ ezelden bu ana gelinceye değin her ne kadar Tanrının yasak ettiklerine el sundun ise cümlesinden arı olmak için ellerini yuymak cenâbı-ı resûlûn sünnet-i seniyyesidir."

Ağzı için su dökerken: "Ey tâlip! Bu ana kadar ağzından çıkan küfür ve hata gibi her ne olduysa onların cümlesinden ağzını temizlemek içindir. Bu da Muhammed Mustafa'nın sünnet-i şerifesidir."

Burnu için su dökerken: "Ey tâlib! Bezm-i elest gününden bu ana gelinceye kadar kokladığın râyika-i mekruhe def ve izalesi için burnuna su vermek Muhammed Mustafa'nın sünnet-i şerifesidir."

Yüzünü yıkarken: "Ey tâlip! Ezelden bu ana gelinceye kadar vukua' bulan bi-hayalığın cümlesinden beri olmak için yüz yuymak cenâb-ı Hakkı'ın farzıdır."

Kollarını yıkarken: "Ey tâlib! Küçük yaşından bu ana gelinceye kadar kol salmış olduğun Tanrı'nın yasak ettiklerinin cümlesinden temizlenmek için kollarını yuymak Cenâb-ı Hakk'ın farzlarındandır, yıka."

Başını meshederken: "Ey Tâlib! Baş a'zânın mertebesi en yüce olanıdır. Gövde insanı taşıyıcı, baş: bilip anlayıcıdır. Akıl ve fikir başta gerektir. Bu âna değin şer'-i kadım ve akl-ı müstakıyım'in yani eski kutsal gelenek ve dos doğru akl'ın tersine hareketlerde bulundunsa, bütün işlediğin suçların cümlesinden âri veberi olmak için başını meshedersin. Bu dahi Cenâb-ı Hakk'ın farzlarından-

dır."

Ayaklarını meshederken: "Ey Tâlip! Ezelden bu âna değin Tanrı isteğine aykırı yanlış yol ve baş kaldırmaya götürücü yerlerde yürümüş isen cümlesinden temizlenmiş olmak için ayağını meshedersin. Bu dahi Cenâb-ı Hakk'ın farzıdır."

Yüz ve kollarını kurularken: "Ey tâlib! Ervâh-ı ezelden ve "Nahn-ü kasemnâ" den bu âna kadar işlemiş olduğun şirk ve çirkâb-ı mâsivâ'dan silinip pâk olmak içindir, yüzünü sil,"

Sonra talip, rehber tarafından meydan kapısına götürülür, önce rehber sonra talip, diz çöküp ellerini açıp eşiğe koyarak önce sağ sonra sol ve nihayet ortasından öperek niyaz ederler. Bu niyazın mürşit kapısında tüm böbürlenme duygularının kırılış işareti olduğu söylenir. Sonra kalkarlar, rehber talip'in solunda durur ve yüzünü kapalı kapıya dönerek çok ağır başlı bir sesle Arapça "Ey kapılar açıcı " der, mürşit içerden cevap verir" Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır."[1] Sonra rehber talibi meydana yöneltir, her ikisi de eşiğin üstünden aşmağa dikkat gösterirler. Bilinen şekilde üçer adım ilerleyerek, sağ ayak başparmağı sol ayak başparmağı üzerinde olarak durup hafifçe baş eğerek mürşit'e niyaz ederler. Talip oturur, mürşit meydancıya işaret eder, meydancı yerinden kalkar, mürşite bir niyaz eder, meydan taşından buhurdanı alır, ocağa gider, kömür ve tütsü koyar, sonra Dar'da bir niyaz ettikten sonra buhurdanı meydan taşına geri koyar. Bu kez meydan taşı'ndan gülabdan'ı alır dar'a gider ve aşağıdakileri söyler: "ber cemalı Muhammed kemali imam Hasan ve imam Hüseyin Ali ra bülent salavât"[2] Sonra mürşit'in ellerine gülsuyu döker, ona bir ni-

1) Sözcükler aynen Kur'an 48: 1 'deki gibidir. Bu ayet Bektaşi meydan duvarlarında çok sık olarak plakalar şeklinde bulunur. Yakup Kadri'nin Nur Baba'sının 2. baskısı s. 1189'de "fethan" sözcüğü yerine"baban" sözcüğü geçirilmiştir, açıkça bağlam onu, "zafer" yerine "kapı"yı geçirmeye yöneltmiştir.

2) Erk. No:1, 2, 3 ve 4 hepsinde burada "ber" sözcüğü var. Bektaşi Metinleri ve Bektaşi ilmihal'inde sözcük "pür" dür.

yaz eder ve orada hazır olan canların her birinin eline gülsuyu döker. Sonra Dar'a giderek kendi eline gülsuyu döküp yüzüne sürer, yukarıdaki selâmı tekrar eder, bir niyaz daha edip gülabdanı meydan taşı'na geri götürür, mürşit'e tekrar niyaz edip oturur.[1] Sonra rehber, Talip'i ona aşağıdaki nasihati verecek olan mürşid'e yöneltir: "Ey talib! Bumahalle neden ve nasıl geldiniz? Hakk işidüp, Hakk bilip, Hakk görüp geldiniz. Can, Siz Muhammed-Ali ve Oniki İmam Efendilerimizin katarına katılıp, pirimiz Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimizin erkân - aliyyelerine girmek istiyorsunuz. Bu yol güçtür, melâmet yoludur. Demirden leblebidir, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Ateşten gömlektir.Erenler buyurmuşlar: Gelme! Gelme! Dönme! Dönme! Gelenin malı, dönenin cânı.... Hakerenlerin vermiş olduğu pend ve nasihatlerle, öğütlerle amel ve hareket edecekmisiniz?" Talip cevap verir: "Allah eyvallah! Razıyız."

Mürşit, sonra çırağcı'ya hitap eder: "Kalk erenler...Muhammed Ali ve Oniki İmam ve Hazreti-i Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli Efendilerimizin erkânı üzre bu canun çırağını uyar" Çırağcı ayağa kalkıp şunları söyler: "Bismi Şah, Allah Allah! Tann tarafından yakın bir yardım ve zaferi müminlere muştula![2] Ya Muhammed, ya Ali, meded ey Pir-i tanykât Hünkâr Hacı Bektaş Veli. Ber cemâl-i Muhammed, kemâl-i İmam Hasan ve İmam Hüseyn, Ali ra bülende salâvat." Çırağcı gayret kuşağını[3] doladıktan sonra Dar'a gider bir niyaz eder ve mürşitten delil'i (bu çırağlan uyarmak için hazırlanmış küçük bir mumdur) alır. Çırağcı sonra tam çırağlann önüne gider ve bu tercümanı okur: "Bismi Şah, Allah Allah![4] Çırağ-ı

1) Erk. No.4'te sıra böyle verilir. Erk. No:3'te tütsü yakılışı gülsuyu serpme talibin odaya girmesinden önce yapılır. Erk. No:2'de gülsüyü ve tütsüden hiç sözedilmez. Bu hizmeti benimle tartışan bir Baba kendi tekkesinde gülsüyu yada tütsünün hiç kullanılmadığını söylemiştir.
2) Kur. 61:13
3) Muhtemelen tığbent. Bkz. İllüstrasyon No.10.5 madde.
4) Bazı elyazmaları Şah sözcüğü yerine Allah kullanıyor.

Nûr-u Muhammed Ali'den doğuptur şems ile mah Fakıyr bir zerre alam, destûr Allah eyvallah. Ber cemâli Muhammed, kemâl-i İmâm Hasan, İmâm Hüseyin Ali râ bülende salâvat." sonra çırağları Delil'le uyarır ve mürşit'e giderek aşağıdaki tercümanı okur:

"Bismi Şah Allah Allah!
Şem-i tevfîk-i hidayettir yüzün,
Sûret-i Hakk'tan işârettir yüzün.
Ehl-i tevhide beşarettir yüzün
Hacc-ü ekrâm-ı ziyarettir yüzün,
Kıble-i erbâb-ı ta'attir yüzün,
Mağz-ı Kur'ândan ibarettir yüzün,
Bî- bıdâyet, bî nihâyettir yüzün
Hem bidâyet, hem nihâyettir yüzün,[1]

Ber- cemâl-i Muhammed, kemâl -i İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülent-e salavat, "sonra Dar'a gider ve aşağıdakileri okur: "Bismi Şah Allah Allah! Allah, dost , Hakk, Hu...Yanıklar, uyanıklar, Erenler, aşıklar, sadıklar, haziran-ı ayn-ül-cem ve sâkinâna Aşk...Ber cemâli muhammed, kemâl-i imam Hasan, İmam Hüseyin, Ali Râ bülend- e salâvât. "Sonra Baba'nın çırağıyla başlayarak sırasıyla hepsini uyarır. Talibin çırağına geldiğinde aşağındakileri okur: "Bismi Şah Allah Allah!Seyyit[2] is - sâdât, Muhibb-is- sâdât, âlim-üs- sırrı-v-elhafiyyat,Muhammed Mustafâ râ salâvât...Ber cemâl-i Muhammed, Kemâl-i...Tüm çırağları uyardıktan sonra Peymençe'de durur ve tahtı Muhammed'in solunda aşağıdaki tercümanı okur:" Bismi Şah, Allah Allah!

Çerag-I Nur-u muhammed Ali
Rûşen olmuş ezeliden ezeli

1) Yazar bunu Erk. No. 3 ve 4'ten almış. Erk, No: 1 böyle veriyor. Biz bunu sayın Bedri Noyan'ın "Bektaşilik Alevilik Nedir" adlı eserinden aldık.(ç.n)
2) Muhammet'in soyundan gelen. Ehli beytin bir üyesi.

Ayn-ül-cem olup Kaanun-u evliya, Kaide-i
Hünkar Hacı Bektaş Veli İmâm Hasan,
İmam Hüseyinden oldu envâr-ı tecelliyat celi.
Ber-cemâl -i Muhammed, kemâl-i....

Sonra[1] dar'a gidip, şu tercümanı okur: "Bismi şah, Allah, Allah! Çün çerag-ı fahr uyandırdık Hudâ'nın aşkına, Seyyid-il-kevneyn Muhammed Mustafa'nın aşkına Saki-i Kevser[2] Ali-yyel-Murtaza'nın aşkına. Hem Hatice, Fatıma hayr-ün-nisa'nın aşkına. Şah Hasan, Şahım Hüseyn-i Kerbela'nın aşkına. Oniki sadr-ı vilayet pişüvanın aşkına. Çardeh-i masum-u pak al-i abanın aşkına. Hazret-i Hünkar-ı kutb-ul-evliyanın aşkına. Haşredek yansın yıkılsın aşıkaanın aşkına. Bercemal-i Muhammed, kemal-i İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra bülend-e salavat.. "Sonra canlar hep bir ağızdan" Rahman ve Rahim Allah, Allah, Eyvallah." derler.

Sonra mürşid aşağıdaki çırağ gülbankını okur: "Bismi Şah, Allah Allah! Delil-ü Burhân şâm-ı garîbân, Çerağ-ı ruşen, Fahr-i dervişan, zuhur-u iman, kuvvet-i abdalan, huzur-u hazıran, selamet-i gaaiban.. Allah Allah... Akşamlar hayr'ola, hayırlar feth'ola, şerler def'ola, Mü'minler ber-murâd ola, münkirler mat ola, münafıklar berbâd ola Meclisler küşâd ola. Demler daim, Cemler kaaim ola. İbadetler sahih ve salim ola, sırlar mestûr, gönüller mesrûr ola, Hânedân -ı fukarâ ma'mür ola.

Allah Allah! Allah, er Hakk Muhammed Ali cümle mize mun ve zahir ve destgir ola, Zahirlerimizi ma'mûr, bâtınlarımızı pûmûr eyleye.

Allah erenler gürüh-u naciden, tarıyka-ı müsta-

1) Burada, Erk. No. 3'e göre, mürşit, Kur'an 24:35'i okur "Allah göklerin ve yerin Nûr'udur. O'nun nûru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu , ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş doğmasa bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nûruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir, O, herşeyi bilir."
2) Bu sözcüğün açıklaması için sözlüğe bkz.

kıym'den ve ehl-i beyt-i Resûl- Oniki İmam- ondört ma'sûm-u pâk Efendilerimizin katarından didarından, visalinden ayırmaya.

Allah Allah...Tâc-ül-ârifin, gavs-ül-vâsılım, mürşid-i sâlikin, Sultan-ül-âşıkıya pirimiz, üstadımız, melce-i melâzimız, Hazret-i Seyyid Muhammed Hünkar Hacı Bektaş Veli (Kuddis-e sırrahül -Ali v-el-celi) Efendimiz Hazretlerinin himmet-i âliye ve ruhâniyyet-i celileleri müeyyed ve müzahirimiz ola ikranmız da rasih-kadam ve sabit- kadem edip kötü işlerde bulundurmaya. Merd'e, nâmerd'e muhtaç eylemeye. Gözlerimizi görücü, kalblerimizi tertemiz ve duyucu eyleye. Zevk-i vicdan, ilm-ü irfan-kemâl-i hal- fütûhat-ı kısmet, kerem-ü inayet eyleye. Allah Allah! çırağ sahiplerinin çırağlarını parlak eyleye, kurban sahiplerinin kurbanları kabul ola. Allah erenler namazlarımızı, niyazlarımızı, hizmetlerimizi, erkanlarımızı kabul ede. Üçler, beşler[1], Yediler, kırklar inâyet-i seyyid-i kâinat, sırr-ı murtazâ Ali, dem-i Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli, çırağ-ı kaanûn-u evliyâ ebed ola. Erenler gerçekler, demine, devrânına keremine, Hu..."

Sonra çırağcı delil'i "dinlendirir", Dar'a ve mürşideniyaz eder, onu mürşide geri verir ve yerini alır. Mürşid şöyle der: "Destur, Ya Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli kutbul evliya" Sonra Nadı Ali'yi okur. "Nadi ali'yen mazharul acayip tecidehu avnen leke fi kulli nevaip li- ilallah hacetihi kulu hemmin vegammin seyenceli, binu buvvatike ya Muhammed ve bivelayetike ya Ali edrakeni ve aleyhi mihvali." Sonra canlar niyaz ederken hep bir ağızdan "Gerçeğe hu". derler.

Sonra mürşit talip'e döner ve aşağıdaki gibi hitap eder: "Erenler bizim yolumuzda rehber gerektir; kalk ve rehberinin elini öp." Talip bu emre uyar ve oturur, sonra mürşit rehbere aşağıdaki gibi hitap eder: "Erenler! Bu

1)Beş'e yapılan bu değinme alışılmamamıştır. Genellikle Bektaşilerin tinsel Hiyerarşiye göndermeleri, 3,7 ve 40'la sınırlıdır. Oysa Erk. No:4'te beş vardır, muhtemelen Ehl-i beyt'in beş üyesini kastetmektedir. Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin.

can kendisine sizin rehberlik etmenizi istiyor. Kalk, erkân-ı Hazret-i Muhammed -Ali ve Tarıykat-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli üzere bu can'ın rehberliğini yap" Rehber kalkar ve şunları söyler: "Allah, eyvallah! Şahım...Tanrı tarafından yakın bir yardım ve zaferi müminlere muştula[1] "Sonra Dar'a gider niyaz eder ve talip'i odanın dışına çakarır başından fasile ya da arakiye'sini [2] alır, mürşite getirip şöyle der: "Bismi Şah, Allah Allah! 'Biziz; dilersek onları benzerleri ile değiştir veririz; (Kur. 76:28) ber cemâl-i Muhammed, Kemâl-i imam Hasan, imam Hüseyin, Ali râ bülend-e salavat" Mürşitten tığbent alır. Dışarı çıkar bu kuşağı talibin boynuna koyarak aşağıdakileri söyler: "Bismi Şah, Allah Allah! 'İbrahim'in dinine uyarız' de. (Kur: g: 135) 'Kim oraya girerse güvenlik içinde olur' (Kur. 3: 97) [3]" Talibin sağ elini sağ eline alır, kuşağın uçlarından tutarlar, eşiğe niyaz edip tekrar meydana girerler; sol elleri yüreklerinin üzerinde ilerler Dar ve Horasan postuna niyaz ederler, sonra Dar'da dururlar ve rehber bu tercümanı okur :

"Arsa-ı Hakk'tadurub dâr-ı iradette özüm, Hâk-i dergâh oluben secde-i vuslatta yüzüm her ne fermân olursa şâh-ı mürüvvette gözüm, Muntazır lutfunuza izn-u icâbette gözüm. Bercemâl-i Muhammed, kemâl-i imam Hasan, İmam Hüseyin, ali râ bülend -e salavat" Bir adım ileri atıp rehber şunları söyler: "Es-selâm-ü aleyküm şeriat erenleri."

"Es-selâm-ü aleyküm Tarıykat pirleri: Bir adım daha atar:

"Es-selam-ü aleyküm Marifet kâmilleri."

"Es - selâm-ü aleyküm Hakikat şâhları ve âgâhları..."[4]

---

1) Kur'an. 61: 13

2) Bkz. İllüst. 10

3) Erk. No. 3 ve 4'te böyledir. Fakat No: 3'te kırmızı mürekkeple şöyle verilir: "Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de dünyâlar için mübârek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir. Orada apaçık delliler vardır, İbrahim'in makamı vardır; kim oraya girerse, güvenlik içinde olur." Erk. No: 1'de bunu verir.

4) Erk. No: 1 son ikisinin sırasını tersine verir.

Mürşit her adımda rehberin selamına karşılık verir. Sonra rehber mürşide hitap eder: "Bismi Şah, Allah Allah! eli erde, özü dârda yüzü yerde, Hakk huzûrunda, Muhammed Ali divânında., Pirimiz Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli meydanında Oniki İmam ve ondört ma'sûm-u pâk efendilerimizin dostlarına dost, düşmanlarından ırak olmak kavliyle ve Hakerenlerin verniş olduğu pend-ü nasihat ile amel ve hareket etmek üzere baş açık, yalnayak, boynu bağlı erenler meydânında pîr-i tanykat Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî Efendimizin tarıyk-i nâzeninine ikrâr vermek isteğinde.. oğlu veya kızı...nam bir koç kuzulu kurbânımız vardır. Bu hususta ne fermân buyurulur, getirelim mi? Allâh eyvallâh" Mürşit erenlere şöyle hitap eder: "Bismi Şah, Allah Allah! Seyyidissâdât, muhibb-is-sâdât, hulâsâ-i mevcûdât, Muhammed Mustafâ râ salâvât, Pirimiz Hünkarımız Hacı Bektaş Veli, muhibbi-i âl ve ashâb, ehl-i şeri'at ve sahib-i tanykat erleri, ma'rifet kâmilleri ve hakikat şâkları ve âgâhları erkânı üzere bir mûnis mü'min âşık boynu bağlı erenler meydanına gelmiş, kul ve kabul olmayı diliyor. Bu hususta erenlerin re'y-i ma'rifetini taleb eyliyor.Bu cândan râzı mısınız? " Erenler niyaz ederek cevaplarlar: "Allah eyvallah" mürşit ekler; "Derviş-i dervişan, kabûl-ü makbûlân... Kerem-i evliyâ, himmeti Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli, gerçek erenlerin demine Hu..."[1]

Sonra rehber aşağıdaki tercümanı okur: "Bismi Şah, Allah Allah! "'Şüphesiz Allah ve melekleri peygamber Muhammed'i överler; ey inananlar! Siz de Onu övün, Ona salât ve selâm getirin.[2]" Sonra rehber, talip'e mürşit'in eteğinin sağ tarafını sol eliyle tutturtarak onu mürşite teslim eder. Bunu yaparken şöyle der: "Bu mürşit eteğidir" Sonra rehber bir elini Talip'in sırtına koyar, diğer eli de onun önünde yerdedir, mürşit sağ eliyle talip'i alır

1) Erk. No.4'te böyle veriliyor. No.3'te son sözcükler terstir, dervişe, dervişan kabul makbulan, bazan Erk. No.1'de olduğu gibi, mürşit tarafından bir resmi onay konuşması olan Hoşnudiyet yapılır.
2) Kur'an : 33: 56

ve aşağıdaki sözleri söyler: "Fermân-ı Celîl, kurbân-ı Halil, delil-i Cebrail, tekbir-i İsmail...Allah-ü ekber Allahü Ekber, lâ İlâh-e illâllâh, Allah-ü ekber Allahü ekber ve lilâh, Ve lâ ilah-e illâllah-ü ekber... Ve lâ havl-e ve lâ kuvvet -e illâ billâh-il ali -yyül -azim." Sonra mürşit talip'in sağ kulağına aşağıdaki telkin'i fısıldar: " Bağışlama ve yarlı gama dilerim. Bağşlama ve yarlı gama dilerim. Bütün suçlarıma Büyük Allah 'tan bağışlama ve yarlıgama dilerim. Bütün suçlarım için bilerek veya bilmeyerek, yanlışlıkla, açık veya gizli olarak işlediğim bütün suçlarım için... Bilinen ve bilinmeyen, bilerek veya bilmeyerek işlenmiş bütün suçlarım için tövbeler olsun. Tanrım. Sen gizlileri bilici, ayıpları örtücü ve suçları bağışlayıcısın. Ey talip! Allâh, Muhammed, Ali ve Oniki İmam'a iman getir. Mezhebini bir bil. Hakiki mürşidini Ali, rehberini Muhammed bil. Yalan söyleme, haram yeme. Gaybet etme. Şehvet- perest olma. Eline, diline, beline sahip ol. Kibir ve kin tutma. Kimseye hased etme. Gördüğünü ört, görmediğini söyleme. Elinle koymadığın şeye yapışma. Elinin ermediği yere el uzatma. Sözünün geçmediği yere söz söyleme ibretle bak, hilm ile söyle. Küçüğe izzet, büyüğe hürmet eyle. İkrârını saf eyle. Hakk'ı özünde mevcut bil[1], erenlerin esrarına âgah ol[2] Mürşidin Ali, rehberin Muhammed'dir.[3] Mezhebin Caferî, gürûhun naci, Pirin Hünkâr Hacı Bektaş Veli'dir. Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle. Evveli hu, Ahırı Hu...."

Sonra mürşit tacı alır ve şöyle der: "Bismi Şah, Allah Allah! Tacı, mucizevi yolculuk Miraç'ı ve minber'i ve Burak'ı[4] takdir eden Alah'a hamdolsun, Efendimiz Mu-

1) Son birkaç satır masum görünsede, Bektaşilik'in radikal sırrı bu sözcüklerde aktarılır. telkin- oldukça ortodoks bir şekilde başlar ve Tanrı'nın insanda tezahür ettiği savıyla biter.

2) Bu, canlar arasında içsel dini deniyimlmerin paylaşılmasını teşvik etmek ya da tarikatın sırlarının ancak üyeler arasında konuşulabileceği anlamına gelebilir. Muhtemelen yola girene iki fikir de aktarılıyor.

3) Erk. No.4'te böyledir. No:3'te mürşit Muhammed ve rehber Ali'dir.

4) Mucizevi yolculuğunda Muhammed'in Mekke'den Kudüs'e üzerinde gittiği at.

hammed ve Ehl-i Beyt'e övgüler olsun! Kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Harâm'dan, kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu o, işitir ve görür.'[1] Elif, lam, mim ' Allah, Ondan başka tanrı olmayan,'[2] Ondan başka her şey yok olacaktır; hüküm O'nun dur; O'na döndürüleceksiniz'[3] Allah Allah! ehli beyt'in sırrı, arifler tacı, ermişler gavs'ı[4] kutb-ul evliya, ışıklı mâbet , Horasan Nişabur'dan Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Allah büyüktür, Allah büyüktür. Allah'tan başka tanrı yoktur. Şüphesiz Allah büyüktür. Allah'tan başka tanrı yoktur. Şüphesiz allah büyüktür. Allah büyüktür. Şüphesiz övgüler O'nadır. Havalet Ya Şah, Pirler, Hü, Dost" Tac'ı talip'in başına koyar, sırtını üç kez okşar ve şunları söyler, "Destur Ya şah- Oniki imam , Gerçek Mürşit, gerçeğe Hü. " sonra tığbent'i alıp üç düğüm[5] atarken Kur'an'ın 112. suresi olan İhlas suresi'ni okur: "De ki O Allah bir tektir. Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir. "Sonra talip'in beline tığbent'i dolarken mürşit şunları söyler: "Ey inananlar! Sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihâda hazır bulunun, Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya erişebilesiniz. [6] Allah büyüktür. Allah büyüktür.Allah tek tanrıdır. Allah büyüktür ve O'na hamdolsun. Havalet yâ şah-ı evliyâ, Hu dost." Sonra mürşid Talip'in elini alır (sağ elin parmaklarını tuttuğu başparmakların açık olup birleştiril-

---

1) Kur'an. 17 : 1
2) Kur'an. 3 : 1-2
3) Kur'an 28: 88
4) Tanrı'nın dünyadaki velilerinin başına kutup da denir.
5) Her ne kadar aşağıdaki ritüelde açıklanmasa da bu üç düğüm, herhangi bir şeyi çalmak yada yanlışlıkla almaya karşı elbağı'nı ; yalan ve iftiraya karşı dilbağını ; ve cinsel iffetsizliğe karşı bel bağı'nı temsil eder. Bkz. İllüst. No.10.
6) Kur'an 3: 200

diği sanılıyor)[1] ve şöyle der: "Bismi Şah 'Ey Muhammed! Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.[2] Allah, büyüktür, doğruyu söyler.[3] Ey Talip! Didarı Allah'ta verilen pend-ü nasihati aldın kabul ettin mi? "bu soru üç kez sorulur, talip her keresinde "Allah, Eyvallah" der. Sonra Mürşit şöyle der: "Haydi var rehberinin rızâsında ol. 'Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber Muhammed'i överler; ey inananlar! Siz de Onu övün, Ona salât ve selam getirin!"[4]

Talip ve rehber kalkıp Dar'a giderler ve bir niyaz ettikten sonra rehber aşağıdaki tercümanı okur: "Bismi Şah, Allah Allah!:

Hamdü lillah kim men oldum bende-i
Hâss-ı Hudâ
Cân-ü dilden aşk ile hem çâker-i âl-i abâ
Râh-ı zulmetten çıkıp doğru yola bastım kadem
Hâb-ı gafleten uyandım cân gözüm kıldım kuşâ
Onikimâm bendesiyim men güruh-u nâciyim.
Yetmişiki fırkadan oldum beri dâhi cüdâ
Mezhebim Hak Ca'feridir gayrılardan el yuydum[5]
Pirim, üstadım Hacı Bektâş-ı Kutb-ul-evliyâ
Hak deyip el bağladım, ikrâr virüb ermişlere
Mürşidim oldu Muhammed, Rehberimdir Murtazâ
Ber-cemâl-i Muhammed, kemâl-i imâm Hasan,

1) Erk. No.3 rehber'in elinin mürşit ve talip'in arasında olduğunu söyler.
2) Kur'an 48: 10
3) Buraya kadar Kur'an sureleri de dahil yapılan alıntılar Erk. No.3'te ihmal edilmiştir. No: 4'te Arapça olan sure cümle cümle çevrilmiş ve duruma uygulanışına açıklık getirilmiştir. Bunun dışında ikisi de buradaki gibidir.
4) Kur'an 33: 56. Bu alıntı Erk. No 3'te yoktur.
5) Erk. No.1 "gayrılar batıldır" der.

İmam Hüseyin, Ali râ bülend-e salâvât.

Allah, Allah, Eyvallah."

Sonra mürşit, şu gülbankla[1] cevap verir: "Bismi Şah, Allah, Allah! Fahrınız mezit ola, menziliniz pak ola, dileğiniz feth ola, Er hakk Muhammed Ali, Oniki imam, Ondört masum-u pak Efendilerimiz yâr ve yaveriniz ola. Kuvvet-i kerâmet, Himmet-i hüsnü nazar eyleye. Hakk erenler şaşırtıp düşürmeye. Merde, nâmerde muhtaç etmeye. Dünyevi muradların, uhrevî maksûdun Hâsıl ve müyesser ola. Kerem-i evliyâ, dem-i Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli, gerçeğe Hu..."[2]

Sonra talip ve rehber, mürşite varıp niyaz eder ve rehber şunları söyler: "Doğu'da Batı'da Alah'ındır. Hangi tarafa dönseniz Allah'ın yönü orasıdır"[3] mürşit şöyle cevap verir: "Çehreleri yüzlerindeki secde izinden bellidir."[4] Sonra talip orada bulunan erenlerin herbirine niyaz eder sonra mürşit'in postuna niyaz eder.[5] Rehber o sırada kulağına şunları fısıldar: "Ey tâlib-i dîdâr-ı ilâhi! Bu posta Ahmet Muhtar postu derler; tüm mümin erkek ve kadınlar bu durakta niyaz ederek Hakikat'e ulaşırlar." Niyaz eder ve rehberin postuna giderler. Rehber şöyle der: "Ey tâlib-i dîdar-ı ilâhi! Bu posta Ali postu derler. Bu, şeriat, tarikat, marifat, hakikat'in ilk kapısıdır. Bu makama gelinmedikçe yol bulunamaz. Bu rehber makamıdır; Hakk'a eriştirici makamdır." Niyaz eder ve Horasan Postu'na geçerler. Rehber şöyle der: "Buna Horasan postu derler. Bu Pirimizin Horasan'dan getirdiği posttur. Pir'imizin postu Hakka'a eriştirici makamdır." Niyaz eder ve üzerinde çırağılar bulunan tahta gelirler, rehber şöyle der: "Buna

---

1) Erk. No: 3. ve 4'te böyledir. Mürşit tarafından söylenenlere gülbank, rehberce söylenenlere tercüman deniliyor..
2) Erk. No: 3'te bu gülbank buradakinden oldukça uzundur.
3) Kur'an 20 115
4) Kur'an 48: 29
5) Erk. No: 4'te herkesi selamlamak postlara ziyaretten sonradır.

Erenler meydanında Kanun çırağı derler. Bunun ışığında aydınlanan tüm canlar ilahi Hakikat'in güzelliğine varırlar. Bu, Hakk'a eriştici makamdır." Niyaz ederler ve Dar makamına gelirler, rehber şöyle der: "Buna Dar-ı Mansur derler. Bu makama gelinmedikçe erilemez. Bu Hakk'a eriştirici makamdır.[1] Sonra rehber meydan için şunları söyler.: "Buna meydan derler, Muhammed Ali meydanı. Bu makamda el açıp ikrar getiren tüm mü'min erkek ve kadınlar Hakk'a erişmiştir. Bu makam ibadet makamıdır, essalatu miracül mümin'dir. "Bir niyaz ettikten sonra Dar'a giderler ve rehber bu tercümanı okur: "Bismi Şah, Allah Allah!

Kerem bâbın küşad etmiş şeha her dü serâ gördüm.
Muhammed Mustafayı dest-gir-i her gedâ gördüm.
Gelip ayn el yakıyn Şah-ı vilâyet pişüvâ gördüm.
Özümü cümle ihvân ile fitaht-il-livâ gördüm.
Ber cemâl-i Muhammed- Kemâl-i İmam Hasan,
İmâm Hüseyin Ali râ bülend-e salâvat."

Rehber ve talip sonra mürşite, çırağlara, Horasan Postuna ve meydana niyaz ederler, talip yerine oturduktan sonra talip ve rehber birbirlerine niyaz ederler.

Sonra rehber Dar'a gider ve şu tercümanı okur; "Bismi Şah, Allah Allah!

Hudâ hakkı kabul et hizmetim ey şâh..
Bi hakk-ı Al-i abâAl-i dergah
Hüseyin-i Kerbelâ nûru hakkıyçün
Bu hizmetten ayırma ey gani Şah.
Erenlerinden haklı hayırlı himmet, Şey'enlillah.
Hû dost, Allâh eyvallâh!"

Buna mürşit aşağıdaki gülbankla cevap verir:

"Bismi Şah, Allah Allah! Niyazınız, namazınız, hizmetiniz kabul ola. Hakk'ın dergâhına yazıla, Er Hakk

1) Erk. No:3'te Aşçı, Ekmekçi, Küre ve Meydan Taşı makamlarına da ziyaret vardır.

Muhammed Alî, oniki İmam, Ondört ma'sum-u pâk Efendilerimiz yâr ve yaveriniz ola. Kuvvet-i kerâmet, Himmet-i hüsn-ü nazar eyleye. Hakk erenler şaşırtıp düşünneye. Merde, nâmerde muhtâç etmeye. Dünyevi muradların, uhrevi maksudun Hasıl ve müyesser ola. Kerem-i evliya, dem-i Hazreti-i Hünkâr Hacı Bektaş Veli, gerçeğe Hu...." Böylece rehber de yerini alır.

Sonra mürşit çırağcıya hitap eder: "Erenler kalk Seyyid-i Şuhedâ Efendimiz Hüseyin-i Kerbelâ için sebil[1] eyle" der. Çırağcı kalkar ve niyaz ettikten sonra meydan taşından[2] şerbeti alır, mürşitten başlarken şöyle der: "Sekahum ya Hüseyin" Mürşit şöyle cevaplar: "Hüseyin'e Tanrı selamı, Hüseyin'in katiline Tanrı'nın lâneti olsun." Aynı şekilde herkese şerbet dağıtılır, sonra çırağcı dar'a gider, kendisi de içer ve şu tercümanı okur:

"Bismi Şah, Allah Allah!
Cân-ü baştan geçmişimiz biz Rûm erenler aşkına
Cân gözüyle dem be dem Hakk'ı görenler aşkına.
Kerbelâ-yı deşt-i gamda cân verenler aşkına
Ol Yezid elinde teşne-leb kalanlar aşkına
Gözlerim yâşın sebil ettim imâmlar aşkına."

Sonra mürşit aşağıdaki gülbank'ı okur: "Bismi Şah, Allah Allah! Şüheda-i Kerbelâ, Evliya-i Kerbalâ, Asfiya-i Kerbelâ, ruhları neşe dolu ve mutlu olsun, şefaatleri, ziyaretleri, kolay olsun; bizi yüzlerinden, katarlarından ayırmasınlar; onlara seslendiğimizde sesimize cevap ver-

1) Sözcük anlamıyla sebil, öncelikle yol ya da iz anlamına gelir. Kamusu Türki anlamını "Karşılıksız vermek" olarak verir. Burada Allah'ın yönünde yürümek için hayır amacıyla karşılıksız yapılan herhangi bir hizmet kastediliyor.

2) Kullanılan kap genellikle kalaylanmış bir bakır kâsedir, ve çoğunlukla oymalı ve 20 santim çap civarında olur. Bu tören sırasında keyif verici içki içilip içilmediği konusunda bulgular farklı farklıdır. Özel güven duyduğum bir kaynak törenin bir parçası olarak normal bir şerbet verilebileceğini ve tören hizmeti bittikten sonra mecliste isteyenlerin rakı içebileceğini söyledi. Başka bir otorite ise rakının her zaman bu törenin bir parçası olarak kullanıldığını söyledi.

sinler, Allah Muhammed Ali, Efendilerimiz Oniki imam, ondört masum-u pâk bizleri gözetsin, Efendimiz Pirimiz yardımcımız olsun, ayetin dediği gibi içenlere iman ışığı olsun; "Rableri onlara tertemiz içecekler içirir."[1], gittikleri yerde acı ve elem olmasın; şehitlerin efendisi, Pirimizin hükmü, Velilerin inayeti, aşkına, gerçek erenler demine Hu!" Sonra çırağcı şerbet kâsesini yerine koyar, niyaz eder, odayı süpürür ve şu tercümanı okur: "Hudâ hakkı kabul et hizmetim ey Şah, bi hakk-ı Âl-i abâ ve Âl-i dergâh. Hüseyn-i Kerbelâ nûru hakkıyçün, bu hizmetten ayırma ey gani Şâh. Erenlerden haklı hayırlı himmet, şey'en lillâh, Allah, eyvallâh!" Mürşit şu gülbankla karşılık verir: "Cümle hizmetin kabul ola Muradın hasıl ola. İsteğin fethola. Seyyid-i ferraş Efendimizin hayır himmetleri üzerine sayebân ola. Er Hakk Muhammed Ali, zâhir bâtın yar ve yaverin ola. Hazret-i Pir Efendimiz dest girin ola. Dem-i Pir, Kerem-i evliya, gerçek erenler demine Hû diyelim.. Hu!"

Çırağcı süpürge ve faraşı, süpürmeyi bitirerek kaldırır, meydan ve mürşit'e niyaz eder ve yerini alır; bundan sonra mürşit aşağıdaki gülbankı okur:

"Bismi Şah, Allah Allah! Akşamlar hayr'ola, hayırlar feth'ola, şerler def'ola. Müminler bermurad ola. Münkirler mat ola. Münafıklar berbad ola.

Allah Allah! Demler dâim, cemler kaaim, ibadetler sahih ve salim ola. Gönüller şâd ola, Meydanlar âbâd ola, Meclisler kûşâd ola.

Allah Allah! Er Hakk Muhammed Ali cümlemize muin ve zahir ve dost-gir ola. Oniki imam ve ondört masum-u pâkân Efendilerimizin hayır himmetleri üzerlerimizde hâzır ve nâzır ola. Hemîşe iltifatı ulyâları ve rûhâniyet-i âliyeleri yâr ve yâverimiz ola. Çağırdığımız demde feryadesilerimiz ola. Muhabbetleri dâim ve kaaim ola.

Allah Allah! Nazar-ı şerifleri zahirlerimizi mamur,

---

1) Kur'an 76:21.

bâtınlarımızı pûr-nûr eyleye. Hazret-i Hakk Veli-i Mutlak rütbe-i â'lâları der-i sahra-yı Mahşer bâ-şehîdân-ı Kerbelâ cümlemizi haşr-ü cem eyleye.

Allah Allah! Tâc-ül ârifîn, gavs-ül-vâsılîn, Sultân-ül-âşıkıyn, Pîrimiz, üstâdımız, melce-i melâzımız Hazret-i Seyyid muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Veli-yi Horasaniyyun-Nişaburi kaddes -Allâh-ü sırrah-ul-âlî vel-celi Efendimiz Hazretlerinin himmet-i ulyâları ve ruhaniyyet-i âlîleri üzerimizde sâyeban ola. Sülûkunde sâbit-kadem idûb kötü işlerde bulundurmaya. Nâmerde muhtaç ettirmeye. Zevk-i vicdân, ilm-ü irfân, kemâl-i hâl, fütûhât-ı kısmet kerem ve inâyet eyleye.

Allah Allah mefhâr-ı ehl-i iman Hazret-i Balım Sultan, Sarı İsmail Sultan, Cemaleddin Sultan, Hacim Sultan, Seyyid Ali Sultan, Abdal Musa Sultan, Kaygusuz Sultan, Şahkulu Sultan, Mansur Baba Sultan[1]ların himmetleri, hâzır, kerâmetleri bâhir, vilayetleri nâzırımız ola. Bu yoldan gelmiş geçmiş Halife ve Baba'ların ruhları şad ola. Burada olan tüm Halife ve Babalar muinimiz ola. Burada olan olmayan Muhib ve aşıklar maksuduna ermiş ola. Demi devranları ebedî ola.

Allah Allah! Erkânlarımız tamâm, meydânlarımız ber-devâm, bendegânı Al-i abâ bekâmı ola. İkrarlarımız sâf, imânlarımız hâlis fahirlerimiz mübarek ola. Ahvalimiz sadık, efâlimiz salih ola. Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, Nur-u Muhammet, Kerem-i Ali, Hacı Bektaş Veli gerçek erenler demine Hû."[2]

Bu gülbankla resmî hizmet bitmiş olur. Akşamın geri kalanı, genellikle gecenin geç saatlerine kadar toplum bir şekilde içki içip yemek yenilerek geçirilir.[3] İçki belirli

1) Erk. No. 3 burada verilen isimler yanısıra Bektaşi olmayan bazı isimleri de vermektedir. Muhyiddini Arabî, Şehabeddin Sühreverdi, Şemsi Tebrizî, Celaleddin Rumî, İbrahim Ethem ve diğerleri gibi.

1) Erk. No.4'te en son da Nafi Baba için bir dua vardır, bu Nafi Baba muhtemelen 1911'de ölen Rumelihisarı Şehitlik Tekkesi babası meşhur Nafi Baba'dır.

3) Bunun tasviri için Ziya Bey'in Yeni GÜn No.21'deki makalelerine bkz.

bir şekilde sunulur, kadeh taşıyan niyaz eder, Baba'nın iki dizini öper, kadehi başparmağını kenarından uzatarak sunar[1], Baba kadehi aynı şekilde alır ve kadehi sunan Baba'nın başparmağını öper, Baba da onu öper. Baba kadehi bir süre göğsünde tutar ve gözlerini kapayarak orada bulunmayanlar için bir dua mırıldanır. İçtikten sonra kadeh geri verilir ve ikinci bir saki ona meze sunar. Bunu Baba'nın ağzını silmesi için peçete sunan üçüncü bir saki izler. Aynı şekilde orada olan herkese hizmet edilir, turlar üç kez yapıldıktan sonra içinde rakı ve meze olan küçük tepsiler gruplar oluşturan üyelerin önüne verilir. Onlar yiyip içerken müzisyenler telli çalgılarla nefesler çalar ve söylerler. Sonra isteyenler bir erkek ve bir kadın çift olarak yapılan sema[2]ya kalkarlar. Önce Baba'ya gider niyaz eder ve sonra, odanın merkezine giderek, çeşitli figürleri olan danslarını yaparlar. Ziya Bey'in açıklamasına göre[3] ilk figür vücutları giderek artan bir hızla ritmik olarak sağa ve sola eğmektir. İkinci figürde sol ellerini göğüslerini üzerlerine koyarak hafifçe eğilir sonra vücutlarını eğerken kollarını da sağdan sola ve geriye sallarlar. Üçüncü figürde devrederler. Odayı birkaç kez dolaştıktan sonra odayı her dönüşlerinde müziğin hızlandığı ve yükseldiği dördüncü figüre geçerler. Ziya Bey dansı ellerin ritmik hareketleri ve vücutların salınmasıyla uyumlu ve güzel olarak anlatır. Dansçıların davranışlarında açık saçık ya da yakışıksız hiçbirşey olmadığını söyler. Aslında, orada, en küçük bir yakışıksızlığa müdahele edecek bir gözcü vardır. Ziya Bey'e göre bu dans Türklerin şamanist olduğu eski günlerden kalan bir gelenektir.[4] Şamanlar tarafın-

1) Söylendiği üzere, sanki ortodoks müslüman için yasa dışı olan, tören esnasında içki içilişini niteliksiz bir seyircinin gözlerinden saklamak ister gibi yapılırmış.
2) Sema sözcüğünün anlamı "işitme"dir. Telli çalgıların nağmelerini, söylenen nefesleri duymanın döngüsel bir dans isteğine yolaçtığı anlamına gelir.
3) Yeni Gün, No.22. Şubat 16.1931.
4) Şamanizm için bkz. Czaplicka "Aboriginal Siberia" III. S. 237'deki dans tasvirine bakınız. Şamanizmde Şaman'ın dans etmesi gibi Bekta-

dan dinsel törenlerinde kullanılan eski bazı figürler bugün Anadolu'nun birçok yerinde hâlâ kullanılmakta ve bunlara halay[1] denilmektedir.

Safi tarafından yazılmış Sakiname adlı çok tanınan bir şiirin, Aynicem sonrasında ve biraz önce tasvir ettiğimiz toplumsal zaman öncesinde rehber tarafından okunduğu söylenir.[2] Şiir aşağıdaki gibidir:

Gel ey sakii vahdet sun payale[3]
Sekahum rabbuhum mâan tahuran[4]
Hayat ersin lebinden ehli hâlâ
Sekahum rabbuhum mâan tahuran.
Dudağın şerbetinden kana kana
İçip âşıkların vaslına kana
Yürekler nice bir fırkatla yana
İçip âşıkların vaslına kana.
İçenler bir kadeh camı aliden

şilik'te de bazan Baba tek başına dans eder." Eşref oğlu al haberi" şeklinde başlayan nefes, Babaların sıkça dansettiği bir nefestir. Howorth, "Mongols"da şamanizm konusunda iyi bir açıklama verir.

1) Ziya Bey tarafından yapılan bu sema yorumu, bugün Türkiye'de yaygın olan Bektaşilik'i mümkün olduğu kadar İslam öncesi geçmişe geri götürme modern eğilimiyle uyumludur. Gerçekte ilk Bektaşilik'in gücü, muhtemelen çeşitli gruplara tanıdık gelen adetleri uygulamasındandır. Sema, Şaman adetlerinde olduğu gibi islam mistisizminin de kabul ettiği bir uygulamadır. Sahrwardi'nin "Awarif ul Maarif"i bu dansı Sufizm'de uygulandığı şekliyle açıklar. Şüphesiz Mevleviler'in dansı da sema'nın İslam adetlerindeki önde gelen bir örneğidir. Muhtemelen hem Şamanizm ve hemde Sufizm de, dansın kökeni, genel olarak gözlemlendiği gibi müzik ve ritmik hareketlerin iç ruhsal durumda yarattığı etkilerden gelmektedir.

2) Bana bu Sakiname'nin yalnızca Nevruz hizmetinde kullanıldığı söylenmişti, fakat bir Bektaşi Babası, bunun, her aynicem sonrasında rehber tarafından okunduğunu söyledi. Bu şiir değişik şekillerde elkitaplarımın dördünde de bulunuyor.

3) Dört versiyon da belirli ölçülerde farklı olduğundan bu versiyon sesli harflerin buradaki gibi yazıldığı Erk. No.1'den alınmıştır. Bu şiirin Erk. No.2'deki üçüncü dizesinde "lebinden" yerine "elinden" vardır. Erk No.3 sözcüğü tamamen atlamıştır.

4) Kur'an 76:21. Maan sözcüğü, vezin uyumu için kur'an'daki şaraban sözcüğü yerine kullanılmıştır. Dört el kitabında da böyledir.

Vururlar dem ezel Kalu Beladan.[1]
Bize erkândır işbu mey Veliden
Vururlar dem ezel Kalu Beladan.

Deminden ehli diller mest medhuş[2]
Olup deryaı heft âsa eder coş
Ezelden eyledik ol badeyi nuş
Olup[3] deryaı heft âsa eder coş.

Götürsün ehli dillerin hicabın[4]
Ayan etsin gönüller mahtabın
Getir meydana ol kevser şarabın
Ayan etsin gönüller mahtabın

Kulun Safi olup aşkınla mecnun
Sebil eyler gözünden eşki purhun
Yeni devir eylesin ol camı gülgün
Sekahum rabbuhum mâan tahuran.

Nasıl ki vücudu sallayıp Allah'ın adını yüksek sesle tekrarlamak ve ona övgüler söylemek, vecd hali yaratmak için Rufai tarikatı'nın karakteristiğiyse; ve nasıl ki Mevleviler bunu ney ve kudûm eşliğinde dönerek sağlıyorlarsa, aynı şekilde Bektaşi de, ayin ruhu içinde Tanrı'yı yaradılış başlamadan önce[5] ikrâr ettiğini ileri sürer,

---

1) Kalu beli, Kur'an'da çok sık kıllanılan bir ifadedir; 6:30, 7: 171, 40: 53, 57:13, 67:9. "Bela" sözcüğü Kur'an'da Hakk'ı ikrârda çok geç kalındığının bir işareti olarak negatif bir soruya olumlu bir cevap verilirken sürekli kullanılmıştır, 6:30'da olduğu gibi: "Onları, Rablerinin huzuruna çıkarıldıkları zaman bir görsen! Allah: 'Bu gerçek değil mi?' der; onlar, 'Evet, Rabbimiz hakkı için gerçektir' derler. Allah da 'öyleyse inkâr etmenizden ötürü azâbı tadın' der." öte yandan, Bektaşiler Allah'ın Hakikat'ini ezelden beri tanımışlardır. Bezmi elest'te (sayfa 112) Tanrı şölende sorar. "Senin Efendin değil miyim", orada bulunanlar "Evet" derler.
2) Dış biçimden çok içsel deneyimle yönlendirilenler.
3) Erk. No.4'te "içip".
4) Sözlükte hicap sözcüğüne bakın.
5) S.112'de Elest şölenine bkz.

işte Bektaşi'nin şarap ya da rakı içerek bir mihsal keyif hali yaratmak için karakteristik erkân ve töreni de budur.

6. Ahlaki yaşam

Bütün tarikatlar gibi, Bektaşilik'te sistemine içkin olan belirli ahlaki tehlikelerle karşılaşmak zorunda kalmıştır. Mürşit ya da şeyh ile ilgili açıklamada bu tehlikelerin en büyüğünün ne olabileceğine zaten işaret edilmiştir. Eğer mürşit samimi ve yetenekliyse etkisi de ona göre iyi olur. İyi niyetli fakat cahilse etkisi belirli ölçüde kötü olur. Hemen tüm derviş tarikatlarında sıkça olan bir şey, mürşit'in kendi sisteminde çok bilgili olabilirken, gerçek kültüre sahip olmaması ya da günümüz dünyasının bilim dediği herhangi bir kavrama sahip olmamasıdır. Etkisi bir yönde iyi dahi olsa, böyle bir adama bir kaç yüz izleyici üzerinde tinsel yetke vermek, diğer yönlerde zararlı olacaktır. Geçen yüzyılda Türkiye'yi ziyaret eden en keskin gözlemcilerden biri, derviş sistemi altında toplumsal ilerleme hatta bireyin ahlaki ilerlemesinin mümkün olmadığını görmüştür. "Dervişlerin şeyhi" diye yazıyor Ubicini[1], "Yasa yoktur diyor. 'Aslında yasa benim. Benim emrettiğim herşey iyidir, yasakladığım herşey kötüdür. Eğer ben emredersem annenizi ve hükümdarı bile öldürmelisiniz, çünkü benim hükmüm Allah'ın hükmüdür. Ubicini, ulemanın belki hükümetin reform programıyla uzlaşabileceğini hissediyor. "Fakat hakim güçlerle ölümcül bir mücadeleye girişmiş. Dervişlerle böyle bir sonuca asla erişilemeyecektir."

Kutsal görülen ve birçok izleyicinin hayatları üzerinde tinsel yetkeye sahip, fakat sıkça da cahil olan bireylerin yarattığı ahlaki sonuçların yanısıra Bektaşi tarikatı içinde özel bir ahlaki tehlike de vardır. Gizliliği, kadınlara sağlanan toplumsal özgürlüğü, keyif verici içkilerin ritüel kullanımı, daha önce işaret edildiği gibi, toplumsal

1) Letters on Turkey, 1856, 1, III.

etkinliğini ve kendi popülaritesini geliştirmek isteyen bir Baba varsa, sağlanan bu ayrıcalıkları suistimal etmek için gelenlerin kabul edilmesini kaçınılmaz kılacaktır. Böyle bir Baba kötü bir ün yayacaktır ve tarikat dışındaki Sünni müslümanların doğal düşmanlıkları nedeniyle, bunlar bu ahlakdışı davranışları yaymak ve abartmakta istekli olacaklardır.

Yine de bütün tehlikelere karşın, hem Türkiye ve hem de Arnavutluk'ta ki Bektaşiler, içinde yaşadıkları dinsel ve etnik gruplardan daha üstün bir ahlaki yaşama sahip olmuşlardır. Onların sahip oldukları fikirler bilinmeden, onların ahlakına ilişkin dürüst bir değerlendirme yapılamaz ve makul bir yaklaşım getirilemez. Bektaşilik'in ahlakî ideali, Fevaitname[1] adlı Farsça bir kitapta başka hiçbir yerde olmadığı kadar iyi ifade edilmiştir. Bektaşi Erkân ve Adetleri araştırmamızı bu kitaptan, kendi tanıklıklarını vermek için Bektaşilerin bizzat Hacı Bektaş'a ait olduğuna inandıkları birkaç sözü alarak kapatıyoruz;

"Tanrı sırrım kutsasın Hacı Bektaş Veli demiştir ki: Herzaman Allah'ın koruması altında olmak istiyorsan aşağıdaki öğütleri gönlünden çıkarma: Tanrı'ya sadakatle davran, O'nun yaratıklarına adil ol, büyüklere itaat, küçüklere şefkat göster, düşmanlara cesaretle, dostlarına bağlı, kendine edebli, dervişlere özgürlükle, okumuşlara tevazu ve cahile karşı sessizliğini korumakla davran.[2]

---

1) Yazar bunu Arnavutluk Tiran'dan dostu Sülo Bey Çelo'ya borçludur. Çünkü o kibarca, Yazarın gördüğü bu kitabın tek kopyasından kopya çıkararak göndermiştir, Bay Cami'de Farsça'dan Fransızca'ya çevirmiştir. Metnin yaşını ya da kökenini belirlemek için eleştirel bir çalışma yapmak fırsatı olmamıştır. Şu söylenebilir, bazı bilgili Bektaşiler, bu kitabı Pir'in gerçek öğretilerinin bulunduğu en otantik kaynaklardan biri olarak görüyorlar. Bu fikir eleştirel olarak doğrulansa da doğrulanmasa da, ahlakî değeri, içsel bir etki olarak iyinin yanında kalıyor. Kitabın tümü eleştirel bir çalışma ve tam bir çeviriye değer görünüyor. Buradaki alıntı, Farsça metin temelinde Fransızcasından yapılmıştır.

2) Faide, LXVIII.

Kutsal Hacı Bektaş Veli, Tanrı sırrını kutsasın, bir kez Tanrı'nın, Tanrının selamı üzerine olsun Musa'ya şöyle dediğini söyledi: 'Ben beş şeyi beş şeyin içine koydum; onları başka yerde arama çünkü bulamazsın: Önce, bilgi ve bilgeliği açlığa koydum; onları toklukta arama. Zenginlikleri azla yetinmeye koydum; onu hırsta arama. Mutluluğu bilgiye koydum; onu cahillikte arama.[1]

Doğru rehberlik etmek amacıyla Hacı Bektaş Veli şöyle demiştir: Peygamber, Tanrı onu kutsasın ve huzur versin, şöyle demiştir: 'Ancak kendini bilen Allah'ını bilir'. Şimdi bu ilkeyle uyumlu olarak şöyle söylenebilir: Allah'ını kutsallığı içinde bilen kendi kulluğunu bilmişir; kendini sefalet içinde bilen Tanrısını zenginlikleri içinde bilir; kendisini hor görü içinde tanıyan kişi, Tanrısını sadakati içinde tanır; kendini yetersizliği içinde tanırsa, Tanrısını yetkinliği içinde tanımıştır; ve kendini tevazu içinde tanıyan Tanrısını büyüklüğüyle tanımıştır; Ve kim kendi ölümlülüğünü bilirse Tanrısının ölümsüzlüğünü bilmiş olur.[2]

Saygıdeğer Hacı Bektaş Veli, Tanrı sırrını korusun şöyle demiştir: Bir kere birisi ibrahim Ethem'e sormuştur: Böyle bir hükümdarlık ve onun menfaatlerini kendi özgür iradenle nasıl terk edebildin? O da cevap vermiş: Hoşlansam da hoşlanmasam da bu dünyanın geçeceğini biliyorum, o beni terketmeden ben özgür irademle onu reddettim.[3]

Tanrı muzaffer sırrını kutsasın Hacı Bektaş Veli şöyle demiştir: Eğer biri sana benim ne demiş olduğumu sorarsa ona şunu dediğimi söyle : Ne zaman kalkarsan hizmet için kalk; eğer konuşman gerekiyorsa bilgece konuş; oturacaksan, saygıyla otur.[4]

---

1) Faide, LXIV. Benim elyazası kopyamda 5 şey yok.
2) Faide, LXIII.
3) Faide, LXVII.
4) Faide, LXX.

Birgün talimat almak için bir derviş Hacı Bektaş Veli'ye aşağıdakileri sormuştur: Tanrı dedi: İsmail peygamber yaşı İbrahim peygamberle hacca gidebilecek kadar olduğunda, İbrahim şöyle dedi: Oh, oğlum rüyamda seni kurban olarak öldürmem gerektiğini görmüştüm. Şimdi ne düşünüyorsun! Peygamber İsmail şöyle dedi: Ya kardeşim sana buyrulduğu gibi yap beni sabır içindekilerden olarak bulacaksın. Birbirlerini kucakladıktan sona, İsmail kurban edilmek üzere uzandı, O sırada Tanrı onlara seslendi: Ya, ibrahim, Senin rüyanı doğruladık; şimdi bak iyi davrananları nasıl ödüllendireceğiz! İşte açık bir kanıt. Sana büyük bir kurban göndererek İsmail'in fidyesini ödeyeceğiz.

Kur'an'dan bu ayetlerin gerçek anlamı nedir? Hacı Bektaş Veli şöyle cevaplar: İbrahim peygamber gerçek baba olan Ruh'a yapılan bir anıştırmadır; ve İsmail peygamber ruh ile akıl arasındaki yüreğe benzetiliyor; ve başı melek Cebrail de yürek ile dünyevi ruh arasında yargıç olan akla benzetiliyor. Kurbanlık hayvan, görüntüsü ve tinsel istekleri yok edilmesi gereken dünyevi ruh olarak açıklanabilir, aksi halde Hakk'ı arayan, amacına eremeyecektir.[1]

1) Faide, LXXI.

V. BÖLÜM

BİR BEKTAŞİ SUAL VE CEVAPNAMESİ

Aşağıdaki, "Muhibana Lazım Olan Bazı Sual ve Cevap" başlıklı bir sual ve cevap namedir. Bu, Babaların kullandığı elyazması defterlerde sıkça bulunan sual ve cevap namelere bir örnektir. İçeriği Öğretiler ve Adetler bölümlerinde verilen materyelin tekrarı olsa da, buraya kendi temel fikirlerini Bektaşilerin nasıl formüle ettiklerini göstermek için eklendi[1];

Sorarlarsa: Yolun kaç ahkâmı vardır?

Cevap ver: Altıdır, marifet, sahavet, sadakat, yakın; tefekkür, hakkı özünde bilmek.

Sorarlarsa: Yolun namazı nedir?

Cevap: Mürşit'e götürmek için ham şeyleri pişirmek.[2]

Sorarlarsa: Yolun abdesti nedir?

Cevap: Tüm kötü huyları bırakıp, övülecek niteliklerle donanıp, her zaman temiz kalpli olarak mürşit'in eteğine yapışmak.

Sorarlarsa: Yolun orucu nedir?

Cevap: Yalan ve zararlı bir şey söylemekten kaçınmak.

Sorarlarsa: Yolun haccı nedir?

Cevap: Mürşit'in kalbine girmektir.

Sorarlarsa: Yolun zekâtı nedir?

Cevap: fakrı fena'dır.

Sorarlarsa: Kelime-i tayyibe (iyi söz) nedir?

---

1) Erk. No. 4. s. 15-22. Bektaşi Metinleri'nde sual ve cevap name 84 sayfa kaplıyor, 113 sayfalık benzer bir kitabın adı Fahirname'dir. Aynı sorulara benzer şekilde cevap veriliyorsa da ayrıntılar çok farklıdır. Metin çevrildiğinde görüleceği gibi bir Bektaşi-Hurufi metnidir.

2) Muhtemelen, bunun anlamı muhtemel adayların daha ileri bir eğitim için Baba'ya götürülmeden önce hazırlanmasıdır.

Cevap: İlahi Hakikat'i tümüyle ikrar etmek.

Sorarlarsa: Vücut, baş, saç, alın, kaşlar arasındaki mesafe, güzelliğin, sezgisel aklın, fikrin, sözün, nefesin, dilin, kalbin, canın, gövden, omuzların, ellerin, ayakların, boğazın ve kanın ne?

Cevap: Gövde yer ve göktür, Muhammed Ali anlamına gelir. Baş En Yüce Taht, be harfinin noktasıdır. Uzun saçlar ağaçlardır. Alın Levhi Mahfuz'dur. Kaşlar arasındaki mesafe "Araları iki yay aralığı kadar belki daha da yakın oldu." (Kur. 53:9) Yüz, Cemalullah'tır. Akıl Cebrail'dir. Fikir Azrail'dir. Nefes, İsrafil'dir. Kan Mikail'dir. Söz Kelamullah'tır. Dil Ali'nin Zülfikârıdır. Kalp Beytullah'tır. Omuzlar Musa'nın Sina Dağı'dır. Eller Kudretullah'tır. Ayaklar Kuvvetullah'tır.

Sorarlarsa: Neredeydin? Nereye gideceksin?

Cevap: Şeriat'te, Âlemi ervah'taydım. Haktan çıktım. Dünyaya geldim. Tarikat'ta, Adem'deydim. Üçlerden çıktım. Yedilere geldim. Kırklara gideceğim. Marifet'te Nur'daydım. Babamdan çıktım. Anneme geldim. Nur-u İlahi'ye gideceğim. Hakikat'te Ali'nin nurundaydım, be harfinin noktasında. Ayın harfinden çıktım. Lam elif harflerine geldim. Ye harfine gideceğim. Ye harfi 28 harfin sonuncusudur. Noktaları Muhammed Ali'nin işaretleridir. Çünkü tek noktası olsaydı, bilinemeyecekti. Noktadan var oldu. Noktayı açıklamak için varoldu. Yoksa çoğu kaybolacaktı. Bu 28 harfin sırrı insanın güzelliğinde saklıdır ve insanın mükemmelliği Muhammed Ali'nin görünüşüdür. Bu harfler dört pir olan peygamberlerin ve ehli beyt'in işaretleridir ve insanın yüzünün güzelliğinde gizlidirler. Ve yine insanın yüzünde 4 Kapı, 4 nefes, 4 ruh, 4 söz, 4 Melek, 4 kitap ve 4 harf vardır. Hepsi 28 eder. 7 siyah çizgi, 14 beyaz çizgi ve 7 Halil kılı yine 28 yapar. Bunlar 32 harf ve iki sultanın işaretidir. Ve tüm varoluş bu 32 harftedir, ve bunlar aracılığıyla bilinir, bunlar aracılığı ile konuşulur. Ve bu 32 harf Muhammed

Ali onun ailesi ve çocukları ile bağlantılıdır. Ve tüm bunlar bir insanda mevcuttur, onun çizgilerinde kendi güzelliğini gösterir ve hamei kudret eliyle yazılmıştır. Herşeyden önce, saç, iki kaş ve dört kirpik yedi eder.[1] Onlar insanı ortaya çıkaran bir sıradadır. Hatta namazdaki rekâtlar dahi insanı açıklar. Namaz üçe ayrılır, salat-ı hazar, salat-ı sefer, salat-ı cuma; salat-ı hazar 17, salat-ı sefer 11 ve Cuma namazı 15 rekâttır. Toplanınca sefer ve hazar namazları, 28 harfi işaret eden 28 sayısını verir. Hazar ve Cuma namazları toplanırsa 32 harfi gösteren 32 sayısı elde edilir.

Böylece namaz da insanın yüzündeki 28 ve 32 harfe işaret ettiği için, insana secde ediniz. Bu nedenle gündüz namazlarda Kur'an sessiz okunurken, yatsı namazında insanın güzellik ve mükemmelliği görülemeyeceği için Kur'an'ın yüksek sesle okunduğu söylenir. Yani gece cehalet karanlığı ve gündüz mistik bilgi ışığı anlamındadır. kur'an okuyan imam karanlık içindekilere hitap eder ve şöyle der: Ey sen kör, Hakk'ı gör. Bırak onu göstereyim. Oysa ışıkta olanlar için görünür olduğundan, onlara hitap etmek gerekmez, sonuç olarak Kur'an sessizce okunur.

Ayağa kalktığında elif olur.
Eğildiğinde bir dal çıkar.
Secde ettiğinde bir mim şekillenir.
Yani sana insanı kavramanı söylüyorum,
Ayakta, oturan, anlayan insanı;
Aç gözlerini onlar hep insanı gösterir.

Ve bununla uyumlu olarak, insan kendini tanımalı ve Tanrı'nın emrini taşıyabileceği için insan önünde secde etmelidir.

Sorarlarsa: Niçin Mürşit'e teslim olunmalı ve onun kulu olunmalıdır?

1) Bu noktada insanın yüzünde Ehli Beyt'in tüm üyelerinin nasıl açıklandığı ayrıntılı olarak verilebilirdi, fakat bu daha önce yapıldı.

Cevap: Mürşit mürid'ine karanlığın yolundan çıkışı ve selamet yolunu gösterir ve sonra can huzura çıkınca ona ruh verilir, onun Hakikat'a ulaşmasını sağlar.

Sorarlarsa: Nerede bağlılık sunup ikrar verdin?

Cevap: Erler meydanında, Pir önünde, Muhammed Ali divanında ikrar verdim.

Ya da: İkrar verirken elin, kafan, gözün, kulağın neredeydi?

Cevap: Elim başımdaydı; başım rehberimin elindeydi, gözüm erenler erkânındaydı kulağım Pir'in nasihatini dinliyordu. İkrarım Muhammed Ali, Oniki İmam ve Ondört Masumu Pak'taydı. Ben dar'daydım, yüzüm yerdeydi, gözüm erenler yolundaydı.

Sorarlarsa: Şeriat, tarikat, marifet, hakikat sözcükleri ne anlama gelir?

Cevap: Şeriat İslamın koşullarını yürürlüğe koymaktır. Tarikat'ın beş harfi vardır. Tı'nın anlamı talep; re'nin anlamı riyazet; ya Hakk'a seslenilen harftir; kaf'ın anlamı kanaat; ta'nın anlamı tesellüm'dür. Yani tarikat Hakk'ı aramak, çağırmak, sonra onu bulup huzur ve kanaat elde etmek ve benliği teslim etmektir. Marifet'in de beş harfi vardır. Mim, marifetullah demektir. Ya, aklı kâmil ve ilmi ledun demektir. Yani mim'in anlamı Muhammed ve ya'nın anlamı Ali'dir. Onları bilmek anlamına gelirler. Fa'nın anlamı Tanrı'da benliğin yok edilmesi, fenafillah demektir. Ta, tövbe anlamına gelir. Hakikat'in de beş harfi vardır. Ha, helâl ve haram'ı ayırmak anlamına gelir. Kaf, kıyam anlamına gelir. Ya, bir yol kardeşi için her bakımdan olanaklı yardım anlamına gelir. Diğer kaf, Hakk'ın herşeyde kaim olduğu anlamına gelir. Ta, Tanrı'dan başka herşeyi terketmek, terki ma siva, anlamına gelir.

Sorarlarsa: Tarikat'ın yapısı nedir?

Cevap: Uğraşında metanetle durmak. Tarikat'ın altı

makamı vardır; tövbe; kıyam; zühd; takva; kanaat; uzlet.

Sorarlarsa: Kafanda, kaşında, gözünde, burnunda, kulağında, ağzında, göğsünde, elinde, dilinde, belinde ayaklarında ne var?

Cevap: Başımda tacı devlet, kaşımda kalemi kudret, gözümde, nuru vilayet, kulağımda bangı Muhammed, burnumda buyaı cennet, ağzımda iman, göğsümde Kur'an'ı hikmet, elimde desti hay, belimde kemeri hidayet, dilimde ikrar, ayaklarım da hizmet, arkamda ecel önümde nasip var.

Sorarlarsa: Şeriat, tarikat, marifet, hakikatta kimin oğluydun?

Cevap: Şeriat'te babam Adem, annem Havva'ydı, tarikat'ta Yol'un oğluyum; marifet'te mükemmelliğin oğluyum; hakikat'te babam gök annem toprak.

VI. BÖLÜM

BEKTAŞİLİK'İN DİĞER İNANÇLARLA İLİŞKİSİ

Bu çalışma boyunca Bektaşilik'in bileşik, eklektik bir inanç ve adetler sistemi olduğu defalarca söylenmiştir. 13. yüzyılda bir halk dininin doğal gelişmesi olarak başlamış, zaman zaman yeni unsurlar eklenmiştir. Her bir unsur ve her bir ananeyi alıp kaynağına kadar izini sürmek ilginç olacaktır. Böyle bir işlem verimli olduğunu kanıtlamıştır. Yine de sık sık yalnızca dışsal benzerliklere dayanan yan yollara sürükleyebilir. Aynı fikir ya da ibadet biçimi sıkça farklı zaman ve yerlerde bağımsız kökenlere sahip olmuştur. Çarpıcı bir benzerlik noktası bir bağımlılık ilişkisine kanıt oluşturmaz. Yine de böyle benzerlik noktaları her zaman büyük propaganda değerine sahip olabilir. 12 İmam, 12 Havari ve İsrail'in 12 kabilesi gerçeği, sembol ve terimleri çifte anlamlı olan bir savunucu için hem Müslüman hem de Hıristiyanları kazanabileceği zengin bir fırsat sunar. Farklı sistemlerde iki ya da üçlü kaynağı olan bir anane kolaylıkla ortaya çıkabilir. Onun çekim gücü çeşitli yönlerde ilişkiler kurma yeteneğine göre artar. İstilacı göçebe Türk için aynicem Şaman ibadetindeki sığır, şölen ve yuğ'da kendi modelini bulmuş olabilir;[1] yalnızca kısmen Hıristiyanlaşmış yerli Anadolu'lu için bu Cemaat Ayini'nin açık bir gelişimi olarak görülmüş olabilir. Kadınların kabul edildiği toplumsal özgürlük hem İslam öncesi Türk toplumsal ananesinden hem de Hıristiyan uygulamasından gelmiş olabilir. Köy Alevileri'ni yakından araştıran Dr. White, onların bir bütün olarak Hıristiyanlara karşı dostça davrandığını bulmuştur. İsa ile Hıristiyanlara ve Ali'yle kendilerine olanda Tanrı'nın ortak bir tezahürünü görürler.[2] Bir inanç ya da adetin ikili bir kökeni olması olasılığına işaret ediş sonsuza kadar devam ettirilebilir. Yine de gerçek köken hâlâ başka bir yerde olabilir. Fakat zaten bilinen bir benzerlik noktası, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun top

1) Fuat Bey'in Milli Tetebbüler Mecmuası'ndaki Türk Edebiyatının Menşei makalesinde bunun bir tasviri yapılmaktadır. C. 2. No.4. Eylül 1331.

2) Contemporary Review, Kasım 1913, s.697.

lumsal uçlarında birbirine karışmış farklılıklar içeren yüzbinlerce insanı kazanma hedefini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle, bu bölümde biz Bektaşilerin inanç ve adetlerinin diğer inançlardaki adet ve inançlarla benzerlik noktalarını göstermekle yetineceğiz.

1. Köy Alevileri

Alevilerin köy gruplarının diniyle Bektaşilik'in birliğini sıkça vurgulamış bulunduğumuz için, burada bu ilişkiyle başlayıp kısaca iki grubun ortak olduğu bazı noktaları vereceğiz.

Her ikisinin de esas töreni aynicem ile başlayacağız. Bu, ikisinde de, çok çarpıcı benzerliklerle düzenlenmiş bir meydan da toplanır. Türk Yurdu'ndaki[1] makalelerinde Baha Sait Bey, ritüelin ortak temelini tasvir eden çizimler verir. İki meydan da her iki tarafça saygı gösterilen eşiğe sahiptir. Her ikisinde de ocak vardır, sürekli yanan ve bazan ortaklaşa çırağı Ali denilen bir çırağ vardır. Sonra her ikisinde de diğer çırağların bulunduğu bir taht ve bir çırağ uyarma hizmeti vardır. Her ikisinde mürşit ve rehber makamları için özel postlar vardır. İki durumda da gözcüler bulunur. Her iki grupta peymançe terimini ve yerini bilir. Her ikisinde de oniki hizmet[2] vardır. Her iki grup da ritüellerinde Türkçe kullanır, gülbank ve tercüman terimleri kullanılır. Her ikisinde de telli sazlar eşliğinde yapılan sema vardır (Mevleviler'de olduğu gibi ney kullanılmaz). Her iki grup nefes söylemekle kalmayıp en popülerleri Hatayi ve Turabi'ninkiler olan aynı nefesleri söylerler. Her ikisinde de törensel bir şekilde sembolik içki, dem'i dağıtan sakiler bulunur. Her ikisi için de ikrâr töreninde sahib ve musahib gereklidir. Her ikisi de kadınların eşitliğini tanır.

Aynicem'e ilaveten iki grupta da Muharremde ben-

1) Cilt 4. No.22. Ekim 1926, s.326, 327.
2) İlah. Fak. Mec. 5. Yıl. No.19, s.69.

zer oruç, Nevruz da benzer hizmet, baş okutması ya da mağfireti zünup yani bir günah bağışlanması hizmeti vardır ve her ikisinde de sert bir ceza olarak düşkünlük uygulanır.

Törenler ayrıntılarda farklılaşsalar da, temelde ortaktır. Her iki grupta aynı kitapları kullanır: Faziletname, Hüsniye, Noktatül Beyan, Hutbetül Beyan, Miratül Mekasit, tüm bunların da üzerinde Hacı Bektaş Veli'nin iki Vilayetname'de bildirilen anane ve sözleri.[1] Genelde tüm köy grupları, Kızılbaş, Yörük ve Abdallar Hacı Bektaş Tekke'sinde oturan Çelebilerin otoritesini tanırlar. Çepni ve Tahtacılar merkez tekkenin otoritesini tanımasalar da Hacı Bektaş Veli'nin adı ve ruhsal önderliğine Bektaşiler kadar saygı gösterirler.[2]

Her iki grup da Ali ve Oniki İmam konusunda benzer inançlara sahiptir. Her ikisi de Muhammed Ali sözcüklerini sanki bir kişiymişçesine birleştirirler. Yine her ikisi bu ikiliyi Allah'la birleştirerek bir üçlü oluştururlar, Tahtacılar arasında bunun bir sembolü olarak kaz ayağı takılır.[3] Her iki grup ta kendilerini Cafer Sadık mezhebinden kabul eder. Harfler ve sayılara özel anlamlar veren Hurufi etkileri her ikisinde de vardır. Aynı ya da çok benzer Nadı Ali duası her ikisinde de kullanılır. Pir türbeleri benzer roller oynar ve göçmüş velilerden istenen yardımlar aynı tavrı yansıtır. Her iki grupta aynı büyük kişilere saygı gösterir, Muhammed ve Ali'nin dostu Selmani Farisi, Ali'nin seyisi Kamber; Küçük Asya'da uç savaşçısı olan Seyit Battal Gazi v.b.

Bunlar her ne kadar onların benzerliklerini tam olarak ifade etmese de, temelin hem örgütlü Bektaşiler hem de köy grupları için ne denli ortak olduğunu göstermeye yeterlidir. Bektaşiler köy gruplarına tepeden bakar ve onlara Sofular derler. Oysa fark yalnızca kent içi ve kıyıla-

1) İlah. Fak. Mec. 4. Yıl No.15 s.78.
2) a.g.y. no.20, s.64, 65.
3) a.g.y. no.13, s.77.

rında kurulan tekkelerin imparatorluğun giderek daha fazla üst sınıf üyesini çekmesi gibi bir incelmişlik farkıdır. Bir Bektaşi tekkesinde üyeliğe kabul gönüllüdür, her bir birey kendi inisiyatifiyle katılır, oysa köyde, uygun yaşa ulaşmış kadın erkek herkesten erkândan geçip dahil olması beklenir.

2. Sünni İslam

Dinsel bilgiye açılan Şeriat kapısıyla ilgili tüm tartışma, sünni İslamın Bektaşi yaşam ve düşüncesinde oynadığı role bir göstergedir. Muhammed dudaktan ve şüphesiz kalpten onurlandırılır, fakat Ali kalplere taht kurmuştur. Kur'an görüldüğü gibi sürekli alıntılanır fakat her zaman özel bir yorumla birlikte. Sünni İslam, Bektaşi inancının esastaki Şii ve panteist kimliğini örten bir cübbedir.

3. Şii İslam

İslam düşüncesinin bu kolunun oynadığı rol zaten açıktır. Oniki İmam'ın adlarının bilinmesi hepsi için temeldir. Ali'ye velilerin başı olarak saygı gösterilir. Yeri o kadar yüceltilmiştir ki Uluhiyet'inin reddi takiye şüphesi uyandırır. Şiilerden dahi aşırı olarak Ali ve oğulları için Muharrem'de yas tutar ve Nevruz'da Ali'nin doğumunu kutlarlar. Tevellâ ve teberrâ şiir, nefes ve ikrâr töreninde fiili talimat olarak, kuvvetle öğretilir.

4. Şamanizm

Şüphesiz başka benzerlik noktaları da bulunabilecek olsa da Bektaşilik'in Asyagil temelin eski inanç ve adetlerine benzediği yedi nokta vardır.[1]

Birincisi: İbadete peçesiz kadınların katılımı.

---

1) Bu ilişkinin en iyi açıklaması için Fuat Bey'in "Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans" İstanbul, 1929' bakınız. Yukarıdaki çerçeve bu çalışmadan alınmıştır. Fuat Bey'in monografisindeki notlar daha fazla bilgi için ayrıntılı kaynaklar verir.

İkincisi: Mistik ilahiler, nefeslerin Şamanların sihirli sözlerinin yerini tutması.

Üçüncüsü: Sema'ın Şamanların vecd danslarına benzemesi.

Dördüncüsü: Aynicem'de koyun ya da koç kurban edilmesinin Asyagil Türkler arasındaki sığır kurban edilmesini hatırlatması.

Beşincisi: Veliler tarafından gösterilen insanı kuşa dönüştürmek, uçmak v.b. gibi mucizeler, Çin Türkistanı'ndaki veli öykülerine çok benzerler.

Altıncısı: Diğer veli efsaneleri, Bektaşilik'le, Tibet ve Çin Türkistanı yoluyla Şamanizme giren Budist etkisi arasında bir folklor türü ortaklığı gösterir.

Yedincisi: Kutsal yerler, özellikle de kutsal ağaçlar her ikisi için de ortaktır. Tekil Bektaşiler için, örneğin iki boynuzlu tac giyen, kuşlara binerek seyahat eden, sakalını traş edip uzun bıyık bırakan Barak Baba açık bir etkiye sahiptir.

Daha önce zaten eşiğe saygının Orta Asya Moğollarınınkine tıpatıp benzer bir tavır olduğuna dikkat çekmiştik.

5. Yeni Platonculuk

Bektaşilik ve genelde İslamdaki tasavvuf'un mistik felsefesi büyük ölçüde Yeni Platonculuk'un bir mirasıdır. Bir en yüce bilinemez Tanrı kavramı, kendisinden tezahür eden farklılaşmış varlıklar dünyasına yol açar; önce aklı kül'ün ve sonra da nefsi kül'ün ortaya çıkması Plotinos'un, Mutlak, Ruh ya da Akıl ve Nefs üçlemesinin yansımalarıdır. Hatta Bektaşilik ve genel olarak İslam mistisizmi bu ananeyi Tanrı'nın ağzına yakıştırır: "Gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim", bu sözün Yeni Platoncular dan kaynaklanmış olduğu söylenir.[1] De Boer'e göre "Kendisini bilen Tanrı'sını bilir" hadisi[2] "Platon'cu Alci-

1) Encyc. of. Isl. "Khalk" maddesi.
2) Encyc. of. Rel, and Ethics, "Soul" maddesi.

biades'te bulunan bir fikrin başaşağı edilmişidir; Araplara Yeni Platonculuk aracılığıyla ulaşmıştır." (s.129). Bu hadis, İbni Sina'nın "Prense Hediye"sinde ve muhtemelen Bektaşiler ve Türkiye'nin diğer mistiklerine kendisi dolayımıyla geçtiği Muhyiddini Arabi[1]de bulunur. İlahi Hakk'ın görünümünü örten hicap kavramı, tensel istekleri aşarak sadece duyularla algılamanın ötesine geçip tinsel dünyaya karşı bir uyanıklığa ulaşmanın zorunluluğu, ve bireyin içinde kendi benliğini yitirerek, fena[2], Tanrı'da varolmanın, baka, dayanılmaz duygusunu elde etmesi düşüncesi, hep Muhyiddini Arabi ve Celaleddini Rumi'nin yazıları yoluyla Bektaşi'ye aktarılmış Yeni Platoncu ifadelerdir. Pitagoras'ın "ruh ölümsüzdür; yani diğer tür yaşayan varlıklara dönüştürülür; varolan herneyse belirli bir devir devriminde yeniden doğar; hiçbir şey mutlak olarak yeni değildir; ve bu nedenle tüm canlılar birbirlerine akraba gibi davranmalıdır[3], fikri, Bektaşi düşüncesinde şu ya da bu şekilde yansımasını bulmuştur. Bir çok Bektaşi tarafından inanılan ruh göçü (tenasuh) düşüncesi de Platon ve Plotinus'ta bulunur.[4] Platon'da, Mürşit öğretisi başlığında anlatılan, bir kitabın onu yorumlayacak yaşayan bir öğretmen olmadıkça anlaşılamayacağı düşüncesi de bulunur.[5] Oysa bu düşünce "Öğretmensiz bir insanı şeytanın müridenden başka birşey olarak düşünemeyen"[6] herhangi bir Doğulu için çok karakteristiktir. İnsanı Kâmil ve Kırk Abdal'ın Tinsel Hiyerarşisi düşüncelerinin kökenleri de Platon'dadır.[7]

Basra'nın İnançlı Biraderleri, "Encyclopedia of Sci-

1) Fususül Hikem, Kahire, 1321, s.47.
2) Terimlerin Bayazid Bistami'deki gerçek kökenleri için Sözlük'te fena sözcüğüne bakınız.
3) Inge, "The Philosophy of Plotinus" II, 6.
4) Augustine "City of God", Kitap X, 30; Phaedrus, 248, 249; Inge a.g.e. II, 32.
5) Bkz. Loeb, Phaedrus, s.553, 563.
6) De Boer "Philosophy in Islam" (1903), 28.
7) Phaedrus, 249, 246.

ences"leri aracılığıyla birçok noktada sonradan Bektaşiler arasında görünecek Yeni-Pitagoras'çı ve Yeni-Platoncu yapıdaki görüşleri öğretmişlerdir. Ruhani öğretmene tam itaat, dört aşama yoluyla hakikate ilerleme deneyimi, ruhani bir anlamda Kur'an'ın kuru ifadelerini yeniden yorumlama hakkı, Tanrı'dan tezahür ediş ve ona nihai dönüş, bunların tümü çarpıcı bir benzerlik içinde iki sistemde de bulunur. Hatta, Tanrı'nın yapısının 28 harfte açığa çıktığı ve bu sayının bir 4'ün bir 7 ile çarpılarak elde edilişi gibi Hurufilik'le bağlantılanan fikirler bu Biraderler'in öğretilerinde bulunabilir ve belki de bunlar en azından bir ölçüde Fazlullah'tan bağımsız olarak Bektaşiler'e ulaşmış olabilir.[1]

6. Hıristiyanlık

Hıristiyanlık örneğinde bir bağımlılık ilişkisinden emin olmak kolay değildir. Benzeşmenin çok fazla olduğu birçok durumda gerçek köken başka bir yönde olabilir. Hatta fikir benzerliği sonradan Hıristiyanları çekmeye etkili bir hizmet sunmuş ve onların tarikat içinde kendilerini yuvalarında hissetmelerini sağlamış olabilir. Bu nedenle aşağıdaki benzeşmeler listesi, köken üzerine bir tez ileri sürülmeden fakat yalnızca Bektaşilik'te dışsal olarak Müslüman, ama içsel olarak Küçük Asya ya da Arnavutluk'ta ki ilkel bir Hıristiyan tipi için, eski inanç ve adetlerini İslamın görünüşte kabülünü zorunlu göstermiş olan dışsal durumla uzlaştırmasını olanaklı kılabilen seçmeci yapıda bir sistem bulunduğunu göstermek için verilmiştir. Bu yolla yalnızca Grek ve Arnavutlar değil, fakat bir zamanlar Nasturi Hıristiyan olan milyonlarca Türk'ün torunları da Bektaşi sistemi içinde eritilmiştir.

İlk olarak, Bektaşilerin adetleriyle, Doğu Kilisesince uygulandığı şekliyle yedi ayin arasında çarpıcı benzerlikler bulunur.

1) Vaftiz, önceden işlenen tüm günahların silinmesi-

1) Bu Biraderler'in iyi bir izahı için bkz. De Boer "philosophy in Islam" 81-96.

nin ve onlardan arınmanın bir işareti olarak aynicem öncesinde yapılan abdest erkânına çok benzer.

2) Batının konfirmasyon ayininin eşdeğeri olan mukaddes mesh yağı sürmek ya da yağlanmak, ikrar ayininde gül suyu sürünülmesinde benzerini bulur.

3) Aşai Rabbani; yalnızca İsa'nın ölümüne sembol olarak ekmek ve şarap kullanılması ile Hüseyin'in acılarının anısına aynicem'de kullanılmaları bakımından değil, fakat iki durumda da yalnızca onaylanan ve üyelerin törene alınmalarıyla da birbirlerine benzerler.

4) Keşişlik, mücerred Babalara denk düşer. Keşişin tinsel otoritesi ve özellikle de manastır başının keşiş üzerindeki otoritesi mürşit olan Baba'nın tinsel otoritesi gibidir![1] Mücerred olarak tam teslim oluş işareti için küpe taktırma erkânı, Yahudiler arasında yaşam boyu gönüllü köleliğin işareti olan benzer bir erkânın bulunduğu Tevrat'ın Beşinci Kitabı XV. 17'den Balım Sultan'a geçmiş olabilir. (Balım'ın annesinin bir Hıristiyan olduğu hatırlanacaktır.)

5) Günah çıkarma, Baş okutmak ya da Mağfireti zünup hizmetine benzer. Hıristiyan Kilisesi'nce uygulandığı şekliyle aforoz da Bektaşilik'te düşkünlük ile benzerini bulur.

6) Bir rahibin huzurunda kıyılan nikah Baba tarafından kıyılan nikahta Bektaşi uygulamasındaki karşılığını bulur.

7) Yedinci ayin, Yağlanma'nın* Bektaşilik'te bir benzerini bulumadım. İkinci olarak İsa'nın Ulûhiyet'inin zikredilişinin Bektaşiler tarafından yalnızca Muhammed'e değil fakat Fazlullah'a da yapılan bir gönderme

---

1) Prof. Levonian, Rum Ortodoks Kilisesi'nde bir Rum Manastırının başının keşiş üzerinde tıpatıp mürşit'in otoritesi tanımlanırken kullanılan terimlere uygun bir otorite uyguladığına dikkatimi çekti. S.101. n.1.

* Unction, Redhouse sözcüğün karşılığını şöyle veriyor: Yağ sürme; yağ sürerek takdis etme; bedene sürülen yağ; teskin edici ilaç veya madde; söylenen sözde dini heyecan uyandırma hasiyeti. s. 1119 (ç.n.)

olarak yorumlandığına daha önce işaret edilmişti. Exodus XXVI'daki Çadır Tapınak, Bektaşi-Hurufi için özel bir anlama sahip olduğu şeklinde açıklanmıştı. Onun 28 kubitlik 11 perdesi ve 50 kıvrımı, Musa ve Fazlullah arasında bir bağlantıyı kanıtlamak için gösterilmişti.

Amavutluk'taki meydan duvarlarında Kur'an'ın 19. suresinin başladığı ayn ayn duran Arap harflerinin büyük boydaki baskılarından daha yaygın olarak bulunan bir resim yoktur, ve bu iri harfler İsa'nın doğumu ve ilk yıllarını Muhammedi tarzıyla anlatan tüm sureyi oluşturacak bir yazı şeklinde düzenlenmiştir.

Birçok şekilde ve özellikle de teslim taşı'nın 12 köşesiyle temsil edilen Oniki İmam'ın aynı zamanda 12 Havariyi temsil ettiği Bektaşilerin kendileri tarafından da söylenir, İllüstrasyonlar üzerine bölümde bir yorumun da İsrail'in Oniki Kabilesi olarak verildiğini göreceğiz.

İsa'nın Bakire'den doğuşu Balım'ın doğum öyküsünde bir benzerini bulur.

Hacı Bektaş'ın kendisi de birçokları tarafından St. Haralambos'un dirilişi olarak görülür; ve Bektaş'ın uygulamalarında İncil anlatısına paralellikler gösterilerek en azından bazı Hıristiyan bağlantılarına destek bulunabilir. Menakıp Vilayetname'de Bedahşan halkına karşı Musa'nın Firavuna yaptığı gibi belaları kullanır. Fakir bir kadından yiyecek ödünç alır ve yalnızca onunkilerini Eliyah öyküsünde olduğu gibi eksilmez kılar. Taştan su çıkarır ve Sarı Saltık'ı misyoner olarak gönderirken İsa'yı hatırlatan bir dil kullanır: "Her kande isen biz sana yoldaşız."[1]

İnsanın Tanrı'ya ulaşmak için yeniden doğması gerektiğini savunurken, Virani Baba Yuhanna benzeri bir dil kullanır. Dr. White Bektaşilerin tavşan yemeyi reddetmelerinin Leviticus XI, 6'ya uyduğunu savunur.[2]

1) El yazması kopya 75 b.

2) Contemporary Review, no. 1933, s.697. Yine de yazar burada nedensel bir ilişki olup olmadığını sorguluyor. Bektaşi tavşan yemekten uzak durmanın fazlasını yapar. Tavşandan iğrenir; ona dokunmak, hatta görmek dahi istemez. Lev. XI: 4'te deve yenilmesi de yasaktır, fakat Bektaşiler arasında bu hayvana karşı böyle bir tavır yoktur.

İlkel türde Hıristiyanlar için Bektaşilerin, Allah, Muhammed ve Ali üçlemesi, diğer ve içinde bulundukları zamanda, daha güvenli adlar altındaki Hıristiyan Üçlemesi gibi görünmüş olabilir. Özellikle mücerred Bektaşiler arasında tekke bazı bakımlardan bir manastıra benzer. Elifi tac dikkat çekecek kadar Piskopos tacına benzer. Tığbent'te bir Hıristiyan keşişinin kuşağına çok benzer. Dostane bir Baba'nın meraklı Hıristiyanların dikkatini bu benzerlik noktalarına çektiği, onları tarikata kazanıp Hıristiyan önderlikleriyle bağlantılarını kestiği, onların da Bektaşi Tarikatı'nın ritüel ve sembolizmi içinde kendilerini yuvada hissettikleri kolayca düşünülebilir. Eğer 13. yüzyılda yalnızca yüzeysel olarak Hıristiyanlaşmış Küçük Asya halkını düşünürsek, bu süreç özellikle kolay olacaktır; zaten bu halkın büyük bir kısmı, Sir William Ramsey'e göre köken olarak karakter ve dilleriyle Eski Türklerle akrabaydı.

Daha ileri araştırmalara konu olabilecek başka benzerlik noktaları da vardır. Zerdüştilerin dinsel yaşama adanma sembolü olarak kullandıkları kuşağın tığbent ya da kamberiye üzerinde herhangi bir etkisi olmuş mudur? Bektaşilerin, müzik, dans ve şarap içme yoluyla vecde ulaşmalarıyla Trakya'nın şarap ve dinsel vecd tanrısı Dionisos'un herhangi bir ilişkisi var mıdır? Böyle soruların bilimsel olarak araştırılması şu anda mümkün görünmüyor. Bunlar daha çok tahminler alanındadır. Fakat bunlar, daha çok, Bektaşilik'in, o yoğrulabilir 13. yüzyılda, nasıl olupta, bir ormanda neredeyse sayısız bitki türünün yetiştiği kadar doğal bir şekilde, bir halk dininin gelişiminde ifade bulduğu ve yüzlerce yönden onu etkilediği hakkında bazı fikirler vermeye yarar.[1]

---

1) Bu yüzyılın ilk yıllarında Hıristiyan olsun Müslüman olsun Asya'nın tüm halklarının çeşitli atalardan kalma inanç ve adet unsurlarında nasıl etkilendiğini görmek için G.E. White'ın "Survivals of Primitive Religion among the People of Asia Minor" makalesine bakınız. Transactions of the Victoria Institute, XXXIX (1907) s.146.

II. KISIM

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

Buradaki terimlerin seçimi ve anlamlarını özellikle Sadettin Nüzhet'in Bektaşi Şairleri'ndeki Lügatçe'ye ve Abdülbaki (Gölpınarlı ç.n)'nin Kaygusuz'una borçluyum. Yorumların büyük ölçüde çeviri olduğu yerlerde kaynağa B.Ş. ve K. harfleriyle işaret edilmiştir.

ABDAL— Tasavvuf'ta kullanıldığı haliyle bu sözcük ruhani hiyerarşiye bir göndermedir, Arapça bedel sözcüğünün çoğuludur, fiziksel bir durumdan ruhsal bir duruma geçebilenleri ifade etmek için kullanılır. Yalnızca derviş anlamında da kullanılır ve bu anlamda Kalender ve Işık'la eşanlamlıdır. 13. Yüzyılda Abdalan ya da Rum Abdalları denilen az ya da çok örgütlü bir grup ortaya çıkmıştır. Kaygusuz Abdal bu gruptandır. Terim Bektaşi şiirlerinde sık sık kullanılır, B.Ş. 196, 231, 42, 79. Sözcük Bektaşi adlarında da sıkça kullanılır, Abdal Musa, Derun Abdal, Kalender Abdal, Kazak Abdal, v.b. İlk Mutasavvıflar'da Fuat Bey, Abdallar'ın Babai mezhebinin bir kolu olduğunu söyler. Abdal sözcüğü üzerine 33 sayfalık önemli bir madde için Köprülü'nün Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'ne bakınız.

ABI-HAYAT, "yaşam suyu." - Hızır, İlyas ve İskender, tehlike ve baskının hüküm sürdüğü bir bölgeye bu suyu aramaya giderler. İskender korkar ve vazgeçer. Hızır ve İlyas gider, kaynağı bulup, sudan içerek ölümsüzlük kazanırlar.

Tasavvuf'ta bu Hakk'a ilişkin deneyimsel bilgiye yapılan bir göndermedir. K. Hızır sözcüğü.

ADEM, vücut'un zıddı, "yokluk". - İki türü vardır izafi ve mutlak. Mutlak yokluk durumunda, hem yoktur ve hem de varoluş olasılığı yoktur. İzafi yoklukta, dışsal bir varlığı yoktur fakat nasıl ki ağaç tohumda bulunuyorsa öyle bir potansiyel varoluşa sahiptir. B.Ş.

AHSEN-İ TAKVİM, Kur'an 95:4'ten alınan bir terimdir. "Biz insanı en güzel şekilde yarattık." Bu "en güzel şekil" insanın biçimidir. En yetkin biçim o olduğuna

göre Hakk'ın görünümü onda olmalıdır. Allah insan biçiminde açığa çıkar.

AKIL, akıl eğer zihnin sıradan anlamıyla kullanılırsa Hakk'ı bilemez. Fakat o aynı zamanda Yeni-Platoncu düşüncedeki "nous" anlamında da kullanılır, bu durumda ancak sezgisel bir anlayışla Hakk'ı tanıyabiliriz. Akıl'ın üç derecesi olduğu söylenir:

Birincisi— Aklı maaş, "varlığın aklı, aklın en düşük düzeyi, bununla doğadaki şeyler bilinir."

İkincisi— Aklı maâd, "ahiret aklı, zihin mistik ilimle terbiye edildiğinde alemi şehadet (görünür dünya)'in ötesindeki şeyleri anlayabilir."

Üçüncüsü— Aklı kül, "evrensel akıl, İlahi Birlik'ten ilk büyük tezahür ve peygamber ve velilerin sahip olduğu kutsal şeylerin sezgisel kavranışı." B.Ş. **AKLI EVVEL** ve **AKLI KÜL,** "evrensel akıl", Mutlak'tan tezahürün ilk aşamasıdır. Yeni-Platoncular'ın "nous"u. Bu aşamada varoluş kendi niteliklerini ve adlarını kapsayıcı bir şekilde anlayacak ölçüde farklılaşmaya başlar. Bu aşamanın birçok başka adı da vardır: Vahdeti Hakiki, Taayyünü Evvel; İlmi Mutlak, Hakikatı Muhammediye.

AK PINAR— Hacı Bektaş'ın Hacı Bektaş Köyü'nde mucize gösterdiği bir yer. B.Ş.

AK YAZILI- Rakı.

ALLAH-MUHAMMED-ALİ, Hıristiyan üçlemesine benzer bir üçleme. Bu üçlemede temel figür Ali'dir. Üluhiyet Ali'den başka bir yerde aranmamalıdır (yine de muhtemelen takiye olarak Ali'nin Üluhiyet'inin reddedildiği kaynaklar vardır, Hutbetül Beyan 69. Sözcük s.145). Muhammed fenafillah'a ulaşmıştır çünkü Ali'ye hürmet göstermiştir; bu nedenle Muhammed, Ali ve Hakk'ı ayrı ayrı görmek, yalnızca Hakikat'ın gerçek anlamını yanlış anlamaktır. B.Ş.

ALEMİ ERVAH — Ruh aleminde farklı yaratıkların düzeyleri daha önce ifade edilmişti. Buradaki ruhlar renksiz ya da biçimsidir, zaman ya da mekân bilmezler çünkü daha vücut bulmamışlardır. Burası Hakk'ın hem

bilinçliliğinin hem de öz bilinçliliğinin bulunduğu bir muhayyile alemidir.

ÂLEMİ ITLAK, Lâtaayyün (ayrımsızlık)e eşdeğer bir terim.

ÂLEMİ EKBER, ALEMİ KÜBRA, Mistiklere göre âlem ikiye ayrılır, Âlemi Ekber (Büyük Alem) ve Âlemi Asgar (Küçük Alem). Âlemi Ekber ve evren Âlemi Asgar'da insandır. Fakat hakikatte, tohum ya da taşın ağaçta buldukları gibi, evren son uç ve amacını insanda bulur, böylece bu bakış açısından İnsan Âlemi Ekber'dir.

ALEVİ, Aliyi meşru imam tanıyıp Peygamberi izleyen ya da Ali'ye özel bir bağlılık duyanlar için kullanılan genel bir terim. Tüm tarikatlar kendilerini Muhammed'in şu ya bu arkadaşına bağlarlar. Nakşi ve Mevlevi tarikatları Bekri'dir yani gelenek olarak Ebubekir'e bağlanırlar. Anadolu'daki diğer tarikatlar Alevi'dir (B.Ş.) Tarikatlar arasında genellikle Ali'ye güçlü bir bağlılık ve sevgi vardır. Bektaşiler ilk üç Halife'yi tanımazlar ve kendi yollarının yalnızca Ali'den geldiğine inanırlar. Bazıları manevi feyzin Muhammed'den Ali'ye değil Ali'den Muhammed'e geldiğini söylerler. Miraç öyküsünde Ali'nin Muhammed'den öncelikli görüldüğünü görmüştük. Muhammed Peygamberlik Sırrı'na fakat Ali de Velayet Sırrı'na sahiptir, ve ikincisi birincisinden üstündür, çünkü, birincisi yalnızca Allah'ın mekanik olarak tanınmasıyken ikincisi onun gizli anlamının kavranılmasıdır.

ALî ABA — Özellikle, Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'e yapılan bir atıftır. Anane, bir gün Peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin'i yağmurdan korumak için abasını açtığı ve adın buradan geldiği şeklindedir. Bektaşilerin kendilerinden sözederken genel olarak ve sıkça kullandıkları bir terimdir. Şehitlik tekkesinde Mustafa Baba'nın mezar taşında şöyle bir atıf vardır; Tariki Abdalandan bendei Ali Aba.

ALLAH EYVALLAH— Güçlü bir ifade, hemen hemen bir onay yemini olarak kullanılır. Aynicem törenindeki sık kullanılışına dikkat ediniz.

ANÂSIR — Toprak, su, hava, ateş dört unsuru. Bu dört unsurun karışımından "üç çocuk" (mevalidi selase) yani mineral, bitki ve hayvan alemleri varolur.

ANKA — Sıradan halka göre, bu, Kaf dağında yuvası bulunan, vücudu olmayan fakat bir adı olan Simurg, Hümâ ve Devlet Kuşu da denilen mitolojik bir kuştur. Mistiklere göre ise ancak zihinde biçimlenen varoluşta hiçbir ayrımlaması olmayan kaostur. K.

ARİF — Deneyim yoluyla İlahi Hakk'ın özünü tatmanın zevkini bilendir.

ARAKİYE — İkrar ayininde talipin giydiği beyaz başlık.

ARAZ — Kendi başına bir varlığı olmayan bir cevhere ihtiyaç duyan. Vücudu Mutlak cevher, ve onun tüm tezahür ve görünümleri de "araz"dır.

ARI — "Hakikati arayan"ın bir sembolü.

ARSLANLIÇEŞME — Hacı Bektaş Tekkesinin avlusunda girişte sağ köşede içinde ağzından su fışkıran bir aslan heykelinin bulunduğu büyük bir havuz vardır. Bu su Bektaşiler için Mekke'deki Zemzem suyunun yerini tutar, yıkanmak ve içmek için tüm diğer sulardan önceliklidir. B.Ş.

AŞEVİ — Hacı Bektaş Tekkesinin yapılarından ve herhangi bir tekkenin olağan kısımlarından biri. Herhangi bir tekkede sadece yemeğin pişirildiği bir yer olabilir. Hacı Bektaş Tekkesinde, Aşevi Babası, Dede'den hemen sonra gelir.

AŞIK — Bektaşilik'te tarikata inanan fakat henüz üye almamış kişiler için kullanılır. Aşıklar müzikli ve şarkılı sohbet saatlerine katılabilir fakat gerçek ritüellerde yer alamazlar. B.Ş.

AŞKI NİYAZ OLSUN — Hem Mevleviler hem de Bektaşilerce kullanılan bir ifadedir. Baba'ya "tabanlarını aşkı niyaz ederim" diyerek selam verilir. B.Ş.

AŞK OLSUN — Bir selam biçimi. Ödülünüz İlahi Aşk olsun demektir. Bu selama cevap olarak aşkın cemal olsun denir; eğer sonra hitap edilen cemalın nur olsun ce-

vabını verirse ona Nurun alâ nur olsun cevabı verilir. B.Ş.

AT EVİ — Hacı Bektaş Tekkesindeki yapılardan biri. Burada tekkenin ve konukların atlarına bakanlar kalır.

AYAKÇI — Hem Mevlevi hem de Bektaşiler arasında kullanılan bir ifadedir. Yeni ikrâr etmiş ve bu nedenle mütevazi bir hizmete verilmiş olanlar için kullanılır.

AYAK MÜHÜRLEMEK – Sağ ayak başparmağının sol ayak başparmağı üzerine konularak ayakta durulması. Baba huzurunda bir saygı işareti olarak böyle durulması beklenir. Mevleviler ve diğer tarikatlarda buna Niyaz denir. B.Ş.

AYNELYAKIN — Allah'ın birliğini ilham almış bir içgörü deneyimiyle kavramak.

AYNİCEM — Bu, Bektaşi ve Kızılbaşlarca temel törenlerine verilen addır. Yola girişte ya da ölen birinin anısına yapılırdı. B.Ş.

AYİNE — Ayna. Hem Tanrı'yı güzelliğiyle yansıtan görünür varoluş evreni ve hem de Tanrı'nın en yüksek yansıması olan İnsan-ı Kâmil için kullanılan bir sözcüktür. Tanrı kendi yetkin biçimini bu aynada seyreder.

BACI SULTAN — Mücerred Bektaşi derviş andı kabul edilmiş kadınlara verilen bir and. Yeni Gün, No.14.

BADE — Taze üzümden yapılmış şarap, kadeh anlamıyla da kullanılır. Tasavvuf'ta hem Tanrı'yı tanıma özlemi hem de onu tanımanın zevkindeki ilahi aşk anlamına gelir. Bektaşiler sözcüğü hem sembolik hem de sözcük anlamıyla kullanırlar. B.Ş.

BADEFÜRUŞ — Sözcük anlamı olarak "şarap satıcısı"dir, mistik dilde mürşit anlamında kullanılır.

BAKA — Sözcük anlamı "sürekli varolmak"tır, bu sözcük özellikle fenafillah'ı izleyen Bakabillah ifadesinde kullanılır. Kişi kendi yaptıkları ve niteliklerinin bilincine sahip olup, egosunu yok ettiğinde Hakk'la birlik içinde

devam eder gider.

BAL — İlahi Hakikati temsil eden bir konuşma sembolü. Arı ya da talipin aradığı.

BALIMEVİ — Hacı Bektaş Tekkesinde mücerred Babaların yaşadığı bir yapı.

BASİRET — "Görü", yani tinsel görü, görüngünün arkasında yatan temel hakikati yürekten görme gücü.

BAŞOKUTMAK — Bir tövbe hizmeti.

BELBAĞLAMAK — Tam bir üye, muhip olmak için itaat işareti olarak bele tığbent sarmak.

BELOĞLU — Olağan anlamda bir oğul.

BERAT — Sözcük anlamı "Masumiyet" ya da "Suçtan azade olmak", meleklerin indiği ve duaların kabul edildiği Şaban ayının beşinci gecesinin adı. Mistik dilde arayıcının, salik, mistik yolculuğunda Hakk'ın kendine göründüğü noktaya ulaştığı an için kullanılır. Sıkça "Kadru Berat" ifadesinde kullanılır.

BERRANİ — "Yabancılar", Bektaşi olmayanlar. B.Ş.

BERZAH — Bu dünyayla sonraki arasında geçici bir aşama. Olumlayıcı ya da reddedici olmadan duraksayıcı bir anlamda kullanılır. Özellikle Âlemi Berzah ifadesinde kullanılır, bazı mistiklere göre ruhlar burada ölümden sonra gövdesiz fakat hâlâ öz-bilince sahip olarak bir süre kalırlar. A'maki Hayal adındaki Bektaşi kitabında Pitagoras, Âlemi Berzah'ta kafasını kurcalayan sorularla ve yazı yazmak için malzeme isterken resmedilmiştir.

BEYTULLAH — "Allah'ın Evi", Tasavvuf'ta İnsan-ı Kâmil'in yüreğidir.

BEZİRGÂN — Sözcük olarak "tüccar", aslında ilişkiden fayda görülecek Kâmil mürşiti, ya da sohbetinde mistik bilgelik mücevherleri saçan arifi kastetmektedir. "Gördüm bir bezirgân yemenden gelir." B.Ş. 374.

BİRLİK DİRLİK — Hakk'la birlik anlamında birlik ve yaşam birbirinden ayrılmaz. Gülbanklarda "Allah erenleri birlikten dirlikten ayırmaya." cümlesi vardır.

BİSMİŞAH — Ortodoks "Bismillahirrahmanirra-

him" ifadesi yerine Şah'ın Ali olduğu bu ifade kullanılır.

BUDELA — Bedil'in çoğulu, mistiklerin ruhani hiyerarşisinde belirli bir grubun adıdır. Buna göre, 40 Abdal, 7 budela, 4 evtat, 3 mukabâ ve 1 kutup ya da gavs vardır. Sözcük bazan başıboş dervişler için kullanılır bazan da deli ya da gerizekâlılar bu ünvanı takınırlar ya da halk onlara bu adı verir.

BURCU ESET — Zodyak'ın Oniki Burcundan biri. Zodyak'ın insan vücuduyla ilişkisinin önemi dikkate alındığında, burçların insana getirildiğini değil, insanın biçiminin "Göklere Burç insanının yüz hatlarına yansıdığını" düşünmek doğrudur. Bu, eskilerle ortak olarak Bektaşilikte uygulanan bir fikirdir ve "Astronomik ya da astrolojik vurgular dışında" psikolojik önemi açısından düşünülmelidir. Adları, yerleri, işaretleri ve anlamlarıyla 12 burç aşağıdaki gibidir:

1. Hamel, Koç, insanın başı, spiral boynuzlu ve karanlık ormanları zorlayarak aydınlığa giriş yaratmak isteyen bir koçla sembolize edilir.

2. Sevr, Boğa, boyun, boğaz, coşkusal itkilerin biçim bulduğu ya da yaratıcı dalgayı boğduğu yer, boynu güçlü boğayla sembolize edilir.

3. Cevza, İkizler, kollar ve omuzlar, sağ zihin, sol duygular tarafından yönetilir, ikiz erkek kardeşlerle sembolize edilir.

4. Seretan, Yengeç, göğüs, ileri ya da geri gidebilen yengeçle sembolize edilir, kalbin duygularının yararlı ya da zıddı yönde etki yapabileceği gibi.

5. Eset, Aslan, kalp ya da sırt, aslanla sembolize edilir, benlik ve yırtıcı güdülerin ortaya çıkışı.

6. Sünbüle, Başak, Karın boşluğunun ortasında çeşitli yerlere yerleştirilir.

7. Mizan, Terazi, böbrekler, yargılamayı, iyiyi kötüden ayırmayı sembolize eder.

8. Akrep, cinsel organlar, bir yılanla sembolize edilir.

9. Kavs, Yay, kalçalar, insan gövdesini dik tutan kaslar, bir okçu ile sembolize edilir.

10. Cedi, Oğlak, dizler, güçlü bir fiziksel itki örneği olarak bir oğlakla sembolize edilir.

11. Delv, Kova, önbacak, kovalı bir saka sembolüdür, dirilişi, ruhsal dalgadan dirilişi temsil eder.

12. Hût, Balık, ayaklar, sırt sırta iki balıkla sembolize edilir ve organik yapının ilk biçimlerini temsil eder.

BÛT — Sözcük anlamı Tanrı'yı temsil eden putlardır, tasavvuf'ta çeşitli anlamlara gelebilir.

1. Mürşidi Kâmil.

2. İnsanı Allah'a ulaşmaktan alıkoyan herşey. Allah'tan başka herşey, mâsıvâ.

BÛTHANE — Bektaşilerce Tanrı'nın kutsamasının heryerde bulunduğunu göstermek için sıkça kullanılan bir terim. İlahi Hakk her yer kadar Bûthanededir.

CÂM — "Kadeh", Tanrı'nın zat'ının tezahürünün bir işaretidir.

CAN — Özellikle ikrâr töreninde nasip alan mürid için kullanılır. Tüm dervişler için de kullanılır.

CELÂL — Tanrı'nın sert niteliklerini, kızgınlığı ve gücünü anlatmakta kullanılır.

CEMÂL — Tanrı'nın merhamet ve şefaati gibi ince özellikleri için kullanılır.

CENAZE — Talipler abdest alarak iki rekât namaz kılarlar, buna cenaze namazı denir "bu ölmeden önce ölümü" ifade eder ve şeriate duyulan yükümlülüklerden kurtarır.

CEVHER, "töz", kendi başına varolabilen. Vücudu mutlak cevherdir; dünya arazdır, çünkü mutlak'a bağımlıdır.

CEZBE, "çekim", Tanrı'nın ruhunun yaratığın gönlünü çekmesi, böylece birey bir ruhsal seyre çekilir.

CİFİR, "Fal ilmi". Ene. of Isl. Djafr maddesi. Cifri Ali adlı bir kitabın Bektaşilerce kullanılan kitaplardan biri olduğu söylenir. Onun Ali'ye vahyedilen ve gizlice soyuna geçen bir kitap olduğu varsayılır. Bilgili şeyhlerin oradan öğrendiği ve bu nedenle fal uygulayabilecekleri varsayılır. Haşim Baba'nın "Ankai Maşrik" "Cifri bölüm-

ler" içeren bir kitaptır ve Bektaşiler arasında kullanılır. (Bektaşi ve Tasavvuf Metinleri, s.23-64).

ÇARDEH MASUMPAK, Ondört Masumu Pak, İnançlar Bölümü'ne bakınız.

ÇİĞ, "ham", henüz terbiye edilmemiş ve hazırlanmamış bir can'ı, Hakk'ın deneyimsel bilgisini edinememiş olanı ifade eder.

ÇIPLAK, Özellikle mevleviler arasında kullanıldığı söylenen bir ifadedir, mâsıvâ, yani Allah dışındaki herşeyden soyunmak anlamındadır.

ÇIRAĞ, "mum ya da meşale"; sadece aynicem'de ruhun aydınlanması ve uyanıklığının bir sembolü olarak kullanılan çırağ değil, fakat evde ve mutfakta kullanılan çırağ da her gece ruhun hakikatı yaşamasının bir sembolü olarak "uyarılır". Bu sembol, Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısınadır. Eğer "Nur-u Muhammed" olmasaydı herşey karanlıklar içinde kalacaktı. (Erk. No.4 s.206).

ÇIRAĞCI, Aynicem hizmetinde çırağları "uyarmak"la görevlendirilen kişi. Bu görevi genellikle rehber yapar fakat bazan bu göreve özel bir kişi atanır.

ÇIRAĞ DİNLENDİRMEK, Söndürmek ifadesi yerine kullanılır. Çırağ, üflemek yerine elle söndürülür. İkrâr ayini gecelerinde çırağların söndürülmeden yanmasına izin verilir.

ÇIRAĞ UYANDIRMAK, Aslında, mumları yakarak tekke'yi açmak anlamına gelir. Çırağ uyarmak ifadesi de aynı anlamda kullanılır.

DÂR, Dârağacı'nın kısaltılmışı; iki anlamı vardır. Mistik şiirlerde Mansur el Hallac'ın ölümü kastedilerek sözlük anlamıyla kullanılır. Bektaşi ritüelinin teknik dilinde meydanın ortası anlamına gelir.

DEDE, Örgütlü Bektaşiler arasında bu, eskiden Hacı Bektaş'ta oturan şimdi Tiran'da bulunan baş Baba'nın ünvanıdır. Aleviler arasında sıradan Baba anlamında kullanılır.

DEDE BAĞI, Hacı Bektaş Tekkesi yakınında bir

üzüm bağı. Burada daha önce bir Baba'nın dervişleriyle birlikte yaşadığı bir dergâh vardı.

DELİL, Sözlük anlamı "rehber", Bektaşi ritüelinde ki kullanımı, çırağların uyarıldığı çırağ yakıcı küçük mumdur.

DEM, Bazan nefes, daha sık da, bir zamansal dönem anlamına gelir, özellikle pirin arifler üzerindeki ruhani etki ya da hüküm dönemine yapılan bir atıftır, şarap ya da rakı anlamına da gelir. Demlenmek şarap içmek; demli olmak serhoş olmak anlamındadır.

DERVİŞ, Nasip alarak muhip olanın ikinci bir dereceye geçip tac giyme hakkı elde etmiş olması. Genellikle, derviş olanlar tekkede yaşarlar.

DESTUR, "izin". Bir nefes söylemeden önce bir Bektaşi izin istemek için Destur diyecektir. Baba Eyvallah diyene kadar söyleme serbestisi yoktur. B.Ş.

DEVİR, "dönüşüm" ya da "çevrim"; İlahi Hakk'tan Alçalan Eğri (Kavs-i nüzul) yoluyla alçalıp sonra yine İnsan-ı Kâmil şeklinde Tanrıya dönen varoluş çemberine yapılan bir atıf.

DEVREİ ARŞİYE, Yükselen eğri (Kavs-i Uruç), Mısri Niyazi bu adla ünlü bir şiir yazmıştır. Bek. ve Tas. Met. 421-449. Öğrenebildiğim kadarıyla bu şiir yalnızca elyazması olarak vardır.

DEVREİ FERŞİYE, Alçalan eğri (Kavs-i Nüzul) ve Haşim Baba'nın ünlü şiirinin adı. 1871'de basılmış bir taşbaskısı vardır.

DEVRİYE, "çevrimsel", Tanrı'dan uzağa yayılan ve yine ona dönen tezahür çevrimini anlatan herhangi bir şiirin adı.

DOLU, Bir bardaktaki rakıya atıftır. Ayrıca Tanrı'nın deneyimsel bilgisine ulaşmış birisi, bir arif, için de kullanılır.

"Aşkın dolusunu tutar destinde."
Kul Himmet B.Ş., 208.

DÜŞKÜNLÜK, "Toplumla ilişki kesme".

DUVAZDEH İMAM, "Oniki İmam".

EHLİHAK, EHLİHAL, Kendi içlerinde ilahi tezahürlerin bilincine varmış olanlar.

EHLİKAL, Şeriat'te olup Hakikat'in gerçek özünü bilmeyenler. B.Ş.

ELALMAK, Derviş olmak ya da bir mürşit'e bağlanmak. B.Ş.

EL ETEK TUTMAK, Biçimsel olarak yola katılmak, gerçek olarak İkrâr Töreni'nde son aşamalarda talip'in mürşit'in eteğinden tutması.

ELİFİ NEMET, Kuşak altına bele sarılan elbise kuşağı. B.Ş.

ELİFİ SUMAT, Dervişlere yolculuklarında verilen büzülerek kuşaktan sarkıtılıp taşınan deriden sofra örtüsü. Bu terimi Mevleviler de kullanır. B.Ş.

ELİFİ TAC, Bektaşi başlığının ilk biçimi.

ENELHAK, "İlahi Hakk benim" Mansur el Hallac tarafından kullanılan ünlü ifade. Mahmudu Şebüsteri'nin söylediği üzere "İlahi Hakk'tan başka bir gerçek varoluş olmadığından, O Tanrı'dır ya da Ben Tanrı'yım demek aslında aynı şeydir." B.Ş.

ERBAİN, ruhsal terbiye için kırk gün bir odaya kapanmak, buna çile de denilir. K.

ERÇİÇEĞİ, Baba'nın kabul ettiği herhangi bir kişi ya da derviş. B.Ş.

ERENLER, "ermiş olanlar" , bir ya da daha fazla tarikat üyesi için kullanılır.

ERENLER CELLADI, Hacim Sultan için kullanılan bir ünvan. B.Ş.

ERENLER DEMİ, aynicem'dekilerin uyguladığı erkân ve muhabbet.

ERKÂN, Batıni mezheplerde gözlemlenen törenler ve ritüel.

ERKÖÇEĞİ, ya da sadece Köçek, yeni nasip almış erkekler için dans ettiklerinde kullanılır.

EŞİK, Adetler üzerine Bölüm'de Tabular kısmına bakınız. Bu, Ali olan kapının bir sembolüdür. Genellikle meydan kapısının üzerinde Muhammed'in hadisleri var-

dır. "Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır." Bu nedenle eşik, mistik ışık ve bilgiye girişin bir sembolüdür.

ETHEMİ TAC, Dört plili başlık, İbrahim Ethem'in mistik yaşam sürdürmek için dünyevi tactan vazgeçişinin anısına dünyevi şeylerden uzaklaşma sembolüdür. Bu ünlü mistik için bkz. Smith "Early Mysticism in the Near and Middle East" s.178.

EYVALLAH, Birçok tarikat tarafından, fakat özellikle Mevlevi ve Bektaşilerce itaat ve olumlama anlamında kullanılır. B.Ş.

EYVALLAH KAPUSU, Arakiye giyen bir kişi önce Hanbağı ve sonra da Dedebağı'nda bir süre hizmet eder; bu dervişlik andına hazırlıktır. Bu hizmete başladığında ona "Eyvallah kapusuna girdi" denir. B.Ş.

FAHİR, Sözcük olarak "onur, şan"; her tür Bektaşi süsünde kullanılır. B.Ş.

FAKİR, "Ben" sözcüğü yerine kullanılır.

FAKR, Fenafillah, Tann'da bireysel bilincin yokedilmesinin tezahür edişidir. Fakrufahri "Fakirlik benim onurumdur" ifadesi daha çok kullanılır. Burada yapılan atıf, maddi fakirliğe değil, fakat bir kişinin tüm kişisel nitelik ve etkinliklerini Tann'da yok ettiği gerçek fakirliğedir. Maddi servete sahip biri bile, hakiki bir fakr içinde olabilir, "kendi mülkünün kölesi değildir; o mülkünü kendine köle yapar." Böylece fakr, Tann'ya mistik bir yükselişte ruhun, Muhammed ve Ali ile bir olacağı bir makam olur. Virani Baba, Risale, s.7.

FARK, Birliği çoklukta ve çokluğu birlikte tasavvur etmek. B.Ş.

FASILA, Arakiye anlamında başka bir terim.

FENA, sözcük olarak "yokluk, yok olma". Mistik dilde atıf, baka sözcüğünde "düşüncemizi Tann'da sürdürmek" olduğu gibi, burada "görüngüye ait düşüncemizi yok etmek" ile ilgilidir. Nicholson, Congress for the Hist. of Religions, Oxford, 1918, I, 297. Fena fillah aşaması geçildiğinde baka billah aşamasına gelinir. Tüm tarikatlarda ortak olan bu terminoloji, anlaşıldığına göre ilk ola-

rak bir öğreti olarak Bayazid Bistami (ölm. 875) tarafından kullanılmıştır. (Smith, Early Mysticism, s.242.) Bkz. Fahr.

FEYZ, "Tanrı'nın bol kutsaması"; içsel bir fayda elde edildiğinin tinsel ya da manevi deneyimlenmesi. Bir kişinin mürşit'inin tinsel gücünün doğruluğunun deneyimsel olarak onaylanmasından tinsel neşe ve tatmin bulmak anlamında çok kullanılan bir sözcüktür. Feyz alan mürşitini bulmuş olur.

FIRKAİ NACİYE, İlahi Hakk'ın sırlarına ancak Bektaşi olanların erebileceği savıyla, Bektaşilerce kendi gruplarına verilen bir ad. Diğer batıni gruplar da bu terimi kendi yolları için kullanırlar.

FUKARA, Yol üyeleri için kullanılan bir terim.

GAYRET KUŞAĞI, İkrâr ayininde kuşanılan tığbent'in diğer bir adı.

GERÇEKLER-GERÇEK ERENLER, kuramsal olarak İlahi Hakk'la bir oldukları deneyimine erişmiş olanlar.

GÜL DESTESİ, Bektaşi nefeslerinde değişik yerlerde bulunan bir ifade. Kökeni Ali'nin ölmek üzere olduğunu farkettiğinde söylediği sözlerdir: "Selman, bana bir deste gül getir." Ali desteyi alır ve ölür. Öykü İllüstrasyon'la ilgili anlatıldığı gibi deve, deve sürücüsü ve Ali olan tabutla devam eder. B.Ş.

GÜRUHU NACİ, bkz. Fırkai Naciye.

HABBE, Bektaşi tarafından kullanılan kristal tesbih, Ondörtlü olduğunda Oniki İmam, Muhammed ve Fatma'yı temsil eder.

HABLÜLMETİN, "güçlü ip", yani Kur'an ve Şeriat. Kur'an 3:103 "Toptan Allah'ın ipine sarılın". Bir hadiste şöyle denir: "Kur'an Allah'ın ipidir." B.Ş.

HAKVERE, "Yok" anlamında kullanılan genel bir ifade.

HAL, Mistikler arasında genellikle bir dinsel vecd hali için kullanılır.

HANBAĞI, Hacı Bektaş Tekkesi yakınındaki bir

üzüm bağı.

HARABAT, Farsça "meyhane", Arapça harabeler anlamına gelen sözcükten türemiştir. Mistikler arasında Tanrı birliğini vurgulamak için kullanılan bir terimdir. Tekke için de kullanılır.

HATEM, "mühür". Bir Bektaşi ananesinde Muhammed Ali'ye bir mühür verir. Sonra Muhammed Mucizevi Yolculukla göğe çıkar. Sonra bir mürşit postuna oturmuş olan Ali tarafından yönetilen bir cemaate rastlar. Önce Muhammed Ali'yi farketmez fakat sonra mührü gösterdiğinde ali'ye hürmet gösterir. Bu bakışla Bektaşiler arasında Ali mürşit, Muhammed ise Rehber olarak görülür. B.Ş.

HAYDAR, "aslan", Ali için yaygın olarak kullanılan bir ad.

HİCAP, Maddi biçimlerin üzerinde, İlahi Hakk'ın tezahürlerini almayı engelleyen baskı.

HİLAFET, Hacı Bektaş Veli'nin resmen onaylanmış temsilcisi ve halefi, ilk olarak halifeler bizzat Hacı Bektaş tarafından atanmıştır, daha sonra Pir Evi'ndeki baş Baba tarafından atanmışlardır. Daha önce bunlar altı taneydi, Mısır, Seyit Ali Sultan, Abdal Musa, Dürbali Sultan tekkeleri, Kerbelâ ve Rumeli Hisarı'nda bulunurlardı. Daha sonra Merdivenköy'e de bir tane atanmıştır, diğer tekkelere de sonraları atamalar olmuştur. B.Ş.

HIZIR, Yaşam suyundan içtiği söylenen mitolojik bir varlık. Bir öyküye göre Hızır karada İlyas denizde sıkıntıda olan insanların yardımına giderler. Yılda bir, Hıdırellez gecesinde bir gül ağacının dibinde buluşurlar ve sonra yine insanlığa hizmet etmek üzere ayrılırlar. K. Encyc. of Islam, Khadir mad. "Primitive Religions amang the People of Asia Minor" s. II'de Dr. White Türkiye'de hemen her yörede "Hızırellez" denilen bir yer bulunduğuna işaret eder. Anadolu'da genel olarak, Hızır, St. George'la özdeşleştirilir ve Müslümanlarla Hıristiyanlardan aynı derecede saygı görür.

Kadıncık'ın Hacı Bektaş'ın mucizevi etkisiyle doğan

çocuklarından birinin adı Hızrıllah'tır. **HULÛL,** "cisimleşme", genel olarak müslüman panteist mistiklerince kabul edelemez olan öğretidir, çünkü "Allah'tan başka" kimse yoksa hulûl'dan sözetmek dahi bir çelişkidir. Fakat Bektaşilik'te Tanrı'nın başta Ali, Oniki İmamve Ondört Masumu Pak olmak üzere özel bireylerde özel görünümleri olduğuna ilişkin kesin bir inanç vardır. Öte yandan Muhyiddini Arabî, İsa'nın Tanrı olduğunu söylemenin tamamıyla doğru olduğunu söylerken, Tanrı'nın İsa olduğunu söylemenin yanlış olduğunu çünkü Tanrı'nın belirli bir tezahüre sığmayacağını söyler. (Khaja Khan. "Wisdom of the Prophets, s.90) Şüphesiz bu fikirde, Bektaşiler diğer müslüman mistiklerle aynı fikirde olacaktır.

HUMHANE, "meyhane", mistik edebiyatta tekke ya da feyz kaynağı anlamında kullanılır. B.Ş.

HÜSEYNİ TAC, Bir Bektaşi dervişinin olağan oniki dilimli tacı.

İBNİ VAKİT, "zamanın oğlu", zamanın değerini ve denetimini bilen, ve bu nedenle tüm yetkiyi Hakk'a teslim edip itaat eden. Zamanı denetleyen böyle birine İbni Vakit denir. B.Ş.

İKİLİK, Yaratığı Hakk'tan ayrı birşey gibi görmek, mistikin gözünde bu bir şirk eylemidir, tanrıdan başkasına ibadet etmektir.

İKRAR, Yola giriş töreni, İkrâr Ayini'nde inançları olumlamakta kullanılır. Nasip sözcüğü de aynı anlamda kullanılır.

İLMİ YAKIN, Sezgisel aklın bulgusu yoluyla gelen "kesinlik bilgisi".

IŞIK, Sözcük olarak "ışık ya da derviş", bazan Bektaşiliğe yeni giren için kullanılır, fakat daha sık olarak Kızılbaş v.b. köy grupları için kullanılır. Ahmet Refik'in Rafizilik ve Bektaşilik'te topladığı hükümet dökümanlarında terim sürekli olarak sapkın mezhep üyesi anlamına kullanılır. Böylelerinin Bektaşilerle ilişkisi çok açıktır.

KALENDER, sözcük üç farklı anlamda kullanılır. Birincisi, Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşı olan bir İspanyol

Müslümanı Kalender Yusuf Endülüsi tarafından kurulun tarikatın üyelerinin adıdır. Tarikatın beş temel koşul ya da gerekliliği vardır:

1) Kalp temizliği,
2) Nefsin tinselliği,
3) Dünyevi pisliklerden arınmak,
4) Zekâtlarla yaşayarak Müslüman aleminde sürekli seyahat.
5) Tanrı'nın beğenisine ulaşmak için vecd ve mistik aydınlanmada olduğu gibi kesin ve katı bir sadelik uygulamak.

İkincisi, fazla çalışmasıyla seçkinleşen dervişler için kullanılır. Üçüncüsü, sözcük zamanla gözden düşmüş ve kendi isteğiyle kutsallık maskesi altında dolaşan sefiller için kullanılmaya başlamıştır. Onlarla ilgili bilgi ve ilk aşamalarında Hindu Sadhus'ta oynadıkları rol hakkında bkz. Köprülüzade Fuat Bey'in Türkiye Tarihi, s.198. İlk günlerde Kalenderi, Haydari, Abdal ve Bektaşi sözcükleri eşanlamlı olarak kullanılırdı. (Anadoluda İslamiyet, No.5 s.407, n.I.) Vambery, "Travels in Central Asia" s.178 ve 267'de genelde dervişlerin kaldığı yere Kalenterkhane der, hatta Dilenci Han'ının eşanlamlısını dahi kullanır.

KANUNÇIRAĞI, Muhammed tahtında daha küçük çırağların arasında duran, Hüseyni Tac şeklindeki üç fitili bulunan uzun ve merkezi çırağın adı.

KAMBERİYE, Ali'nin seyisi Kamber'in anısına takılan kuşak.

KAZAYAĞI, Köy Alevileri ve özellikle Tahtacılar arasında kullanılan ve üç parmağıyla Allah, Muhammed, Ali üçlemesini temsil eden bir işaret. Bu işaretin Tahtacılar için haçın Hıristiyanlardaki önemi kadar önemli olduğu söylenir. İlâh. Fak. Mec. No.12, p.62.

KEMERBESTE, "düğümlenmiş", nasip alan talipin beline sarılan tığbent'e el, bel ve dil için düğüm atılır.

KESRET, sözcük olarak "çokluk", mistik dilde yalnızca tek olandan ayrımlanmaktır. Nasıl ki denizde dalgalara bakıp beyazlıkları ve köpükleriyle çokluktan sözedi-

lebilir fakat aynı zamanda hepsinin tek bir denizin tezahürleri olduğu farkedilirse, panteist mistik te çevresindeki dünyanın tüm değişik biçimlerinde Tek'i görür.

KEVSER, Cennette bulunan, uzunluğu Yemen, genişliği San'a ve Aden arasındaki mesafe kadar olan, çevresinde gökteki yıldızlar kadar çok kadeh bulunan, suyu buz kadar soğuk, bal kadar tatlı, suyundan içenlerin bir daha asla susamayacağı bir havuz. Kıyamet gününde bu suyun dağıtıcısı, saki, Ali olacaktır. Aynicem'de içilen şerbet Kevser'i temsil eder. Bektaşiler için kavramın tamamı kaynağı Ali olan İrfan-ı Muhammed'i temsil eden bir meseledir. K.

KİLER EVİ, Hacı Bektaş Tekkesi'ndeki yapılardan biri. Ayrıntılar için Hamit Zübeyr'in Türkiyat Mec. II'deki makalesine bakınız.

KIRKBUDAK, Meydan'ın merkezinde duran 40 kollu bir çırağ, yalnızca Nevruz ve 10 Muharrem törenlerinde kullandığı söylenir. Tekkelerde böyle bir çırağ nadiren bulunur, Merdivenköy'ün yuvarlak meydanında bulunan çok meşhurdur.

KIRKLAR, Ruhani hiyerarşinin bir parçası olan 40 veliye verilen ad. Bkz. Abdal. Bektaşiler arasında, Fatma'nın evindeki ananevi toplantılara katılıp Ali'den feyz alanlar için kullanılır. Ananeye göre bir toplantı sürerken Muhammed kapıyı çalar. İçeriden kim olduğu sorulduğunda cevaplar, "Muhammed". Ona içeride Muhammed için yer olmadığı bildirilir. O da kapıyı tekrar çalar ve bu kez "Fakirim" diye cevap verir. Aynicem'e ancak o zaman kabul edilir. Ali üzüm suyu dağıtmaktadır, "Muhammed alır ve içer, bir anda gözleri açılır ve Ali'de İlahi Hakk'ın tezahürünü görerek ona hürmet gösterir. O zamana kadar Muhammed yalnızca Peygamberlik özelliğine sahiptir. O andan sonra sırrı velayet sahibi de olur. B.Ş. (Bkz. Velayet.)

KIRK MECLİSİ, MEYDANI, ŞERBETİ, Bektaşilerin ritüel mekânında toplanıp Kevser'in sembolü olan törensel içkiler içmelerine yapılan bir atıftır.

KIZILDELİ, Şarap anlamına gelir, B.Ş., 385. Bektaşi ananesinde Dimetoka'da bir tekkenin adını ondan aldığı Kızıl Deli adında erken bir Bektaşi vardır. Kâşiful Esrar s.25'te Kızıl Deli'den ünlü Bektaşi önderlerinden biri olarak söz edilir. Onun adını taşıyan tekke 1826'da II. Mahmut tarafından yok edilir. (Bkz. Jacob, Die Bektasch: jje, s.28.) B.Ş.'de s.213, 248, 290 ve 393'teki şiirler bu ananevi kahramana atıflar yapar. Sayfa 132'de Dimetoka'nın güneyinden Meriç'e akan aynı adlı bir nehirden sözedilir. Coğrafya lügat, Kamusu Türki.

KOYUN, KURBAN, Talip'in boynunda tığbent'le mütevazi itaat'ının işareti olarak mürşit'in huzuruna çıkarılması anlamına gelir.

KUR'AN, Konuşan Kur'an, Kur'an'ı natık olan İnsan-ı Kâmil. Yazılı Kur'an'a Kur'an'ı samit (Sessiz Kur'an) denir.

LÂMEKÂN, "mekânsız", İlahi Hakk'a erişenler için hem zaman hem mekân yok olur, yalnızca ânı daim kalır. Bu nedenle Bektaşiler Tanrı'yla birlik ülkesinden sözederler. B.Ş. s.77, 420, 427.

MENGÜŞ, Mücerred Bektaşi dervişlerince takılan at nalı şeklinde küpe.

MEST, "serhoş", bundan şarap içmenin sonucu olan bir sarhoşluk kastedilmez, bu terimle İlahi Hakk'ın gerçek özünden tatmış olanların durumu kastedilir.

MEVÂLİ, Efendi ve köle demektir. "Ben kimin efendisiysem, Ali de onun efendisidir" hadis'i "Ben kimin kölesiysem Ali de onun kölesidir" şeklinde çevirilebilir. Bektaşiler kendilerine mevâlî derler. B.Ş.

MEVT, "ölüm" istekleri öldürmek anlamında kullanılan bir sözcük. Hırs ve haz'dan kurtulmuş birinin ölmüş olduğu söylenir. Sözcük "ölümden önce ölmenin" sırrına atıftır. Bektaşilerin eline, beline, diline doğru olma fikri bu ölümdür. B.Ş.

MEYDAN, Tarikatın törenlerinin yapıldığı yer.

MEYDANCI, Meydanı temizlemek, süpürmek, postları düzenlemekle görevli kişi.

MEYHANE, Tekke ya da dergâh için kullanılan bir sözcük.

MİHMAN EVİ, "konuk evi", Hacı Bektaş Tekkesi'ndeki yapılardan biri. Sıradan bir tekkede bu yalnızca bir odadan oluşabilir.

MİM DUASI, mim duası şöyledir: Kirpiklerinde mim duası yazılmış. B.Ş. 226, Kul Himmet tarafından ifade edilen fikre yapılan bir atıftır (B.Ş. 223). Mutlak Birlik'ten kaynaklanan ilk ışımada Ali ve Muhammed'in baş harfleri yazılıdır. Bu nedenle mim duası Nur-u Muhammed'in bir tezahürü olacaktır.

MUHİP, "yakın dost", Bektaşiler arasında teknik olarak nasip almış olanlar için kullanılır.

MUSAHİP, Yol arkadaşı, birlikte nasip almış olanlar için kullanılır.

NASİP ALMAK, Tarikata girmek.

NAZARIM, Bektaşilerce birbirlerine hitap ederken kullanılır. Mevleviler de ise "Nazarın" denilir.

NİYAZ, Aynicem'de Baba ya da sembolik bir yerin önünde saygıyla eğilmek. Baba'ya yapılan tam niyaz dizlerini, göğsünü ve önündeki yeri öpmeyi gerektirir. Olağan haliyle niyaz eller yerde olarak öne eğilip önündeki yeri öpmektir.

PALİHENK, Kuşağa takılan 12 köşeli büyük taş.

PERVAZ, "uçuş", sema ya da dans için kullanılan bir terim. (Türk Yurdu, Cilt IV. No.22 s.356.) Vilayetname aynicem'de içkiler için kullanılan sofraya pervaz sofrası diyor. E.Y. 55 b, 56 a.

PEYMENÇE, Meydanda Taht-ı Muhammed'in solundaki yer.

PİR-İ MUGAN, ilk olarak Yaşlı Adam ya da ateşe tapanların Pir'i için kullanılmıştır, sonra Zerdüştiler ilk günlerinde meyhaneci olduklarından İran şiirine meyhaneci anlamında ortak bir terim olarak geçmiştir, sıradışı müslümanlar sık sık bunlara uğrardı. Bektaşiler arasında, mürid, ruhani önderlerinden bir kutsal şey olarak şarap aldığı için Mürşid-i Kâmil'e eşanlamlı üçüncü bir anlam

kazanmıştır.

POSTNİŞİN, Posta oturan, yani tekke ya da dergâhın başı olan Baba.

RUM ERLERİ, 14. yüzyılda Bektaşiler için kullanılan bir terim. B.Ş.

SAFANAZAR, anlamı "iyileştirici bakış" olan Vilayetname ve Bektaşi şiirlerinde sıkça kullanılan bir terim. Vilayetname 56'da kalabalıklar "Safanazar ve himmetini almağa" gelirler.

SELMANİ, Gönüllü sadakalarla yaşayıp, bağış tasıyla dolaşan gezginci Bektaşi dervişleri için kullanılan bir terim. Dervişlerin bu işe mürşitlerince gönderildiği, doğrudan dilenmenin yasak olduğu söylenir. B.Ş.

SİRACI MÜNİR, "parlak ışık", aynicem'in başında yakılan tek çırağın adı. Bunun kanun çırağı yerine kullanıldığı açıktır.

SEYFİ TAC, Dört dilimli Ethemi Tac'ın başka bir adı.

SULTAN, güç ya da yetke anlamına gelen Arapça bir sözcük. İlk Bektaşilerde velilere bu ünvanı vermek çok yaygındı, Balım Sultan, Seyit Ali Sultan v.b. Bektaşi Metinleri s.236'da, bir Bektaşi'nin görevlerinden biri olarak İlahi Hakk'ı unutmamak sayılıyor, bütün kötülükler onun unutulmasından geldiği için, ancak onu unutmayan bir gerçek erenlerden ve güç ve yetkenin öznelerinden biri, diğer bir deyişle Sultan olabilir. Bkz. Rose, s.219-221.

SEYYAH VERMEK, mürşit tarafından bir ceza ya da ruhsal uyarmanın bir aracı olarak uygulanan bir müeyyide.

SIRROLMAK, ölmek. Bazı Bektaşi velilerinin, örneğin Viran Abdal'ın yaşarken aniden mekân değiştirdiği söylenir. B.Ş.

SOFİ, Bektaşilerce Sünni fanatik için daha çok aşağılayıcı olarak kullanılan bir terim. B.Ş. 121, 346, 347.

SOFU, SOFİYAN, Bektaşilerce ikrâr ayininden geçmemiş Alevi, Kızılbaş v.b. için kullanılır.

SÜREK, Köy Alevilerinin ritüel ve ikrâr ayinleri

için kullanılan bir terim. "Yol, bir sürek bin bir."

ŞİRK, "puta tapma ya da çok tanrıcılık", Tanrı'ya ortak atfetme anlamında Bektaşiler ve diğer panteist Müslüman mistikleri için "hakkı halktan ayrı görmek" şirktir.

TAHTI MUHAMMED, Ayinicem'de çırağların yerleştirildiği basamaklar. Tüm tekkeler bu terimi kullanmaz, bazıları yalnızca "çırağlık" derler.

TAKİYE, "gizlenme", Şia öğretisinin bir parçası olduğu söylenir. B.Ş. Bektaşilik'te çok önemlidir. "Göründüğün gibi olma, olduğun gibi görünme". Bu özellikle Sünnilerle ilişkiler için doğrudur. Şüpheden kurtulmak için başka bir tarikattanmış gibi gözükmenin dahi doğrulanması için Kur'an 2:195 "Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın" yeterli onay olarak gösterilir. Takiye ilkesi gerçek inanç ve adetlerin araştırılmasını zorlaştırmaktadır. Bektaşi olmayanlarla kişisel sohbetler hemen hemen kesin olarak takiye rengi taşır. Herhangi bir tarafsız Bektaşi'nin kabul edeceği gibi Miratül Mekasit gibi basılı bir kitap takiye ile yazılmıştır.

TALİP, Bektaşi olmak isteyen herkes ve özellikle de ikrâr ayinine alınan kişi.

TEBERRA, Ali'ye hürmet göstermeyenlere, ilk üç Halife ve onlara saygı gösterenlere sevgisizlik, tiksinme hatta nefret duymak. Teberrâ'yı desteklemekte Kur'an 3:63 "Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim" kullanılır. Virani Baba (basılı Risale s.71) açıkça bu ayete atıfta bulunarak onları lanetlemeyenlerin Yüce Allah tarafından lanetleneceklerini söyler.

TECİDİ VUZU, Baba'sı ölen bir kişinin yeni bir Baba'ya bağlanması.

TENASUH, Ruh göçü, İnançlar Üzerine Bölüm'de ölüm konusuna bakınız.

TERCÜMAN, Genellikle ayinicem'de rehber tarafından okunan dua.

TEVELLA, Teberrâ'nın zıddı, Ali ve ailesine saygı gösterenleri sevmek.

TIĞBENT, İkrâr ayininde takılan yün kuşak.

VELAYET, "hüküm sahibi olmak ya da sorunlardan kurtarıcı yetkeyi denetlemek." İlahi Hakk'la tam birlikte ve İnsan-ı Kâmil olmaya yükselişte bir makamdır. Tüm peygamberlerin ilmini bilmeyi ve Hakk'ın nitelikleriyle karakterize olmayı gerektirir. Makamatı Evliya, ikinci bab. Şahı Velayet, Ali'dir.

YETMİŞ İKİ MİLLET, Bu terim Muhammed'in bir hadisinden alınmıştır: "Ümmetim 72 cemaate bölünecektir; biri dışında ki onlar gerçek müminlerdir, hepsi için cehennem kaçınılmazdır." Daha fazla bilgi için bkz. Mrs. Seelye. "Moslem Schisms and Sects", "Al Fark Bainal Firak"ın kısmî bir çevirisi. 72 millet bakımından Bektaşi düşüncesi kesin bir ilerleme gösterir. Aynicem ikrâr töreninde, talip yalnızca bir mezheb tanır, Cafer Sadık'ın kini; diğerlerini reddeder ve tüm 72'sinden ayrı olduğunu vurgular. Bu ilerlemenin Tarikat aşaması öğretisidir. Hakikat aşamasında kişinin 72 milletin eleştirisinin üzerinde olması vurgulanır. Yani mistik yol, hakikatin tüm diğer yolları dışlanarak başlar ve Hakikatin deneyimlenmesiyle tüm bu farkların görmezden gelinebileceğiyle sona erer. Yunus Emre şöyle der: "Yetmiş iki millete sevgiyle bakamayan Hakikat'e karşı asidir." İlk Mutasavvıflar, s.339.

YOLOĞLU, Nasip alarak Tarikat'ın Babası'nın çocuğu olan kişi.

ZÜLFİKAR, Ali'nin iki uçlu kılıcı. Ali sözcüğü yazılırken dahi son harf bu kılıca benzetilerek yazılır. Elyazması Risalet el Şeyh Mustafa'nın başlığında böyle yazılmıştır.

ZÜLF, "saç kıvrımı" Tanrı'nın yüceliği ve gücünü temsilen kullanılır, bazan ayrımlanma ve çokluk'u temsil için de kullanılır. B.Ş.

ZÜNNAR, "kuşak" mistik dilde hizmet ve itaat işareti olarak kullanılır.

İLLÜSTRASYONLAR

Bu Ek'te Bektaşi tekkelerinin duvarlarında kullanılan orjinal tabloların, giysi ve törenlerinde kullandıkları sembollerin reprodüksiyonlarını sunmayı hedefliyoruz. Bunların önemlerini özellikle açıklamak istiyoruz, çünkü bunların, çalışmamız boyunca kullanılan terimleri görsel olarak açıklayabileceğini düşünüyoruz.

İllüstrasyon No. 3: Mustafa imzalı ve 1321 (1902) tarihli küçük (12 inç x 9.5 inç) bir levha. Çevirisi; Efendimizin nuru'nun tezahürü, Ali'nin sırlarının mihrab'ı, yolun erkanının Pir'i Hacı Bektaş Veli.

İllüstrasyon No 4: (Bir Bektaşi Babasının bana ödünç verdiği orjinalinden fotoğraf). Çevirisi: Yüce Tanrı sırrını kutsasın Pir Seyit Hünkâr Hacı Bektaş Veli.

İllüstrasyon No 5: (Bir Bektaşi Babasının bana ödünç verdiği orjinalinden fotoğraf). Çevirisi: (üstte)..... (Altta): Ya hu.

Şüphesiz bu Hasan ve Hüseyin'in ölümüne yapılan bir göndermedir. Göz, burun ve ağız çizgilerinin Ali sözcüğünü oluşturduğuna ve ye'nin kuyruğunun Ali'nin iki uçlu kılıcı Zülfikâr'a işaret ettiğine dikkat edin.

İllüstrasyon No 6: Bu, Bektaşi Allah-Muhammed-Ali üçlemesini gösteren güzel bir kompozisyondur. Ali sözcüğünün üçlemenin diğer iki sözcüğüne kıyasla boyutu ilgi çekicidir. Tepede Hüseyni tac vardır. 12 dilimlidir ve bu dilimler tepedeki, Hak'ı yada Bektaşilerin açıkla-

dığı şekliyle Allah-Muhammed-Ali üçlüsünün birliğini temsil eden düğmeden çıkarlar. 12 dilim şüphesiz 12 imamı temsil eder, yine de Bektaşiler Hıristiyanlarla konuşurken bunun 12 Havariyi de temsil ettiğini söylerler. Genellikle, tac alt kısmında şeriat, tarikat, marifet, hakikat dört kapısını temsil eden dört kısma bölünür. Çevresine dolanan sarık genellikle yeşildir.

Tacın altında Bektaşi tarikatının en yaygın sembolü olan Teslim Taşı vardır. Bu, daha sonraki illüstrasyonlarda da göreceğimiz gibi boyuna takılır. İki türlü olabilir; beyaz ya da krem rengi mermerden ve kırmızımsı kahverengi cilalı, ya da kristal. Birincisine Hacı Bektaş Taşı denir ve Hacı Bektaş tekkesi yakınından çıkarılır. Anane-ye göre Hacı Bektaş Veli bir düşmanı tarafından zehirlenir. Bunu farkeder ve yiyip içtiklerini çıkarır. Bu çıkanlara taştaki rengi verecek olan bir damla kan da karışmıştır. Kristal ise Ali'nin türbesinin bulunduğu Necef'ten çıkarıldığı varsayılarak bu adı alır. 1933'te Arnavutluk'a yaptığım gezide gördüğüm taşların hemen tamamı kristaldi.

Bu taş hakkındaki Bektaşi açıklaması, Musa'nın mucizesini hatırlatır. O, İsrailoğulları'na ekmek ve bıldırcın verdikten sonra ondan su istemişlerdi. O'da kayaya vurmuş, kayadan 12 kaynak çıkmış, her bir kabile de kendi kaynağından içmişti (Kur. 2: 57). Bu kaynakları işaret eden taş Tanrı'ya tam teslimiyetin sembolü olarak takılır.

Bu 12 köşeli taşın her zaman üst ve altında iki taşla daha takıldığına dikkat edilmelidir. Bu üçlü, muhtemelen Bektaşi üçlüsünü temsil etmektedir.

Sağda ve solda ters olarak, savaş baltası olan teber'in uçları vardır, bu Seyit Ali Sultan gibi ilk Bektaşi savaşçılarının anısına takılır. Daha önce törenlerde kullanılsa da yakın geçmişte kullanım dışı kalmıştır ve şimdi sadece meydan duvarlarının süslerinde kullanılır. Teber'in bir resmi için 10 numaralı İllüstrasyona bakınız.

İllüstrasyon No. 7: Bu 18x12 inçlik, siyah, yeşil ve kırmızı renkli çerçeveli bir resimdir. Merkezdeki Hüseyni tac'dır. Büyük harflerle Fatma ve Ali sözcükleri, Tan-

tac'dır. Büyük harflerle Fatma ve Ali sözcükleri, Tanrı'nın tezahürü olarak Ali'nin yüzü, Eyvah, Hasan'ım, Hüseyin'im sözcükleri vardır. Bektaşi resimlerinde hemen her zaman bulunan Ali sözcüğü, Zülfikâr'm resmiyle bitiyor. Sağ üst köşede Ya İmam Hasan er Rıza ve sol üst köşede Ya Kerbelanın İmam Hüseyini sözcükleri vardır.

İllüstrasyon No.8: Bu da No.7'de olduğu gibi çerçeveli, 18x12 inç ölçülerinde, yeşil, kırmızı ve siyah renkli Ali sözcüğünü ve tacı gösteren bir resimdir. Çırağıların sapları maşallah sözcüğünü taşır; altta şu beyit vardır:

Sen mesut bir birliğin ve zülfikarın efendisisin Ya Ali,

Cesurlar şahı, Allah'ın aslanı sensin ya kahraman Ali.

Altta sağda: Ya İmam Hasan er Rıza; ortada Ya Muhammed, Ya Fatma; Solda: Ya İmam Hüseyin.

İllüstrasyon No.9: No.7 ve No.8'e çok benzer, bu da 18x12 inç, çerçeveli bir resimdir. Ali sözcüğünü, Tac ve Teslim Taşı'nı gösterir. Aşağıda, No.8'deki dizeler vardır: sağ üstte Haticet ül kübra; sonra: İmam Hasan er Rıza; sonra İmam Hüseyin, Kerbelâ şehidi ve sol üst köşede Fatma tüzzehra yazıları vardır.

İllüstrasyon No.10: Bu, tarikatın bazı yaygın sembollerinin bir fotoğrafıdır.

No.1: Bunun Bektaşi tarikatıyla özel bir ilgisi yoktur. Bu bir sırt kaşıyıcısıdır ve şeyhlerin sıkça kullandığı aletlerdendir.

No.2: Kamberiye. Ali'nin seyisi Kamber'in anısına kullanılır.

No.3: Bir tesbih. Üç bölümü küçük taclarla ayrılır. Müslüman tesbihlerinde tane sayısı genellikle 99 olmasına karşın, Şiiler sık sık 100 taneli kullanırlar.

No.4: Hacı Bektaş Taşı'ndan bir Teslim Taşı.

No.5: İkrâr ayininde kullanılan ve o gün kurban edilen koyunun yününden yapıldığı varsayılan tîğbent. Üç düğümün eli, dili ve beli bağlamaya işaret ettiğine dikkat

edilmelidir. Erk. No.4. aşağıdaki açıklamayı verir (ss. 204-206): "Cafer Sadık'tan gelen bir söze göre tîğbent sabır işaretidir.

Kuşağın kökeni şöyledir — Hişam, efendimiz İmam Muhammed Bekir'i asmaya çalışırken boynuna yay kirişi ya da ipi üç kez doluyor ve dar'a sürüklemeye başlıyor. O, Allah'ın adını söylediğinde ipte bir düğüm beliriyor ve dolayısıyla ip sıkılamıyor. Peygamberin ismini söylediğinde ikinci bir düğüm beliriyor sonra da veli adı söylediğinde üçüncü bir düğüm beliriyor ve onu öldüremiyorlar. Daha sonra Ayar adlı bir mümin bu olayı öğreniyor, bir koç istiyor ondan bir tîğbent yapıyor üç düğüm atıyor koçu ayağından bağlıyor ve öldürüyor. İmam'ın böyle yaptığını anlatıyor, koçun ayağını çözüyor kuşağı kendi boynuna doluyor ve İmamın hapsedildiği hücreye gidiyor. Orada kapıda Mansur'un dara çekildiği gibi kendini asıyor ve ölüyor. Yezidi adı verilen düşmanlar boynundan kuşağı çözüp hücreye girdiklerinde İmamında o anda ölmüş olduğunu görüyorlar (sonsuzluğa kavuşmuş olduğunu). Ayar'ın kardeşi kuşağı geri istiyor ve alırken üç adı söyleyerek beline doluyor. Bu nedenle tîğbent darı Mansur'u kabul etmenin kutsal adlara şahadetin ve Kutsal yasalarca kirli sulardan selamet bulmanın kabulünün işareti olarak görülüyor. (Menahii çirkap). Üç düğüm atmak, eli, beli ve dili bağlamak oluyor. Bu söze sadık kalınacağının ikrarı oluyor. Üç düğüm, üç ad ve üç mühür vardır. Tîğbent'in batîn anlamı mümin ve şeytan arasındaki nefrettir. Bu nedenle mümin şeytanın işlerine karşı tetikte olmalıdır."

No.6: Nefir ya da boynuzdur. Bu Rose'da (94, 191 ve 203'te) "liffer" ya da luffur" denilen araçtır. Modern çağlarda bunun kullanılışı temelde duvar süsü olaraktır. Bir Baba bunun eskiden bir üyenin düşkün ilan edildiğini bildirmek ve gezilerde vahşi hayvanlara karşı korunmak amacıyla kullanıldığını söyledi. Kendisi de onu yalnızca ilginç bir gözlem olarak çalınması dışında duymamıştı. Brown'ın buna Allah'ın adlarından biri olan ve çok mu-

habbetli anlamına gelen Vedûd dendiği ve üyeleri dinlenmeye çağırmakta kullanıldığı yolundaki savı (Rose, 203) muhtemelen doğrudur. Tahsilli bir şeyh bana bunun Kadiriler dışında tüm tarikatlarca kullanıldığını söylemişti.

No.7: Dervişlerce kullanılan ve Haydariye denilen bir yelek. Kol kesimlerinin Ali sözcüğünün başlangıcı şeklinde olduğuna dikkat edin.

No.8: Palihenk, teslim taşına benzer fakat ondan daha büyüktür. Hacı Bektaş taşından yapılmıştır ve teslim taşına çok benzer. Fotoğrafı çekilen taşın ortasından değerli bir taş sökülmüştür. 13 numaralı illüstrasyonda takılan taşa bakınız.

No.9: Teberdir. Yolculuklarda korunma için kullanılır, fakat son yıllarda yalnızca Bektaşilerin, Osmanlıların ilk günlerindeki seferlere katılımının anısına süs olarak kullanılır. Bu teber 1782 tarihi ve Ahmet Baba adını taşır, Ali ve Allah sözcükleri fotoğrafta bile okunabilir.

No 10: Habbe denilen kristal bir tesbihtir. Allah'ı temsil eder ve 32 no'lu illüstrasyonda olduğu gibi birkaç tane takılırsa 12 İmam, Muhammed ve Fatma'yı temsil eder.

No 11: Sadaka kasesi ya da keşkül. Bektaşilikte doğrudan sadaka dilemenin yasak olduğu söylenirse de bazan mûrşidi tarafından gönderilen ve Selmani denilen bir müridin yola çıkarak doğrudan istemeden sadaka toplayabildiği de söylenmiştir. (Baha Sait, Türk Yurdu, 1927, cilt V, No.28 s.327.)

No. 12: Bir kahve fincan ve tabağı. Tabak teslim taşı fincan da Hüseyni tac şeklindedir. Bu sembollerin kullanım amacı hediyeliktir, yoksa zorunlu bir törensel anlamı yoktur.

No. 13: Tac şekli verilmiş ve genellikle Aynicem'de taht-ı Muhammed'in üzerine konulan bir tahta. 2 numaralı illüstrasyonda benzer fakat daha küçük bir şekil görülebilir.

No. 14: Bu, meşhur bir babanın ondan devralan evladının, tekkenin adının ve Baba oluş tarihinin yazılı bu-

lunduğu büyük bir kristal mühürdür. Mührün ortasında Hüseyni tac şekli vardır.

No. 15: Bu, Şiilerin de secdelerinde kullanıp alınlarını değdirdikleri türden bir secde taşıdır. Taş, Ali'nin Kerbela yakınındaki türbesi civarından alınan topraktan yapılmıştır ve tedavi edici özelliği olduğuna inanılır. Bu taşın üzerinde çizikler vardır. Bunu satan Baba, bu tür toprağın Muharrem orucunda oruç bozarken suyun içine konulduğunu ve iç hastalıklarında da kullanıldığını söyledi.

No. 16: Talip tarafından aynicem'de giyilen arakiye.

İllüstrasyon No.11: Bu, Ali'nin kutsal önemi temel öğretisini hem talibe ifade eden hem de özellikle Sûnni ortodoks yabancılardan saklayan bir süslemeye çok ilginç bir örnektir. Prof. Hüseyin Pektaş'ça okunan bu tabloda yazılanların tercümesi aşağıdaki gibidir: Ali esedullah sifaturrahman ve Ali Rabbı.

İllüstrasyon No. 12: Daha önceki şekle benzer biçimde Ali burada yine Allah'ın aslanı olarak ifade edilmektedir. Şunlar okunmaktadır: Bismi Esedullah vechullah elgalib Ali İbni Ebu Talib.

İllüstrasyon No. 13: Bu, Ali bölümünde anlatılan ananeyi ifade eder. Ali ölmeden az önce iki oğluna vücudunu yıkamaları ve gömülmeye hazırlamalarını sonra peçeli bir fakirin gelip kendisini alacağını söyler. Oğullar itaat ederler ve babalarının vücudunu götüren yabancıyı gözlerler. Meraklarını yenemeyip peşinden koşar ve kim olduğunu sorarlar. Peçesini kaldırınca görürler ki fakir Ali'nin ta kendisidir.

İllüstrasyon No.14: 18 1/2 x 14 1/2 inçlik çerçeveli bir resimdir. Muhammed ve Ali sözcükleri içiçe geçmiştir ve ters de yazılmıştır. Küçük madalyonlarda Ali'yi izleyen onbir İmamın adları vardır. Merkezin hemen altındaki yazıda şöyle denilmektedir: Allah'ın peygamberi, Allah onu korusun ve huzur versin şöyle dedi: Ali benim ve ben O'yum, Huzur içinde olsun şöyle demiştir — Ben ilim şehriyim; Ali onun kapısıdır.

Çizenin aşağıdaki imzası şöyledir: Fakir, Al-i Aba muhibi, el Şeyh Mehmet Muhyiddin ibn el Şeyh es Seyit Mehmet Şemsül Kadiri. Yıl 1817.

İllüstrasyon No. 15: Tuval üzerine 36x24 inç ölçülerinde büyük bir levha. Büyük harflerle düz ve ters olarak Ya Ali sözcükleri, küçük harflerle de büyük harfleri oluşturacak şekilde güzel bir kompozisyonla Muhammed ve Allah sözcükleri yazılmış. Ya Ali Kuran'ın Ya ile başlayan 76. suresi kullanılarak sağdan başlayarak yazılmış ve solda Zülfikar'ın uçlarıyla bitiyor. Allah sözcüğü ise aynicem erkânında karşılaştığımız "Kandilin tazimi"nden oluşur. Kur.24:35.

Muhammed sözcüğü Kur. 48: 29'un düzenlenmesiyle yapılmıştır. Bu alıntıda Bektaşi bakış açısından en önemli kısım muhtemelen şurasıdır: "Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar." Çünkü bu kısım Hakk'ın insanın yüzünde yansıdığına Kuranî bir destek gibi görünür. "İşte bu, onların Tevrat'ta anlatılan vasıflarıdır. İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler" cümlesinde İncil'den söz edilmesi ve ayrıca Markus 4: 28'e olan büyük benzerlik, öğretinin müslümanlara olduğu kadar hıristiyanlara karşı da propaganda değeri kazanmasına yolaçacaktır.

Yukarıda Kur. 42:23'den bir cümle vardır: "De ki Ben sizden bana karşı yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem." (ç.n. Bu kritik ayeti Birge, İngilizce olarak şöyle veriyor: "Say: For this I ask no reward of you, save the love of my kin." Bunun tam çevirisi şöyle olabilir; "De ki: Bunun için ben sizden yakınlarıma sevgiden başka bir ücret istemem.")

Yukarıda ortada şu cümle var: "Celle şahane hu." Siyah harflerle sağdan sola Hasan ve Hüseyin adları yazılmış, Muhammed adının altında Fatmatüzzehra adı yazılı; böylece Allah adıyla birlikte Al-i Aba'nın beş üyesinin adı yazılmış oluyor, Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin. Bu beşli bazen bir elin açık beş parmağıyla

ifade edilir buna da Pençei Ali Aba denilir.

Bu tablo Salih Hulusi imzalı ve 4 Muharrem 1908 tarihini (1326) taşıyor.

İllüstrayon No.16: 19x17 inç ölçülerinde, mukavvaya yapıştırılmış bir tablo. Büyük siyah harflerin çevirisi şöyle: "Ya Medet, huzur içinde olsun Mazlum-u Kerbela Şah Hüseyin." Mehmet Hamdi imzasını ve 1888 tarihini taşıyor. Bu dikkat çekici tablonun en ilgi çekici yanı sağ ve sol köşelerde bulunan ve ortalarına Muhammed ve Ali sözcüklerinin yazıldığı çiçek desenleridir. Ancak dikkatli bir inceleme bu süslemenin her bir noktasının güzel bir Arap yazısıyla oluşturulduğunu ortaya çıkarabilir. Süslemeyi oluştururken solda Kuran'ın 76. suresi kullanılmış. Bu İllüstrasyon No. 15'te kullanılan suredir ve meşhur "Sekahüm Rabbühüm şaraben tahuran" cümlesini içerir. Şekli tamamlamak için 12 imamı öven bir ifade de vardır.

Sağ köşede süsleme Kuran'ın 36. suresi yani meşhur Ya Sin suresinin bir düzenlemesiyle oluşturulmuştur. Arnavutluk'ta dört meydanın duvarlarında bu surenin büyük Ya Sin harfleri oluşturacak şekilde yazılmış renkli baskı levhalarını gördüm. "Adını Muhammed'in verdiği söylenen" bu sure, "Kuran'ın kalbidir" (Rodwell). Onun ilk 39 ayeti Şiiler için çok önemlidir (bkz. Donaldson Shi'ite Religion, s.182). Türkçe olarak 20 Ocak 1932'de Kuran okunduğunda kamu önünde ilk olarak bu sure okunmuştur.

Al Beidawi'nin naklettiği ve Sale'in çevirdiği hadisi aklımızda tutarsak Kuran'ın 76. suresinin Bektaşiler ve Şiiler için ruhanî önemini anlayabiliriz. Bu, Muhammed'in torunları Hasan ve Hüseyin ile ilgilidir; bir gün ikisi birden hastadır ve diğer kimselerle birlikte peygamber onları ziyaret eder ve Ali'den oğullarının iyileşmesi için Allah'a bir adak adamasını diler: bunun üzerine Ali, Fatma ve kadın hizmetçi Fidda iyileşmeleri durumunda üç günlük oruç adarlar; onlar da iyileşir. Bu adak çok katı bir şekilde uygulanır, birinci gün evde yiyecek birşey yoktur ve Ali, Hayber'li bir Yahudi olan Sime-

on'dan üç ölçek arpa ödünç almak zorunda kalır, Fatma bir ölçeğinden oruçlarını bozarken yemek üzere 5 ekmek yapar: ama fakir bir adam gelir ve bütün ekmeklerini ona verirler, geceyi sadece su içerek geçirirler. Sonraki gün Fatma yine aynı amaçla bir ölceğinden daha ekmek yapar; fakat bir öksüz yiyecek dilenir, bu kez de ona verirler ve ikinci geceyi de birincisi gibi geçirirler; ve üçüncü gün aynı şekilde tüm yiyeceklerini aç bir esire verirler. Bunun üzerine Cebrail sözü geçen sureyle iner ve Muhammed'e Allah'ın kendisini ailesinin faziletleri nedeniyle teb-rik ettiğini söyler.

İllüstrasyon No. 17: Dört parçalı çok eski bir resimden çekilmiş ve bana Robert Kolej'den Hüseyin Bey tarafından ödünç verilmiş bir fotoğraftandır. Bendeki kopya sonradan tıpatıp orjinali gibi renklendirilmiştir.

Tepede şu sözcükler vardır: Yüce Allah dedi ki: Bismillahirrahmanirrahim. O'nun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz (Ayetin sonuna kadar). (Kur. 41:53.)

Sağ tarafta teslim taşının altındaki madalyonda şunlar yazılı: Şimdi gel ey ilahi aşk talibi: Şüphe yoktur ki arifin kutsal vücudu Allah'tadır ve İnsan-ı Kâmil onun En Mükemmel Kopyasıdır. Hepsinden önce yedi tabaka vardır. Toprağın tabakaları göklerin tabakalarına denk düşer. Damarlar ırmaklardır; kemik iliği madenleri temsil eder; büyük kıllar ağaçlardır; küçük kıllar bitkilerdir; üzüntüsü bulutlardır; gözyaşları yağmurlar; teri çiğdir; kutsal konuşması Anka'dır; iyi işleri meleklerdir; anlamsız işleri hayvanlardır; Yüce Allah tüm adları Adem'e tekrar etmiş ve öğretmiştir. Bizim yaratmış olduğumuz sure ve ayetlerin sembolü dahi insandadır. (Yukarıdakine benzer bir ifade için Donaldson'un Meclisi'den Shi'ite Religion içinde yaptığı çeviriye bkz. s.313-314).

Soldaki madalyonda şu sözcükler vardır: İnsanın doğasının türleri vardır. Kötü karakteri vahşi hayvanlardır; şehevi yapısı şeytanlardır. Gençliği bahardır; olgun

çağı yaz ortasıdır; yaşlılığı güzdür. Endişe ve sıkıntısı sitemdir, cezalandırma ve acı çekme de kışa benzer. Şehevi içgüdüsü Deccal'dir; yüce ruhu İsa'dır; hayvani canı "dünyanın canavarı"dır. Hastalığı dünyanın sonunun işaretidir; ağzı tövbe kapısıdır; uykusu ölümdür; uyanışı yeniden dirilmedir. Bunu Allah'ın sözüyle kıyasla (Kur, 89:6, 8): "Rabbinin, hiçbir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Âd milletine ne ettiğini görmedin mi?" Allah'taki arif bu ayetin iç anlamlarını bilendir ve Allah'a o ulaşacaktır.

Yazı dünyanın göklerin basit bir kopyası olduğu yolundaki kadim fikri yansıtacak şekilde bir insan biçimi oluşturur (Sir William Ramsay bu fikre "eski Anadolu kavramı" der. "Asianic Elements'in Greek Civilisation" s. 55-56) ve insan vücudunda oniki burç bulunacaktır. Çifte balık, yılan ve aslan, Balık, Akrep ve Aslan burçlarının alışılmış işaretleridir ve bunların yerleşimleri antik doğu bilgilerinde, William Blake'in şiirlerinde eskiden batı devletlerinde yaygın olan Çiftçi'nin Yıllıklarında olduğu gibidir. Bu temel burçlar fikrine, tüm evreni kapsamak çabasıyla daha ileri ayrıntılar ilave edilir ve harflerin uygulanmasında kesin bir Hurufi yorumu etkisi vardır. Bu tablo üzerine bir bilim adamının dediği gibi: Bu Bektaşi-Hurufi'nin coğrafyasıdır. (Bundan daha basit fakat temelde buna benzer bir şekil 1290 taşbaskılı Virani Baba'da bulunacaktır).

Hemen hemen sürekli yapılan Arapça sözcüklerin hatalı yazılımı çeviri sorununu büyütmektedir.

Ayaklardan başlayıp yukarı doğru çıkarsak, başarabildiğim kadarıyla çevirisi şöyledir:

Sağ ayak: Balık burcu, Jüpiter, tı harfi.
Sol ayak: Balık burcu, Jüpiter, tı harfi.
Sağ ayak bileği: Kova Burcu, dal harfi.
Sol ayak bileği: Kova Burcu, zal harfi.
Sağ diz: Oğlak Burcu, Satürn, re harfi.
Sol diz: Oğlak Burcu, Satürn, ze harfi.
Sağ diz üstü: Kızıl Elma Dağı (Roma).

Sol diz üstü: (okunamıyor).

Sağ üst bacak: Öküzün yeri (Burada Kuran'daki sureye ve 260. ayete muğlak bir gönderme var). Dad harfi.

Sol üst bacak: Boğa burcu; Satürn gezegeni. Sad harfi. Yılanın başının hemen üstü: Akrep burcu; Mars gezegeni. "Nun, Kalem ve onunla yazılanları" (Kur. 68:1). Bu Lam elif'in sırrıdır ve "Gaybın anahtarıdır, onları ancak o bilir." (Kuran 6:59'a benzer fakat biraz farklıdır.)

Aslanın sağ ayağı çevresindeki çember: Denge Ayeti? Verili adların tanımı?

Aslanın ayağının üst köşesindeki çember: Büyük okyanus denizi ve göklerle yer arasındaki alem; nesnel ve öznel yapı. İnorganik töz, hayvan, böcekler, kuşlar, balıklar ve Müminlerin Cenneti. İdris Peygamberin sırrı; Alçalma ve Yükselme.

Onun üzerindeki kısım: Venüs gezegeni, Cavidan; şeref, güzellik, yalan, dedikodu, büyücülük ve hile dolu cadılık, çevrimin değişimi.

Üst kısım: İsrafil'in sırrı; Oğlak burcu; yedinci kat; (okunamıyor).

Sağ taraftaki kısım: Omuz kenarları; Kaf Dağı; Peygamberlik mührü; Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail anlamında "De ki O Allah'tır" sırrı. Yani onların kanatları ve dünyanın alt kısmında ve içeride ne varsa; ve Mahşer Günü toplantı yeri ve gaflet yeri.

Sol alt kenarda daire içinde: Başak burcu, beşinci kat, Musa peygamberin göğsü; Nuh ve İbrahim'in sırrı; İsmail'in kurbanı, şehevi zihin; Jüpiter'in yakınları; bilginin, mütevaziliğin, sabrın, kanaatin, ar ve onurun yüceliği; Kuzey Asya bölgeleri; astronomik gözlem yeri.

Sağ ve sol üst köşelerdeki küçük daireler üzerindeki bölüm: Sağ daire-Yengeç burcu; sol daire-sad sin şin harfleri.

Arada: Aslan burcu; dördüncü kat yani güneş. Cesaret, öfke, şiddet, güç, hayvani can, insan ruhu, iman ve inanç yeri; Allah sözünün sırrı; dünya ülkeleri, dünyanın,

doğunun boş kısımları.

Yukarı kısım, boynun altındaki ikinci daire: İlahi ışığın ve merhametli olanın yeri; Eyüp peygamberin sırrı, üçüncü kat; direndiği zaman Şehevi zihin ve itaatkar ruh; dindarlık yeri; hakiki gül ve cavidan. Levh-i mahfuz. Kuzey Mısır ve Şam.

Boynun hemen altındaki kısım: Latif yer, boğaz (hulkum); Venüs katının sedef yanı; şehvetin bağrı; kadınların evliliği; tavrı munkalip zûhd birle olur; refah ve dünya yasalarının yeri, harika ilginç yükselişin yeri; zafer, şefkat, merhamet, incelik, çekicilik, cömertlik ve günah yeri.

Boyun: Sağda-Nester (Setr) burcu, batı, huzur içinde olsun, kutsal peygamber. Ortada -Aşağı Nil, Amu Derya, Fırat; Hadice'nin yeri, Meryem'in yeri. Huzur içinde olsun Yakup peygamberin Setr'i. Doğu. Aşağıda ortada-Fatma'nın yeri.

Çene: be, te harflerinin eğrisi (zevrak), ayın devrimi, dünyanın ortası, Cebrail ve deneyimsel bilginin yeri, ilahi güç (ceberut)'un hazinelerinin bilgisi (marifet). Çene ucu boyunca sağdan okununca: İsa'nın, huzur içinde olsun, Feyzi Lokman'ın bilgeliği.

Bıyık: Ali sözcüğü ve tersten yazılışı, Zülfikar'ın iki ucu bıyığın uçlarını oluşturuyor.

Ortada: Tercüman. Zülfikar'ın sağ ve sol yanlarının üzeri: Setri heyet, yüz örtüsü.

Sağ göz altı ve yanı: İlahi Hakk Yahya peygamberin sırrı ve güzelliğidir. Eğer bir aşık öteki dünyanın zevkine ve ayrılık ve felaket aşkına ve güneş ve ateşin yakıcılığına istekliyse bu Tanrı'da varoluşun devamıyla sonuçlanacaktır... vechi dimak ve öteki dünyanın hazına. Gözün hemen altı: ayın harfi. Sağ yanağın ucu: Mecdid.

Sağ kaş altı: Azrail'in ihtişamı Hüseyin'i fethetti.

Kaşların arası: Mihrab.

Sol kaş altı: Cebrail'in güzelliği Hasan'ı yarattı.

Sol göz altı: Dünya katı; dünyevi hazın güzelliği, onun aşığı; kim ki tatmin ararsa göklerin en üst katına

çıkar, cennetin hazlarına, Huriler, Gılmanlar'a ve Tanrı'da yokolur.

Sol yanak altı: Huzur içinde olsun adil peygamber, Mahreç.

Saç kıvrımları, sağdan sola sırayla, kafa çizgisi dışında dokuz kısmi daire: Birinci daire: Fazilet, Koç Burcu, Mars gezegeni; Mikail ve Cafer Sadık'ın sırları; kulak. İkinci: Tanrı'nın vekili Aklın yeri; nesnel evreni bilir. Üçüncü (okunmuyor).

Dördüncü: İyi haber umuttur. Ayrılık, bölünme, üzüntü, neşe, aşk. Beşinci: Bu, mütevaziyi, tiranı, levhayı, kalemi, 9 katı, tahtı, dünyayı, büyüğü, küçüğü bilir. Altıncı, yedinci ve sekizinci (okunmuyor). Dokuzuncu: Muhammed Mehdi'nin ve İkizler Burcunun fazileti; kulak, Mikail'in sırrı, Koç burcu, Mars gezegeni, Ya Hu.

Sağ kol, yukarıdan aşağı okuma: Kaf Dağı'nın Simurgu. Merkür gezegeni. İkizler Burcu. Sol el, yani batı yanı. Kaf, nun harfleri; gökkuşağı. Yengeç burcu; güneşin kuzey batısı ve elin aşağısı. Gizli gücün eli kalkandır; Ali'nin sırrı; Huzur içinde olsun İlyas peygamber. Tanrı, el, söz yazılmıştır.

Sol kol, aşağıya doğru: Semender'in otağı (Ateşte yaşayan efsanevi Salamander), sağ yan. Kaf, nun harfleri; Ok burcu. Merkür gezegeni, ikizler burcu; Sağ el yanı, doğu peygamberlik. O Tanrıdır. Yengeç burcu; Kuzey, güneş, ay, gök. Kaldırılmış el; Muhammed'in sırrı, Hızır Peygamber; onun elleri üzerindeki Tanrı'nın elidir v.b. Tanrı'nın adına, Celle şahanehû (Sözlükte Bürcü eset sözcüğüne danışın).

Illüstrasyon No.18: 18x21 inç'lik çerçeveli bir resimdir. Yukarıdaki gibi bu da ya hafızada kaldığı gibi yazılmıştır ya da Arapçası pek iyi olmayan biri tarafından dikte ettirilmiştir, çünkü sözcükler Arapça'da olmaları gerektiğinden çok Türklerce okunduğu şekilleriyle yazılmıştır. Yukarı ortadan başlayıp okuduğumuzda, benim yapabildiğim kadarıyla çevirisi şöyledir: Tanrı'nın gerçek doğasıyla (zat) insanınki arasında ve Tanrı'nın bilgisiyle

insanınki arasında bir ilişki vardır. Benzer şekilde Yüce Kalem'le insan ruhu arasında güzellik ve ayrıntılar bakımından bir ilişki vardır; Levh-i Mahfuz'la insan kalbi; arş ile insan vücudu; kürsi ile insan nefesi arasında bir ilişki vardır. Ve bunların her biri ilişkide olduklarının bir aynasıdır. Yüce Kalemdeki herşey İnsan-ı Kâmil'de vardır; Levh-i Mahfuz'daki herşey insanın kalbinde vardır; Arştaki herşey insanın vücudunda vardır; Kürsideki herşey insanın nefesinde vardır. Bu nedenle insan tüm kitapların buluşma yeridir, çünkü insan herşeyi ayrıntılı olarak kapsama niteliğine sahiptir; o yüce Allah'ın işareti ya da sembolüdür. Lam tüm mümkün varoluşun işareti ve mim de İnsan-ı Kâmil'in işaretidir. Bu nedenle Yüce Allah ve İnsan-ı Kâmil'in alemi içinde şüpheye yer olmayan Kitaptır.

İnsanın yüzünde olan 32 harfin yerlerinin bir açıklaması.

Lam, elif Muhammed'in işaretleridir. Çünkü tüm şeylerin kökeni Muhammed'dir (Selam üzerine olsun) ve hepsi Nur-u Muhammed'den doğarlar; (bunlardan ya da bunların yerine) o dört harf (muhtemelen Farisî alfabedeki ilave dört harf anlamında) lam, elif gelir. Bunlar 4 peygamberin makamlarıdır hepsi birden 32 eder ve insanın yüzünü oluştururlar. (Sağdan sola okuma). Hüseyin'in oğlu masum Kasım, sol göz ve kaş arasındaki boşluk ya da çizgi. İmam Muhammed Taki, ağız. Adem Peygamber, Nuh Peygamber, İbrahim Peygamber, Ali ul Murteza, saçlar. Zeynelabidin'in oğlu masum Hüseyin, yanakla göz ve saç arasındaki çizgi. İmam Hüseyin'in oğlu Abdullah sol yüz boşluğu. İmam Ali er Rıza burnun solu. İmam Muhammed Bakır oğlu Masum Ali burnun sağı. İmam Hüseyin sağ göz. İmam Cafer Sadık sol kulak. Hadicetülkübr, sol kaş. Fatmatüzzehra sağ kaş. İmam Muhammed Mehdi sağ kulak. İmam Ali el Naki sol üst kirpik. İmam Hasan'ın oğlu Masum Abdullah, sol el. İmam Zeynelabidin, sağ üst kirpik. Masum Mehmet el Ekber sağ el. İmam Muhammed Taki oğlu Masum Cafer iki dudakla yanak arasındaki çizgi. Seçilmiş İmam Hasan, sol göz.

Cafer Sadık oğlu Masum Yahya sol yanak. İmam Hasan el Askeri burnun sağı. Ali el Naki oğlu Masum Cafer, yüzün sağı. Cafer Sadık oğlu Masum Abdullah sağ göz ve kaş arasındaki boşluk. İmam Muhammed Bakır, sol alt kirpik. İmam Ali Naki oğlu Kasım, sol gözle yanak arasındaki çizgi. İmam Zeynelabidin oğlu Masum Kasım yüzün solu. İmam Musa Kazım oğlu Masum Tayyub iki dudakla yüzün sağı arasındaki çizgi. İmam Musa Kazım sağ alt kirpik. İmam Musa Kazım oğlu Masum Salih, sağ yanak.

Anlamı insanoğlunun yedi tabiatı ve yedi davranışıdır ki bunlara nefes denir. Ve bu yedi tabiat hiç değişmeyen elliye göre bileşir.

Ve sonra beş vakit (namaz) Tanrı'nın beş noktasından gelir. Bu beş harf insan yüzünü gösterir.

Salat-ı hazar—, salat-ı sefer— hepsi birden—. Anlamı insandır.

50 kere namazın amacı da insandır çünkü 28 harf ve 32 nokta toplanırsa elli eder, bu da insan yüzüne işaret eder. (Sayılar burada doldurulduğu; başka yerlerde boş bırakıldı.)

Tanrı'nın peygamberi Muhammed—harfler ve yedi gezegen yedidir—. Bunlar hep insanı gösterir.

Salat-ı hazar — altı gün yapılır ve dördüncü Cumadır böylece — rekâtlar toplanınca —. Anlamı insandır. Sabah ezanı — sözcüktür. Kamet'te — sözcüktür, birlikte —. Bu da insanı açıklar.

(Sağ tarafı aşağı doğru okuma): Mineraller, mücevherler, mercan, tohumsuz bitkiler, tohumlu bitkiler, meyve ağaçları, hurma, hayvan türleri. Akl-ı evvel; ukul-ı tısa, dokuz nefes; büyük alem, dokuz alem, unsurların koşulları; içinde farklılaşma doluluk ve boşluk olmayan birlik derecesi; alçalış ve varoluşla yükseliş insanın açıkla-malarıdır.

Hepsinden önce; ilk göksel alem olan Ay bölünür. Ekvator çizgisinin sırrı buradadır, bu da insanın yüzüdür. İlk göğe yükselişin ve Adem'i (selam üzerine olsun) gör-

menin anlamı birinin kendi benliğini kendi benliğinde görmesidir.

İkinci gök Merkür'dür. Hem uğursuz, hem de uğurludur. Yahya ve İsa'nın (selam üzerlerine olsun) anlamı Cemal ve Celal'dir, çünkü İsa Cemal'in tezahürü ve Yahya'da Celal'in tezahürüdür. Onların açıklaması Cemal ve Celal'dir.

Üçüncü gök, Venüs'tür, bunun anlamı Yusuf'un en güzel biçim olduğu, Cemal ve Celal'in insan'ı açıkladığıdır.

Dördüncü gök, güneşinkidir. Dereceleri — vardır. Ve İdris'in (selam üzerine olsun) anlamı burcun bölünmesidir (ya da Zodyak'ın bir kısmı).

Beşinci gök Mars'ın kidir, ve bu hilafettir, Mars'tan olduğu ve Harun (selam üzerine olsun) Musa'nın halifesi olduğu için bu gök Harun'la ilişkilidir.

Altıncı gök Jüpiter'dir, Musa ile ilişkilidir. Ve Musa'nın anlamı şeriattir. Bu gezegen şeriat'e atanmıştır.

Yedinci gök Satürn ve Pirlik'indir, bu da İbrahim'le (selam üzerine olsun) ilişkilidir. Ve bu gezegen Pirlik yeridir.

Bu yedi gök ve yedi gezegenin anlamı, İnsan-ı Kâmil'in gönlünden yükselen yedi tavırdır, şeyleri olduğu gibi bilen Hakikat içeride ve dışarıdadır.

(Sonraki kısmı-sağdan üçüncü-çözemedim.)

Sık sık gidilen evin anlamı, Tanrı'nın tecelli yeri olan insan gönlüdür.

Sabah ezanı 17 ve Zuhur ezanı 15'tir, ikisi insan yüzünün açıklaması olan 32 eder ve aynı şekilde batı da böyledir.

(Soldaki sütunun okunuşu):Abdest alırken her azanın üç kez yıkanması farzdır. Eller, ağız, burun, yüz, sağ kol ve sol kol üçer kez, baş bir, boyun bir, iki ayak üçer kez yıkanır; hepsi birden insanın açıklaması olan 28'i bulur.

Abdestin anlamı el ve ayak parmaklarının yıkanması - harflerle uyum içinde yazılmıştır - (Sayı yerleri boş

bırakılmıştır).

Kâbe'nin tavaf edilmesinin anlamı, yedi tavaftır ve küçük hac da (umre) yedi tavaftır. Bunlar - insanın yüzünün görünümüdür. Bunlar farzdır. Varış ve veda tavafları da yedişer tanedir ve bunlar sünnettir. Bu da ondört eder; hepsi birden 28 olur. Anlamı insandır.

Biri batıda biri doğuda iki alemin anlamı, Alemin kutsanmış gururunun onun saçını (iki kısmını) oluşturuşudur. Her bir yanı ilimdir. Ve o Mekke'de ortaya çıktığı için bir ilim Mekke'de olacaktır. İki tür ilmin anlamı biri - olarak Doğu'da, biri de velilik olarak batıdadır. O, veliliğin sırları ve doğasını bilir.

İsa'nın (selam üzerine olsun) inişinin anlamı bir sözcük olması ve herşeyi içermesidir. Hakiki özün sırrını indirerek bilinir kılmıştır. Ve sözün sırrı insanın kalbidir. Ve beyaz minare de, 28 harfe göre düzenlendiği için insanın vucudu (ya da varlığı) dur.

Kutsal Kuran 28 harfe göredir. —Bu dört harf 4 unsurun işaretidir. Eğer bu dört unsur 28 harfe eklenirse 32 eder. Bu da insanın vücudunun (ya da varlığının) anlamıdır.

Kutsal — ayetinde insanın varlığı ya da vücudundan başka şeylerin varedilişi unsurların yenilenmesidir.

Tanrının sözü iki türdür. Biri sahib (bu açık bir yanlış, samit, sessiz olmalı) diğeri natık söz. Sessiz söz kağıtlara yazılmıştır, sesli söz insanın yüzüdür. İşaretin anlamı budur.

Kutsal Kur'an, insanın tezahürünün açıklanışındadır çünkü bunlar doğal unsurlardan oluşur — et ve sinirler ve damarla ve kemik ve deri ve kan ve balgam ve safra ve kara safra. Ve insan da Kutsal Kuran'ın açıklanışındadır.

(En altın hemen üzerindeki uzun kısım): Güneşin batıda yükselişi, batı güneşi denilen doğu kısmına değişimidir, bu, velayetin, bilgili bir grupla uyumlu olarak ortaya çıkışıdır.

(Alt Kısım): Eğer sorulursa: İçeride ne akar, cevap:

Yalnızca su. Soran derse ki: Su adına sormamıştım. (Anlaşılmayan sözcükler). Akan hoş ve yaşam veren birşeydir. Ve eğer soran derse ki: Onun niteliğini sormadım, cevap şudur: Ama sen nitelemiştin, tanımlanan Tanrı'nın sıfatıdır. — Ya Hu.

İllüstrasyon No.19: Arnav utluk, Elbasan'dan Selman Cemali Baba ve bir dervişin fotoğrafı. Her ikisi de saydam olduğu için görünmeyen birer Kristal teslim taşı takıyorlar. 12 köşeli birer kristal teslim taşı takıyorlar. 12 köşeli palihenk taşı, Kamberiye kuşağının taşı gibi Cemali Baba'nın belinde görülüyor. Üzerinde, tac ve teslim taşının birer resmi olan, Zülfikar kılıcıyla alışılmış şekilde Ali yazılmış olan ve üst köşelerinde Hasan ve Hüseyin adları bulunan cilbent denilen kutu, bir Bektaşi Babası'nın giysisinin olağan parçasıdır. Elinde meydanda posta oturanların koltuk altında dayanmak için kullandıkları bir değnek var. Her iki omzundan sayıları ondört olan ve habbe denilen kristal boncuklar sarkıyor. Ayaktaki dervişin belinde Kamberiye kuşağı var.

İllüstrasyon No.20:* İstanbul'un beş meşhur Bektaşi Babasının tablosundan bir reprodüksiyon, Mustafa Niyazi, Mehmet Ali Dede Baba, Ali Hoca, Hafız Nuri ve Nuri Baba, Mehmet Ali Baba'nın teslim taşları ve cilbent kutusuna dikkat ediniz. İkisi 12 dilimli Hüseyni tac giyiyor. İkisi adını bir mistik olmak için babasının tahtını terkeden meşhur prens İbrahim Ethem'den alan birer tac giyiyor. Bu Ethemi tac 4 dilimlidir.

İllüstrasyon No.21: Boğaz'da Robert Kolej ve Rumeli Hisar'a tepeden bakan Şehitlik tekkesinin bir görünümü. Bu, bir Bektaşi tekkesi için her zaman yalıtık bir noktanın seçildiğine örnek olarak gösterildi.

İllüstrasyon No.22: Bu, 21 numaralı illüstrasyonda görülebilen verandadan çekilmiş bir fotoğraftır. Bu, tekkenin yalıtıklığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda

---

** İllüstrasyon No: 19 kitabın orjinalinde yoktur.*

ender güzellikle bir noktada olduğunu da gösterir. Aşağıda ortadaki kuleler, II. Mehmet tarafından 1451'de yapılan Rumeli Hisar kaleleridir. Sağ kulenin solunda Boğazın Asya yakasında 1402 yılında I. Beyazıt tarafından yapılan kule görülebilir.

İllüstrasyon No. 23: Burası, ananeye göre İstanbul 1453'te alınmadan hemen önce bir saldırıda ölen Yeniçeri-Bektaşi öncülerinin gömülü olduğu noktadır. Taş şu sözleri taşır: "Burası şehitlerin yeridir." Tekke Şehitlik adını bu ananeden alır.

İllüstrasyon 24 ve 25: Bu fotoğraflar bir Bektaşi mezarlığının genel görünümünü ve taşların tipini gösterir.

İllüstrasyon No.26: Özellikle ilginçtir çünkü bu, benim Vilayetnamelerimde sözü edilen üçüncü tipte Bektaşi tacının iki örneğini gösteren iki taş içerir. Bu, Piskopos takkesine benzeyen Elifi tac'tır. No.26'daki taşın üzerinde şunlar yazılıdır: O, buraya zaferlerin babası Sultan Mehmed Han'la birlikte gelen şerefli Ak Şemseddin'in yoldaşlarından, sırrı kutsansın eş Şeyh Mustafa oğlu es Seyit eş Şeyh Mahmut oğlu es Seyit eş Şeyh Bedreddin'dir, sene 855 (1451). (Bu taşın 1451'den kalan gerçek bir anıt olmaktan çok bir ananeyi sürdürmek için dikilmiş göründüğü söylenmelidir.) Biraz uzağında duran başka bir taş çok eski görünmektedir ve yazısı şöyledir: Saka Baba 855 (İllüstrasyon No.27).

İllüstrasyon No.27: Rumelihisar'da Şehitlik Tekkesi mezarlığının yakınında Saka Baba'nın 855 (1451) mezar taşı.

İllüstrasyon No.28: Tepesinde Hüseyni tac bulunan tipik bir Bektaşi mezartaşı. Çevirisi şöyledir: O, sonsuz yaratıcı, bağışlayıcı Allah'ın merhameti ve bağışlayıcılığına ihtiyaç duyan mazlum Mustafa Baba'nın ruhuna bir Fatiha oku; burada Pir'in ayağı altında mütevazi Şeyh Ali Baba evlatlarından bendegân-ı naciyeden baş halife gömülüdür. Sene 1227 (1812).

İllüstrasyon No.29: Bu eski bir Rufai zakir, ve daha

sonra bir Bektaşi Baba'sı olan Yaşar Baba'nın icazetname kopyasıdır. Yaşar Baba Eyüp'te yaşadı ve 1934'te öldü. Bu belgenin çevirisi aşağıdaki gibidir: O zahir. Bismillahirrahmanirrahim. Doğrusu bu Süleyman'dandır. "Bizi buraya eriştiren Allah'a hamdolsun. Eğer Allah bizi doğru yola iletmeseydi, biz doğru yolu bulamazdık." (7 : 43). Bana tek yardım Allah'tır. (Kur. 11:90) Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir! (Kur. 3: 173). Bizi peygamberlerin ve velilerin yoluna eriştiren Allah'a hamdolsun. Bizim aziz ve meleklerin yolunda yürümemizi o sağladı ve ariflerin göğüslerini yıldızlarla, hakikat ve ilim sırlarıyla süslemiştir. Yolunda gidenlerin gönüllerini doğruluk ve kanaat ışığıyla doldurur (bkz. kur. 24 : 35). Allah bize şeriatın kurallarını öğreten peygamberimiz Muhammed'i onun ailesini, masumları ve yoldaşlarını mahşer gününe kadar kutsasın.

Devam — Efendimiz, Pirimiz, ilahi sır, aydınlanmış mabet, kutuplar kutbu, en büyük yardımcı, boş dünyanın merkezi, doğru rehberlik meyvesi, Hünkâr Hacı Bektaş Veli ki o Haşimoğulları bahçesinde büyüyen ağaç meyvesi, muzaffer, Allah'ın aslanı, Kevser sunucusu, insanlığın en iyisi, hakikat yolunun göstericisi, yolun önde gideni Ebu Talip oğlu efendimiz Ali (Allah onu gözetsin) ki o mahşer gününün arabulucusu, ona iki alemde merhamet gösteren Allah'ın dostu, insan ve cinlerin peygamberi, yaratma neşesi ve varolma gururu efendimiz şerefli ve yüce Muhammed el Mustafa (Allah'ın selamı ve kutsaması üzerine olsun) dandır, aşıkları ve inananları ve muhipleri ve dervişleri bilsin ki yerel muhiplerin bizden İstanbul'da Kar Yağdı Dergâh'ında boş postnişin konumuna kişilik ve yetenek mükemmelliği, seçkin nitelikleri ve deneyimi ile tanınan Yaşar Baba'nın atanması konusunda izin ve yetki isteyen mektupları alınmış ve içeriği not edilmiştir.

Müminlerce onaylanan Allah'ça da onaylanır diyen hadis gereğince, biz de yukarıda sözü edilen Yaşar Baba'nın Muhammed'in şeriatını uygulayacağına, Ahmet'in yolunun erkanını izleyeceğine, doğru yoldan sap-

mayacağına, Tarikat'ın tüm ananeleriyle uyumlu davranacağına, gelen ve gidenlere iyilikle hizmet edeceğine ve Allah'ın yardımı ile kutsal ve sevgili ülkemizi yakın mücahidleriyle birlikte aslan gibi cesaret ve gayretiyle kurtaran Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Cumhuriyet hükümetimizin egemen zaferi ve sonsuz mutluluğu için beş vakit duaya devam edeceğine, kısacası davranışlarının zahirde ve batında doğru olacağına büyük bir güvenle adı geçen zaviye de posta oturmasına, aşıkların ruhani hizmetlerini yerine getirmesine, elini alanların ikrarını almasına izin verilmiştir; ve bu icazetname Allah'ın kutsadığı Dergâh Pirinden yukarıda adı geçen Baba'ya verilmiştir.

Hepiniz tarafından bilinebilir ki güvenimiz onayımızdadır, doğru yolu izleyenlere selam olsun. 13 Cemaziyelahır, 1343, 9 Kanuni Sani, 1341 (Ocak 9, 1925).

İmzalandı: Hacı Bektaş Veli Dergahı Postnişini
Atacı Baba
Ekmekçi Baba
Aşçı Baba
Hanbağı
Dedebağı
Yukarıda sözü edilen Dergâh Mihmandarı.

İllüstrasyon No.30: 19x12 inç ölçüsünde çerçeveli bir resim. Ne ifade edildiğini bulamadım. Elifi tac giyen bir derviş bir postta oturuyor, küçük bir kum tepeciği üzerindeki bir kuşa doğru başka bir kuş süzülüyor.

İllüstrasyon No.31: 19x14 inç ölçüsünde çerçeveli bir resim. Ethem İbrahim Hazretleri yazılı. Hepsi Ethemi taclar giymiş dört derviş —bunlar dört dilimli— görülüyor, biri bir postta oturuyor ve koltuğunun altında bir geyik tutuyor, bakışıyla da iki aslanı sakinleştiriyor. Resim temelde kahverengi ve yeşil güzel pastel gölgeler taşıyor. Yeşil yapraklı bir dal ucu önemli görünüyor. Fakat İllüstrasyon No. 30'da olduğu gibi burada da resmedilen olayın bir açıklamasını bulamadım.

Bektaşiler gibi gizli bir tarikatın araştırılmasında temel kaynaklar, yabancılar için değil, kendileri için hazırlanan ve kendilerince kullanılan elyazması malzemeler olmak zorundadır. Böylesi malzemeler üç türdür: Kendi ibadet yerlerinde kullanılan duvar tabloları ve illüstrasyonlar; ikincisi, defterlere toplandığında alttan, mecmualarda yandan açılan, cönk denilen nefes derlemeleri. Bu nefes derlemeleri tek bir yazarın Divan'ın da olabilir. Üçüncüsü, adet elkitapları, ritüel biçimlerinin elyazması derlemeleri, sembollerin açıklamaları, soru ve cevapnameler v.b. Türkçe'de Erkânnameler denilenlerdir. Divanlar dışında bunların hiçbiri yazar ya da kitap adı taşımaz. Aşağıda listelenen kaynaklar mümkün olduğu kadar bu kitabın bölümleriyle uyum içinde sınıflanmıştır. Özel olarak yararlı olacaklar bir yıldızla işaretlenmiştir. Çok temel değerleri olan az sayıda kitap da iki yıldızla işaretlenmiştir.

I. BEKTAŞİ TARİKATI'NIN ANLAŞILMASINDA TEMEL OLUŞTURUCU KİTAPLAR.

A. İSLAM, YENİ-PLATONCULUK VE MİSTİSİZM.

Bigg, C. "Neo-PLatonism." London, 1895.

Browne, Edward G. "A Year Amongst the Persians." London, 1893.

Calverley, E. E. "Worship in Islam." Madras, 1925.

De Boer, T.J. "Teh History of Philosophy in Islam." London, 1903.

Donaldson, D.M. "The Shi'ite Religion" London 1933. Gibb, E.J.W.* "A History of Ottoman Poetry" VOl. I. London, 1901.

* The Mystics of Islam" London, 1914.

Hamblen, E.S. "On the Minor Prophecies of William Blake." New York, 1930.

Inge, W.R. "The Philosophy of Plotinus." London, 1923.

Khaja Khan. "Studies in Tasavvuf." Madras, 1923.

"Wisdom of the Prophets", Muhyiddini Arabî'nin "Fusus ül Hikem"inin kısaltılmış bir çevirisi. Madras, 1929.

Klein, F.A. "The Religion of Islam." London, 1906.

Macdonald, D.B. "Aspects of Islam." New York, 1911.

"The Development of the Idea of Spirit in Islam." Moslem World, 1932.

"The Religious Attitude and Life in Islam." Chicagı, 1909.

Nicholson, R.A. "Divani Shemsi Tabiz"; "The Mathnawi" Cambridge, 1926-1934.

* "Studies in Islamic Mysticism." Cambridge, 1921.

"The Tarjuman Al-Ashwaq." London, 1911.

Seelye, K.C. "Moslem Schisms and Sects" Al Fark Bainal-Firsk çevirisi. New York, 1920.

Smith, M. "Early Mysticism in the Near and Middle East." London, 1931.

Underhill, E. "The Essentials of Mysticism." New York, 1920.

Whinfield, E.H. "Masnavi I Ma'navi." london, 1887.

B. TÜRK VE ASYAGİL TEMEL

Abdülbaki.* "Melamilik ve Melamiler." İstanbul, 1931.

Ahmet Refik. "Anadoluda Türk Aşiretleri (960-1200)." İstanbul, 1930.

Barthold, W. "Turkestan Down to the Mongol Invasion." London, 1928.

"Orta Asyada Mogul Fütuhatına Kadar Hıristiyanlık," Türkiyat Mecmuası içinde, I. Çilt. İst. 1925.

Browne, L. "The Eclipse of Christianity in Asia."

Cambridge, 1933.
Czaplicka, M.A. "Aboriginal siberia." Oqford, 1914.
"The Turks of Central Asia." Oxford, 1918.
Hamit Sadi. "Tahtacılar" Türk Yurdu, No.21. İst. 1926.
Hilmi Ziya. "Orta Asyada Türkmen" Mihrap, sene 1, No: 8-12, 151-16. İstanbul 1340 (1924).
İn Batuta. Çeviren H.A.R. Gibb. New York, 1929. Fransızca'ya çeviren Sanguetti, Paris, 1874.
Komraff, M. "Contemporaries of Marco Polo." New York, 1928.
Köprülü Zade Fuat. "Türk Edebiyatının Menşei" Milli Tetebbüler Mecmuası içinde. İst. 1331 (1915).
* "Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans." İst, 1929.
"Menkibei Hazreti Tevfik Baba." İst. 1287 (1870).
Mingana, A. "The Early Spread of Christianity in Central Asia." Manchester, 1925.
Minorsk, V. "Notes sur la Secte des Akli-Haqq." Paris, 1921.
Müneccim Başı. "Tarih" Çeviri. İst. 285 (1868).
"Anadolu Selçukileri" adıyla kısmi çevirisi, Hasan Fehmi Turgal. İst. 1935.
Ramsay, Sir W. M. "Asianic Elements in Greek Civilisation". New Raven, 1928.
Seyfullah, Risaei. "Mihtahı Vahdeti Vücut." Tarihsiz. Yusuf Ziya. * "Anadoluda Aleviler ve Tahtacılar" İlahiyat Fakültesi Mecmuası No. 8, 12, 13, 14, 15, 17, 19 ve 20. İst. 1928-31.

II. BEKTAŞİ TARİKATININ TARİHİ

A. 13. YÜZYILDA ANADOLU

Abdurrahman, Şerif. "Ahlat Kitabeleri" İst. 1932.
Arifi. "Elbistan ve Maraşta Zülkadir Oğulları Hükümetinin Tarihi" Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası," sene 5, s.358. İst, 1331 (1915).

Ahmet Tevhit. "Ankara Ahiler" T.O.E Mec. sene 4, s.1200, İstanbul 1330 (1914).

"Selçuki Devletinin İnkirazile Teşekkül Eden Tevaifi Mülük" T.O.E. Mec. sene 1-3. İst. 1326-29 (1910-13).

Babinger, F. * "Der Islam in Kleinasien" Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, 1922.

Besim Atalay. "Maraş Tarihi." İstanbul, 1339 (1923).

Halil Ethem. "Kayseri Şehri." İst. 1334 (1918).

İsmail Hakkı. "Sivaş Şehri." İst. 1928.

"Kütahya Şehri." İst. 1932.

Köprülü Zade Fuat * "Türkiye Tarihi" I. cilt, diğerleri basılmadı. İst. 1924.

** "Les Origines de L'Empire Ottoman." Paris, 1935.

Laurent, J. * "Byzance et Les Turcas Seldjucides dans L'Asie Occidentale Jusqu'en 1081."

Paris-Nanz, 1913.

Mükrimin Halil. "Düsturname: Enveri" 2 cilt. İst. 1928, 1930.

Musa Kâzım. "Memalikiye Osmaniyedeki Müessessatı Mezhebiye" T.O.E Mec. sene 4, s.1406. İst. 1330 (1919).

Von Hammer. "Eclaircissements sur Quelques Points Cantestes de l'Histoire des Arabes, des Byzantins, des Seldjouhides et des Ottomans" N.J.A içinde 1829.

Wittek, P. "Zur Gecshichte Angoras im Mittelalter in Felschrift Georg Jacob." Leipzig, 1932.

"Die Byzantinisch-Seldschukische Grenze"

"Das Fürstentum Mentesche." içinde, 1934.

** "Deux Chapitres de L'Histoire des Turcs de Roum, Extrait de Byzantion Tome XI." 1936.

B. KÖKEN VE İLK DÖNEM.

Abdülbaki. "Yunus Emre, Hayatı." İst. 1936.

Aflaki. * "Menakibul Arifin" çeviren Huart. "Les Saints des Dervishes Tourneurs." adıyla, Paris, 1918.
Aşık Paşazade. "Tarih" İst. 1332 (1913).
Burak Baba. "Keyikli Baba" Mihrap içinde. İst. 1340 (1924).
Cevdet, M. "L'education aux foyers des gens des Metiers." İst. 1932.
Gross, e. "Das Vilayet-name des Haggi Baktasch" Leipzig, 1927.
Hilmi Ziya. "Hacı Bektaş Veli" Mihrap, No. 15-16. İst. 1340(1924).
Kadriye Hüseyin. "Kaygusuz Sultanda Bir Nevruz Sabahı" Mihrap, No. 15-16. İst. 1340 (1924).
Kâtipoğlu, "Makalati Hacı Bektaş" manzum versiyon, fotostat kopye, 812 (1400).
Köprülü Zade Fuat. * "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar." İst. 1918.
* "Bektaşiliğin Menşeleri" Türk Yurdu, cilt 2, No.8. İst., 1925.
** "Les Origines du Bektachisme." Paris, 1926.
Tschudi, R. "Das Vilayet-name des Hadschim Sultan." Berlin, 1914.
Uruç Bey. * "Tarihi Alî Osman" Hanover, 1925.
* "Vilayetname of Hacı Bektaş Veli" E.Y. kopya. "Menakıbı Şerifi Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş" 1260 (1844).
"Vilayetnamei Seyit Ali Sultan," E.Y. kopyanın fotostat kopyası 1931'de Kahire Kaygusuz Tekke'sinde yapıldı.

C. İKİNCİ DÖNEM.

I. TÜRKİYE'DE

Agâh Sırrı. "Türk Edebiyat Tarihi." İst. 1932.
* Baha Sait Türk Yurdu No. 28 içinde s.314 Balım Sultan, s.310 Şah İsmail. İst. 1927.
Browne, E.G. * "Persian Literature in Modern Ti-

mes." Cambridge, 1924.

Cevdet. "Tarih" IV. s.363 Sultan'ın Yeniçerilere konuşması; XII s.180, Bektaşilik'in kaldırılması. İst. 1309 (1891).

De Perceval. "Destruction des Janissaries" Üssü Zafer'in Fransızca çevirisi, Paris, 1833.

* Esat Efendi. "Üssü Zafer" İst. 1243, 1256 (1840).

* Evliya Çelebi. Cilt 1-8. İst. 1896-1928.

Goodell. "The old and the New." 1853.

Hasluck, F.W. * "Christianity and Islam Under the Sultans." 2 cilt. Oxford, 1929.

Lûtfi. "Tarih" cilt 1. s.168. Bektaşilerin sürülmesi. İst. 1290 (1873).

Malcolm, Sir John. "The History of Persia." London, 1829.

Massignon, L. "Al Hallaj" 2 cilt. Paris, 1922.

Meynard, Barbier de. "Considerations sur l'Histoire Ottomans" Nouveaux melanges Orientaux içinde. Paris, 1886.

Peçevi, Tarih. İst. 1283 (1886).

Sadettin Nüzhet. "Pir Sultan Abdal." İst. 1929.

"Türk Edebiyatı Tarihi." İst. 1931.

Taş Köprü Zade. "Şahaiki Numaniye" Çeviren Mecdi Efendi. İst. 1269 (1852).

V. Hammer. "Histoire de l'Empire Ottoman" 3 cilt. 1844.

2. ARNAVUTLUK'TA

Ali Paşa. Anonim "Life of Ali Pasha of Jannina." London, 1823.

Cevdet. "Tarih" cilt 10. s.250 Ali Paşa'ya yazılan resmi bir mektup; cilt 9. s.197. İst., 1309 (1891).

Degrand. "Souvenirs de la Haute-Albanie." 1901.

Evliya Çelebi, "Seyahatname." cilt. 8. İst. 1928.

D. ÜÇÜNCÜ DÖNEM

1. TÜRKİYE'DE

MacFarlane, C. "Turkey and Its Destiny" 2 cilt. London, 1850.

Ubicini, M.A. "Letters on Turkey" 2 cilt. London, 1856.

2. ARNAVUTLUK'TA

Ali Turabi. "Historiya E Pergsitheshme E Bektashinivet." Tiran, 1929.

F.N.H. "Fletore E.Bektashinivet." Korçe, 1921.

Hasluck, M. "The Nonconformist Moslems in Albania." Contemporary Review içinde. 1925.

"Rregullore e Bektashiyvet Shqiptore." Tiran, 1930.

III. GENEL OLARAK BEKTAŞİLİK HAKKINDAKİ KİTAPLAR

A. TÜRKÇE KİTAPLAR

Ahmet Refik. "On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik." İst. 1932.

Baha Sait. * "Türkiyede Alevi Zümreleri" Türk Yurdu İçinde, No. 21-28, özellikle 26-28. İst. 1926-27.

Besim Atalay. * "Bektaşilik ve Edebiyatı." İst. 1924

Galip Baba. "Hacı Bektaş Veli" Yarın Gazetesi içinde dizi. 15.9.1935'ten 7.11.1935.

Hamit Zübeyr. "Hacı Bektaş Tekkesi" Türkiyat Mec. 2. cilt. İst. 1926.

Hasluck, F.W. "Bektaşilik Tetkikleri" İst. 1928.

Rıfat Ef. * "Mirat ül Mekasit" "Kaşif ül Esrar"a bir cevap. İst. 1876.

Rıfkı. "Bektaşi Sırrı" 4 cilt. İst. 1909-1910.

Süreyya Baba. "Bektaşilik ve Bektaşiler" İst. 1330 (1914).

"Münci Baba, Tarikatı Aliye Bektaşiye" İst. 1338 (1921).
Ziya. "Bektaşilik" Yeni Gün'de Dizi. 26.1.1931-8.3.1931.

B. BEKTAŞİLERE SALDIRILAR

"Bir Bektaşi Babasının Hatıratı" bir dizi anonim makale, Büyük Gazete içinde. 11.11.1926-31.3.1927. İst. 1926-27. İshak Ef. "Kaşif ül Esrar ve Def ül Eşrar" 1281'de Aşkname'nin basılmasıyla gündeme gelen Bektaşilere keskin bir saldırı. İst. 1290 (1873).
Server Bedi. "Bir Genç Kız" bir kızın Bektaşiler arasındaki deneyimlerinin kısa bir öyküsü. İst. 1927.
Yakup Kadri, "Nur Baba" bir roman. İst. 1923.

C. YABANCI DİLLERDEKİ KİTAPLAR

Brwn, W.P. * "The Dervishes" İst. 1868.
Evliya Efendi. "Narrative of Travels. London. 1834-1850.
Garnett, L. "Mysticism and Magic in Turkey." London, 1912.
Hasluck, F.W. ** "Christianity and Islam under the Sultans" 2. cilt. İkincil ve üçüncül kaynakların çok iyi bir araştırması. Oxford, 1929.
Jacob, G. * "Die Bektachijje" Munchen, 1909.
* "Beiträge zur Kenntnis des Derwisch Orders der Bektashis" Berlin 1908.
Rose, H.A. * "The Dervishes" Oxford, 1927.

IV. İNANÇ VE ÖĞRETİLER.

A. MUHTELİF KİTAPLAR

* "Bektashi Tekxts" 328 sayfalık iyi yazılmış elyazması. 1266.
** "Bektashi and Tasavvuf Texts" Edirneli Rıza İbn Seyit Emin Baba tarafından kopyalanmış 1304-1310 (1886-1892) tarihli elyazması bir kitap.

"Bektaşi Hikâyeleri" 94 sayfa, İst. 1337 (1918).

Çelebi Ahmet Cemaleddin Ef. "Müdafaa" Hacı Bektaş'ın evlendiğini ve Çelebi'lerin ondan geldiğini kanıtlamak için yazılmış bir cevap. İst. 1327 (1909).

Fuzuli, "Hadikatussuada" Kütüphanemdeki E. Y. kopya 1627 tarihli. Basılı kopyalar, Boulac, 1837. İst. Tarihsiz.

Haşim Baba. "Devriyei Ferşiye" Alçalan Eğri'yi tasvir eden bir şiir. İst. 1871.

Kaygusuz Sultan. "Risale" Taşbaskı. 91 sayfa. Tarihsiz.

"Kenzul mesaib" 504 sayfa. İst. 1909.

* "Makalâtı Hacı Bektaş El Horasani" E. Y. Kitap. Emniyet Umumi Kütüphanesi'nde No: 775. 812 (1409).

"Makamatı Evliya" Kitap Cafer Sadık'ın Makalâtı'yla aynıdır.

Necip Asım. "Bektaşi İlmihali" Eski E.Y. bir erkânname'nin özeti. İst. 1925.

Sadettin Nüzhet. ** "Bektaşi Şairleri" 180 s. İst. 1930.

Selman Cemali Baba. "Tarikat Name" bir E.Y. kopyası bana yazar tarafından gönderilmiştir.

Şeyh Mustafa İbn es Seyit ali el Ak Şehri. "Risale" 1930'da Kahire Kaygusuz Tekkesi'nde E.Y. kopyasından, fotostat kopya alınmıştır.

Seyit Gaybi. * "Hutbetül Beyan" Türkçe çeviri ve yorum. 368 sayfa E. Y. 1590. Bir kopyası da Ali Emiri Ef. Katiplığı'ndadır.

* "Vilayetname" biri tarihsiz, diğeri 12800 (1871) tarihli iki baskı. İst.

Yemini Baba. "Faziletname" Ali'nin onuruna yazılmış bir şiir, 1519'da yazılmış olduğu söylenir. Kütüphanemdeki E.Y. kopya 15741'de yapılmıştır. Basılı kopya. İst. 1327 (1909).

B. DİVANLAR VE NEFES KOLLEKSİYONLARI

Cönk No.1. Tarihsiz E.Y. defter 4 1/4, 9 inç boyutlarda. Çeşitli şairlerden 64 nefes ve özellikle şeriat, tarikat, hakikat ve marifet konusunda soru ve cevaplar içerir.

Cönk No.2. Tarihsiz, gümüş zemine siyah mürekkeple yazılmış nefeslerin söylendiği makamların bir listesini içeriyor, 53 şiir.

Mecmua No.1. 5 1/4 x 7 3/4 inç, 404 sayfa, ilk 98 sayfası kayıp, farklı elyazılarıyla kötü yazılmış.

Mecmua No.2. 6 3/4 x 8 1/2 inç, 80 sayfa, bir indeks ve 145 şiir içeriyor. 1286.

Eşrefoğlu Divanı, basılı; Eşrefoğlu Bektaşi olmayıp Hacı Bayram Veli'nin izleyicilerinden olsa da Bektaşiler arasında en sevilen şairlerdendir.

Turabi Baba Divanı, basılı. Pir Evi Postnişini olan Turabi Baba 1868'de ölmüş, yakın dönemin en sevilen şairlerindendir. Tarihsiz.

Azbi Baba, Mısri Niyazi'nin şiirlerinin Takmisi, 1867.

Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Divanı. Mehmet Ali ve Azbi Baba'lar Merdivenköy Tekkesi Babalarıydılar. 1327 (1911).

M. Şakir- Basılmamış Bektaşi Şairleri, Atsız Mecmua'da. No. 4-8. 1931.

C. HURUFİ KİTAPLARI

Browne, E.G. * "Some Notes on the Literatire and Doctrines of the Hurufi Sect," J.R.A.S Ocak 1898 içinde.

"Further Notes on the Literature of the Hurufis" J.R.A.S. 1907.

Huart. * "Tekxtes Houroufis" 8 Farsça metin ve Dr. Rıza Tevfik'in Hurufiler üzerine bir çalışmasını içerir. 1909.

* "Türkçe Hurufi Metinleri" bir E.Y. kitap, 6x8 3/4 inç. 140 yaprak. Aşağıdaki metinleri içerir. 1258 (1842):

Yaprak 1-19
Mukadamei Tuhfetulhakaik lihazreti Seyid Nesimi
Yaprak 19-46
Risalei Virani.
Yaprak 46-61
Ahiret Namei Abdülmecit İbn Ferişte.
Yaprak 61-125
Risalei Aşk Nami İlahi min beudei Hazreti Fazl Yezdani.
Yaprak 125-129
Risalei Elşeyh Elmısri Bitarifi Kelimei Tevhit.
Yaprak 129-131
Risalie Esrati Saat li Mısri Efendi.
Yaprak 131-132
Hikayie Kıssa Elhazriyeli Mısri Efendi.
Yaprak 132-136
Risalei Tesavuf li Mısri Efendi.
Yaprak 136-140
An Kıssai Elhizreye li Mısri Efendi.

Nesimi Divanı, basılı 1286 (1869).

Risalei Uyun Ulhidaye" E.Y. 6 1/2 x inç. 141 s. 1290 (1873).

Hafız Esat bendei Seyid Mahmud Baba tarafından yazılmış isimsiz Türkçe bir E.Y. Hurufi metin ilk sayfaları kayıp. 4 1/4 x 7 inç. 113 sayfa. 1297 (1870).

Sadık Vicdani, "Hurufilik ve Bektaşilik" En iyi araştırmacılardan birinin tarikatların devri geçmiş yanları üzerine bir dizi makalesi. Büyük Gazete. No.90-92. 1928.

"AşkName", Fazl Yezdani'nin Cavidan'ının Ferişte oğlu tarafından yapılan Türkçe çevirisi, taşbaskı, 127 sayfa. Tarihsiz.

"Aşkname" Diğer bir taşbaskı. Kemal Namei Ali Aba içeriyor 164 sayfa. İshak Efendi, Kaşif ül Esrar'ında ilk Aşkname'nin 1871'de çıktığını söylüyor. Tarihsiz.

"Aşkname" E.Y. Kopya, 1855, 272 sayfa.

* "Nazım ve Nesri Virani Baba" taşbaskı, 94 sayfa. Doğruluk mührü olarak Vehbi Baba onayı taşıyor. burç-

larla, gezegenlerle temsil edilen vücud kısımlarını gösteren bir insan resmi içeriyor. Kahire. 1290 (1873).

"Nazım Nesri Virani Baba" basılı, 92 sayfa, tarihsiz.

"Risalei Virani" E.Y. Yukarıdaki iki metinle aynı. Sonunda iki nefes ve bir Erkânnamei Tarikat içeriyor. Tarihsiz.

D. Caferi ve Alevi Öğretisi.

"Caferi Metinleri" E.Y. 5 3/4 x 7 3/4, aşağıdaki metinleri içeriyor:

Hüsniyye, basılı Hüsniyye'de olmayan bir giriş var, 1-155. Giriş kitabın 1551'de Arapça'dan Farsça'ya çevrildiğini yazıyor. Türkçeye 1857'de çevrilmiş.

Sayfalar 1-22

Makalâtı Cafer Sadık.

Sayfalar 1-8

Devriyei Ferşiye, Haşim Baba.

Sayfalar 1-6

Gazel.

1868.

* "Hüsniyye" 162 sayfa basılı. Tarihsiz. Yukarıdakiyle aynı yalnız Giriş yok.

"Tezkiyyei Ehli Beyt" taşbaskı, 94 sayfa, Hüsniyye'ye İshak Efendi'nin cevabı. Kötü yazılmış. 1295.

"Makalhatı Hazreti İmam Cafer es Sadık" basılı, 16 sayfa.

"Hazreti ali Devler Peşinde" I. Kısım basılı. Yeni harflerle. 64 sayfa. 1932.

"Mevludu Cenabı Ali" Süleyman Celalüddin. 1307 (1889).

"Mezahibi İslamiyeden Akaidi İmamiyye" 1327 (1909).

"İmamiye İlmi Hal." 1341 (1925).

V. ERKÂN VE ADETLER

"Erkânname" No. 1. Potostat. Bir Bektaşi Babasının özel defterinden Dua ve Ritüel biçimleri. 2x 3 1/2 inç. 84

sayfa, tarihsiz.

Erkânname" No.2. Özel defter. E.Y. Erkânı Aynicem, suret: Dua, sureti Telkin içeriyor. Ayrıca Rufai ritüeli de içermekte. 7 3/4 x 10 3/4 inç. 15 sayfa, tarihsiz.

** "Erkânname" No. 3. Aynicem'in tam bir açıklaması bulunan E.Y. 87 sayfa. 4 1/2 x 7 inç. Tarihsiz.

** "Erkânname" No.4. E.Y. defter. 212 sayfa.

"Erkânnamei Tarikat" Virani Baba'nın E.Y. Kopyasının arkasında 4 sayfa.

"Fevaitname" E.Y. kopyalar, yazarın kitaplığı ve İ.Ü. Kütüphanesi.

Menzel, Th. Das Bektaschi-Kloster Sejjid-i-Ghazi, Mitteilungen des Seminars fur Orientalische Sprachen XXVIII. 1925.

"Nevruz Erkânı" kısa E.Y. Nevruz törenini veriyor. Tarihsiz.

Wulzinger, K. Drei Bektaschi-Kloster Phraygienes. Berlin, 1913.

VI. BAŞVURU KİTAPLARI

Ahmad Shah. "Miftahul Quran." benares, 1906.

Cadrington, O. "A Manual of Musalman Numismatics." 1904, London.

Encyc. Britannica, II. Baskı. Cambridge, 1910.

Encyc. Britannica, II. Baskı. London-New York, 1929.

Encyc. of Islam, 4 cilt. Leyden, 1913.

Fluegel, G. "Corani Textus Arabicus." Leipsig, 1893.

Halil Ethem. "Düveli İslamiye." İst. 1927.

Hava, J.G. "Arabic English Dictionary" Beyrut, 1915.

Hughes, Dictionary of Islam. London 1885.

Köprülü, M. Fuad. "Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi, Sayı I."İst. 1935.

Lawe, E.W. "An Arabic-English Lexicon." London

1863-1874.

Lane-Poole. "The Mohammadan Dynasties." London, 1894.

"Müzeyi Hümayun Meskuhatı Kadimei İslamiye Kataloğu." Cilt. 1-6. İst. 1894-1915.

Redhouse. "Türkish and English Lexicon" İst. 1890.

Radwell ve Sale. "Translations of Kuran."

Şemseddin Sami. "Kamusul Âlâm" 6 cilt. İst. 1889-1898.

"Kamusu Türki" 4 cilt. İst. 1899.

Tarihi Osmani Encümeni Mec. (T.O.E.)

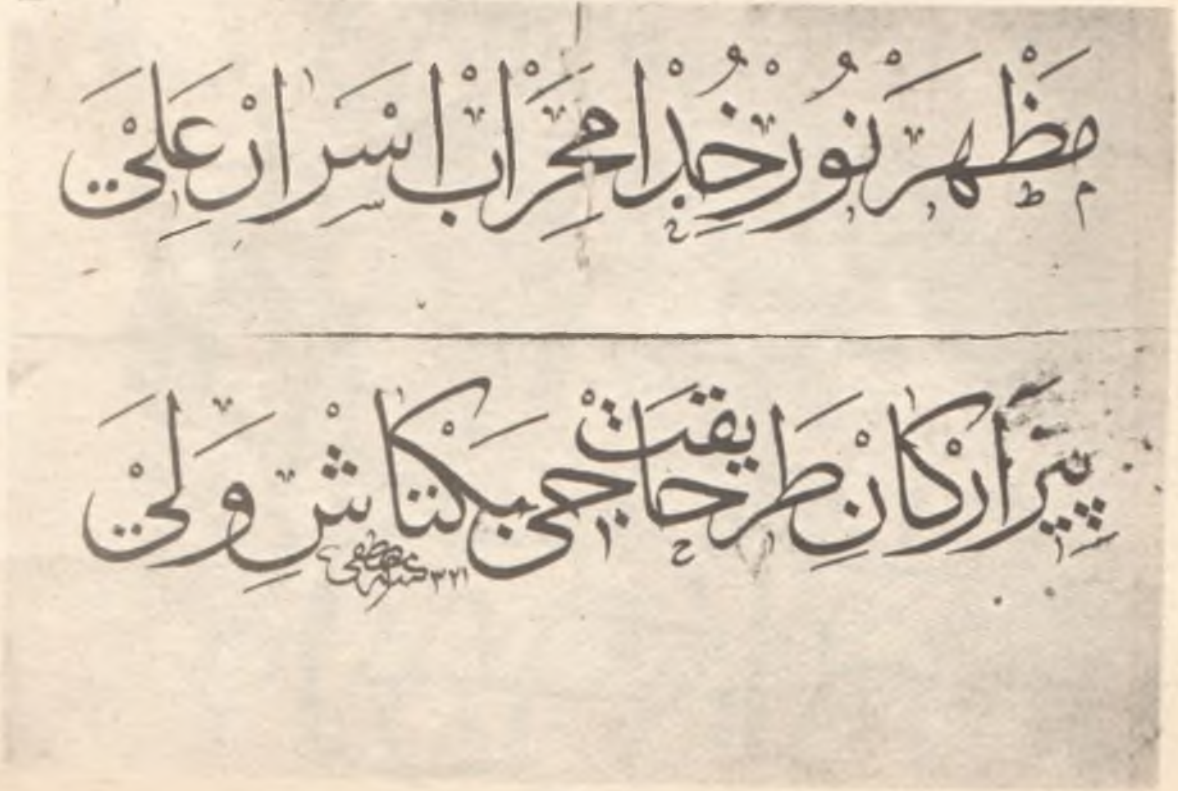
Zenker. Dictionnaire Turc-Arabe-Persian. Leipzig. 1866.

İLLÜSTRASYONLAR

İllüstrasyon: 1

İllüstrasyon: 2

İllüstrasyon 3

İllüstrasyon: 4

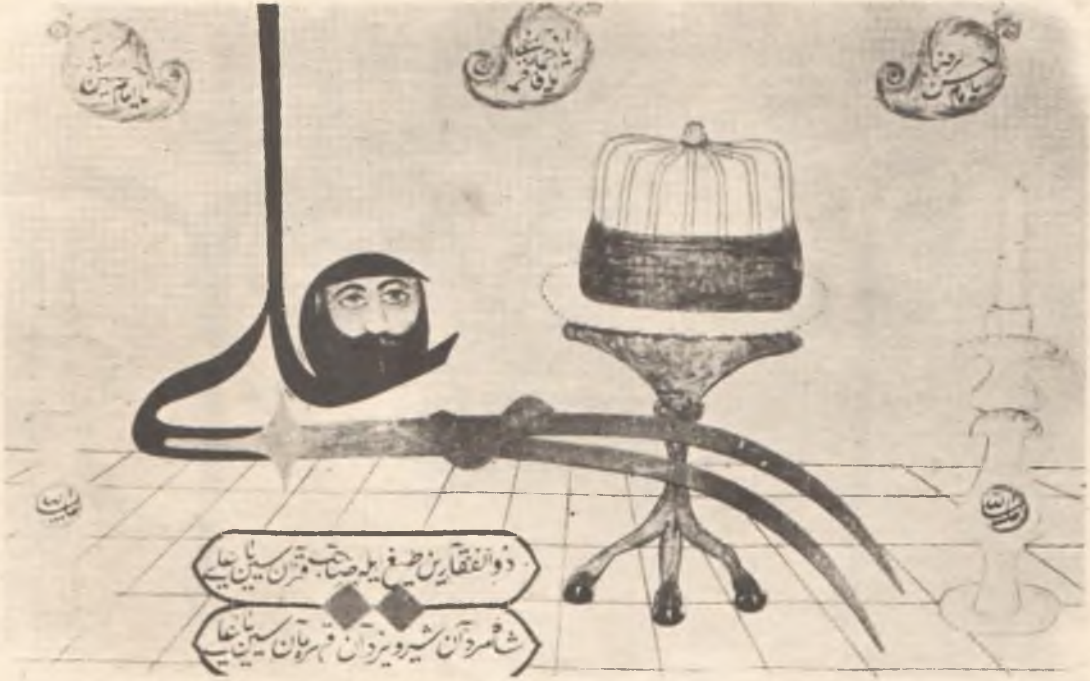
İllüstrasyon: 5

İllüstrasyon: 6

İllüstrasyon: 7

İllüstrasyon: 8

İllüstrasyon: 9

İllüstrasyon: 10

İllüstrasyon: 11

İllüstrasyon: 12

İllüstrasyon: 13

İllüstrasyon: 14

İllüstrasyon: 16

İllüstrasyon: 17

İllüstrasyon: 18

İllüstrasyon: 20

İllüstrasyon: 21

İllüstrasyon: 22

İllüstrasyon: 23

İllüstrasyon: 24

İllüstrasyon: 25

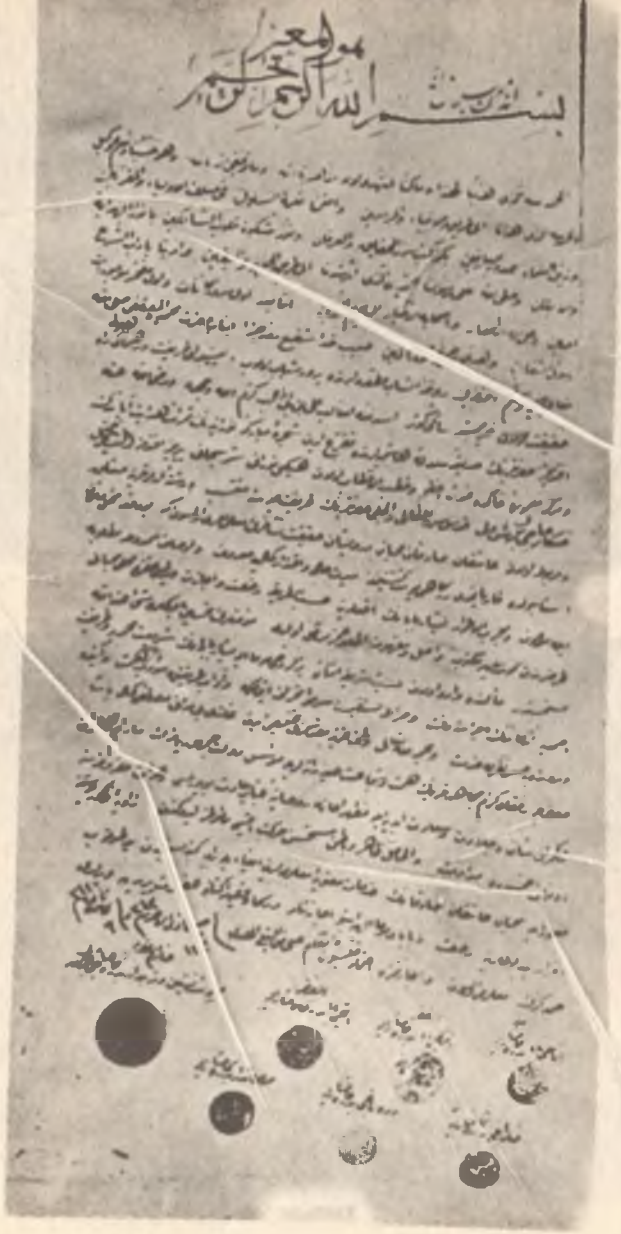
İllüstrasyon: 26

İllüstrasyon: 27

İllüstrasyon: 28

İllüstrasyon: 29

İllüstrasyon: 30

İllüstrasyon: 32

İÇİNDEKİLER

I. KISIM

	Sayfa
1.BÖLÜM, TANITICI OLGULAR	9
1. Türkiye ve Diğer İslam Ülkelerinde Derviş Tarikatlarının Genel Yeri	10
2- Türk Yaşamında Bektaşi Tarikatının Yeri	12
3- Bektaşi Tarikatı Araştırmalarının Tarihi	14
4- Bu Çalışmanın Amacı	19
II. BÖLÜM, TARİKATIN TARİHİ	
A. İLK DÖNEM	
1. 13. Yüzyılda Anadolu	22
2. Hacı Bektaş'ın Ananevi Yaşamı	35
3. Hacı Bektaş'ın Tarihsel Yaşamı	44
4. İlk Misyonerler	57
5. Bektaşi Şairleri	59
B. İKİNCİ DÖNEM	
1. Balım Sultan	64
2. Hurufi öğretileri	67
3. Şah İsmail	72
4. Kalenderoğlu Ayaklanması	79
5. Arnavutluk'ta Bektaşilik	81
6. Edebi Etkinlikler	84
7. Yeniçeriler	85
C.ÜÇÜNCÜ DÖNEM	
1. 1826'dan 1925'e Büyüme	92
2. Örgütlenme	95
3. Tüm Tarikatların Kapatılması	97
4. Bugünkü Bektaşilik	99
III. BÖLÜM, ÖĞRETİLER VE İNANÇLAR	
A. BELİRLİ ÖZGÜN ÖZELLİKLER	
1. Nükte	104
2. Sır	109
B.ORTAK İNANÇLAR	
1. Mürşit	111
2. Dört Kapı	117
3. Tasavvuf	125
(a) Yaşamda	125
(b) Kuramda	130
(c) Dört Unsur ve İnsan-ı Kamil	134

(d) Varoluş Dairesi 137
(e) Günah ve Ölüm 142

C. BEKTAŞİLERE ÖZGÜ ÖĞRETİLER
1. Üçlü (Teslis) 149
2. Ananenin Ali'si 151
3. Ali'nin Öğretisel Önemi 157
4. 12 İmam 163
5. 14 Masum-u Pak 165
6. Hurufilik 167
7. Bektaşi Sırrı 177

IV. BÖLÜM, ERKAN VE ADETLER
1. DERECELER 182
2. İBADET ADETLERİ
(a) İbadet 186
(b) Gülbank, Tercüman 187
(c) Sofra Duaları 188
(d) Sabah ve akşam Duası 188
(e) Nevruz, Muharrem 189
(f) Tövbeler 190

3. EVLENME VE CENAZE GELENEKLERİ 192
4. TABULAR 193
5. CEM AYİNİ 196
6. AHLAKİ YAŞAM 224

V. BÖLÜM, BİR BEKTAŞİ KATEŞİZMİ
(SUAL VE CEVAPNAMESİ) 230

VI. BÖLÜM, DİĞER İNANÇLARLA İLİŞKİSİ.
1, Köy Alevileri 237
2. Sünni İslam 239
3. Şii İslam 239
4. Şamanizm 239
5. Yeni Platonculuk 240
6. Hıristiyanlık 242

II. KISIM

EK. TERİMLER SÖZLÜĞÜ 247
İLLÜSTRASYONLAR 270
EK. BİBLİYOGRAFYA
1. Temellerle İlgili Kitaplar 291
(a) İslam, Neo-Platonizm ve Mistisizm
(b) Türk ve Asyagil Temel
2. Bektaşi Tarikatının Tarihi
(a) 13. Yüzyılda Anadolu
(b) Köken ve İlk Dönem
(c) İkinci Dönem

1. Türkiye'de
2. Arnavutluk'ta,
3. Genel olarak Bektaşilik'le ilgili Kitaplar.
   (a) Türkçe Kitaplar
   (b) Bektaşilere Saldırılar
   (c) Yabancı Dillerde Kitaplar

4- İnanç ve Öğretiler
   (a) Muhtelif Kitaplar
   (b) Divanlar ve Nefes Kolleksiyonları,
   (c) Hurufi kitapları,
   (d) Caferi ve Alevi Öğretileri,
5. Erkân ve Adetler
6. Başvuru Kitapları,
İLLÜSTRASYONLAR